

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

DOKTORA TEZİ

**TAKIYYÜDDİN İBN TEYMIYYE'NİN HAYATI, DEVLET YÖNETİMİ VE
TOPLUMSAL YAPIYA DAİR FİKİRLERİ**

İHSAN PİLATİN

TARİH

**Şanlıurfa
2025**

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

DOKTORA TEZİ

**TAKIYYÜDDİN İBN TEYMIYYE'NİN HAYATI, DEVLET YÖNETİMİ VE
TOPLUMSAL YAPIYA DAİR FİKİRLERİ**

İHSAN PİLATİN

**TARİH
Tez Danışmanı: Prof. Dr. ABDULLAH EKİNCİ**

**Şanlıurfa
2025**

TEŞEKKÜR

TEŞEKKÜR

“Tarihsel Süreçte Ebu’l Abbâs Takıyyuddîn Ahmed bin Abdülhalim bin Mecdiddîn bin Abdüsselâm el Harranî, ibn Teymiyye’nin Fikirlerinin Devlet Yönetimi ve Toplumsal Yapıya Etkileri” başlıklı Doktora Tezi çalışmamın konusunun tespit edildiği günden basım safhasına geldiğimiz bugüne kadar, bana rehberlik yaparak bu yoğun süreci suhuletle ve güvenle tamamlamamı sağlayan, tecrübelerinden faydalandıran tez danışmanım Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ hocama en kalbî teşekkürlerimi arz ederim.

Ayrıca, tüm araştırma merhalelerinde, akademik ve tarihî manada her türlü bilgiye erişmeme yardımcı olan, çalışmamın her safhasında benden yardım ve desteklerini eksik etmeyen Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünün tüm öğretim üyelerine, bilhassa kendilerinden ders aldığım Prof. Dr. Kazım PAYDAŐ ve Doç. Dr. Mehmet Ali TÜRKMENÖĐLU’na, Harran Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına ve tez çalışmamı yazım ve imla yönünden inceleyen Batman Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi Prof. Dr. Mahfuz ZARİÇ’e teşekkür ederim.

Son olarak Doktora Tezimi tamamlamış olmaktan duyduğum heyecan ve mutluluğu paylaşan, uzun çalışma süresince zaman zaman ihmal ettiğim, aileme gösterdikleri sabır ve destekten dolayı teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

İhsan PİLATİN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
KISALTMALAR	iii
1. GİRİŞ	1
1.1. Konunun Önemi	1
1.2. Özgün Değer	1
1.3. Araştırma Sorusu	1
1.4. Tezin Amacı	2
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	6
2.1. İbn Teymiyye'nin eserleri	6
2.2. İbn Teymiyye'nin talebelerinin eserler	7
2.3. Batılı oryantalistlerin kitapları	9
2.3.1. Oryantalistlerin İbn Teymiyye hakkındaki görüşleri	14
2.4. İslâm âleminde yazılan kitaplar	18
2.5. Makaleler	20
2.6. Tezler	28
2.7. Ansiklopediler	31
3. GEREÇ VE YÖNTEM	32
3.1. Araştırma Gereçleri	32
3.1.1. Birincil kaynaklar	32
3.1.2. İkincil kaynaklar	32
3.2. Araştırma Yöntemi	32
3.2.1. Tarihsel tahlil yöntemi	33
3.2.2. Betimsel analiz	33
3.2.3. Doküman analizi	33
4. BULGULAR	35
4.1. İbn Teymiyye'nin Devlet Yönetimine ve Toplumsal Yapıya Dair Fikirleri	35
4.1.1. Yaşadığı dönemde devlet yönetimine dair fikirleri	35
4.1.2. Yaşadığı dönemde toplumsal yapıya dair fikirleri	54
4.1.3. Yaşadığı dönemden sonra devlet yönetimlerindeki yansımaları	75
4.1.4. Yaşadığı dönemden sonra toplumsal yapılarıdaki yansımaları	90
4.2. İbn Teymiyye'nin Din, Mezhep ve Bidat Anlayışı	109
4.2.1. Din ve mezhepler konusundaki düşüncesi	109
4.2.2. İbn Teymiyye'nin bid'at anlayışı	119
4.3. İbn Teymiyye'nin Akıl, Felsefe ve Mantık Hakkındaki Görüşleri	121
4.3.1. Akıl yürütme	121
4.3.2. Felsefeye bakışı	127
4.3.3. Mantık algısı	131
4.4. İbn Teymiyye'nin Fikirlerinin Temelleri	133
4.4.1. Kur'an-ı Kerim	134
4.4.2. Müteşabih ayetler	138
4.4.3. Hadisler	138
4.4.4. Sahabelerin görüşleri	140
4.4.5. Sünnet	140
4.4.6. Sahabelerden sonraki âlimlerin görüşü	141
4.5. İbn Teymiyye'nin İlmi Yönü	142
4.5.1. İlim tahsili ve hocaları	144
4.5.2. Verdiği fetvalar	148
4.5.3. Yetiştirdiği öğrenciler	159
4.5.4. Metodolojisi	162
4.5.5. Yazdığı eserler	172
4.6. İbn Teymiyye'nin Yaşadığı Dönemde Ortadoğu'nun Durumu	195

4.6.1. Sosyal, kültürel ve siyasi durum	196
4.6.2. İlmî durum	200
4.6.3. Mezheplerin durumu	204
4.6.4. Tasavvuf ehlinin durumu	212
4.7. İbn Teymiyye'nin Hayatı: Çocukluğu, Yetişkinliği ve Karakteri	223
4.7.1. Şam müderrisliği	234
4.7.2. Hapis hayatı	236
4.7.3. Mücahitliği	241
4.7.4. Vefatı	247
5. TARTIŞMA	249
6. SONUÇLAR	257
7. ÖNERİLER	263
KAYNAKLAR	264
ÖZGEÇMİŞ	278

ÖZET

DOKTORA TEZİ

TAKIYYÜDDİN İBN TEYMIYYE'NİN HAYATI, DEVLET YÖNETİMİ VE TOPLUMSAL YAPIYA DAİR FİKİRLERİ

İHSAN PİLATİN

HARRAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TARİH

Tez Danışman: Prof. Dr. ABDULLAH EKİNCİ
Yıl: 2025, Sayfa : 280

Tarihin farklı dönemlerinde ortaya çıkan radikal görüş mensupları, kendi çağlarında ve kendilerinden sonra tarih sahnesinde önemli izler bırakmıştır. Bu şahsiyetlerden biri de Takıyyüddin İbn Teymiyye'dir. XIII. yüzyılın son yarısı ile XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan İbn Teymiyye, İslâm dünyasının doğudan Moğolların, batıdan ise Haçlıların saldırılarına maruz kaldığı bir dönemde, farklı ve radikal fikirleriyle dikkatleri üzerine çeken bir İslâm âlimidir. İbn Teymiyye, İslâm âleminde dinî yozlaşma olduğunu ve bu durumun ortadan kalkması için Müslümanların *Kur'an*'ı ve Selef-i Salihîn dönemindeki uygulamaları esas alması gerektiğini savunmuştur. Bu doğrultuda, *Kur'an* ve hadis temelli uygulamaların çözüm olacağını ifade etmiştir. İbn Teymiyye'nin din, devlet yönetimi ve toplumsal yapıya ilişkin görüşleri, yaşadığı dönemde bazı âlimler tarafından eleştirilirken, bazıları tarafından ise desteklenmiştir. Onun temellerini attığı bu anlayış, kendisinden sonra gelen bireyleri ve âlimleri etkilemiştir. XVIII. yüzyılda Muhammed bin Abdülvehhâb da İbn Teymiyye'nin fikirlerinden etkilenmiş ve Suudi Arabistan'da onun anlayışını temel alarak Vehhabîliği insanlara benimsetmeyi, yaymayı ve uygulamayı başarmıştır. Bu düşüncenin hem Arabistan'ın hem de diğer bazı ülkelerin devlet yönetimi ve toplumsal yapısı üzerinde önemli etkileri olmuştur. Tezin kapsamı, İbn Teymiyye'nin hayatı, yaşadığı önemli olaylar ve verdiği fetvaların, Müslüman ve Oryantalist araştırmacıların kaynakları taranarak betimleyici bir metot kullanılarak incelenmesini içermektedir. Bu doktora tezinde, İbn Teymiyye'nin hayatı ve *Kur'an*'ı ve Selef-i Sâlihîn dönemini örnek alan anlayışının, yalnızca kendi döneminde değil, tarihsel süreç içerisinde devlet yönetimi ve toplumsal yapılar dair fikirleri araştırılmaya çalışılacaktır.

ANAHTAR KELİMELE: Kur'an, Takıyyüddin İbn Teymiyye, Muhammed bin Abdülvehhâb, Hanbelî Fıkıhı, Selef-i Salihin, Devlet Yönetimi, Sosyal Yapı

ABSTRACT

DOCTORATE THESIS

**THE LIFE, VIEWS OF TAQÎ AD-DÎN IBN TAYMIYYAH ABOUT STATE
ADMINISTRATION AND SOCIAL STRUCTURE**

İHSAN PİLATİN

**HARRAN UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE EDUCATION
HISTORY**

**Thesis Supervisor: Prof. Dr. ABDULLAH EKİNCİ
Year: 2025, Page : 280**

Some radical opinion owners emerging in various periods of history have left significant traces at the scene of history during their time and later. One of these figures is Taqî ad-Dîn Ibn Taymiyya. Ibn Taymiyya, who lived between the second half of XIII century and first quarter of XIV century, is an Islamic Scholar, who attracts attention due to his different and radical views in a period when Islamic world was exposed to Mongol attacks from east and Crusaders from west. Ibn Taymiyya asserted that Islam of his time was degenerated and that Muslims should take the *Qur'an* and the applications of Salaf-i Salihin in order that this degeneration could be eliminated. He stated that the *Qur'an* and the Hadith based applications would be a solution to these problems. While the views of Ibn Taymiyya on religion, state administration and social structure were criticized by some scholars of his time, some others defended them. The understanding that he established its basis have affected people and scholars after him. In the 18th century, Muhammad bin Abd al-Wahhab was also influenced by the ideas of Ibn Taymiyya and succeeded in spreading and establishing them in Saudi Arabia under the name of Wahhabism, based on Taymiyya's understanding. This understanding had significant effects on the state administration and social structure of both Saudi Arabia and some other countries. The dissertation will be conducted using a descriptive method by scanning the life of Ibn Taymiyyah, the important events he experienced and the fatwas he issued, and the sources of Muslim and orientalist researchers. This doctoral dissertation aims to examine Ibn Taymiyya's interpretive framework, which takes the *Qur'an* and the era of the Salaf al-Sâlihîn as its model, and to investigate his life and views on state governance and social structures not only within his own historical context but also across the broader historical process.

KEYWORDS: Qur'an, Taqî ad-Dîn Ibn Taymiyyah, Muhammad Ibn Abd al-Wahhab, Hanbali Fiqh, Salaf-i Salihin, State Administration, Social Structure

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
b.	ibn
bkz.	Bakınız
bs.	Baskı
c.	Cilt
ev.	Çeviren
DİA	TDV İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
H.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
İA.	İslâm Ansiklopedisi
krş.	Karşılaştırmız
M.	Miladî
ö.	Ölümü
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahu aleyhi vesellem
ss.	Sayfalar
t.y.	Tarih yok
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik
Tsz.	Tarihsiz
VB.	Ve Benzeri
Vd.	Ve diğlerleri
yay.	yayın

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Önemi

Yaşadıkları dönem kadar öldükten sonra da toplumların hayat tarzları üzerinde iz bırakan kimi şahsiyetler, tarih bilimi açısından incelemeye değer bulunmaktadır. Bu manada toplumların yönetim anlayışlarını ve sosyal yapılarını etkileyen şahsiyetlerden birisi de kamuoyunda ve ilim çevrelerinde İbn Teymiyye olarak bilinen İslâm âliminin tam adı, Ebu'l Abbâs Takıyyüddîn Ahmed Bin Abdülhalim Bin Mecdiddîn Bin Abdüsselâm El Harranî İbn Teymiyye 'dir. Bu teze konu olan ilmî şahsiyet, “İbn Teymiyye” şeklinde anılmıştır.

On üçüncü yüzyılın son yarısında ve on dördüncü yüzyılın ilk çeyreği arasında Şanlıurfa'nın Harran bölgesinde doğan ve hayatının büyük bir kısmını Şam'da geçiren İbn Teymiyye, yaşadığı dönemde dinî ve müspet ilimlerdeki algılama ve analiz kabiliyetiyle dikkati çekmiş, itikadî, felsefî görüşleri, uygulamaları ve verdiği fetvalarla hem kendi zamanında hem de tarihi süreçte, günümüze kadar bazı ülkelerin yönetim ve sosyal yapısını etkilemiştir. İbn Teymiyye'nin tarihi süreçte devletlerin yönetim sistemlerine ve sosyal yapıya dair fikirlerini araştırmak ve günümüzdeki yansımalarını incelemek önem arz etmektedir.

1.2. Özgün Değer

İbn Teymiyye'nin bu özellikleri, doğulu ve batılı araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu sebepten dolayı, onun hayatı, fikirleri, uygulamaları ve verdiği fetvalar incelemeye tabi tutulmuş; bu konularda çok sayıda eser telif edilmiştir. Yazılan bu eserler birçok farklı dilde yazılmıştır. İbn Teymiyye hakkında yazılan eserler Arapça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve daha birçok dildedir. Tezde farklı yaklaşıma sahip araştırmacıların eserleri tercüme edilerek incelenmiştir. Her ne kadar İbn Teymiyye hakkında çok sayıda araştırma yapılmışsa da, yapılan literatür taramasında, onun kendi yaşadığı dönemden başlayarak günümüze kadar olan tarihi süreçte onun ülkelerin yönetimlerine ve sosyal yapılarına dair fikirlerini bir arada araştıran bir kaynağa rastlanmamıştır. Bu yüzden bu doktora tezi, İbn Teymiyye'nin devlet yönetimlerine ve toplumların sosyal yapılarına dair fikirlerini ortaya çıkarmayı amaçlamak noktasından özgündür. Bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3. Araştırma Sorusu

İbn Teymiyye'nin hayatı, devlet yönetimi ve sosyal yapıya dair fikirlerini

geniş bir bakış açısı ile araştıran bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranmaya çalışılmıştır: İbn Teymiyye'nin çocukluk döneminde İslâm âlemindeki siyasi ve sosyal durum nasıldı ve bu durum onu nasıl etkiledi? İbn Teymiyye, hangi hocalardan eğitim aldı? İbn Teymiyye, hangi ünlü âlimleri talebe olarak yetiştirdi? İbn Teymiyye, hangi eserleri kaleme aldı? İbn Teymiyye, neden Müslümanların Selef-i Salihin dönemindeki uygulamaları benimsemesini istiyordu? Yaşadığı dönemde, İbn Teymiyye, hangi konularda ulema ile tartışmıştı? Oryantalistlerin İbn Teymiyye hakkındaki görüşleri nelerdir? İbn Teymiyye, yaşadığı dönemde devlet yönetimi ve sosyal hayat ile ilgili fikirleri ve uygulamaları neydi? İbn Teymiyye'nin kendi zamanından, günümüze kadar devlet yönetimlerinde ve sosyal hayatta dair fikirleri neler olmuştur? Tez boyunca bu ve buna benzer çok sayıda soruya bilimsel ve makul cevaplar aranmaya çalışılmıştır.

1.4. Tezin Amacı

Bu çalışmanın öncelikli amacı, İbn Teymiyye'nin hayatını ve yaşadığı dönemden günümüze kadarki tarihi süreçte devlet yönetimleri ve sosyal hayata ile ilgili fikirlerini ortaya koymaktır. Bu amaçla, İbn Teymiyye'nin fikirlerine temel teşkil eden olaylar ve şahısların değerlendirilmesinden sonra, onun İslâm âleminin kurtuluşu için ileri sürdüğü fikirlerinin kendi zamanından günümüze kadar süreçte araştırılarak analiz edilmesi planlanmıştır. İbn Teymiyye, kendi zamanında öne çıkan bir İslâm âlimi olduğu kadar tarihi süreçte bu önemini çeşitli mahfillerde, ilmi çevrelerde ve siyasi arenada göstermiştir. Bu bağlamda, onun fikir ve uygulamalarının günümüzde somutlaşmış halleri dikkatleri üzerine çekerken, bilim adamlarının bu fikirlerin gelecekte nasıl evrileceği hususunda tahminlerini de beraberinde getirmektedir. Bu sebepten dolayı, özellikle günümüzde İbn Teymiyye'nin fikirlerini temel aldıklarını iddia eden bazı radikal grupların analiz edilmeleri önem arz etmektedir. Tezin, böyle önemli bir İslâm âliminin devlet yönetimine ve sosyal yapıya dair fikirlerini gün yüzüne çıkartmanın literatüre katkı sağlayacağı aşikârdır.

Tezde, şu ana başlıklar, araştırılıp analiz edilmiştir: İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönem, hayatı ve ilmi kişiliğinin detaylı bir şekilde araştırılıp yorumlandığı başlık ilk konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki amaç, insanın çocukluk yaşantılarının onun karakter ve kişiliğini oluşmasında önemli bir yer tuttuğu gerçeğidir. İbn Teymiyye'nin baba, amca ve dedeleri Hanbeli âlimleriydi. Kendisi keskin bir zekâyâ ve güçlü hafızaya sahipti. Bu özelliklerin onun seçkin bir âlim olmasında etkisi olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda, İbn Teymiyye'nin hayatının bilinmesi önem arz etmektedir. Son zamanlarda Tarih ilminde de çokça kullanılan

biyografi analiz yaklaşımı ışığında, İbn Teymiyye'nin hayatının önemli safhaları ve yaşadığı dönemin onun üzerinde bıraktığı etkiler araştırılmıştır. Böylece, onun fikirlerine temel olan amillerin ve olayların dile getirilmesi düşünülmektedir. İbn Teymiyye, İslâm âleminin kurtuluşu için Kur'an ve Sünnet ışığında Selef-i Salihin dönemindeki uygulamaların esas alınmasını öngörmüştür. Bu noktadan bakıldığında, onun temel kaynaklarının Kur'an-ı Kerim, Hadisler ve Selef-i Salihin uygulamaları olduğu görülmektedir. Bu kısımda, bu kaynaklar analiz edilmiştir. Buna ek olarak, batılı oryantalistlerin İbn Teymiyye hakkında yazdıkları eserlere değinilmiş ve yaptıkları araştırmalarda onun hakkındaki görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. İbn Teymiyye hakkında yazılan eserler incelendiğinde oldukça çok sayıda eserin oryantalistler tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Bu oryantalistlerden bazıları İbn Teymiyye'ye taraftar olurken, bazıları onun karşısında yer almaktadırlar. Finalde, tezi oluşturan 'İbn Teymiyye'nin kendi zamanından günümüze kadar devlet yönetimine ve toplum hayatına dair fikirleri' vurgulanmıştır. Tezde yapılan araştırma ve analizlerin ışığında son başlıkta İbn Teymiyye'nin fikirleri üzerinde yoğunlaşmış; sonuç olarak, onun hem devlet yönetimleri hem de sosyal yapılara dair orijinal fikirlerinin olduğu ortaya konulmuştur.

İbn Teymiyye hakkında sayısız kaynak mevcut olduğundan, konunun sınırlandırılması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, literatürde, Türkçe ve Arapça kaynaklardan daha çok İngilizce, Fransızca ve Almanca kaynaklar mevcuttur. Çünkü oryantalistler, İbn Teymiyye'nin yazdığı tüm eserleri ve onun hakkında yazılan bütün eserleri incelemiş; kendi yorumlarını da katarak kendi dillerinde yayınlamışlardır. Türkçe kaynakları inceledikten sonra, konuyla ilgili kısımlar, akademik bir ifade ile teze aktarılmıştır. Arapça kaynakların İngilizce, Fransızca ve Almanca tercümeleri de mevcut olduğu için, bu kaynaklar, Türkçeye tercüme edilerek, bunlardan faydalanılmıştır.

Tezde İbn Teymiyye'nin hayatına ayrı bir yer ayrılmıştır. Çünkü modern tarih anlayışında, biyografiler büyük önem arz etmektedirler. Barbara Caine, Biyografi ve Tarih adlı eserinde, son yıllarda biyografi yazarlığında kayda değer artış olduğunu belirtir. Bu artışın sebebinin, biyografinin açıklayıcı gücünden kaynaklandığını ifade eder. Daha önceleri, ilim dünyasına özellikle siyasi, toplumsal, fikri ya da edebi bakımdan katkıları olan şahsiyetlerin biyografileri yazılırdı. Ancak son zamanlarda sıradan bireylerin hayat hikâyelerinin yazılması da gözde olmaya başladı. Bunun öncelikli sebebi, bu sıradan insanların ilginç yönleri, sıradışı özellikleri veya toplumsal statülerinden çok aynı dönemde yaşadıkları insanlarla olan benzerliklerin önem kazanmış olmasıdır. Çünkü sıradan bir insanın biyografisi, ait olduğu sınıfını,

cinsiyetini, etnik kökenini, {Citation} anlayıp bunlardan nasıl etkilendiklerini göstermesi bakımından değerlidir (Caine, 2019, ss. 163-166).

Çalışmada, İbn Teymiyye'nin kendi döneminde derin sorunlarla karşılaşan Müslüman toplumların kurtuluşu için, Kur'an ve Sünnet merkezli Selef-i sâlihîn dönemini referans alan bir ıslah perspektifi geliştirdiği ortaya konulmaktadır. Bu doğrultuda, İbn Teymiyye'nin temsil ettiği akım, 'Selefi akım' ya da 'Seleflik' olarak anılmaya başlanmıştır. Bu düşünceyi savunanlar ise 'Selefiler' olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle, bu kavramlar tezin başından sonuna kadar kullanılacak terimleri oluşturmuştur.

Bunun yanı sıra, bu tezde İbn Teymiyye'nin tartışmalı konularda verdiği fetvalar da ele alınmaktadır. Sosyal yapıyı ilgilendiren önemli bir kavram olan 'talak' (boşanma sözü), İbn Teymiyye'nin döneminde tartışılmış ve verdiği fetva yüzünden, onun hapis cezasına çarptırılmasına sebep olmuştur. Günümüzde en fazla gündeme gelen 'Moğol Fetvası', 'Cihat' ve 'Mardin Fetvası' da tez boyunca en çok kullanılan terimler arasında yer almıştır. İbn Teymiyye'nin düşüncelerinin, on dokuzuncu yüzyılda yönetim ve sosyal yaşam boyutundaki en önemli etkilerinin gözlemlendiği akımlardan biri 'Vehhabilik'tir ve bu akımın kurucusu Muhammed bin Abdülvehhâb'tır. İbn Teymiyye, her durumda ve her şartta, İslâm toplumunun başında bir yöneticinin bulunması gerektiğini ifade etmiş; idareci için 'sultan', 'padişah' veya 'emir' terimlerini kullanmıştır.

Yirminci yüzyıla gelindiğinde, fikri altyapısının İbn Teymiyye'ye dayandığını ifade eden 'El-Kaide' ve lideri Usame bin Ladin hakkında yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Günümüzde ise 'kâfir', 'küfür', 'İslâm beldesi', 'küfür beldesi', 'İŞİD' ve 'Boko Haram' gibi terimler ön plana çıkmaktadır.

İbn Teymiyye'nin ticaret hayatına dair çalışmaları da mevcuttur. Ekonomi biliminin henüz doğmadığı bir çağda, ekonomi alanında 'Hisbe' adlı eserini yazmıştır. Onun pazar mekanizmasını kavraması, arz ve talep dengelerini bilmesi, pazarın eksiklik ve aksaklıklarına yoğunlaşması ve bunların tüketiciler ile üreticiler üzerindeki etkilerini analiz etmesi dikkat çekicidir. Ayrıca, 'tekelcilik', 'karaborsacılık' ve fiyatların 'manipüle edilmesi' konularıyla ilgilenmiş; piyasada 'adil ücret' ve 'adil fiyat' sisteminin tesisi için çaba sarf etmiştir.

Tarih araştırmalarındaki en büyük problem, yapılan çalışmaların belirli bir bakış açısı dâhilinde hazırlanması ve taraflı şekilde oluşturulmasıdır. Bu problem, tarih araştırmalarının hemen hemen hepsinde görülmektedir. Araştırmacının fikri,

hayata ve olaylara bakış açısı, yazdığı eserlerde taraflı yorumlara veya geniş bir toleransa yol açabilmektedir. Sosyal bilimlerde, özellikle de tarihte, tam anlamıyla tarafsızlık hemen hemen mümkün değildir. Ancak bu çalışmada, imkânlar ölçüsünde konuyu objektif bir şekilde ele almak, tarafsız bir bakış açısıyla değerlendirmek için betimleyici yöntem kullanılmıştır (Akkoyunlu, 2017b, ss. 119-132; Kaymal, 2017, ss. 172-195; Korkmaz, 2004, ss. 6-18).

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

İbn Teymiyye, İslâm dünyasının büyük problemler yaşadığı bir zaman diliminde yaşamıştır. Bu zorlu dönem, onun üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Bu durum, onun İslâm dinini ve Müslümanları koruma ve kurtarma duygusunu en yüksek noktaya çıkarmıştır. Bu hali ile yazdığı eserler, verdiği fetvalar, fikirler ve hükümlerle kendi zamanını etkilediği gibi yetiştirdiği talebeleri ve bu talebelerin kendisi ve doktrinleri hakkında yazdıkları eserlerle günümüze kadar tartışılan ve hakkında çok sayıda eser yazılan bir figür olmuştur. Bu doktora tezinden önce yazılmış olup İbn Teymiyye'yi ve onun fikir ve uygulamalarını konu alan eserler, aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

2.1. İbn Teymiyye'nin eserleri

İbn Teymiyye, hayatı boyunca kendisine iletilen problemleri, karşılaştığı sıkıntı ve yanlışlıkları düzetme adına eserler yazmıştır. Onun eserleri, Henri Laoust'un ifadesine göre çok detaylıdır, ancak herhangi bir kronolojik sıralama takip etmemektedir. Onun eserleri, ölümünden sonra, talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye tarafından derlenerek bir araya getirilmiştir. Müslüman devlet yöneticisini ve yönetim sistemini açıkladığı için, es-Siyâsetü's-Şerriyye adlı eserine bu çalışmada oldukça çok sayıda atıfta bulunulmuştur. Buna ilaveten, onun verdiği ve ciltler tutan fetvalarını ihtiva eden Mecmû'u'l-Fetâvâ adlı kolleksiyonundan zaman zaman yararlanılmıştır. Şii âlim, el-Hilli'nin, Şiiliği Sünnilikten üstün gösterdiği Minhâcü'l Kerâme adlı kitabına bir cevap niteliğindeki Minhâcü's-Sünne adlı eseri, İbn Teymiyye'nin Şii iddialarını çürüttüğü bir eser olarak bu tezde yer almıştır. İbn Teymiyye'nin Eş'ari âlimleri ile çatışmaya girmesine sebep olan el-'Akîdetü'l-Hamaviyye adlı eseri, İbn Teymiyye'nin akide anlayışını sunduğu için önemli bir eserdir. İbn Teymiyye, Kıbrıslı bir rahibin İslâm dini ile ilgili ileri sürdüğü iddialara cevap verdiği iki cilt halinde Türkçeye tercüme edilen el-Cevâbü's-Sahîh, onun sadece İslâm dinini değil diğer kitap gönderilmiş dinleri de araştırdığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. İslâm pazar ekonomisi hakkında yazdığı el-Hisbe adlı eseri, onun ekonomi konusunda da söyleyeceği sözünün olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. İbn Teymiyye, Kelâm, felsefe ve mantık âlimlerinin fikirlerini tenkid eden eserler de kaleme almıştır. Bunun yanı sıra akli vahye önceleyenlerin iddialarına karşı Der'u Te'ârûzi'l-'Akl ve'n-Nakl adlı eseri kaleme alarak, vahyin öncelenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. İbn Teymiyye, Kur'an'ın tefsirini de yazmıştır. Onun El-Tefsîr'ül Kebîr adlı eseri, Kur'an'ı baştan başlayarak tefsir eden bir tarz olmayıp, İbn Teymiyye'nin önem atfettiği bölümlerin tefsirini içermektedir (Yalçın, 2020, ss. 153-157).

İbn Teymiyye'nin *Siyasetü's-Şerriyye fî İslâhi'r-Râi ve'r-Raiyye* adlı kitabından alınan ve İngilizceye *The Religious and Moral Doctrine of Jihad (Cihadın Dini ve Ahlâkî Doktrini)* adlı kitabı, cihadın teolojik ve yasal temellerini inceliyor ve onu sadece askeri eylemin ötesinde ahlâkî, dini ve toplumsal bir görev olarak sunuyor. Bunu daha geniş İslâmî ilkelerle ilişkilendiriyor, var olan yanlış anlamaları, açıklığa kavuşturuyor; yönetim ve adaletteki rolünü özetliyor (İbn Taymîyah, 2001, ss. 1-36).

2.2. İbn Teymiyye'nin talebelerinin eserler

İbn Teymiyye'nin talebelerinden ünlü tarihçi ve tefsir yazarı İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n Nihâye* adlı kitabında, onun fikirlerini kayıt altına almıştır. Bir başka talebesi İbn Abdulhadi, *el-'Ukûdü'd-dürriyye fî menâkıbı Şeyhi'l-İslâm Ahmed İbn Teymiyye* adlı kitabında hocası İbn Teymiyye'nin biyografisini detaylı bir şekilde yazmıştır. Ünlü tarihçi Zehebî de İbn Teymiyye'nin talebelerinden biridir. Zehebî hocasına hayran olmakla birlikte, bazı konularda onu tenkit etmekten geri durmamıştır. Bu eleştirilerini *en-Naşıhatü'z-Zehebîyye li'bn Teymiyye* adlı kitapta toplamıştır (Altıkulaç, 2013, ss. 180-188). İbn Teymiyye'nin en ünlü talebelerinden biri olan İbn Kayyim *el-Cevziyye*, hocasının tüm eserlerini derleyip kitaplaştırmasının yanı sıra onunla ilgili kitaplar da yazmıştır.

Bu eserlere ek olarak, İbn Teymiyye'nin kaleme aldığı, talebelerinin kitaplaştırdığı eserler de mevcuttur. Bu eserler, o zamanlar Arapça yazılmışlardır. Araştırmamızda bu eserlerin İngilizce tercümelerinden faydalanılmıştır. Bu eserlerden birisi *Kitâbü'l-İmân olup İslâm dininde iman kavramını detaylı bir şekilde araştırır ve bu kavramın tanımları, unsurları ve etkileri üzerinde durur*. Bu kitap, İngilizceye *The Book of Faith* olarak tercüme edilmiştir. İkinci kitap ise İngilizceye *Diseases of Hearts and Their Cures olup Kalbin Hastalıkları ve Bu Hastalıkların Tedavileri* kitabıdır. Bu eserde İbn Teymiyye, kalbi hasta edebilecek birbirinden farklı birçok manevi hastalığı incelemekte bunları tanımanın gerekliliğini, meydana gelme sebeplerini açıkladıktan sonra bu hastalıklara tedavi çareleri üretip, kalbi saf haline getirmeye çalışır.

İbn Teymiyye'nin eserlerinden, Arapçadan birçok dile çevrildiği gibi İngilizceye de tercüme edilen bir başka kitabı, *The Principle of Patience Türkçesi Sabrın Prensipleri* adını taşımaktadır. Bu kitap, ilahi rehberlik doğrultusunda hareket edenlerin özelliklerini ve yollarını, kötü etkilerle saptırılanların özellikleri ile karşılaştırmaktadır.

İbn Teymiyye'nin yazdığı ve Salim Abdallah ibn Morgan tarafından İngilizceye tercüme edilen Enjoining Right and Forbidding Wrong (İyiliği Tavsiye ve Kötülükten Men Etmek) adlı kitabı, iyiliği teşvik etme ve kötülüğü önleme görevini inceler ve bunun toplumsal ve dini düzen için önemini vurgular. Bireylerin ve otoritenin rollerini ana hatlarıyla belirtir, bu sorumluluğun koşullarını, yöntemlerini ve sınırlarını tartışır.

Yine İbn Teymiyye'nin kaleme aldığı ve Muhtar Holland tarafından Arapçadan İngilizceye tercüme edilen Public Duties in Islam: The Institution of Hisba (İslâm'da Kamu Görevleri: Hisbe Kurumu) adlı kitabı, hisbeyi; iyiliği teşvik etme ve kötülüğü önleme görevi olarak ele alır; bu hususun ahlâkî ve ekonomik düzeni korumadaki rolünü vurgular. Bireylerin ve yetkililerin sorumluluklarını vurgular ve hisbeyi toplumsal yönetim ve adalet için önemli bir mekanizma olarak sunar.

Buna ilaveten, İbn Teymiyye'nin yazdığı ve Abdallah M. Mekkaoui tarafından Arapçadan İngilizceye tercüme edilen Al-'Ubûdiyyah (el-'Ubûdiyye) adlı kitabı, ibadeti, Allah'a tam teslimiyet olarak inceler ve ritüellerin ötesine geçerek itaati, sevgiyi ve güveni kapsar. Tüm yaratılışa uygulanan evrensel ibadet ile bilinçli bağlılığa dayalı dini ibadet arasında ayırım yapar ve ubudiyeti insanî tatminin nihai biçimi olarak sunar.

Şeyhulislâm İbn Teymiyye'nin yazdığı ve Arapçadan İngilizceye tercüme edilen The Noble Words: Rememberance and Prayers of the Prophet Muhammed (Asil Sözler: Hz. Muhammed'in Anılması ve Duaları) adlı kitabı, zikrin önemini vurgulayan bir dua ve yakarış koleksiyonudur. El-Kelâmü't-Tayyib'e dayanarak, günlük dualar konusunda rehberlik sağlar ve Müslümanların peygamberlik gelenekleri aracılığıyla manevi bağlantılarını güçlendirmelerine yardımcı olur. İbn Teymiyye'nin yazdığı ve Arapçadan İngilizceye tercüme edilen Seeking Forgiveness (Bağışlanmayı Talep Etmek) adlı kitabı, onun bağışlanma talebinde bulunması, tövbe ve ilahi merhameti ele alarak hem büyük günahlar hem de ihmal edilen görevler için bağışlanma dilemenin gerekliliğini vurgular. İstiğfarın, müminin Allah ile bağlantısını güçlendiren hayati bir adanmışlık eylemi olduğunu vurgular.

Abdul Azim Islahi'nin Economic Concepts of Ibn Taimiyah (İbn Teymiyye'nin Ekonomik Kavramları) adlı kitabı, İbn Teymiyye'nin piyasa düzenlemesi, kamu finansmanı, fiyatlandırma ve sosyal adalet gibi temel konuları ele alan tutarlı ve ileriye dönük bir İslâm ekonomisi vizyonu geliştirmiş olduğu teorinin,

modern ekonomi teorisinden yüzyıllar önce olduğunu savunuyor.

2.3. Batılı oryantalistlerin kitapları

İbn Teymiyye'nin fikirleri batılı Oryantalistlerin de dikkatini çekmiş, onun hakkında çok sayıda eser kaleme almalarına sebep olmuştur. Bu yazarlardan en önemlisi, Fransız müsteşrik Henry Laoust'tur. Laoust, İbn Teymiyye'nin eserlerini detaylı bir şekilde tetkik etmiştir. Onun Türkçeye de çevrilen *Essai sur les doctrines sociales et politiques de Taki-ed-Din Ahmad b. Taimiya* (Takıyüddin Ahmed b. Teymiyye'nin sosyal ve siyasi doktrinleri üzerine deneme) adlı eseri, İbn Teymiyye'nin sosyal ve siyasi görüşlerini incelemektedir. Birçok oryantalist, Henry Laoust'un bu eserine atıfta bulunmaktadır. Onun diğer eseri, *La pensée politique d'Ibn Taymiyya* (İbn Teymiyye'nin siyasi düşüncesi) adlı eseri olup, İbn Teymiyye'nin siyasi fikirlerini derinlemesine inceleyip analiz eder. Henri Laoust *Islam et État à l'époque de Ibn Taymiyya* (İbn Teymiyye Zamanında İslâm ve Devlet) adlı eserinde İbn Teymiyye'nin İslâm Devleti anlayışını, İslâm Hukuku ile ilişkilendirir. Yine Henri Laoust'un *Les Schismes dans L'Islam* (İslâm'da mezhepleşmeler) adlı kitabı, İslâm tarihinin, Hz. Muhammed'in vefatını izleyen iç içe geçmiş kişisel, politik ve doktrinel gerginliklerden ortaya çıkan karmaşık ve sürekli değişen bir mezhepsel bölünmeler manzarasıyla belirlendiğini açıklar.

İbn Teymiyye hakkında eser kaleme alan bir başka oryantalist ise Maurice Gaudefroy-Demombynes. Gaudefroy ağırlıklı olarak Henry Laoust'un *Essai sur les doctrines sociales et politiques de Taki-ed-Din Ahmad b. Taimiya* (Takıyüddin Ahmed b. Teymiyye'nin sosyal ve siyasi doktrinleri üzerine deneme) adlı eseri üzerinden çalışmalar yapmıştır.

George Makdisi de İbn Teymiyye ile ilgili akademik eser yazan oryantalistlerden biridir. Onun, *Kâdirî Sûfisî İbn Teymiyye* adlı Türkçeye tercüme edilmiş eseri, genel kanaatin aksine İbn Teymiyye'nin ılımlı bir sûfi olduğunu ispatlamaya çalışan bir makaledir (Makdisi, 2007, ss. 401-411). Makdisi, ağırlıklı olarak tasavvuf ve İbn Teymiyye ilişkisini kaleme almıştır. Ayrıca George Makdisi'nin *Hanbeli School of Sufizm* (Hanbeli Mezhebi ve Tasavvuf) bu kitabı da aynı konuyu işlemektedir.

Bu oryantalistlere ilaveten, İgnaz Goldziher ve Bernard Lewis'in *Introduction to Islamic theology and law* (İslâm Dinine ve Hukukuna Giriş) adlı

eseri, İslâm düşüncesinin tarihsel bir genel bakışını sunarak, teoloji ve hukukun sabit, ilahi olarak vahyedilmiş sistemler olarak var olmaktan ziyade değişen tarihsel, politik ve sosyal koşullara yanıt olarak geliştiğini savunmaktadırlar. Altı tematik ders etrafında yapılandırılmış kitap, İslâmî yasal, teolojik ve mezhepsel geleneklerin evrimini izlemekte ve dinî doktrini şekillendirmede insan yorumunun ve adaptasyonunun rolünü vurgulamaktadır. Frank Griffel'in *Ibn Taymiyya and His Ash'arite Opponents on Reason and Revelation* (Akıl ve Vahiy üzerine İbn Teymiyye ve Onun Eş'ari Muhalifleri) adlı eserinin amacı, İbn Teymiyye'nin akıl ve vahiy arasındaki ilişki konusundaki görüşlerini ve bu konudaki düşüncelerini Eş'arî muhalifleriyle karşılaştırmaktır. Araştırma, İbn Teymiyye'nin bu konudaki temel argümanlarını ve karşılaştığı eleştirilere nasıl yanıt verdiğini incelemektedir. Çalışma, İbn Teymiyye'nin düşüncelerinin anlaşılmasına ve İslâm düşünce tarihindeki yerinin belirlenmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Jon Hoover, araştırmalarının büyük çoğunluğunu İbn Teymiyye üzerinde yapmaktadır. Onun yazdığı *Ibn Taymiyya's Theological Ethics* (İbn Teymiyye'nin Dinî Ahlâkı) adlı kitap, İbn Teymiyye'nin dinî ahlâkını tartışmaktadır. Hoover ağırlıklı olarak İbn Teymiyye'nin itikadî alayışını araştırmış ve bu hususta onlarca eser yayınlamıştır. Jon Hoover'ın İbn Teymiyye hakkında yazdığı çok sayıda eserden birisi de *The Makers of the Muslim World: Ibn Taymiyya* (Müslüman Dünyanın Oluşturucuları: İbn Teymiyye) kitabı, İbn Teymiyye'nin hayatı ve entelektüel katkıları hakkında ayrıntılı bir inceleme sunuyor. Teolojik, hukukî ve siyasî fikirleri üzerine son araştırmaları sentezleyerek, asr-ı saadet dönemini yeniden canlandırmayı ve Selefilik gibi İslâmî hareketler üzerindeki etkisini inceliyor. Hoover; İbn Teymiyye'nin mirasını bağlamlandırarak, onun etik, aktivizm ve teolojiye yönelik pragmatik yaklaşımını vurguluyor.

Yossef Rapoport, *Islamic Theology, Philosophy and Law: Ibn Taymiyya and His Times* (İslâmî Teoloji, Felsefe ve Hukuk: İbn Teymiyye ve Zamanı) adlı eserinde İbn Teymiyye ve dönemi hakkında geniş bir araştırma sunmaktadır.

Amerikalı ilim adamı, Carl Sharif El-Tobgui, *Ibn Taymiyya on Reason and Revelation* (Akıl ve Vahiy Konusunda İbn Teymiyye) adlı eserinde, İbn Teymiyye'nin akıl ve vahiy ilişkisini ve vahyin önceliği fikrini araştırmıştır.

Kendisi Fransız bir oryantalist iken Müslüman olan Yahya Michot da İbn Teymiyye hakkında yetkin bir âlim olarak birçok eser kaleme almıştır. Bu eserlerin en önemlisi, *Against Extremism* (Aşırılığa Karşı) adlı kitabıdır. Michot, çoğu batılı

âlimin aksine, İbn Teymiyye'yi aşırılık ve şiddet karşıtı olarak tanımlamış ve onun yanlış yorumlandığı hususunda eserler kaleme almıştır.

Batılı bir âlim olan Antony Black, İbn Teymiyye ile ilgili *The History of Islamic Political Thought From the Prophet to the Present* (Peygamberden günümüze kadar İslâm Siyaset Düşünce Tarihi) adlı eserinde Peygamberden günümüze İslâm siyasi felsefesinin kökenlerindeki değişime dair kapsamlı bir genel bakış sunar. Kitap, İslâm yönetiminin, hukukunun ve etiğinin yüzyıllar boyunca nasıl geliştiğini, bunları Batının siyasi teorileriyle karşılaştırarak inceler. Black; İbn Sînâ, el-Maverdî ve İbn Teymiyye gibi önemli şahsiyetleri inceler ve İslâm geleneğinde siyaset, din ve devlet yönetimi arasındaki ilişkiyi analiz eder.

Batılı tarihçi, Roel Meijer'in *Global Salafism: Islam's New Religious Movement* (Küresel Selefilik: İslâm'ın Yeni Dini Hareketi) adlı kitabı, Selefi hareketin tarihi ve doktrinsel yapısını ele alarak, temel özelliklerini ve ana tartışmaları ortaya koymaktadır. Eserin giriş bölümünde; sessiz, politik ve cihatçı Selefilik açıklanmakta ve özellikle Selefilik'in siyasetle olan ilişkisi detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Cameron Zargar, *Origins of Wahhabism from Hanbali Fiqh* (Hanbeli fikhından Gelen Vehhâbiliğin Kökeni) adlı kitabında, Vehhâbiliğin Hanbelî fikhî ile bağlantısını ve bu gelenekten nasıl ayrıştığını detaylı bir şekilde ele almaktadır. İbn Teymiyye ve Muhammed bin Abdülvehhâb'ın düşüncelerini karşılaştırarak, Vehhâbiliğin Hanbelî geleneğinden hangi yönleriyle farklılaştığını ortaya koymaktadır. Özellikle mezhepler arasındaki metodolojik ayrımlar ve Vehhâbiliğin bağımsız bir ekol olarak şekillenmesi, kitabın temel odak noktalarından birini oluşturmaktadır.

Itzhak Weismann, *Taste of Modernity: Sufism, Salafiyya, and Arabism in Late Ottoman Damascus* (Modernliğin Tadı: Osmanlı'nın Son Dönem Şam'ında Tasavvuf, Selefilik ve Arapçılık) adlı kitabında, Osmanlı siyasi değişimleri ve Avrupa ekonomisinin etkisiyle şekillenen geç Osmanlı Şam'ındaki İslâm düşüncesinin dönüşümünü inceliyor. Modern İslâm'ın nasıl ortaya çıktığını ve Arap milliyetçiliğiyle bağlantısını araştırmak için üç reformist harekete odaklanıyor: Nakşibendilik Tasavvufu, Ekberî Teozofisi ve İbn Teymiyye'nin Selefi yorumları.

Lawrence I. Conrad ve Benjamin Jokisch'in *Studien zur Geschichte und Kultur des İslâmischen Orients Beihefte zur Zeitschrift "Der Islam"* (İslâm Doğu

Tarihi ve Kültürü Üzerine Çalışmalar “Der Islam” Dergisi Ekleri) adlı kitapları, İslâm tarihini, teolojisini ve hukukunu önde gelen uzmanların katkılarıyla inceleyen bilimsel bir dizinin parçasıdır. Kitapta, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi etkili şahsiyetler incelenerek, bunların İslâm düşüncesi ve modern yorumlar üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir.

Michael Cook’un Commanding Right and Forbidding Wrong in Islamic Thought (İslâm Düşüncesinde İyiliği Emretmek ve Kötülüğü Yasaklamak) adlı kitabı, iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama konusundaki İslâmî ahlâkî görevi inceliyor ve Sünni ve Şii geleneklerindeki tarihsel gelişimini izliyor. Bu ilkenin etiği, hukuku ve siyasi düşüncüyü nasıl etkilediğini araştırıyor ve hem klasik hem de modern bağlamlardaki önemini analiz ediyor.

Natana J. Delong-Bas, Wahhabi Islam: From Revival and Reform to Global Jihad (Vehhâbi İslâmı: Diriliş ve Reformdan Küresel Cihada) adlı kitabında, Muhammed İbn Abdülvehhâb’ı militan bir figürden ziyade bir reformcu olarak tasvir ederek Vehhâbiliği yeniden değerlendiriyor. Modern cihatçı hareketlerin orijinal ilkelerinden nasıl uzaklaştığını, bunun yerine İbn Teymiyye ve Seyyid Kutub’dan nasıl etkilendiğini vurgularken, tek tanrıcılığı, kutsal metin yorumunu ve bir arada yaşamayı vurguluyor.

Yaron Friedman, The Nusayrî-'Alawîs: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria (Nusayri-Aleviler: Suriye'deki Önde Gelen Azınlığın Dinî, Tarihi ve Kimliğine Giriş) adlı kitabında, Nusayri-Alevi mezhebinin kökenlerini, teolojisini ve sosyo-politik zorluklarını yeni erişilebilir kaynakları kullanarak inceliyor. Yanlış anlamaları ele alırken, Sünni ve Şii İslâm’la bağlantılarını araştırıyor ve İslâmî gelenekler içindeki tarihsel evrimlerini vurguluyor. Yazar, Tolerance and Coercion in Islam (İslâm’da Hoşgörü ve Zorlama) adlı kitabında, İslâm geleneğinin tarihsel olarak dinî hoşgörü ve zorlama arasındaki gerilimi nasıl aştığını araştırıyor. Bu bağlamda, İslâm’ın Müslüman olmayanlara (özellikle Yahudiler ve Hristiyanlar) karşı bir miktar hoşgörüyü kabul ederken, aynı zamanda belirli yasal ve teolojik koşullar altında zorlayıcı önlemlere de izin verdiğini vurguluyor.

Wael b. Hallaq, Ibn Taymiyya against the Greek Logicians (İbn Teymiyye Yunanlı Mantıkçılara karşı) adlı kitabında, İbn Teymiyye’nin Aristo mantığına yönelik eleştirisini inceliyor ve bunun, İslâm düşünürlerini hatalı metafizik sonuçlara götürdüğünü savunuyor. İbn Teymiyye, Hallaq’ın erken dönem İngiliz ampirizmine

bağladığı deneysel bir yaklaşım lehine biçimsel mantığı reddediyor.

Tim Winter, editörlüğünü yaptığı Classical Islamic Theology (Klasik İslâm Teolojisi) adlı kitapta, vahiy, hukuk, mistisizm ve eskatoloji gibi modern öncesi İslâm'daki temel teolojik kavramların gelişimini incelemektedir. Akılcılık, ortodoksluk ve kutsal metinlerin yorumlanması üzerine tartışmaları inceler ve İslâm düşüncesini daha geniş tarihsel ve toplumsal bağlamları içinde konumlandırır.

David Thomas ve Alex Mallett'in editörlüğünü yaptığı Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History (Hristiyan-Müslüman İlişkileri: Bibliografik bir Tarih Çalışması) 4. Cildi, 1200'den 1350'ye kadar Hristiyan-Müslüman etkileşimlerini inceliyor, kayıtlı eserler hakkında ayrıntılı girişler, yazarlar hakkında biyografik bilgiler ve metin analizleri sağlıyor. İki gelenek arasındaki tarihi dinamikleri incelemek için önemli bir kaynak görevi görüyor.

David Commins, The Wahhabi Mission and Saudi Arabia (Vehhâbi Misyonu ve Suudi Arabistan) adlı kitabında, Vehhâbi hareketinin dinî bir reform olarak başladığını ancak Suudi Arabistan'ın siyasi kimliğini ve kurumlarını şekillendirmede güçlü bir otorite haline geldiğini savunuyor. Vehhâbiliğin hem katı bir teolojik doktrin hem de siyasi birlik ve otoriteyi güvence altına alma aracı olarak ikili rolünü vurguluyor.

Robert Gleave ve István Kristo-Nagy'nin editörlüğünü yaptıkları Violence in Islamic Thought from the Mongols to European Imperialism (Moğollardan Avrupa Emperyalizmine İslâm Düşüncesinde Şiddet) adlı kitapta, Ortaçağda Müslüman bilgin ve düşünürlerin şiddeti meşrulaştırma, kınama veya yorumlama konusunda hukukî, teolojik, felsefi ve kültürel çerçeveler tarafından şekillendirilen çeşitli, hususlara bağlı yaklaşımlar geliştirmektedir.

Sophia Vasalou, Ibn Taymiyya's Theological Ethics (İbn Teymiyye'nin Teolojik Etiği) adlı kitabında, İbn Teymiyye'nin gerçekçi bir ahlâkî değer görüşü ve insan doğasının iyiyi ve kötüyü tanıma kapasitesine duyulan derin bir güven temelinde kendine özgü bir etik çerçeve geliştirdiği ve ahlâkî bilgiyi kesin bir şekilde ilahi vahye dayandırdığını savunmaktadır.

W. Montgomery Watt, genişletilmiş bir araştırması olan Islamic Philosophy and Theology (İslâm Felsefesi ve Teolojisi) adlı kitabında, felsefenin ve teolojinin (kelâm) nasıl evrildiği ve birbirlerini nasıl etkilediğine odaklanarak İslâm entelektüel geleneklerinin tarihsel bir genel bakışını sunar. Önemli düşünürleri ve hareketleri

inceler, teolojinin sonunda felsefî fikirleri nasıl dâhil ettiğini belirtir ve Batı düşüncesinin modern İslâm söylemi üzerindeki etkisiyle sonuca varır.

Duncan B. Macdonald, *Development of Muslim Theology, Jurisprudence and Constitutional Theory* (İslam İlahiyatının, Fıkhının ve Anayasal Teorisinin Gelişimi) adlı kitabı, İslâm teolojisi, hukuku ve siyasî düşüncesinin, hem iç tartışmalar hem de dış etkiler tarafından şekillendirilen, birbirine bağlı bir sistem olarak birlikte geliştiğini ve İslâm kurumlarının oluşumuna dair bütünsel bir bakış açısı sunduğunu ileri sürmektedir.

2.3.1. Oryantalistlerin İbn Teymiyye hakkındaki görüşleri

İbn Teymiyye, sahip olduğu görüşlerinden dolayı Batılı oryantalistlerin dikkatini çekmiş; çok sayıda ilim adamı onu ve eserlerini detaylı bir şekilde inceleyip eserler yazmıştır.

Bunlardan ilki ve en ünlüsü, Henri Laoust (1905-1983) adlı Fransız araştırmacıdır. Bu oryantalist, İbn Teymiyye'nin fikirleri üzerine kapsamlı çalışmalar yapmış; eserlerini ve kendisini Batı âlemine tanıtmıştır. Henri Laoust'a göre İbn Teymiyye, İslâm düşünce tarihinde Kur'an ve Sünnet'i merkeze alan, Selefi eğilimi sistematik biçimde müdafaa eden ve bid'at olarak gördüğü fikrî ve dinî hususlara karşı çok yönlü eleştiriler geliştiren önemli bir revizyonist düşünürüdür. O, İbn Teymiyye'nin felsefe, kelâm ve tasavvufa yönelttiği tenkidatını sadece teorik bir tavır olarak değil, yaşadığı dönemin ictimâî, siyasî ve dinî krizlere verdiği uygulamaya dayalı ve normatif reaksiyonlar olarak değerlendirmektedir. Bu doğrultuda Teymiyye'nin görüşü, dinî otoritenin sınırları, siyasî meşruiyet ve ictimâî düzenin korunması gibi hususlarla yakından ilintilendirilmektedir. Yazar, İbn Teymiyye'yi yalnızca bir polemikçi olmaktan çok, tarihî ortamı içinde ele alıp araştırdığı bir toplum ve din teorisyeni olarak konumlandırmaktadır (Laoust, 2021, ss. 10-16).

Amerikalı oryantalist George Makdisi (1920-2002), İbn Teymiyye'nin eğitim ve düşünce sistemi üzerine araştırmalar yapmıştır. George Makdisi, İbn Teymiyye'nin Hanbelî mezhebi geleneğine mensubiyetine rağmen, bu geleneği değişmez bir literalizmle kısıtlamayan bir din âlimi olarak değerlendirmektedir. Ona göre İbn Teymiyye'nin felsefe ve kelâma sarfettiği tenkitler, aklın tamamıyla reddi anlamına gelmemektedir. İbn Teymiyye'nin yaklaşımı, bilginin temel kaynağı olarak vahyin önceliğini müdafaa eden epistemolojik bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu bağlamda, İbn Teymiyye, ictimâî fiilen uygulanamza hâle geldiği ilgili kabullere

reaksiyon göstererek, nass merkezli ancak tarihî bağlamı ön plana alan dinamik bir düşünce ve hukuk anlayışı ortaya koymuştur. Bu yönleriyle Makdisi, İbn Teymiyye'yi Sünnî ilim geleneği içerisinde yenilenme ile sürekliliği beraber temsil eden bir mütefekkir olarak konumlandırmaktadır (Makdisi, 1981, ss. 36-39, 2007, ss. 1-12).

Modern dönemde İbn Teymiyye ile ilgili çalışmalar yapan Yahudi asıllı oryantalist Yossef Rapoport ve Pakistanlı âlim Shahab Ahmad ile birlikte, İbn Teymiyye'nin hukukî ve sosyal fikirlerine yoğunlaşmışlardır. Yossef Rapoport, İbn Teymiyye'yi hususan hukukî, siyasî ve içtimaî bağlamda değerlendirmekte; onun fikirlerinin, Memlûk yönetiminin kriz şartları içinde şeklini almış pratik ve duruma uygun bir fıkıh anlayışı olarak kabul edilmektedir. Ona göre İbn Teymiyye'nin fetvaları, mücerret doktriner sistemler meydana getirmekten çok, mevcut ictimai ve siyasi problemlere çözüm üretmeyi gaye edinen esnek bir yaklaşımı göstermektedir (Rapoport & Ahmed, 2010, ss. 1-5). Diğer taraftan Shahab Ahmed, İbn Teymiyye'yi İslâm tefekkürü içindeki çoğulcu ve yoruma müsait geleneğe mesafeli, normatif sınırları netleştirmeye çalışan bir âlim olarak belirler. Ona göre İbn Teymiyye, hususan tasavvuf, felsefe ve sembolik yorum sahalarında oluşan farklı uygulamalara karşı, Kur'an ve Sünnet merkezli nispeten dar ve disipline eden bir İslâm anlayışını müdafaa ederek İslâm düşüncesindeki yorum yelpazesini kısıtlayan bir çizgiyi temsil etmektedir (Rapoport & Ahmed, 2010, ss. xvii-xx).

Jon Hoover, İbn Teymiyye'nin teolojik ve felsefi fikirleri üzerine araştırmalar yapmış ve eserler vermiştir. Hoover, İbn Teymiyye'nin düşüncesinde teoloji, etik ve akıl ile vahiy arasındaki etkileşim gibi temaları keşfederek, Teymiyye ile ilgili çalışmalara önemli katkılarda bulunmuştur. İbn Teymiyye Maker of Muslim World (İbn Teymiyye Müslüman Dünyasını Oluşturanlar) adlı kitabı, İbn Teymiyye'nin hayatına, fikirlerine ve bıraktığı etkilere eleştirel bir giriş yaparak onun İslâmî reformdaki rolünü ve Selefilik ve İslâmî modernizm dâhil olmak üzere çeşitli hareketler üzerindeki etkisini vurguluyor (Hoover, 2019b, ss. 1-154).

Victor E. Makari, 1941 yılında Mısır'da doğmuş bir Hristiyan rahip ve bilim adamıdır. Yazdığı eserde, İbn Teymiyye'nin ahlâk felsefesini derinlemesine incelemekte ve onun etik çerçevesinin sosyal faktörlerle nasıl derinden iç içe geçmiş olduğunu araştırmakta ve ahlâkî davranışları şekillendirmede toplumun ve toplumsal dinamiklerin rolünü vurgulamakta ve etiğin sosyal ve toplumsal yönlerini ele alarak fikirlerinin sadece teorik değil aynı zamanda pratik olduğuna dair bir analiz sunmaktadır (Makari, 1983, ss. 161-163).

Antony Black, Dundee Üniversitesi'nde Siyasi Düşünce Tarihi Emeritus Profesörüdür (Emekli Profesör). Yazar, *The History of Islamic Political Thought* adlı eserinde, İbn Teymiyye'yi klasik İslâm siyaset düşüncesinin en ilgi çekici ve tartışmalı âlimlerinden biri olarak değerlendirir. Ona göre İbn Teymiyye, “es-Siyâset’ş-Şerriyye” adlı kitabının ‘Şeriat Yönetimi’ bölümünde, devlet ve dinin birbirinden ayrılmaz olduğunu müdafaa eder. Devlet gücünün, adaleti temin etmek, ‘iyiliği emredip kötülükten sakındırmak’ ayrıca İslâmî hukuk prensiplerini uygulamak için zaruri olduğunu ileri sürer. Bu doğrultuda Teymiyye, o dönemin Mısır ve Suriye siyaseti üzerinde önemli bir tesir bırakmış ve Sünnî siyasi düşüncede radikal değişiklikler meydana getirmiştir. Black, İbn Teymiyye'nin yaklaşımını hem Sünnî geleneğin içsel tartışmalarıyla hem de siyasi otoritenin meşruiyeti sorunuyla ilişkilendirerek sunar (Black, 2011, ss. 158-164).

Yahya Michot, 1952 yılında Belçikada doğan ortaçağ İslâm ilahiyatçısı olup İbn Teymiyye'yi kapsamlı bir şekilde inceleyen önemli bir âlimdir. Çalışmaları, İbn Teymiyye'nin fikirlerine dair ince, ayrıntılı ve dengeli bir anlayış sunmaya odaklanmaktadır. Michot'un çalışmaları, İbn Teymiyye'ye dair basitleştirilmiş veya siyasallaştırılmış yorumların ötesine geçerek daha derin ve kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır (Michot, 2022, ss. 411-430).

Wael B. Hallaq 1955'te Filistin'de doğdu ve Kanadalıdır. İbn Teymiyye'nin Yunan mantığına yönelik eleştirisini incelemektedir ve İslâm teolojisinde uygulanmasına zıt argümanlarını vurgulamaktadır. Hallaq kitabında İbn Teymiyye'nin Yunan mantığına, özellikle de teolojik hatalara yol açtığına inandığı Aristo metafizikine yönelik eleştirisini araştırmaktadır (Hallaq, 2001, ss. 1-266).

Sherman A. Jackson, 1956 yılında Amerika'da doğan ve İbn Teymiyye hakkında teolojik ve hukuki düşüncelerine odaklanarak eser yazan ünlü bir bilimgidir. Eserleri, İbn Teymiyye hakkında basit tasvirlerin ötesine geçerek ayrıntılı bir anlayış sunar (Jackson, 1994, ss. 41-85).

Carl Sharif El-Tobgui, 1974 yılında Amerika'da Müslüman bir baba ve Hristiyan bir anneden doğmuş ondokuz yaşına kadar Hristiyan dini üzerine yaşamış; bu yaşta Müslüman olmuş bir bilim adamıdır. Onun *Ibn Taymiyya on Reason and Revelation* (Akıl ve Vahiy Üzerine İbn Teymiyye) adlı eseri, İbn Teymiyye'nin akılcılık ile kutsal vahiy arasındaki ilişkiye yaklaşımını araştırmaktadır. Akademik odak noktası İslâm entelektüel tarihi, özellikle de teoloji ve içtihatlarda akıl ve vahiy arasındaki ilişkidir. İbn Teymiyye de dâhil olmak üzere klasik İslâm âlimlerinin

eserlerini kapsamlı bir şekilde inceledi. Dikkate değer katkılarından biri, İbn Teymiyye'nin akıl ve vahiy arasındaki çelişkiyi reddetmesi üzerine yazdığı monografidir (El-Tobgui, 2020, ss. 1-458).

Caterina Bori, İbn Teymiyye'nin biyografisine ve eserlerinin aktarımına odaklanarak İbn Teymiyye'nin incelenmesine önemli katkılarda bulunan bir âlimdir. Çalışmaları, İbn Teymiyye'nin mirası ve etkisi hakkında değerli içgörüler sunmaktadır (Bori, 2004, ss. 321-348).

Sophia Vasalou, köken olarak Yunanistanlıdır. İbn Teymiyye'nin etik düşüncesini araştırır, onun ahlâkî psikolojisini ve teolojik etiğini analiz eder ve onu, insan aklını dini inançla uyumlu hale getirmeye çalışan karmaşık bir düşünür olarak sunar (Vasalou, 2016, ss. 1-361).

Amerikalı bir oryantalist olan Duncan B. Macdonald, *Development of Muslim Theology, Jurisprudence and Constitutional Theory (Müslüman İlahiyat, Fıkıh ve Anayasa Teorisinin Gelişimi)* adlı kitabında İbn Teymiyye'ye geniş bir yer ayırmıştır. Macdonald, İbn Teymiyye'yi birkaç hususta eleştirmiştir. Eleştiri konularından birisi tasavvuf ehlidir. Macdonald'ın İbn Teymiyye'yi eleştirdiği ikinci konu filozoflardır. Üçüncü grup ise Eş'ari ilahiyatçılardır. Macdonald'a göre, İbn Teymiyye, kendisinin bahsi geçen gruplara ihtiyaç bırakmadığını ifade etmektedir. Macdonald, bir taraftan İbn Teymiyye'nin ilimde çok yetenekli ve bilgili olduğunu söyleyerek yüceltirken, diğer taraftan 'bir vidası gevşek' nitelendirmesi ile onu delilikle suçlamaktadır. Böylece onun tüm olumlu hususlarını bir sözle sıfırlamaktadır. Macdonald, İbn Teymiyye'nin Vehhâbiliğin fikir babası oluşunu kabul ederken, onun İslâm dininin âlimleri nezdinde değil, bilakis geniş halk kitlelerinin beğenisini kazandığını ifade ederek onu gizli bir şekilde eleştirmektedir. Macdonald, İbn Battuta'dan nakledilen bir rivayete dayanarak, İbn Teymiyye'nin antropomorfist olduğunu söylemektedir. Ayrıca, İbn Teymiyye'nin Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Selefin uygulamalarını esas alarak bazen dört mezhebin uygulamalarını reddettiğini ifade etmektedir. Macdonald, İbn Teymiyye'nin kendine aşırı derecede güvendiğini Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin itibarını zedelediğini ifade etmektedir. İbn Teymiyye, sadece Sahabelerin üzerinde mutabakat sağladıkları uygulamaları kabul etmekte, bunun aksine yaşadığı zamandaki Müslüman halkın uygulamalardaki mutabakatını büyük ölçüde redetmektedir. Macdonald'a göre, şayet kendi zamanındaki uygulamaları kabul etmiş olsaydı, İbn Teymiyye, çok sayıda batıl inanç ve uygulamayı özellikle de velilerin bütün doktrin ve kerametlerini kabul etmek zorunda kalacaktı (Macdonald, 2023, ss. 1-314).

2.4. İslâm âleminde yazılan kitaplar

Literatürde, İslâm âlimlerinin İbn Teymiyye hakkında yazdığı birçok eserle karşılaşmak mümkündür. Oussama Arabi, *Studies in Modern Islamic Law and Jurisprudence (Modern İslâm Hukuku ve Fıkıh Çalışmaları)* adlı eserinde İbn Teymiyye'nin modern İslâm Hukuku üzerindeki etkilerinin izlerini sürmektedir.

Hassan Hassan, *The secret world of Isis training camps – ruled by sacred texts and the sword (Kutsal metinler ve kılıç tarafından yönetilen İŞİD eğitim kamplarının gizli dünyası)* adlı gazete makalesinde, yapılanmanın fikri kökenlerine inerek tarihsel süreci ve kampları tanıtıyor. Hassan Hassan, *the Sectarianism of the Islamic State: Ideological Roots and Political Context (İslâm Devletinin Mezhepçiliği: İdeolojik Kökler ve Politik Bağlam)* adlı bir başka bilimsel makalesinde, Suriye ve Irak'taki din adamlarının ve üyelerinin birinci elden anlatımlarına ve birincil kaynaklara dayanarak İslâm Devleti'nin ideolojisini ve mezhepçiliğini analiz ediyor. Grubun şiddet yanlısı ve dışlayıcı bakış açısına katkıda bulunan temel temaları inceleyerek, köklerini ve dışlayıcı bakış açısına katkıda bulunan temel temaları inceleyerek, köklerini izlemeyi amaçlıyor. Çalışma, İslâm Devleti'nin ideolojisini doğrudan Selefilikle eşitlemenin yanıltıcı olduğunu, çünkü bu yanlış anlamamanın grubun etkisinin net bir şekilde anlaşılmasını engellediğini ve onunla mücadele çabalarını zorlaştırdığını iddia ediyor.

Khaled Abou el Fadl, *Rebellion and Violence in Islamic Law (İslâm Hukukunda İsyân ve Şiddet)* adlı kitabında, İslâm hukukunun siyasi direniş ve isyanı nasıl ele aldığını incelerken, halifelik makamı altında, birliği koruma ile otoritenin meşrulaştırılması arasındaki gerilimi değerlendiriyor. Ayrıca, yasal yorumların zaman içinde nasıl değiştiğini ve bu değişimlerin isyan ve siyasi şiddet söylemine etkisini araştırıyor.

İbn Teymiyye tarafından yazılan ve Amerikalı âlim Abu Ameenah Bilal Philips tarafından İngilizceye tercüme edilen *Ibn Taymiyyah's Essay on the Heart (İbn Teymiyye'nin Kalp Üzerine Makalesi)* adlı kitapta, yazar, İbn Teymiyye'nin ruhun ele geçirilmesi ve şeytandan kurtulma konusundaki görüşlerini, Kur'an öğretilerinden, peygamberlik geleneklerinden ve erken dönem akademik yorumlardan yararlanarak inceliyor.

Muhammad 'Abdul-Haqq Ansari'nin derleyip İngilizceye tercüme ettiği *Ibn Taymiyyah Expounds on Islam (İbn Teymiyye İslâm'ı Anlatıyor)* adlı kitapta, İbn Teymiyye'nin inancı, hayatı ve yaşadığı toplum detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Fadlou Shehadi, *Philosophies of Music in Medieval Islam (Ortaçağ İslâm'ında Müzik Felsefesi)* adlı kitabında, ortaçağda İslâm âleminde müziğin yerini ve uygulamasını detaylı bir şekilde analiz ederken, İbn Teymiyye'nin müziğe karşı duruşunu tartışıyor.

Mustapha Sheikh, *A Treasury of Ibn Taymiyyah: His Timeless Thought and Wisdom (İbn Teymiyye'nin Hazinesi: Sonsuz Düşünce ve Bilgeliği)* adlı kitabında, İbn Teymiyye'nin entelektüel mirasını özlü ve erişilebilir bir biçimde sunmak için tasarlanmış, onun içgörülerinin derlenmiş bir koleksiyonudur. Kitap, sıklıkla İslâm köktenciliğiyle ilişkilendirilen düşüncesini çağdaş bir kitle için yeniden çerçevelemeyi amaçlamaktadır.

Abdelkader Al Ghouz'un editörlüğünü yaptığı ve içinde farklı yazarların makalelerini barındıran *Islamic Philosophy from the 12th to the 14th Century (12. Yüzyıldan 14. Yüzyıla Kadar İslâm Felsefesi)* adlı kitabı, İbn Sînâ sonrası felsefi gelişmeleri inceleyerek Müslüman bilginlerin metafizik, mantık ve teoloji ile nasıl etkileşime girdiğini analiz eder. İslâm düşüncesi içindeki akıl, gelenek ve ortaya çıkan entelektüel akımlar arasındaki etkileşimi araştırır.

Yusuf Kuhn, *Über Vernunft und Offenbarung in Ibn Taymiyyas Denken (İbn Teymiyye Düşüncesinde Akıl ve Vahiy Üzerine)* adlı kitabı, İbn Teymiyye'nin İslâm düşüncesinde akıl ve vahyi nasıl uyumlu hale getirmeye çalıştığını, Yunan etkisindeki rasyonalizmi nasıl reddettiğini ve bunun yerine akli vahyin rehberliğinde yeniden yönlendiren, kutsal metinlere dayalı bir epistemolojiyi nasıl desteklediğini inceliyor.

Zekeriya Kurşun'unun *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti (Vehhâbî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı)* adlı kitabı, Osmanlı Devleti'nin Necid ve Ahsa bölgelerindeki hâkimiyetinin, 18. yüzyılda ortaya çıkan Vehhâbî hareket ve Suud ailesinin yükselişiyle nasıl sarsıldığı ve bu sürecin Osmanlı-Suud ilişkilerini nasıl yeniden şekillendirdiğini açıklamaktadır.

Enver Arpa, *İbn Teymiyye'nin Kur'an Anlayışı* adlı kitabında, İbn Teymiyye'nin Kur'an'a yaklaşımını selefî bir epistemolojiyle temellendiren, akıl-nakil dengesini gözetken ve tefsirde rivayet yöntemini önceleyen bir düşünce sistematigi içinde ele alır.

Mehmet Bulut'un editörlüğünü yaptığı *İslâm İktisadi Düşünce Tarihi* adlı kitapta yer alan Monzer Kahf, Abdelkader Chachi ve Adam Dembele'nini kaleme

aldığı İbn Teymiyye başlıklı bölümü, İbn Teymiyye'nin iktisadi düşüncesini klasik fıkıh çerçevesinin ötesine taşıyarak, onun iktisadi meselelerdeki sistematik ve normatif yaklaşımlarını ortaya koyar.

Editörlüğünü Bayram Ali Çetinkaya'nın yaptığı İslâm Felsefesi Tarihi adlı kitapta yer alan Aygün Akyol'un İslâm'da Aklî Düşüncenin Kriz Dönemi-Felsefe Karşıtlığı-Şehristânî ve İbn Teymiyye adlı kitap bölümü, İslâm düşünce tarihinde aklî yöneme yönelik eleştirilerin yoğunlaştığı bir dönemde, Şehristânî ve İbn Teymiyye gibi düşünürlerin felsefeye karşı geliştirdikleri eleştirilerin hem yöntemsel hem de teolojik temellere dayandığını gösteriyor.

2.5. Makaleler

İbn Teymiyye, sahip olduğu fikirleriyle tarihi süreç içinde dini alanda olduğu kadar, yönetim alanında da önemli etkilere sahiptir. Bu sebeple, onun hakkında sadece İslâm âleminde değil, Batı dünyasında da çok sayıda makale ve bildiri yayınlanmıştır.

Henri Laoust, Ibn Taymiyyah: Muslim Theologian (Müslüman Din Âlimi, İbn Teymiyye) adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin teolojisi, hukuki görüşleri ve siyasi düşüncesinin kapsamlı bir analizini sunuyor. Hanbeli gelenekçiliğini, rasyonalist teolojiye yönelik eleştirilerini ve İslâmî reform hareketleri üzerindeki kalıcı etkisini inceliyor ve fikirlerini daha geniş tarihsel ve entelektüel bağlamlara yerleştiriyor.

Yahya Michot, Ibn Taymiyya's "New Mardin Fatwa". Is genetically modified Islam carcinogenic?(İbn Taymiyye'nin "Yeni Mardin Fetvası". Genetiği değiştirilmiş İslâm kanserojen midir?) adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvasının modern İslâmcı hareketler tarafından yeniden yorumlanmasını ve çarpıtılmasını analiz ediyor. İbn Teymiyye'nin orijinal duruşunun duruma bağlı olduğunu ve Dârü'l-İslâm ile Dârü'l -Harb arasındaki katı bölünmeleri reddettiğini savunuyor. Çalışma, aşırılıkçı grupların şiddeti meşrulaştırmak için İbn Teymiyye'nin fetvasını nasıl seçici bir şekilde kötüye kullandığını eleştiriyor ve bu tür çarpıtmaları, onun gerçek öğretilerinden sapan "genetiği değiştirilmiş İslâm" olarak etiketliyor. Yahya Michot'a ait Ibn Taymiyya, Salafism and Mercy (İbn Teymiyye, Selefilik ve Merhamet) adlı makale de İbn Teymiyye hakkındadır.

Jon Hoover, Ibn Taymiyya's Theodicy of Perpetual Optimism (İbn Teymiyye'nin Sürekli İyimserlik Teodisesi) adlı kitabından ürettiği Worship, Religious Epistemology And Theological Jurisprudence (İbadet, Dini Epistemoloji

ve Dini Hukuk) adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin teodise yazılarının mevcut çalışması, onun niyetinin bu şekilde nitelendirilmesini doğrulayan daha fazla kanıt sunmaktadır. Hoover'a ait aşağıdaki makaleler de İbn Teymiyye hakkındadır: Ibn Taymiyya between Moderation and Radicalism (İlmîlik ve Radikalizm Arasında İbn Teymiyye), Theology as Translation: Ibn Taymiyya's Fatwa permitting Theology and its Reception into his Averting the Conflict between Reason and Revealed Tradition (Dar' Ta' ârud al-'Aql wa l-Naql)(Teoloji Tercüme Olarak: İbn Taymiyya'nın Teolojiye İzin Veren Fetvası ve Onun Akıl ile Vahiy Edilmiş Gelenek Arasındaki Çatışmayı Önleme (Dar' Ta' âruz al-'Akl va l-Nakl) Eserine Dâhil Edilmesi.

İtalyan tarihçi Caterina Bori, One or Two Versions of al-Siyāsa al-Shar'īyya of Ibn Taymiyya? And what do they tell us? (İbn Teymiyye'nin Şer'i Siyasetinin Bir veya İki Versiyonu mu? Bunlar bize ne anlatıyorlar?) adlı makalesinde İbn Teymiyye'nin siyasetle ilgili analizinin çeşitli versiyonlarına odaklanmakla birlikte, bunların taşıyabileceği anlamlar üzerine sorular da gündeme getirmektedir. Caterina Bori, A new Source for the Biography of Ibn Taymiyya (İbn Teymiyye'nin Biyografisi için Yeni Bir Kaynak) adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin biyografisini içeren yeni bir kaynağı, bulduğu yeri ve özelliklerini anlatmaktadır. Caterine Bori, The Collection and Edition of Ibn Taymiyyah's Works: Concerns and Disciple (İbn Teymiyye'nin Eserlerinin Derlenmesi ve Basımı: İlgililer ve Talebeler) adlı başka bir makalesinde, İbn Teymiyye'nin eserlerinin Memlûk döneminde nasıl korunduğunu ve iletildiğini analiz ediyor ve öğrencilerinin katkılarına odaklanıyor. Yazılarının dolaşımını şekillendiren sosyo-politik etkileri ve otoritelerin muhalefeti ve akademik rekabet de dâhil olmak üzere doktrinlerinin karşılaştığı zorlukları araştırıyor. Caterine Bori, bu makalelerin yanı sıra İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi MS Şehid Ali Paşa 1553: A Neglected Version of Ibn Taymīya's al-Siyāsa al-Shar'īya and Its Manuscript (İbn Teymīyye'nin es-Siyâsetü's-Şerīye'sinin İhmal Edilmiş Bir Versiyonu ve El Yazması) adlı bildirisini, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan İbn Teymiyye'nin es-Siyâsetü's- Şer'īyye adlı eserinin ihmal edilmiş bir el yazmasını incelenmekte ve metindeki farklılıkları, bilinen versiyonlarla karşılaştırılmaktadır. El yazmasının tarihsel bağlamını ve İslâmî yönetim yorumlarına olan etkisini araştırıyor.

Denise Aigle'nin The Mongol Invasions of Bilād al-Shām by Ghāzān Khān and Ibn Taymīyah's Three "Anti-Mongols" Fatwas (Gazan Han ve İbn Teymiyye'nin Üç "Moğol Karşıtı" Fetvası'ndan Bilādü's-Şam'daki Moğol İstilaları) İbn Teymiyye'nin Moğolların Bilādü's-Şam'ı istila etmelerine ilişkin teolojik ve

hukukî duruşunu, onlara karşı verdiği üç fetvaya odaklanarak analiz ediyor. Moğolları, erken İslâm tarihinin Haricileriyle karşılaştırarak, asi muhalifler olarak gördüğünü savunuyor. Çalışma, İbn Teymiyye'nin silahlı direnişi nasıl haklı çıkardığını vurgulayarak, Moğolların, İslâm'a nominal dönüşümlerine rağmen, İslâm hukukuna uymadıklarını vurguluyor.

Frank Griffel, *Ibn Taymiyya and His Ash'arite Opponents on Reason and Revelation: Similarities, Differences, and a Vicious Circle* (İbn Teymiyye ve Eş'ari Muhalifleri Akıl ve Vahiy Üzerine: Benzerlikler, Farklılıklar ve Bir Kısır Döngü) adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin Eş'ari teolojisine yönelik eleştirisini analiz ediyor ve vahiyden ziyade akli önceliklendirmelerine odaklanıyor. Görüşleri ile muhaliflerinin görüşleri arasındaki beklenmedik benzerlikleri vurgularken, Eş'ari rasyonalizmini reddetmesinin vahiy yorumlamada aklın rolüyle ilgili dairesel bir tartışmaya yol açtığını savunuyor.

Carl Sharif El-Tobgui, *Ibn Taymiyya on the Incoherence of the Theologians' Universal Law: Reframing the Debate between Reason and Revelation in Medieval Islam* (İbn Teymiyye, İlahiyatçıların Evrensel Hukukunun Tutarsızlığı Üzerine: Ortaçağ İslâm'ında Akıl ve Vahiy Arasındaki Tartışmanın Yeniden Çerçevesi) adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin teologların mecazî kutsal metin yorumu için "Evrensel Yasa"ya güvenmelerine yönelik eleştirisini araştırıyor. İbn Teymiyye, akıl ve vahiy çelişkili olarak görmek yerine, her ikisinin de kesinlik sağladığını savunuyor. Akıl ve vahiy karşı karşıya getirmek yerine kesinlik ve varsayım arasında ayırım yaparak tartışmayı yeniden çerçevlendiriyor ve vahiy felsefi akıl yürütmeye tabi kılmak yerine kutsal metin çerçevesi içinde rasyonel argümantasyonu savunuyor.

Khaled Abou el-Fadl, *Rebellion and Violence in Islamic Law* (İslâm Hukukunda İsyân ve Şiddet) adlı makalesinde, İslâmî hukuk geleneklerinin isyanı ve siyasi şiddeti nasıl çerçevelediğini, toplumsal birliği hukuki pragmatizmle nasıl dengelediğini analiz ediyor. Otoriteyi meşrulaştırmak ve isyanın ciddi bir suç olarak algılanmasını şekillendirmek için yasal kurguların kullanımını vurguluyor.

Elliot A. Bazzano, *Ibn Taymiyya, Radical Polymath, Part I: Scholarly Perceptions* (İbn Teymiyye, Radikal Bilgin, Bölüm I: Akademik Algılar) adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin bazıları tarafından tartışmalı bir figür, diğerleri tarafından ise etkili bir düşünür olarak görülen zıt akademik algılarını analiz ediyor. Selefilik ve Vehhâbilik gibi hareketlerin onun fikirlerini seçici bir şekilde nasıl

benimsediğini ve bu yorumları onun entelektüel mirasına ilişkin daha geniş tartışmalara nasıl yerleştirdiğini inceliyor.

Donald P. Little, Does Ibn Taymiyya Have a Screw Loose? (İbn Teymiyye'nin Bir Tahtası eksik miydi?) adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin zihinsel istikrarsızlığı hakkındaki iddialara meydan okuyor ve bunların nesnel kanıtlardan çok ideolojik anlaşmazlıklar tarafından şekillendirildiğini savunuyor. Bu tür tasvirleri, döneminin tarihsel ve politik-dinî gerilimleri içinde yeniden değerlendiriyor.

Sherman A. Jackson, Ibn Taymiyyah on Trial in Damascus (İbn Teymiyye Şam'da Yargılanıyor) adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin 1306 yılındaki duruşmalarını çevreleyen tartışmaları ele alıyor ve suçlamalara, onun hapse atılmasına yol açan antropomorfizm ve gelenekçilik hakkındaki görüşlerine odaklanıyor. Bu olayları, rasyonalist ve gelenekçi İslâm âlimleri arasındaki daha geniş teolojik tartışmalara yerleştiriyor ve İslâm düşüncesi üzerindeki kalıcı etkilerini vurguluyor.

Mohammed A. Moustafa, Upholding God's Essence: Ibn Taymiyya on the Createdness of the Spirit (Allah'ın Var Olduğunu Savunmak: İbn Teymiyye'nin Ruhun Yaratılmışlığı Üzerine Düşünceleri) adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin Allah'ın benzersizliğini ve yaratılmamış doğasını desteklemenin bir yolu olarak ruhun yaratılmışlığını savunmasına odaklandığını vurgulamaktadır. Makale, onun Halkü'r-Rûh adlı eserini analiz ederek, İbn Teymiyye'nin tevhidi (ilahi birlik) korumak için ruhun ebediliği fikrini nasıl çürüttüğünü, konumunu beş temel argümanla nasıl desteklediğini ve rakip görüşleri nasıl eleştirdiğini göstermektedir. Nihayetinde teolojik endişelerini ve metodolojisini ortaya koyan açıklamalı bir çeviri sunmaktadır.

Victor E. Makari'nin yazdığı ve İsmail K. Poonawala'nın değerlendirdiği Ibn Taymiyyah's Ethics: The Social Factor (İbn Teymiyye'nin Ahlâkı: Sosyal Faktör) adlı kitap değerlendirmesi, İbn Teymiyye hakkındaki yaygın yanlış anlamalara meydan okuyarak onun etik düşüncesini, toplumsal olarak bağlanmış ve reform odaklı olarak vurguladığı için övüyor. Kitap, İbn Teymiyye'yi katı bir hukukçu olarak tasvir etmek yerine, ahlâkî yenilenmeye, adalete ve döneminin dinî ve politik sorunlarına Kur'an ve Sünnet merceğinden yanıt vermeye kendini adanmış bir âlim olarak sunuyor.

Diego R. Sarrio, Spiritual Anti-Elitism: Ibn Taymiyya's Doctrine of Sainthood (walâya) (Manevi Anti-Elitizm: İbn Teymiyye'nin Velayet Doktrini) adlı

makalesinde, İbn Teymiyye'nin seçkinci tasavvuf yorumlarına karşı çıkararak, sıradan Müslümanların erişebileceği bir veli modelini teşvik ederek, velilik kavramını yeniden tanımlıyor.

George Makdisi'nin yazdığı ve Ramazan Özmen'in Türkçeye tercüme ettiği Hanbeli Mezhebi ve Tasavvuf adlı makalesinde, Hanbelî mezhebinin tarihsel süreçte tasavvufa karşı gösterdiği dirence rağmen, tasavvufun Sünnî İslâm içerisinde meşruiyet kazandığı ve yaygınlaştığını ileri sürüyor.

Besnik Sinani, Post-Salafism: Religious Revisionism in Contemporary Saudi Arabia (Post-Selefilik: Çağdaş Suudi Arabistan'da Dini Revizyonizm) adlı makalesinde Suudi milliyetçiliğinin dini kimlikten ulusal kimliğe geçiş için daha geniş bir devlet çabasını yansıtan, Vehhâbi temellerini önemsizleştirmek için evrildiğini savunuyor. "Kuruluş Günü" gibi yeni semboller aracılığıyla monarşi -özellikle Veliht Prens Muhammed bin Selman döneminde- otoriteyi merkezileştirmeyi ve dinî kurumun kamusal yaşamı şekillendirmedeki etkisini azaltmayı amaçlıyor.

Hanifi Şahin, İbn Teymiyye'nin Siyaset Anlayışı adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin siyasi düşüncesini ve devlet anlayışını ele alır. Çalışma; otorite, yönetim ve toplumsal düzen konularındaki görüşlerini incelerken, onun İslâm'a uygun yönetimin gerekliliğini vurguladığını gösterir. İbn Teymiyye'ye göre, devlet zorunludur ve yöneticiler Allah'ın emirlerini uygulamakla yükümlüdür. Ayrıca, âlimlerin yönetime rehberlik etmesi gerektiğini belirterek siyaset ve din arasındaki ilişkiyi açıklıyor.

Derin Terzioğlu, İbn Taymiyya, al-Siyâsa al-Shar'iyya, and the Early Modern Ottomans (İbn Teymiyye, es Siyâsetü's-Şer'iyye ve Erken Modern Osmanlılar) adlı makalesinde, Osmanlı bilginlerinin İbn Teymiyye'nin siyasi fikirleriyle, özellikle de onun es Siyâsetü's-Şer'iyye eseriyle nasıl etkileşime girdiğini araştırıyor. Kavramlarının Osmanlı imparatorluk sistemi içinde nasıl uyarlandığını, erken modern dönemde siyasi değişimleri ve Sünni itirafçılığını nasıl etkilediğini analiz ediyor. Çalışma ayrıca Dede Cöngî ve 'Âşık Çelebi gibi şahsiyetlerin katkılarını vurgulayarak, 17. yüzyıl dini tartışmalarını ve yönetim stratejilerini şekillendirmedeki rollerini gösteriyor.

Mehmet Kubat'ın İbn Teymiyye'nin İbn Arabî Eleştirisi adlı makalesi, İbn Teymiyye'nin, vahdet-i vücûd ve tasavvufi düşünceye yönelik eleştirilerini inceliyor. Selefi perspektiften İbn Arabî'nin fikirlerine neden karşı çıktığını açıklarken, bu

eleştirileri nasırlar ve İslâm âlimlerinin görüşleri çerçevesinde değerlendirenerek iki düşünür arasındaki temel ayrımları ortaya koyuyor.

Ulaş Töre Sivrioğlu, İbn Teymiyye'nin Siyaset, Hukuk ve İktisat Teorisi adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin siyasî, hukukî ve ekonomik teorilerini analiz ediyor ve erken dönem İslâmî yönetim ve ekonomik ilkelere dönüş savunuculuğuna odaklanıyor. Selefi düşünce üzerindeki etkisini araştırıyor ve başlangıçta reddedilen fikirlerinin daha sonra, özellikle 20. yüzyıl Arap monarşileri arasında nasıl kabul gördüğünü inceliyor.

Mehmet Zeki İşcan, Tarih Boyunca Selefi Söylem adlı makalesinde, Selefilikğin tarihsel gelişimini ve farklı dönemlerdeki yorumlarını inceliyor. Çalışma, Selefi düşüncenin katı gelenekçilik, dini ihya ve modernizm gibi çeşitli yönlerini ele alarak, bu söylemin İslâm düşüncesindeki yerini ve etkisini değerlendiriyor.

Murat Oral, İbn Teymiyye ve Mukaddimetun fi Usûlî't-Tefsir adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin yaşadığı zorlu döneme rağmen tefsir ilmine özgün katkılar sunduğunu ve "Mukaddimetun fi Usûlî't-Tefsir" adlı risâlesinin, klasik tefsir usûlü eserlerinden daha özlü ve etkili bilgiler içerdiğini savunur.

Hasan Turgut, İbn Teymiyye'nin Mantık Eleştirilerinin Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin mantık ilmine yönelik eleştirilerinin, kelâm ilminin yöntemsel temelleri açısından ciddi bir sorgulama ve alternatif bir yaklaşım sunuyor.

Muhammet Yazıcı, İbn Teymiyye'nin Bazı Kelâmî Kavramlara Yaklaşımı-II adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin Ehl-i Sünnet çizgisinde olup olmadığını tartışmaya açan ithamlara karşı, onun kelâmî kavramlara yaklaşımını açıklığa kavuşturarak bu tür değerlendirmelere cevap veriyor.

İsmail Akkoyunlu, Mevlana International Congress on Philosophy and Theology-I kongresinde sunduğu Türkiye'de İbn Teymiyye ile İlgili Çalışmalar: Bir Bibliografya Denemesi adlı bildirisinde, modern Türkiye'de İbn Teymiyye hakkında yapılan akademik çalışmaların kapsamını, eğilimlerini ve çeşitliliğini bibliyografik bir yaklaşımla ortaya koyuyor.

Hülya Afacan, Mecazın Terimleşme Süreci ve İbn Teymiyye Öncesi Mecaza İtirazlar adlı makalesinde, Kur'an'daki mecaz kavramının nasıl terimleştiğini ve İbn Teymiyye'den önce bu kavrama yöneltilen eleştirileri inceliyor.

Abdulmuttalip Arpa, Kur'an'da Mecâz Tartışmaları ve İbn Teymiyye (728/1328)'nin Meseleye Yaklaşımı adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin mecaz kavramına yönelik yaklaşımının, Kur'an'ın lafızlarının zahirî anlamda anlaşılmasını savunan Selefî bir çizgide şekillendiği ve bu yaklaşımın İslâm düşüncesinde önemli bir kırılma noktası oluşturduğunu savunuyor.

Hatice K. Arpaguş, İbn Teymiyye ve İmanda Sevgi adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin iman anlayışında sevgiyi, kalbin amelleri arasında yer alan temel bir unsur olarak değerlendirdiğini ve imanın sadece tasdikten ibaret olmadığını, bunun amel ile tamamlandığını vurguluyor.

Hüseyin Aydın, İbn Teymiyye'ye göre Kelâm ve Kelâmcılar adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin kelâm ilmine yönelik eleştirilerinin, Selefî geleneği canlandırma çabasıyla bağlantılı olduğu ve onun nass temelli bir akılcılığı savunarak kelâmcıların spekülâtif yöntemlerine karşı alternatif bir yaklaşım geliştirdiğini savunur. Yine aynı yazar, İbn Teymiyye'de Allah Tasavvuru –Eleştriel Bir Yaklaşım adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin Allah tasavvurunun klasik Kelâmdan farklı olarak, Allah, insan ve âlemi birbirine bağlı bir bütün olarak ele aldığını; Allah'ı ne tamamen aşkın ne de içkin saydığını, onun zatı ve sıfatlarıyla varlıkla ilişki kurduğunu savunduğunu ve bu yaklaşımın aşırılıklar arasında bir denge kurma çabası olduğunu ileri sürer.

Süleyman Beyoğlu, Türk Arap İlişkilerinin Son Kırılma Noktası: Medine'nin Tahliyesi adlı makalesinde, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sırasında Medine'yi büyük bir direnişle savunarak, şehri tahrip etmeden Araplara teslim etmesinin, Türk-Arap ilişkilerinde tarihî bir dönüm noktası oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Efe Durmuş, Memlûkler'de Din adlı makalesinde, Memlûk Devleti'nde dinin sadece inanç sistemi değil, aynı zamanda siyasî meşruiyetin, toplumsal düzenin ve kültürel kimliğin temel belirleyicisi olduğunu savunmaktadır.

Ahmet Özel, Klasik İslâm Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durum: İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvası ile Benzeri Diğer Bazı Fetvalar adlı makalesinde, İslâm hukukunda "ülke" kavramının tarihsel gelişimini ve bu kavramın günümüzdeki anlamını, özellikle İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvası ve benzeri fetvalar üzerinden incelemektedir. Özel, dârü'l-İslâm, dârü'l-harb ve dârü's-sulh gibi klasik kavramların, sadece tarihsel bağlamda değil, aynı zamanda sömürgecilik sonrası dönemde ve günümüzün siyasi-askerî stratejileri çerçevesinde de önemini koruduğunu vurgular.

Hacı Sarı, Hisbe Teşkilatı Özelinde İbn Teymiyye'nin İktisadi Nazariyesi: Piyasa, Fiyatlar ve Ücretler adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin piyasa düzenini ekonomik değil, ahlâkî bir mesele olarak gördüğünü vurgular. İbn Teymiyye'ye göre, adaletin sağlanması için piyasada ahlâklı bireylerin rolü önemlidir ve devlet, zulmü önlemek adına müdahalede bulunabilir. Bu yaklaşım, piyasanın işleyişinin ahlâkî ilkelerle uyumlu olmasını esas alır.

Ahmet Yalçın, İbn Teymiyye'de Selefi Düşünce-Tasavvuf İlişkisi adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin tasavvufa yönelik eleştirilerinin, tasavvufu bütünüyle reddetmekten ziyade, dönemin bazı mutasavvıflarının İslâm'a aykırı gördüğü düşünce ve uygulamalarını ıslah etmeye yönelik olduğunu savunur. Yazar, İbn Teymiyye'nin Selefi düşünce çerçevesinde tasavvufa yaklaşırken, özellikle İbn Arabî gibi isimlerin fikirlerine karşı eleştirel bir tutum geliştirdiğini ve bu eleştirilerde kendi yöntembilimini ortaya koyduğunu vurgular. Aynı yazar, İbn Teymiyye Hakkındaki Olumsuz Algının Kritiği adlı makalesinde, İbn Teymiyye'ye dair olumsuz algıların genellikle bağlamından kopuk ve yüzeysel yorumlara dayandığını; bu algıların düşünce sisteminin bütününe yansıtmadığını ve eleştirel bir yaklaşımla yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunur.

Sevim Gelgeç, İbn Teymiyye Ekseninde Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri Meselesine Dair Bazı Mülâhazalar adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin tefsir anlayışının Selefi çizgide şekillendiğini; Kur'an'ı öncelikle Kur'an'la, ardından sünnet ve sahabe rivayetleriyle açıklamayı savunduğunu ve rey ile tefsiri reddettiğini belirtir. Bu yöntemin hem dönemin fikrî sorunlarına tepki olduğunu hem de sonraki Selefi hareketleri etkilediğini vurgular.

Ahmet Hamdi Furat, Selefilik'in Osmanlıya Etkisi Bağlamında Kullanılan Bir Argüman: İbn Teymiyye'nin es-Siyâsetü's-Şer'iyye isimli Eserinin Osmanlı Dünyasında XVI. ve XVII. Asırdaki Tercümeleleri adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin es-Siyâsetü's-Şer'iyye adlı eserinin Osmanlı'da iki kez Türkçeye çevrilerek özellikle Kadızadeliler gibi reformist-muhafazakâr çevreler tarafından Selefi düşüncenin meşrulaştırılmasında etkili bir araç olarak kullanıldığını ve bu çevirilerin Osmanlı'daki dinî-siyasi tartışmalarda önemli rol oynadığını öne sürer.

Ferit Uslu, İbn Teymiyye'nin Kelâmcıların Geleneksel İman Tanımına Eleştirisi adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin kelâmcıların imanı, yalnızca zihinsel tasdik olarak tanımlamasını eleştirerek, imanı; kalp, akıl ve iradeyi kapsayan çok boyutlu bir bağlılık şeklinde yeniden tanımladığını ve bu yaklaşımın kelâm

geleneğinden nasıl ayrıştığını ortaya koyar.

2.6. Tezler

İbn Teymiyye'nin fikirleri ve uygulamaları hakkında çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezi verilmiştir. Tezde faydalanılan yüksek lisans ve doktora tezleri ve işledikleri konular aşağıya çıkartılmıştır.

Adem Eryiğit, İbn Teymiyye'de Siyaset Nazariyesi adlı doktora tezinde, İbn Teymiyye'nin siyaset anlayışını ve devlet teorisini inceliyor. Çalışma, onun meşruiyet, otorite ve yönetim kavramlarına yaklaşımını ele alarak, siyaset düşüncesinin İslâm hukukuyla ilişkisini değerlendiriyor.

Fadhl Mohammed Mohammed Fushoosh, A Critical Study of Ibn Taymia's Response to Christianity (İbn Teymiyye'nin Hristiyanlığa Tepkisinin Eleştirel Bir Çalışması) adlı doktora tezinde, İbn Teymiyye'nin Hristiyan teolojisine yönelik eleştirisini, özellikle de Antakyalı Pavlus'un mektubuna verdiği cevabı analiz ediyor. İslâm doktrinini savunmasını, Hristiyan iddialarına yönelik yapılandırılmış reddini ve argümanlarının daha geniş tarihsel ve entelektüel bağlamını vurguluyor.

Zeynep Şahin, Mâverdî ve İbn Teymiyye'nin Devlet Yönetim Anlayışı (El-Ahkâmü's-Sultaniyye ve Es-Siyâsetü's-Şerriye Örneği) adlı yüksek lisans tezinde, el-Ahkâmü's-Sultaniyye ve es-Siyâsetü's-Şer'iyye eserleri üzerinden iki düşünürün siyasi otorite ve yönetim konularındaki görüşlerini değerlendiriyor. Tez, Mâverdî'nin daha sistematik bir yönetim modeli sunduğunu, İbn Teymiyye'nin ise İslâm hukuku çerçevesinde daha pragmatik ve dinî bir yaklaşım benimsediğini ortaya koyuyor.

Tarık Akyol, İbn Teymiyye Düşüncesinde Ehl-i Beyt adlı yüksek lisans tezinde, İbn Teymiyye'nin Ehl-i Beyt'e dair yaklaşımını incelerken, özellikle Şii düşüncesine yönelik eleştirilerini ve kavramın İslâm toplumlarındaki ideolojik kullanımlarını değerlendiriyor.

Emrullah Demir, İbn Teymiyye'den Vehhâbîliğe Değişen Mürcie Yaklaşımı adlı yüksek lisans tezinde, Mürcie mezhebinin tarihsel değişimini incelerken, İbn Teymiyye'nin yumuşatıcı yaklaşımını ve Vehhâbîlerin zamanla sertleşen tutumunu ele alıyor. Ayrıca, günümüz Selefi gruplarının Mürcie kavramına bakışını karşılaştırmalı olarak değerlendiriyor.

Münire Gözde Aygın, XX. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde Selefilik adlı yüksek lisans tezinde, Selefi düşüncenin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gelişimini ve dönüşümünü inceliyor. Çalışma, Selefi söylemin Batı kültürüyle etkileşimini ve Amerika'daki kurumsallaşma sürecini ele alıyor.

Mehmet Şakir Toprak, Selefi İnanç Sisteminin Günümüze Etkisi adlı yüksek lisans tezinde, Selefi düşüncenin tarihsel gelişimini ve günümüzdeki etkilerini inceliyor. Çalışma, Ahmed b. Hanbel'den İbn Teymiyye'ye ve Muhammed b. Abdülvehhâb'a uzanan Selefi anlayışın dönüşümünü ele alırken, modern Selefi hareketlerin ideolojik ve sosyo-politik dinamiklerini değerlendiriyor.

Selim Öztürk, The Role of Political Salafism in the Formation of Saudi Arabia and the Taliban Regime (Suudi Arabistan ve Taliban Rejiminin Oluşumunda Siyasal Selefilik Rolü) adlı doktora tezinde, siyasi Selefilik Suudi Arabistan ve Taliban rejiminin oluşumunu nasıl etkilediğini analiz ediyor. Selefi düşüncenin evrimini inceliyor ve siyasi hareketlerde seferberlik ve birleşme kullanımını vurguluyor. Çalışma, İbn Teymiyye'nin İbn Abdülvehhâb gibi daha sonraki figürler üzerindeki etkisini ve ideolojik yaklaşımlarını şekillendirdiğini vurguluyor.

Memiş Tekin, İbn Teymiyye'de İçtihat Özellikleri adlı yüksek lisans tezinde, İbn Teymiyye'nin içtihat anlayışını mezhep bağılılığına indirgemeyen, özgün ve selefi bir yöntemle ele aldığını savunur. İbn Teymiyye, içtihatlarında Hanbelî mezhebine mensup olmakla birlikte, mezhebi körü körüne taklit etmeyen; Kitap ve Sünnet'i merkeze alan, sefehin yorumlarını esas alan, akıl ve nakli uzlaştırmaya çalışan bağımsız bir müçtehit olduğunu savunur.

M. A. Awal, Three Divorces at One Instance with Special Reference to the Fatâwâ of Ibn Taymiyyah (Tek Seferde Üç Boşanma İbn Teymiyye'nin Fatâvasına Özel Bir Atıf) adlı doktora tezinde, tek bir oturumda ifade edilen boşanma sözünün üç boşama kararının geri alınmaz mı yoksa geri alınabilir mi olduğu konusundaki uzun süredir devam eden hukuki tartışmayı araştırıyor. Bu konunun Hz. Muhammed'in zamanından günümüze tarihsel evrimini, İbn Teymiyye'nin fetvalarına odaklanarak izliyor. Çalışma, çeşitli akademik bakış açıları sunuyor, temel fetva çevirilerini içeriyor ve çağdaş anlayışı yönlendirmek için argümanları eleştirel bir şekilde değerlendiriyor.

Joseff Linnhoff, Associating with God in Islamic Thought: A comparative study of Muslim Interpretations of Shirk (İslâm Düşüncesinde Allah'a Ortak Koşmak: Şirk'in Müslüman Yorumlarının Karşılaştırmalı Bir İncelemesi) adlı

doktora tezinde, şirk kavramının tarih boyunca Müslüman âlimler tarafından değişen teolojik ve sosyopolitik bağlamları yansıtacak şekilde dinamik bir şekilde yeniden yorumlandığını göstermektedir.

Esat Sabırlı, İbn Teymiyye ve Selefî Yorumları Bağlamında Kur'ân'da Mecaza Bakışı adlı yüksek lisans tezinde, İbn Teymiyye'nin Kur'ân'da mecazı reddedişinin arkasında dilsel gerekçelerden çok itikadî kaygıların yattığını savunur.

Esra Atmaca, Memlûkler Dönemi'nde Halep'te Eğitim-Öğretim Müesseseleri ve Ulemâ adlı doktora tezinde, Memlûkler döneminde Halep'in ilim ve eğitim merkezi olarak oynadığı rolü, bu dönemdeki medrese yapısını, ilim dallarının teşekkülünü ve ulemânın toplumsal-siyasal konumunu ortaya koymayı amaçlar.

Aslıbek İsakov, İbn Teymiyye'nin Mecm'ul-Fetâvâ Adlı Eserinde Yahudilik ve Hristiyanlık adlı yüksek lisans tezinde, İbn Teymiyye'nin Yahudilik ve Hristiyanlığa yönelik eleştirilerini, sadece polemiksel değil, aynı zamanda teolojik ve tarihsel bir zeminde temellendirdiğini ortaya koymaktadır.

Meryem Kılıç, İbn Teymiyye'nin Fıkıh Anlayışında Toplumsal Gerçeklik adlı yüksek lisans tezinde, İbn Teymiyye'nin fikhî yaklaşımında toplumsal gerçekliğin dikkate alındığını ve maslahat (mesâlih-i mürsele) ilkesine dayalı esnek bir içtihat anlayışının benimsendiğini vurguluyor.

İsmail Akkoyunlu, İbn Teymiyye'nin Şia'ya Reddiyesi adlı doktora tezinde, İbn Teymiyye'nin Şiîliğe yönelik eleştirilerini sadece mezhebî bir reddiye olarak değil, aynı zamanda Sünnîliğin savunusu ve İslâm düşüncesindeki eleştirel yaklaşımının bir yansıması olarak ele alıyor.

Rifat Türkel, Vehhâbilik ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suud Devleti'ne Kadar) doktora tezinde, Vehhâbiliğin ortaya çıkışını etkileyen çok yönlü tarihsel ve sosyo-politik unsurları inceleyerek, bu hareketin sadece Hanbelîliğin bir uzantısı değil, bağımsız bir dinî oluşum olduğunu savunur. Çalışma, Muhammed b. Abdülvehhâb'ın fikirleri etrafında Necid'in yapısı, Osmanlı ve Avrupa siyaseti, mezhepler arası ilişkiler ve Vehhâbiliğin modern etkilerine odaklanır.

Damla Taşdemir, Türkiye'de Selefî Hareket ve Dini Radikalizm başlıklı yüksek lisans tezinde, Selefî ideolojinin Türkiye'deki varlığı eleştirel bir şekilde incelemekte; bu ideolojinin katı, dışlayıcı yapısı nedeniyle radikal ve şiddete açık bir forma evrildiğini savunmaktadır. Türkiye'deki geleneksel dinî yapılar Selefîliğin

yerleşmesini zorlaştırırsa da, dış etkilerle özellikle Güneydoğu Anadolu'da sınırlı bir taban bulduğu ifade edilir. Tez, ayrıca Selefilik'in Türkiye'deki diğer İslâmcı hareketlerden, özellikle şiddete yaklaşımı açısından belirgin biçimde ayrıştığını vurgular.

2.7. Ansiklopediler

Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi, 20. Cildindeki Takıyyüddin İbn Teymiyye bölümü Ferhat Koca, M. Sait Özervanlı ve Mustafa Kara tarafından detaylı bir şekilde yayına sunulmuştur.

Milli Eğitim Bakanlığı, İslam Ansiklopedisi, V/II cildinde yer alan İbn Teymiyye bölümü, Mohamed Ben Cheneb tarafından yazılmıştır.

Çalışmada faydalanılan bütün bu kaynaklar, İbn Teymiyye'nin safahat-ı hayatını, fikirlerini, eylemlerini ve duruşunu ifade etmeye ek olarak, onun bu özelliklerinin tarihi süreçte devlet yönetimleri ve sosyal yapılarına etkileri hakkında önemli veriler ihtiva etmektedirler.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmada, tarihi sosyoloji ve fikir tarihi bakış açısından yola çıkarak, tarihsel süreç içerisinde İbn Teymiyye'nin devlet yönetimi ve sosyal yapıya dair fikirlerini değerlendirmek amacıyla nitel araştırma yönteminden faydalanma yolu benimsenmiştir. Çalışmanın teori ile ilgili çerçevesi, tarihsel yorumlama ve felsefi hermeneutik (yorum bilimi) metotlar kullanılarak oluşturulmuştur. Çalışmada tarihsel tahlil yöntemi, metin çözümlemesi ve karşılaştırmalı analiz metotlarını kullanılmıştır.

3.1. Araştırma Gereçleri

Bu tez, İbn Teymiyye'nin tarihi süreçte devlet yönetimine ve toplumsal yapıya dair fikirleri ile ilgili tarihi bir inceleme ortaya koyduğu için oldukça geniş bir yelpazede kaynak taramasını temel alarak gerçekleştirilmiştir. İki ana başlık altında toplanmış olan gereçler aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

3.1.1. Birincil kaynaklar

Bu çalışmada kullanılan birincil kaynaklar, İbn Teymiyye'nin yaşadığı zaman kaleme aldığı orijinal dokümanlar, tarih yazımları ve fetvalardan meydana gelmektedir. Bu kaynaklar, ağırlıklı olarak İbn Teymiyye'nin hayatını, kişiliğini, karşılaştığı olaylara verdiği reaksiyonları, zamanın uleması ile girdiği tartışmaları, onun Memlûk sultanları ile muhaveresini, yazdığı eserleri ve verdiği fetvaları en ince detayına kadar açıklamaktadır. Bu kaynaklar şöyle sıralanabilir: Es-Siyasetü's-Şer'iyye, Minhâcü's-Sünne, El-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehy ani'l-Münker, Mecmû'u'l-Fetâvâ, Dar'u Te'âruz el-Akl ve'n-Nakl, Es-Sârimü'l—Meslûl alâ Şâtimi'r-Resûl, El-Akîdetü'l-Hameviyye, El-Akîdetü'l-Vasitiyye.

3.1.2. İkincil kaynaklar

Akademik Araştırmalar: İbn Teymiyye ve onun devlet yönetimi ile sosyal yönü hakkında yapılmış günümüz çalışmalar, bilhassa sosyal ve politik açıdan değerlendirilmiştir. Bu konuda akademik makale, tez ve kitaplardan yararlanılmıştır. Bu doğrultuda, İbn Teymiyye'nin görüşlerinin modern İslâm mefkuresi, siyaset felsefesi ve sosyoloji alanlarında İslâm dünyasında ve Batıda yazılmış literatür taranmıştır.

3.2. Araştırma Yöntemi

Bu tezde, nitel araştırma metodu çerçevesinde, tarihsel tahlil yöntemi,

betimsel analiz ve doküman analizi yöntemleri kullanılarak İbn Teymiyye'nin devlet yönetimi ve toplumsal yapıya dair fikirleri incelenmiştir. Yapılan bu tez çalışmasında aşağıdaki ana yöntemler kullanılmıştır:

3.2.1. Tarihsel tahlil yöntemi

Nitel araştırma yöntemi kapsamında yer alan tarihsel tahlil yöntemi, sosyal bilimlerin tarihi konu alan araştırmalarında ağırlıklı olarak kullanılır.

Bize ulaşan tarihi bilgilerdeki bir sıradışılık, geçmiş olayları anlama, kavradıktan sonra yorumlama sürecinde birden fazla ihtimalin var olmasına sebep olur. Tarihî olaylarda geçen insanlar, onların yaşadıkları toplumsal ve siyasi şartlar ile bu olayların gerçekleştiği dönemlerin yapıları hakkında “kesin ve nesnel gerçek” elde etme iddiası, pozitivist ve yapısalcı tarih anlayışının temel yönelimlerinden biriydi. Ancak tarih disiplinine yönelik modern yaklaşımlar, bu katı tutumdan uzaklaşarak tarihin yalnızca olgusal verilerden ibaret olmadığını kabul etmiştir. Tarihçinin yorumlayıcı bakış açısı iki temel nedenle önem kazanır: Birincisi, diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi tarihsel olgular hakkında mutlak ve kesin bilgiye ulaşmak çoğu zaman mümkün değildir. İkincisi, toplanan verilerin bütünüyle bağımsız ve tarafsız olduğunu varsaymak da gerçekçi değildir. Bu nedenle bir tarihçi, elde ettiği veriler üzerinde sürekli çalışarak onlara bağlam, içerik ve anlam kazandırır. Tarihsel gerçekler, araştırma süreci içerisinde yeniden şekillenen anlamlı yapılar olarak görülmelidir. Burada dikkate değer olan, tarihsel “gerçeklerin” basit zihinsel tasarımlar olmadığı; kesin biçimde kanıtlanabilir olsalar bile, tarihçinin görevinin bunları yorumlarken uygun çerçeveleme biçimlerini seçmek ve bunları tarihin daha geniş bağlamına yerleştirmek olduğudur. Sonuç olarak, tarihin kaydetmediği veriler vardır, ancak bu, bahsi geçen olayların gerçekleşmediği anlamına gelmez, sadece tarihçinin bunları belirli olayın gerçeğiyle çok az alakalı olarak gördüğü anlamına gelir (Arroyo vd., 2003, ss. 166-167).

3.2.2. Betimsel analiz

Nitel araştırma yönteminin bir alt tekniği olan betimsel analize uygun olarak, kaynaklardan elde edilen veriler, İbn Teymiyye'nin tarihi süreçte devlet yönetimine ve toplumsal yapıya dair fikirlerini ortaya çıkarmak için betimsel analiz yöntemi kullanılarak açıklanmıştır.

3.2.3. Doküman analizi

Veri toplama sürecinde, nitel araştırma yöntemi içinde yer alan doküman

analizi metodu temel alınmıştır. Birincil metinler, ya Arapça aslından veya asıl metinlerin güvenilir tercümelelerinden okunmuş, içerik çözümlemesine gidilmiştir. Bu metinlerdeki, tanım, kavram, İbn Teymiyye'nin yönetimle ilgili öneriler ve toplumsal yapıda yapılacak düzenlemelerle ilgili görüşleri kavram ile ilgili kodlama metoduyla tasnif edilmiştir.

Bu süreçte, ikincil kaynaklardan çıkarılan bilgilerle birincil kaynakların ortaya koyduğu görüş yapıları kıyaslamalı bir şekilde değerlendirilmiştir. Buna ek olarak, İbn Teymiyye'nin farklı dönemlerdeki siyasi yapılar ve sosyal oluşumlara dair fikirleri, tarihi bağlamda incelenmiştir.

4. BULGULAR

4.1. İbn Teymiyye'nin Devlet Yönetimine ve Toplumsal Yapıya Dair Fikirleri

4.1.1. Yaşadığı dönemde devlet yönetimine dair fikirleri

İslâmî yönetim anlayışı, İslâm'ın kutsal metinleri ve Peygamber Muhammed'in (s.a.v.) sünnetine dayanarak şekillenen, devlet idaresinde esas alınması gereken temel prensipleri içerir. Bu prensipler, toplumsal düzenin korunması, adaletin sağlanması ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi amacıyla oluşturulmuştur (Duman, 2022, ss. 91-104). İbn Teymiyye, bu ilkelerin ön plana çıkması ve yorumlanmasında etkili bir rol üstlenmiştir. Onun düşünceleri, İslâmî devlet anlayışını ayrıntılı şekilde ele alarak, devletin meşruiyetini ve yöneticilerin taşıdığı sorumlulukları kapsamlı biçimde değerlendirmiştir. Ona göre, yönetim yalnızca maddi bir otorite olarak değil, aynı zamanda ahlâkî ve dini bir rehber olarak görülmelidir; halkın ihtiyaçlarına cevap veren, dini prensipler doğrultusunda şekillenen adil bir yönetim anlayışı esas alınmalıdır (Töre Sivrioğlu, 2013, ss. 99-100). İbn Teymiyye'nin İslâmî yönetim anlayışı, kutsal metinlere dayalı normatif (Toplum düzeni için gereken kurallar) ilkeleri hem teorik hem de pratik düzeyde yeniden yorumlayarak, yöneticilerin dini ve ahlâkî sorumluluklarını merkeze alan meşruiyet temelli bir siyasal model ortaya koymuştur.

İbn Teymiyye'nin toplumsal değerlere yaklaşımı, insanın ahlâkî sorumluluğunu ve sosyal yönünü ön plana çıkarır. O, toplumda adalet, merhamet ve karşılıklı saygının güçlenmesini savunmuş ve bu değerlerin yayılmasıyla toplumun birbirine olan bağlılığının pekişeceğini vurgulamıştır. Ona göre, bu ilkeler sadece bireysel yaşamda değil, devlet yönetimi ve toplumsal düzenin şekillenmesinde de temel alınmalıdır. Örneğin, bir topluluk içinde bireylerin haklarının gözetilmesi ve korunması, İbn Teymiyye'nin öngördüğü toplumsal adalet anlayışının önemli bir unsurudur (Öğük, 2023, ss. 15-38). Buna göre, İbn Teymiyye'nin toplumsal değerlere ilişkin yaklaşımı, bireysel ahlâk ile kamusal düzen arasında kurduğu güçlü bağ sayesinde, hem sosyal bütünlüğün hem de adil bir yönetim anlayışının inşasında kurucu bir rol oynamaktadır.

İbn Teymiyye'ye göre, Müslümanların o dönemde yaşadığı kötü siyasi durumun sebebi, onların İslâm'dan uzaklaşarak batıl düşüncelere yönelmeleridir. Kâfirlerin saldırılarını ise Müslümanların dinlerinden uzaklaşmalarına Allah'ın verdiği bir ceza olarak değerlendiriyor. Ona göre, bu durumdan kurtuluşun yegâne çaresi, İslâm hukukunu tam anlamıyla uygulamaktır. Ona göre bu, bireysel sorumlulukların yerine getirilmesi ve devletin İslâm hükümlerini adil bir şekilde

uygulamasıyla mümkün olabilir (E. Arpa, 2002, s. 65). Dolayısıyla İbn Teymiyye, siyasi çöküşün temel nedenini dinî yozlaşmalarda görerek, hem ferdi hem de kurumsal düzeyde şeriatın eksiksiz uygulanmasını, toplumsal dirilişin ve ilahî rızanın vazgeçilmez şartı olarak ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye'ye göre devlet, bir amaç değil, dinî gayelerin gerçekleştirilmesi için bir araçtır. Devlet ve yönetim, dinin ve Allah'ın emirlerini yerine getirmekle yükümlüdür. Ona göre dinin ikamesi, yönetimle mümkündür (Eryiğit, 2018). Bu bağlamda İbn Teymiyye, siyasal otoriteyi dinin hizmetinde konumlandırarak, yönetimin meşruiyetini ilahî hükümlerin uygulanma düzeyiyle ilişkilendirmiştir. İbn Teymiyye'ye göre devlet, Müslümanların dünya ve ahiret ile ilgili işlerinin yerine getirilmesini sağlayan mekanizmanın adıdır (Eryiğit, 2018, ss. 76-77). Buna göre, İbn Teymiyye, yönetimi Müslümanların dünyevi ve uhrevi işlerine hizmet eden bir makam olarak görmektedir.

İbn Teymiyye, ilk dört halifenin meşruiyetini kabul etti, ancak tek bir halifenin gerekliliğini reddederek birçok emirliğin varlığına izin verdi. Yöneticilerin, dini kanunları uygulamasını ve hukuki görüşlerinde Kur'an ve Sünnet'e dayanmasını talep etti. Emirlerin, Allah'a itaatsizlik dışında, yerleşik yönetime itaat etmelerini savundu ve 'iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı' vurguladı (Laoust, t.y., s. 4). Bu çerçevede İbn Teymiyye, siyasal meşruiyeti ilahî hukuka bağlılıkla temellendirirken, aynı zaman diliminde çok merkezli yönetim yapılarını meşru görmüş ve toplumsal istikrarı korumak adına otoriteye itaati dinî bir sorumluluk olarak değerlendirmiştir.

Berriah Mehdi eserinde, İbn Teymiyye'nin Memlûk Sultanlığı'na ilişkin düşüncelerinin nispeten az bilindiğini ve bazen yanlış anlaşıldığını beyan eder. Dönemin yazarları, İbn Teymiyye'nin saltanattaki bazı önemli şahsiyetlerle sürdürdüğü çelişkili ilişkiler hakkında bilgi verir. İbn Teymiyye, Memlûk Sultanlığı hakkında nadiren görüş beyan eder; çoğunlukla ona karşı olduğu düşünülür ve şiddetli bir muhalif olarak sunulur (Berriah, 2020, ss. 1-2). Bu nedenle, İbn Teymiyye'nin Memlûk Sultanlığı'na dair tutumu, sınırlı kaynaklar ve çelişkili anlatımlar nedeniyle çoğu zaman tek boyutlu ve indirgemeci bir şekilde yorumlanmıştır.

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde Memlûk Sultanlığı ve Suriye'de teolojik-politik bir düalizm mevcuttur. Saltanat ve hilafet gibi iki ana kurum bulunmakla birlikte, bu kurumlar tam anlamıyla birbirinden ayrılmamıştır. İbn Teymiyye, tevhidin ayrıcalıklı karakterine meydan okuyan teolojik-politik temsil biçimlerini

reddeder. Manevi otorite, siyasi otoriteye boyun eğerken, gerçek manevi muhataplar ulema olarak kalmaya devam eder (Bori, 2007, ss. 14-15). Bu noktada, İbn Teymiyye, dini ve siyasi otoritenin ayrıştığı ancak tamamen kopmadığı bir düzende, meşruiyetin kaynağını ilahî vahye dayandırarak, gerçek manevi otoriteyi ulema sınıfında konumlandırmıştır.

Denis Aigle'nin eserinde, Moğolların 1258'den itibaren Akdeniz'e yayılma politikaları doğrultusunda Şam'ı ele geçirmek amacıyla altı sefer düzenlediği, ancak bu seferlerin çoğunda Memlûk ordusu tarafından püskürtüldüğü belirtilmektedir. 1295'te Müslüman olan Gazan Han, Suriye'ye üç kez saldırmıştır. İbn Teymiyye'nin Moğol karşıtı üç fetvası, bu saldırıların tehlikesine karşı onun tutumunu ve bazı dini topluluklar hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır. Bu fetvalar, Gazan Han'ın 'Eman' terimleriyle birlikte okunarak İbn Teymiyye'nin argümanlarını anlamamıza yardımcı olmaktadır (Aigle, 2007, ss. 89-94).

Üç fetva, Kitâb al-Cihâd'ın 28. cildinde yer almakta olup, uzunluk bakımından farklılık göstermektedir. Tarihi olaylara, kişi ve yer adlarına yapılan sayısız atıf, belgelerin yaklaşık tarihlerini belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bu fetvalar, İbn Teymiyye'nin Moğolların siyasi rejimini reddetmesini ve onların İslâm versiyonuna karşı ileri sürdüğü argümanları anlamamızı sağlamaktadır. Denis Aigle, bu fetvaları Gazan Han'ın Şam halkına verdiği 'eman' metni ve Melik el-Nâsir Muhammed ile yapılan yazışmalar ışığında incelemektedir (Aigle, 2007, ss. 94-96). İbn Teymiyye'nin üç fetvasının temel amacı, Moğolların Müslüman olduktan sonra Suriye'ye yaptıkları saldırılar karşısında Müslümanların nasıl tepki vermesi gerektiğini belirlemektir. Bu fetvalar, Moğolları, İslâm'ın gereklerini yerine getirmeyen ve savaşılmaları gereken gruplar arasında sınıflandırarak onlara karşı cihadı meşru kılmaktadır. İbn Teymiyye, savaşılmaları gereken grupları tanımlamak için Kur'an, Sünnet ve İslâm'ın ilk yıllarındaki tarihi olaylara dayanmaktadır. Fetvalarda, Moğolların gizli anlaşmaları ve sapkın olarak görülen dinî hareketleri de ele alınmaktadır (Aigle, 2007, ss. 97-101). Sonuç olarak İbn Teymiyye'nin üç Moğol fetvası, sadece dönemin siyasi ve askerî şartlarına cevap vermekle kalmayıp, İslâm'ın siyasal meşruiyet ölçütlerini yeniden tanımlayan ve cihad doktrinini aktüel tehditler karşısında yeniden yorumlayan önemli metinler olarak öne çıkmaktadır.

Şemseddin el-Zehebî, İbn Teymiyye'nin Suriye'nin üçüncü işgali sırasında Şakhab Savaşı'na (Merc-i Süffâr) katıldığını ve savaşçıları cihada çağırdığını belirtmektedir. İbn Teymiyye, Memlûk askerlerini Ramazan ayında oruç tutmaktan muaf tutan bir fetva yayınlamış ve Memlûk ordusu bu savaşta Moğol ordusunu

mağlup etmiştir (Aigle, 2007, s. 105).

Denis Aigle, Gazan Han'ın Müslüman olduktan sonra İslâm'ın koruyucusu olma iddiasını ve Memlûkleri zalimlikle suçlayarak onlara karşı savaş açma gerekçesini tartışmaktadır. İbn Teymiyye ise Memlûklerin İslâm'ın temsilcisi olduğunu savunmaktadır. İbn Teymiyye, Gazan Han ve Oljaytu'nun kutsal yerler üzerindeki iddialarını Sünni İslâm için bir tehdit olarak görmekte ve İlhanlıları dini sapkınlıkla suçlamaktadır. Üç fetva, Moğolların ve İlhanlıların İslâm'a aykırı olduklarını belirterek onlara karşı cihadı meşru kılmaktadır (Aigle, 2007, ss. 105-117).

Mehdi, İbn Teymiyye'nin Memlûk idarecileriyle ilişkileri hakkında çok sayıda kaynağın bulunduğunu, ancak kendisinin Memlûk kaynakları ile İbn Teymiyye'nin çağdaşlarının eserlerini incelediğini belirtir. Moğol saldırıları sırasında İbn Teymiyye, Şakhab'da bulunmuş ve cihat propagandası yapmıştır. Ayrıca, Memlûkler ile Moğollar arasındaki çatışmalarda aktif rol almış ve Gazan Han ile diplomatik görüşmeler gerçekleştirmiştir. Memlûk yetkilileriyle ilişkilerini sürdürmüş ve özellikle Sultan el-Nâsır tarafından büyük saygı görmüştür. İbn Teymiyye, cihat ve dinî konularda önemli bir figürdür. Bunun bir tezahürü olarak, cenazesinde, bazı emirler tabutunu başlarının üzerinde taşımış ve türbesi üzerine büyük bir çadır kurulmuştur (Berriah, 2020, ss. 83-84). İbn Teymiyye'nin Memlûk otoritesiyle kurduğu etkileşim, onu yalnızca ilmî ve dinî bir otorite değil, aynı zamanda siyâsî ve toplumsal alanda da etkili bir aktör hâline getirmiş; dönemin kriz anlarında oynadığı rol, hem çağdaşları hem de yöneticiler nezdinde güçlü bir meşruiyet kazanmasına zemin hazırlamıştır.

İbn Teymiyye, Kahire'de ikinci kez hapsedildikten sonra serbest bırakılmış ve dini tebliğ çalışmalarına devam etmiştir. Sultan Nasır b. Kalavun'un istifasının ardından yerine geçen Rukneddin Baybars el-Çeşnigir, İbn Teymiyye'yi İskenderiye'ye sürgün etmiştir. İbn Teymiyye, burada halkın ilgisini çekmiş ve çok sayıda takipçi kazanmıştır. Sürgünün amacı, İbn Teymiyye'den tamamen kurtulma çabası olarak görülmektedir. Ancak İbn Teymiyye, mücadelesine devam etmiş ve hayatta kalmayı başarmıştır (E. Arpa, 2002, s. 35; İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, s. 49). Bu durum da gösteriyor ki bir yönetici gözden çıkardığı bir âlimi, hürriyetten mahrum bırakabilmektedir.

İbn Teymiyye'nin 1311 ile 1315 yılları arasında kaleme aldığı temel siyasi eseri, es-siyasetü's Şer'iyye Kitabıdır. O, siyaset anlayışını, şeriatın vizyonundan

ilham almıştır. İbn Teymiyye, Hanbeli geleneğinin ahlâkî saflığını elde etmeye çalışmış ve şeriatı, yönetim prosedürlerine uygulamayı savunmuştur. Abbasi halifeliğinin sona ermesiyle birlikte, İbn Teymiyye, İslâmî terimler bağlamında fiili olarak bağımsız ve yasal kabul edilebilir yönetimlerin varlığını savunmuştur (Black, 2011, s. 155). Bu doğrultuda İbn Teymiyye, es-Siyasetü'ş-Şer'iyye adlı eserinde, şeriat temelli bir yönetim anlayışını sistemleştirirken, siyasal otoritenin meşruiyetini ahlâkî ilkelere ve fiilî yarar ilkesine dayandırarak klasik hilafet modelinin ötesinde pratik çözümler önermiştir.

İbn Teymiyye'ye göre adil siyaset (Siyasetü'ş-Şer'iyye), Allah'ın ilim ve kılıcı bir araya getirerek dinî ve dünyevî üstünlüğü sağladığını ifade eder. Ona göre günümüzdeki sıkıntılar, yöneticilerin maddi hırs ve çıkar peşinde koşmaları ile dindar insanların, manevi refahı gerçek dindarlıkla elde edebileceklerini düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Siyasi hayata katılmaktan kaçınmanın yanlış olduğunu vurgulayan İbn Teymiyye, maddi ve manevi çıkarların birlikte gözetilmesinin doğru yol olduğunu belirtmektedir (Black, 2011, s. 155).

İbn Teymiyye, Memlûk Sultanlığı'nın düşmanlarına karşı savaş çalışmalarında yer almış ve cihat meselelerinde saltanat yanlısı bir aktivist olmuştur. Her ne kadar İslâm hukuku kurallarına uymayan yönetimleri eleştirse de, o, Memlûk Sultanlığı'nı zamanının mükemmel Müslüman gücü olarak görmüştür. Sultan Muhammed el-Nâsir'e yazdığı mektuplarda ve Risâle el-Kıbrissiyede, saltanatın İslâm'ın yeniden canlandırılması ve yenilenmesinin bir işareti olduğuna inanmıştır (Berriah, 2020, s. 5). İbn Teymiyye, Memlûk Sultanlığı'nı dönemin İslâmî dirilişinin taşıyıcısı olarak görmüş; hem fikrî hem de fiilî düzeyde bu otoriteyi destekleyerek, siyasî meşruiyeti dinî sorumlulukla temellendiren bir yaklaşım benimsemiştir.

İbn Teymiyye; dinin, devletin iktidar gücü olmadan uygulanamayacağını vurgular. Ona göre, iyiliği emretme ve kötülükten men etme gibi dini görevler, liderin (imam) gücü ve yetkisi olmadan yerine getirilemez. Cihat, adalet, hac, cemaatle namaz, mazlumlara yardım etmek ve yasal cezalar gibi görevler de yönetici olmadan gerçekleştirilemez. Ona göre, sultansız, cihatsız ve varlıksız bir din, dinsiz bir sultan kadar kötüdür (Black, 2011, s. 155). Bu bağlamda İbn Teymiyye, dinî hayatın kurumsal ve toplumsal boyutlarının sürdürülebilirliği için siyasal otoriteyi vazgeçilmez görerek, devlet gücünü dinin icrası ve toplumsal düzenin tesisi açısından zorunlu bir araç olarak konumlandırmıştır.

İbn Teymiyye'nin ekonomik görüşleri, adalet ve iyilik ilkelerine dayanır.

Sultana, açlıkla mücadele etmeyi, temel ihtiyaçları karşılamayı ve mazlumlara yardım etmeyi tavsiye eder. İbn Teymiyye, Şam'da aşırı vergiler koyan zalim bir valinin, görev yerinin değiştirilmesi konusunda üst makamlarla görüşerek valinin başka bir şehire tayinini sağlamıştır. Din ile devletin birbirine bağlı olması gerektiğini savunur; devletin zorlayıcı gücü olmadan dinin tehlikede olacağını, vahyedilen yasanın disiplini olmadan ise devletin zalim bir örgüt haline geleceğini belirtir (İslahi, 1988, ss. 65-66). İbn Teymiyye, ekonomik adaletin yönetimin hem dinî hem de siyasî sorumluluğu olduğunu; devletin meşruiyetinin toplumsal refahla yakından ilişkili olduğunu dile getirmiştir.

İbn Teymiyye, siyasi ofisleri ve faaliyetleri 'Güvenler' (emanet) ve 'Kamu İşleri' (vilayet) olarak kategorize eder. Adaletle hükmetmek ve fakirlere karşı zenginlere yasal cezaları uygulamak, siyasi otoritelerin görevidir. Ekonomik adalet, Şeriat ilkelerine dayanmalıdır. Kamu hizmetlerinin amacı, insanların maddi ve manevi refahını sağlamaktır. İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma, her türlü kamu faaliyetinin en üst amacıdır ve yasal bir yaptırım olmadan etkili olamaz. İbn Teymiyye'ye göre, din ile devlet arasında ayrılmaz bir bağlantı vardır ve devletin iktidar gücünü kullanması, dinin en önemli görevlerinden biridir. Devlet ve din, Allah'a yaklaşmak için birlikte çalıştığında, manevi ve maddi refah sağlanır (Black, 2011, ss. 155-156).

Mâverdi'nin geliştirdiği radikal teori, İslâm'ın orijinal pozisyonuna geri dönmeyi savunur ve insanın maddi ve manevi refahının birbirinden ayrılmaz olduğunu vurgular. Devlet ile dinin birbirine muhtaç olduğunu belirtir. İbn Haldun'un araştırmaları da bu ilişkiyi detaylandırmıştır. İbn Teymiyye, İslâm toplumunda ayrı devletlerin çoğulculuğunu kabul eder ve her bir devletin yöneticisinin, dini ve sosyal görevleri yerine getirmesi gerektiğini savunur. Bu görevler arasında yasal cezalar, oruç, hac, kamu hizmetleri, sosyal ve iktisadi normlar, cemaatle namaz ve cihat yer alır (Black, 2011, s. 156). Bu doğrultuda İbn Teymiyye, din ile devletin birbirini tamamlayan yapılar olduğunu savunan önceki teorik mirası sürdürmüş; siyasal çoğulculuğu kabul ederken, her bir yönetimin şer'î ve toplumsal sorumluluklarını eksiksiz yerine getirmesi gerektiğini vurgulamıştır.

İbn Teymiyye, halifeliği reddetmemekle birlikte bu kurumu, ümmete hizmet eden bir yapıya dönüştürerek radikal bir şekilde yeniden tanımlamıştır. Kur'an'daki fitrat kavramını ve inananlar topluluğunu en yüksek epistemik otorite olarak merkeze almıştır. Böylece, klasik teolojik ve hukuksal doktrinlerdeki elitizmi alt üst ederek İslâm'ın katı hukukî boyutundan ziyade etik-politik boyutunu canlandırmaya

çalışmıştır (Anjum, 2012b, ss. 1-2). İbn Teymiyye, hilafet kurumunu yeniden yorumlayarak siyasi meşruiyeti ümmetin maslahatına dayandırmış; böylece dinî otoritenin merkezine halkı yerleştirerek, İslâm siyaset düşüncesinde etik ve katılımcı bir dönüşümün öncüsü olmuştur.

İslâm tarihinde, Müslüman âlimlerin, siyasi otoritenin analiz edilme biçimi üzerinde yaygın bir etkiye sahip oldukları gerçeği haklı çıkmaktadır. İbn Cemâ'a dışında, siyasi idealizmden realizme geçiş tamamlanmış; düzen ve istikrar birincil kaygı haline gelmiştir. Meşruiyet ve adalet ise önemli görülmemiştir. İbn Teymiyye, Şeriat idealinde ısrar ederken halife konusunu görmezden gelmiştir. Bu görüş ikna edici olmasa da, isyan hakkı ve İslâm hukukunda isyancılara yönelik muamele konusunda belirli sonuçlara yol açmıştır. Gibb'e göre, Müslüman hukukçular sessizliği benimseyerek adaletsiz bir imama karşı isyan hakkını reddetmiştir (El Fadl, 2001, s. 12).

İbn Teymiyye, İslâm tarihinde önemli bir yere sahiptir. İslâm'ın ilk dönem idealini yeniden canlandırmaya çalışarak iki ideali uzlaştırmış ve bazı önemli klasik gelişmeleri eleştirmiştir. Klasik çağın teolojik, hukuki ve siyasi geleneklerine yönelik eleştirisi, İslâm düşüncesini daha geniş bir bağlamda anlamamıza olanak sağlar ve İslâmî siyasi düşünceyi yeni bir ışık altında görmemize yardımcı olur (Anjum, 2012a).

Henri Laoust, İbn Teymiyye'nin Sosyal ve Siyasal Görüşleri Üzerine Bir Deneme adlı eserinde, İbn Teymiyye'nin öngördüğü yönetimin, âlimlere boyun eğen bir topluluk yerine güçlü ve bağımsız bir idareci sınıfına sahip olması gerektiğini belirtir. Bu idareciler, İslâm'ın hükümlerine tam teslimiyet ve uyum göstererek meşruiyet kazanacaktır (Laoust, 2021, s. 61). Laoust'un değerlendirmesi, İbn Teymiyye'nin siyasi düşüncesinde meşruiyetin kaynağının halkın rızası ya da âlimlerin onayı değil, yöneticilerin şeriata bağlılık derecesi olduğunu ortaya koyar.

Ovamer Anjum, eserinde iki ideali araştırır: Salih bir halifenin yönetimindeki, ittihat etmiş canlı bir din ve siyasetten uzak dinî ve manevi bir hayat. Yazar, İslâm'ın klasik döneminde siyasi alanın ortadan kalkışını ve bazı âlimlerin İslâm tarihine müdahalelerini inceler. İbn Teymiyye, bu iki ideali uzlaştırarak, bazen de klasik dönem gelişmelerini eleştirip reddederek İslâm'ın asr-ı saadet dönemini canlandırmaya çalışmıştır (Anjum, 2012a, ss. 8-9). Anjum'un analizine göre İbn Teymiyye, dinî otorite ile siyasi meşruiyeti uzlaştırma çabasıyla, hem ideal yönetim modeline hem de maneviyat merkezli bir İslâm anlayışına referansla, İslâm

toplumunu asr-ı saadet ilkeleri doğrultusunda yeniden inşa etmeyi hedeflemiştir.

Zayed Antrim'in eserinde yer söyleminin esnekliği ve gücü vurgulanmaktadır. Hem İbn Teymiyye hem de el-Ömeri, Suriye'nin siyasi ve askeri korumasını savunmak için toprakların temsiliyle ilgili yerleşik gelenekleri kullanmışlardır. İbn Teymiyye, Suriye'nin doğası gereği değerli olduğunu vurgularken el-Ömeri, Suriye'yi idari açıdan rasyonelleştirilmiş ve kutsal bir toprak parça olarak savunmuştur. Her iki yazar da Suriye'yi bir bölge olarak temsil ederek siyasi gündemlerini gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. İbn Teymiyye'nin yer söylemine katılma kararı, onun önceki muhalif duruşuyla tutarsız olsa da bunu etkili bir araç olarak görmüştür. Hem el-Ömeri hem de İbn Teymiyye, coğrafi hayal gücünün gücünü fark ederek siyasi gündemlerini teşvik etmişlerdir (Antrim, 2018, ss. 110-111).

Henri Laoust, İbn Teymiyye'nin Sosyal ve Siyasal Görüşleri Üzerine Bir Deneme adlı eserinde, ümmetin adaletsizlik ve cehalet nedeniyle dağıldığını ve hiyerarşik bir yapının kurulmadan hayatta kalamayacağını ifade eder. İbn Teymiyye, aklî ve dinî gerekçelerle devlete ve yöneticilere itaati savunur. Kur'an ve hadisler, yönetimde bulunanlara itaati emreder. İbn Teymiyye, Ehl-i Sünnet ve gelenekçi muhafazakârlara benzer şekilde devlete itaati vurgular (Laoust, 2021, ss. 314-315). Laoust'un tespitlerine göre İbn Teymiyye, toplumsal düzenin korunması ve ümmetin dağılmasının engellenmesi adına, hem aklî hem de naklî delillere dayanarak otoriteye itaati meşru ve zaruri görmüş; böylece Sünnî gelenekteki siyasal muhafazakârlığı pekiştiren bir konum benimsemiştir.

Sünnet, bid'at ile değiştirilemez; Peygamber, bir devlet kurmak yerine toplumsal düzen yaratmayı amaçlamıştır. İslâm'da toplumsal düzen, otorite birliği ile sağlanır. İbn Teymiyye, Şii imamet kavramına karşı 'Hilafetü'l-Nübüvvet' kavramını geliştirmiş ve Mu'tezile öğretilerini reddetmiştir. Halife ile din âlimlerinin işlerinin ayrılmasını savunmuş; Kur'an'ın yorumlanmasında ve içtihadta âlimlerin önemini vurgulamıştır (Öztürk, 2018, s. 53).

Yahya Michot, İbn Teymiyye ve Selefilik ve Merhamet adlı eserinde, İbn Teymiyye'nin Memlûk yönetimindeki uygulamaları Selefî görüş açısından değerlendirdiğini ve Selef-i Salihin döneminde olmayan uygulamaları benimsemediğini belirtir. Michot, İbn Teymiyye'nin Selefiliğinin ılımlılık, pragmatizm, açık fikirlilik ve merhamet niteliklerini sergilediğini; vahiy ve peygamberlik normlarına sadık kalarak Müslümanlara merhametli ve anlayışlı

yaklaştığını vurgular. Bu şekilde İbn Teymiyye, idealizm ve gerçekçiliği, günümüz dünyasında çekici bir İslâm hümanizminde birleştirir (Michot, 2022, s. 430).

Antony Black'in eserinde, İbn Teymiyye'nin Müslüman liderlerin Şariat'a göre yüksek bir statüye sahip olduğunu ve halkın yönetimden yüksek beklentiler içinde bulunduğunu belirttiğini ifade eder. İbn Teymiyye, adaletli ve ahlâkî bir yönetimin önemine vurgu yapar ve yöneticilerin İslâm'ın hükümlerine tam uyum göstermesi gerektiğini savunur. Ayrıca, yöneticiler ile din âlimlerinin işbirliği yapması, devletin dini değerlerle yönetilmesi ve kamu hizmetlerinin dinin ahlâkî evrenine uygun olması gerektiğini ileri sürer. İyi bir yönetici, cesaret ve hile ile adalet ve sadakat bilgisine sahip olmalı ve bu özellikleri dengeleyebilmelidir (Black, 2011, ss. 156-158). Bu değerlendirmeler doğrultusunda, İbn Teymiyye'nin siyaset teorisi, dini meşruiyete dayalı bir yönetim anlayışını merkeze alarak, yöneticilerin hem ahlâkî hem de şer'î sorumluluk taşıdığını vurgulayan bütüncül bir iktidar tasavvuru sunar.

Kişi, cesaretin bir biçimi olan aklın gücü olmaksızın ve ihsandan oluşan cömertlik olmadan insanları yönetemez. Hiçbir maddi ve manevi hayat, bu iki erdem olmadan varlığını sürdüremez. Bu iki erdemden yoksun olan kişi, iktidar ve güçten de mahrum kalır (Laoust, 1939, s. 53).

İbn Teymiyye, iyi bir yönetimde şiddetin de gerekli olduğunu savunmuş ve suçlulara yasal cezaların uygulanmasında katı olunması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre cihat, Allah'a kulluk görevlerinin başında gelir ve hacdan daha önemlidir. Bu yüzden İbn Teymiyye, İslâmî siyasi düşünceye önemli katkılar sağlamış, Sünni fikhinin orijinal düşünürlerinden biri olmuştur. Uzun süre az sayıda takipçisi olmuş, ancak 18. yüzyılda Vehhâbi hareketi tarafından benimsenmiştir. Fikirleri, zamanla Sünni siyasi düşünce üzerinde artan bir etki yaratmıştır (Black, 2011, s. 158).

Tijana Kristic ve Derin Terzioğlu'nun eserlerinde, İbn Teymiyye'nin Hanbeli mezhebi imamı olduğu, ancak Anadolu ve Balkanlarda bu mezhebin tâbilerinin bulunmadığı açıklanır. İbn Teymiyye'nin tartışmalı çalışmaları ve mezhep ittifakından sapması nedeniyle Hanbeli imamlar arasında bile tartışmalara yol açan bir şahsiyet olduğu vurgulanır. Ayrıca, Allah'ın sıfatlarını antropomorfik bir tarzda yorumladığı ve peygamberler ile evliyaların türbelerinin ziyaretlerine yönelik saldırıları nedeniyle geniş çapta kınandığı ifade edilir. Tasavvuf müessesesini reddetmesi ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi tekfir etmesi de eleştirilir. Ayrıca, İbn Teymiyye'nin es-Siyâsetü's-Şer'iyye adlı eserinin, Osmanlı Devleti'nin kanun yaparken başvurabileceği bir kaynak olabileceği belirtilir (Krstić & Terzioğlu, 2021,

ss. 101-141). Krstić ve Terzioğlu, İbn Teymiyye'nin öğretilerinin bir kısmının Müslümanlara uygun olmadığını, ancak siyaset ile ilgili eserinin Osmanlı Devletinde uygulanabileceğini belirtir.

Tijana Krstić ve Derin Terzioğlu eserlerinde, İbn Teymiyye'nin, Kur'an'ın 'doğruyu emret ve kötülükten sakındır' emrini yerine getirmek için otorite ve baskı uygulamasını gerekli gördüğünü belirtmişlerdir. Bu nedenle, devletin gücünü koruyan ve Müslüman toplumun çıkarlarını öne çıkaran zorlayıcı tedbirleri desteklemiştir. Ayrıca, şüpheli suçluların mahkûm edilmesinde adlî işkenceye ve ikinci dereceden delillerin kullanılmasına göz yummuştur (Krstić & Terzioğlu, 2021, s. 106). İbn Teymiyye'nin devlet yönetiminde sert tedbirlerin ve ceza müessesinin işletilmesinin adil bir devletin zorunlulukları arasında olduğu görülmektedir.

Ovampir Anjum, Ulrich Haarmann'ın Memlûk Mısır'ı ve Suriye'sinin siyasi düşünce açısından verimsiz olduğunu yazdığını ve bu durumu, Moğol boyunduruğundan kurtulmanın yarattığı bağıllık duygusuna bağladığını belirtir. Haarmann, İbn Teymiyye'nin sosyal modeli olarak 'ulema ve umera arasındaki kutuplaşmayı' ifade eder. Ancak Anjum, bu sonuca birçok çalışmada karşı çıktığını vurgular (Anjum, 2012b, s. 8). Ovampir Anjum, Moğol sonrası dönemde Abbasi halifeliğinin sona ermesinin yeni bir hükümet teorisinin başlangıcı olduğunu belirtir. İbn Teymiyye'nin reformist çabalarını siyasi bir proje olarak değerlendirir ve klasik çağda kaybolan İslâm'daki siyasi alanı canlandırmayı amaçladığını savunur. 'Siyasi' teriminin, kişisel çıkarlardan uzak ve toplumun iyiliğini hedefleyen bir faaliyet olarak yeniden tanımlanması gerektiğini vurgular (Anjum, 2012a, s. 9).

Osmanlı hukuk geleneği, Moğol sonrası yönetimlerle ortak noktalara sahip olmasına rağmen, Memlûk hukuki ve idari geleneklerinden tamamen habersiz değildi. Hicri dokuzuncu, miladi on beşinci yüzyılda, öğrenciler ve akademisyenler iki bölge arasında seyahat ediyordu. Kudüs kadıları ve Hanefî âlimleri siyâse-i şer'iyye kavramını kullanmışlardır. Osmanlı yazarları, Memlûk siyâset literatürüne ve İbn Teymiyye'nin es-Siyâsetü's-Şer'iyye eserine, onuncu/on altıncı yüzyılda daha fazla ilgi göstermişlerdir (Krstić & Terzioğlu, 2021, ss. 106-109). Osmanlı hukuk âlimlerinin, İbn Teymiyye'nin siyaset eserinden etkilendiği görülmektedir.

İbn Teymiyye'nin siyasal sosyolojisi, dinî bir idare sistemine dayanır ve idari sistemi, nasların yorumuna göre şekillenir. Bu bağlamda, İbn Teymiyye'nin teorik düşüncesindeki en etkili kavram, Yaraticı kavramıdır (Laoust, 2021, s. 196). Bu doğrultuda, İbn Teymiyye'nin siyasal sosyolojisi, ilahi otoritenin merkezde olduğu

bir yönetim anlayışını savunur ve tüm siyasi yapıyı, Yararıcı'nın iradesine dayalı meşruiyet zemini üzerinden temellendirir.

Laoust, İbn Teymiyye'nin akıl ve vahyin uyumunu vurguladığını gözlemlemiş, ancak bu vurguyu sosyo-politik bağlamda değerlendirmemiştir. Laoust, İbn Teymiyye'nin çağdaş siyasi, sosyal ve dinî yaşamın kusurlarının farkında olduğunu ve reform çabalarının teolojinin ötesine geçerek devletin günlük idaresine de yayıldığını belirtmiştir. İbn Teymiyye, Memlûk devletine karşı olmasına rağmen emirler ve ulemanın en önemli gruplar olduğunu düşünmüştür. Rosenthal, Laoust ve Goldziher'in sonuçlarına dayanarak, İbn Teymiyye'nin odağını halifelikten cemaate ve şeriata kaydırmasının önemli olduğunu gözlemlemiştir (Anjum, 2012b, s. 28).

İbn Teymiyye, nübüvvet hilafetinin imkânsız olduğunu düşündüğü için bunu talep etmez, ancak şeriat devletini şart koşar. Yönetimi iki temel üzerine bina eder: emanetlerin ehline verilmesi ve adaletle hükmedilmesi. Yöneticilerin, devleti şeriat kurallarına göre yönetmeleri gerektiğini vurgular. Eğer yöneticiler Allah'ın emirlerine uymazlarsa, çatışma ve devletin yıkılma riski doğar. Abbasiler ve Emevîlerden örnekler vererek Allah'ın şeriatını uygulayan yöneticilerin güçlendiğini belirtir (Eryiğit, 2018, ss. 77-78). İbn Teymiyye'nin siyaset teorisi, ideal hilafetin artık mümkün olmadığını kabul etmekle birlikte, şeriat temelli bir yönetimi zorunlu kılarak siyasal istikrarın ve toplumsal düzenin ancak ilahi hükümlere bağlılıkla sürdürülebileceğini savunur. Ancak bu durum, İslâm âleminin halifesiz (lidersiz) kalma riskini taşımaktadır.

Rosenthal, İbn Teymiyye'nin es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye adlı eserinin temel programını az kaynakla incelediğini belirtir. İbn Teymiyye, toplumun ağırlık merkezinin hilafet ve halifelikten kaydığını ve imam ile cemaat arasında yakın işbirliği yapılması gerektiğini savunur. Devleti olduğu gibi kabul eder ve adil bir hükümetle ilgilenir; imamın yasal olup olmamasına bakmaksızın onu meşru kabul eder. İbn Teymiyye, Müslümanların dinî görevlerini vurgular ve siyasi çerçevenin düzeniyle ilgilenir (Anjum, 2012b, s. 29).

İbn Teymiyye, devletin şeriatla yönetildiği sürece, fasık ve zalim bir yönetici olsa bile, kötülüğü emretmedikçe itaat edilmesi gerektiğini savunur ve bu görüşünü hadislerle destekler. Ona göre, imamın taşınması gereken özellikler ve şartlardan ziyade, devletin şeriatla yönetilmesi önceliklidir (Eryiğit, 2018, s. 80). Bu çerçevede, İbn Teymiyye'nin siyasal yaklaşımı, yöneticinin şahsî niteliğinden ziyade, yönetimin şeriata uygunluğunu esas alarak meşruiyeti belirleyen faydacı ve dinî temelli bir

yönetim anlayışı ortaya koyar.

Ovampir Anjum, Butterworth'un Cüveynî, Gazzâlî ve İbn Teymiyye'yi 'yasalci' metodun en iyileri olarak nitelendirdiğini belirtir. Anjum, İbn Teymiyye'yi diğerlerinden ayıran özelliğın, onun siyasette Aristocu veya diğer felsefi akımlardan değil, Kur'an ve hadis temelli olarak es-Siyâsetü's-Şer'iyye terimini kullanması olduğunu vurgular. Ayrıca, Johansen'in, İbn Teymiyye'nin Memlûk devletini desteklediği ve şeriatın üstünlüğü karşılığında ulema arkadaşlarının otoritesini kısıtladığı sonucuna vardığını ifade eder. İbn Teymiyye, sağduyulu adaleti ve düzeni desteklemiş ve klasik hukuksal formalizme karşı çıkmıştır (Anjum, 2012b, ss. 29-30).

İslâm tarihinde, siyasi otoritenin dinginlik ve gerçekçilikle ilgili olduğu; düzen ve istikrarın öncelikli hale geldiği vurgulanmaktadır. Meşruiyet ve adalet ise önemli görülmemiştir. Bu bağlamda, İbn Teymiyye ideal şeriat konusunda ısrarcı olup halife konusunu göz ardı etmiştir (El Fadl, 2001, s. 12). İslâm devletindeki düzen ve istikrarın devamı, İbn Teymiyye'nin halifelik makamını ikincil öneme koymasına neden olmuştur.

Adem Eryiğit, İbn Teymiyye'nin idarecileri ve âlimleri, topluma emretme yetkisine sahip iki grup olarak gördüğünü ve ulu'l-emr kavramıyla bu iki grubu kastettiğini belirtir. İbn Teymiyye'ye göre bu iki grup, sorumluluk bilinci, ahlâkî erdem ve dinî hükümlere bağlılık gibi özelliklere sahip olmalıdır. Aksi takdirde toplum yozlaşır. İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevi, hem yöneticilerin hem de âlimlerin en öncelikli görevidir. Ayrıca, İbn Teymiyye, devlet idarecilerinin ilim bakımından donanımlı olmaları gerektiğini savunur ve âlimlerle istişare etmelerinin önemini vurgular (Eryiğit, 2018, ss. 49-50). Dolayısıyla İbn Teymiyye, toplumsal istikrarın ve dinî meşruiyetin ancak yöneticiler ile âlimlerin ahlâkî sorumlulukla hareket etmeleri ve bilgi temelli bir iş birliği içinde olmalarıyla sağlanabileceğini savunur.

Ann K. S. Lambton'un makalesinde, Gazzâlî'nin, Nasîhatü'l-Mülûk adlı eserinde, devlet idarecisine yol gösterdiği ve saltanatın pratik neticeleriyle ilgilendiği ifade edilir. Nasîhatü'l-Mülûk, Nizamülmülk'ün Siyasetname'si gibi, bürokrasiye yönelik çağdaş yaklaşımlar açısından önemlidir. Ancak Nasîhatü'l-Mülûk'ü Siyasetname'den ayıran en önemli fark, sufi ahlâk ve terbiye anlayışının etkisi altında yazılmış olmasıdır (Say, 2014, s. 211). Ulaş Töre Sivrioğlu ve Muzaffer Ercan Yılmaz, makalelerinde, İbn Teymiyye'nin es-Siyasetü's-Şer'iyye eserinden

önce yazılan devlet yönetiminin usul ve esaslarını tavsiye tarzında sultana sunan siyasetnamelerin, Hint ve İran kültürlerinden etkilendiklerini; ancak İbn Teymiyye'nin eserinin ise toplumu merkeze alarak, şeriat ve Sünnet'i esas aldığını belirtirler (Sivrioğlu & Yılmaz, 2013, s. 3). Ancak Âdem Eryiğit'in tezinde, İbn Teymiyye'nin görüşleri nedeniyle defalarca yargılandığı ve ceza aldığı belirtilir. Bu nedenle, devletin ve yöneticilerin âlimlerin görüşlerine müdahalesini eleştirdiği ifade edilir (Eryiğit, 2018, s. 51). Fetva ve ders vermesi yasaklandığında, ibadete yoğunlaşmış ve eserlerinin büyük bir kısmını hapisanede yazmıştır (Oral, 2022, s. 393).

İbn Teymiyye, ülkelerin hayatta kalabilmelerinin temel dayanağının adalet olduğunu vurgular. Adaletin, her şeyin düzenleyici ilkesi olduğunu ve adaletle yönetilen ülkelerin düzen içinde bulunduğunu ifade eder. Devletin nihai amacı, yalnızca bir düzen kurmak değil, adil sonuçların güvence altına alındığı bir düzen sağlamaktır. Adaletin kim tarafından sağlandığı önemli değildir; önemli olan, adaletin varlığıdır. Bir ülkede adalet tesis edildiği zaman, Allah'ın desteği beklenir (Sheikh, 2017, s. 17). Bu anlayış doğrultusunda İbn Teymiyye, meşruiyeti sağlayan asıl ilkenin yönetimin kaynağından ziyade, adaletin fiilen tesis edilmesi olduğunu savunarak, siyasal otoritenin başarısını ahlâkî ve toplumsal sonuçlarla ilişkilendirmiştir.

Memlûk yönetiminde, ulema; toplumun en etkili kesimlerden biriydi. Bazı âlimler yönetime yaranmaya çalışırken diğerleri, yönetimi yönlendirme görevini üstlenmiştir. İbn Teymiyye ve öğrencileri ise yönetim üzerinde oldukça etkili olmuştur (E. Arpa, 2002, s. 54). Memlûk yönetiminde ulemaların etkisinin yüksek seviyede olmasından dolayı, âlimlerin yönetimi yönlendirmelerinin de doğal olduğu görülür.

İbn Teymiyye'ye göre, devletin hukuk kurumları, dinî konularda hükümleri halka zorla kabul ettirebilir; ancak bu hükümler Allah'ın ve Resulü'nün hükümlerine uymazsa, âlimler bu içtihadı kabul etmemelidir. Yanlış hükmü bilerek kabul eden âlim, dinden çıkar. Âlimler, eziyete uğrasalar bile doğruyu söylemekten vazgeçmemelidir. Devletin adalet işlerini yürüten kadısı, sünnete aykırı karar verirse bile, âlimler Allah'ın ve Resulü'nün hükmüne göre amel etmelidir. Hulefâ-yı Râşidîn, ilim sahibi sahabelere danışarak hüküm vermiştir. İslâm'ın itikadî ekolleri, Mu'tezile ile başlamış; ardından Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik oluşmuştur. Bazı yönetimler bir mezhebi desteklerken diğerlerini göz ardı etmiştir. İbn Teymiyye, Mu'tezile'nin 'Kur'an mahlûktur' görüşüne ve Mihne olaylarına karşı çıkmıştır. İbn Teymiyye,

devletten destek alan âlimlerin baskılarına karşıdır. Bunun yanı sıra, Haricilerin, kendileri gibi düşünmeyenlere savaş açtığını belirtir (Eryiğit, 2018, ss. 50-51).

İbn Teymiyye, bazı din âlimlerinin yazdıkları dinî eserleri sultanlara veya hükümdarlara ithaf etmelerinin ve bu yolla hediye, ödül ya da makam elde etmelerinin ahlâkî olmadığını ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili olarak el-İstikame adlı eserinde, bu şekilde davrananları şöyle tenkit etmektedir: “Müminlerden ya da münafıklardan olsun, bid’at ehli ve ayrılıkçıların ilim sahibi âlimlerinin, silahlı ve ekonomik güce sahip sultanlar ve vezirler için kitaplar yazdıklarını; onların hoşlarına giden ve uygun gördükleri konularda telif ettikleri eserlerle yöneticilere yakınlık elde etmeye çalıştıklarını görürsün (Eryiğit, 2018, s. 53).” Bu hususta İbn Teymiyye’nin âlimin ilmini bir maddi çıkar karşılığında satmaması, onun, yöneticinin minneti altına girmesini önlemeyi amaçladığını gösterir.

Âdem Eryiğit’in tezinde, İbn Teymiyye’nin âlimler ve yöneticiler arasındaki ilişkilerle ilgili olarak ahlâkî ve erdemli görüşler ortaya koyduğu belirtilir. İbn Teymiyye’nin kendisi devlet kademesinde herhangi bir resmi görev almamış ve bağımsız bir tavır sergilemiştir. Önemli olaylarda harekete geçmekten çekinmemiş ve sultana öğüt vermeyi bir görev olarak benimsemiştir. Selefî geleneği savunurken, diğer mezheplerin bazı görüşlerini eleştirmiştir. Fetvalarının bir kısmı, kendi savunduğu geleneklerle çelişmiş ve bu durum, onu eleştirilere açık hale getirmiştir (Eryiğit, 2018, s. 54; Weismann, 2001, s. 66).

İbn Teymiyye doğmadan önce, Moğollar Abbasi Halifeliği’ni yıkmış ve son halife Müsta’sım Billah’ı öldürmüştür. Memlûk Sultanı Baybars, Müsta’sım’ın amcasını halife ilan ederek Abbasi Halifeliği’ni devam ettirmiştir. İbn Teymiyye, yaşadığı dönemde iki halifenin varlığına tanık olmuştur. Başlangıçta dünyevî iktidar sultanda, uhrevî iktidar ise halifede iken, cihatlar sonucu sultanın gücü artmış ve uhrevî iktidar da sultana geçmiştir. Halifelik ise yalnızca sembolik bir makam olarak kalmıştır (Laoust, 2021, s. 63). Belki de İbn Teymiyye, halifelikten ziyade ülkenin liderine önem atfediyor.

İbn Teymiyye’ye göre, İslâm âleminin krizlerinin en büyük sebebi, Müslümanların selef-i salihîn ilim geleneğinden uzaklaşmasıdır. O, Moğol yenilgisini de İslâm’dan uzaklaşmaya bağlar. Çözüm olarak, selef dönemi din anlayışına dönmeyi ve Kur’an ile Sünnet’i merkeze yerleştirmeyi önerir (Akkoyunlu, 2017a, s. 155). Bu yaklaşımıyla İbn Teymiyye, toplumsal ve siyasi krizlerin aşılabilmesi için selefî geleneğe dönüşü epistemolojik ve ahlâkî bir zorunluluk olarak

görmüştür. İbn Teymiyye, yönetimde şûranın (danışma) önemine büyük vurgu yapar. Devlet yönetimiyle ilgili kaleme aldığı es-Siyâsetü'sh-Şer'iyye adlı eserinin bir bölümünü şûra konusuna ayırarak istişarenin önemini vurgular (Eryiğit, 2018, s. 80). Devlet yönetiminde, şûra, danışma meclisi ve her konunun tartışılıp karara bağlandığı makamdır.

İbn Teymiyye, Şiilerin imamet sistemini eleştirir ve önceki âlimlerin görüşlerine ihtiyatla yaklaşır. İslâm'da liderlik konusundaki görüşleri reddetmek yerine, her birini hak ettiği yere koyar. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) liderliğinin Allah tarafından verildiğini düşünür. Dört halifenin liderliğini onaylar. Ancak, İbn Teymiyye'ye göre, halifelik dünyevî bir hükümdarlığa dönüşünce, İslâm ümmeti parçalanmıştır ve artık halifelik bir zorunluluk değildir. O, İslâm ümmetinin her parçasının kendi liderine biat etmesi gerektiğini savunur (Laoust, 2021, ss. 336-341). Bu çerçevede İbn Teymiyye, imamet ve halifelik tartışmalarında ideal ile fiilî olanı ayırarak, siyasal birliğin değil, adalet ve dinî meşruiyetin esas alınması gerektiğini savunan faydacı bir yaklaşım ortaya koymuştur.

İbn Teymiyye, Memlûk sultanlarının ve hanedan üyelerinin iktidar çatışmalarından rahatsız olmuştur. Bu sorunları aşmak için güçlü bir otoritenin gerekliliğini savunmuş ve yönetilenlerin itaat nazariyesini geliştirmiştir (Laoust, 1939, ss. 64-71). Bu doğrultuda İbn Teymiyye, siyasi istikrarın sağlanabilmesi için güçlü bir merkezi otorite ile halkın itaatini esas alan bir yönetim anlayışını meşrulaştırmıştır.

İbn Teymiyye, İslâm'da lider seçimi konusunda geleneksel icma düşüncesini eleştirir ve Sünniliğin seçimle iş başına gelme görüşünü reddeder. Ona göre, liderin belirlenmesi ilahî hüküm ve mevcut liderin halefini seçmesiyle olmalıdır. İlk dört halifenin göreve gelmesi hususunda da bu görüşü savunur. İktidarın meşruiyeti, yönetici ile toplum arasında kurulan bir bağ (mübayaa) ile sağlanır. Bu bağ, liderin Allah'a ve peygamberine itaat iradesini ortaya koyar (Laoust, 2021, ss. 341-347). Bu yaklaşımıyla İbn Teymiyye, siyasi otoritenin kaynağını halk iradesinden ziyade ilahî takdir ve meşru halefiyet ilkelerine dayandırarak, Sünni siyaset düşüncesinde farklılaşan bir meşruiyet teorisi geliştirmiştir.

İbn Teymiyye, Müslüman liderin geniş ayrıcalıklara ve sorumluluklara sahip olması gerektiğini savunur. Liderin, namazda imamlık yapması ve cihada komuta etmesi ona üstünlük sağlar. İmam, din ile ilgili sorumluluklarını en mükemmel şekilde yerine getirmelidir. Ancak lider, karar alırken toplum ile iş birliği yapmalıdır.

İbn Teymiyye, liderin yalnızca âlimlerin değil, toplumun diğer yetkili temsilcilerinin ve haklı görüşler ortaya koyabilecek herkesin fikrini alması gerektiğini talep eder. Ayrıca, İbn Teymiyye, seküler bilgiye ve sıradan insanların tecrübe ile deneyimlerine değer verir (Laoust, 2021, ss. 347-363).

İbn Teymiyye, İslâm ülkesinin yöneticisinin uyması gereken kuralları detaylandırır. Lider, idarecilik görevlerinin dağıtılmasında ve yetkilerin belirlenmesinde tek irade sahibidir. Kararlarını, toplumun faydası, şartlar, örf ve gelenekler ile atanacak kişinin verimliliğine göre almalıdır. İbn Teymiyye, kadılık ve muhtesiplik görevlerinin yeniden yapılandırılmasını savunur. Lider, geniş yetkilere sahiptir; ancak görevlere en uygun adayları seçmelidir. Eğer eşit nitelikte adaylar varsa, kura çekmelidir. Lider, askerî seferlerde en ehil ve ahlâklı komutanı atmalıdır. Devlet görevlerinde âlim, âdil ve becerikli kişilerin seçilmesi önemlidir. İbn Teymiyye, ahlâka uygun olmayan memurlara yönelik yaptırımları da açıklamıştır (Laoust, 2021, ss. 362-372). Bu çerçevede İbn Teymiyye, yöneticiye geniş yetkiler tanımakla birlikte, bu yetkilerin kullanımını ahlâk, liyakat ve kamu yararı ilkeleriyle sınırlandırarak rasyonel ve normatif bir yönetim modeli geliştirmiştir. Memlûk yönetimi seküler bir yapıdaydı ve sultanlar, cihat zamanlarında elde ettikleri yetkileri, toplumun hukuki ve sosyal olaylarına da yansıtarak kadıların yetkilerini sınırladılar. İbn Teymiyye, sultanlık geleneğini fıkıh kurallarına yaklaştırarak bu durumu esnetmeye çalışmıştır (Laoust, 1939, ss. 72-75). İbn Teymiyye, Memlûk Devleti'nde dinî müesseseleri ve bazı ulemayı eleştiriyordu ve devletin ona karşı tutumu tutarsızdı. Sultanla fikirleri uyumlu olduğunda devlet, onu bazı amaçlar için kullanmış; uyumsuz olduğunda ise hapse atmıştır (Little, 1983, s. 482). İbn Teymiyye, Müslüman ümmetin yönetim için idari makamlara ihtiyaç duymasını ve siyasi otoriteye itaati Allah'a itaat olarak görmesi nedeniyle, şartlı ve göreceli bir itaat biçimi belirlemiştir (Laoust, 2021, s. 372). Bu yaklaşımla İbn Teymiyye, siyasi otoriteye itaati mutlak değil, dinî meşruiyetle sınırlandırılmış şartlı bir yükümlülük olarak tanımlayarak, İslâm siyaset düşüncesine dengeli bir itaat anlayışı kazandırmıştır

İbn Teymiyye'nin düşüncesi üç temel paradigmaya dayanır: Birincisi, bağımsız hukuk âlimi olarak, dini metinlerden en doğru hukuki hükmü çıkarmaya çalışmıştır. İkincisi, sünni âlim kimliğiyle, imanını etkilemeyen konularda otoriteye itaatin gerekliliğini savunmuş ve isyan yasağına dikkat çekmiştir. Üçüncüsü, Doktrinsel yaklaşım çerçevesinde, hukukun uygulanmasının bireyin inancıyla doğrudan bağlantılı olduğunu öne sürmüştür. Moğollara karşı muhalefetini, hukuki değil, doktrinsel bir duruş olarak değerlendirmiştir. Sonuç olarak, İbn Teymiyye'nin

düşüncesi hukuk metinleri arasındaki etkileşimle şekillenmiştir ve bu perspektif, onun yorum anlayışını daha derinlemesine incelemek için önemli bir temel sunmaktadır (İslam, 2021, ss. 63-72).

İbn Teymiyye'nin samimi duyguları, medeniyetin adalet üzerine kurulduğunu ve zulmün yıkıcı sonuçlar doğurduğunu ifade ettiği siyasetle ilgili konuşmasında hissedilmektedir (İbn Taymiyyah, t.y., s. 2). Bu söylem, İbn Teymiyye'nin siyaset anlayışının duygusal değil, adalet ilkesine dayalı ahlâkî bir zemine oturduğunu ve zulmün toplumsal çöküşe yol açacağına dair derin bir medeniyet tasavvurunu yansıttığını göstermektedir.

İbn Teymiyye, halkın yüksek vergilerden kaynaklanan sıkıntılarını çözmek için adaletin ve siyasi otoritenin devamlılığını, bunun sonucunda ise istikrarın sağlanmasını önermiştir (Laoust, 2021, ss. 60-61). Bu yaklaşımıyla İbn Teymiyye, ekonomik adaletsizliklere karşı toplumsal huzurun ancak meşru otoriteyle sağlanan adil bir yönetim aracılığıyla tesis edilebileceğini savunmuştur.

Hanifi Şahin, İbn Teymiyye'nin İslâm dünyasını etkileyen önemli bir âlim olduğunu belirtir. Ona göre, İbn Teymiyye, zamanının entelektüel ve sosyal kabullerine karşı çıkan, üretken bir İslâm âlimidir. Sünni mezhebin siyaset kuramcısı olarak kabul edilir; çünkü siyasetle ilgili görüşleri bulunmaktadır. Memlûkleri desteklemiş ve Moğollarla savaşmıştır. Devletin varlığını savunan İbn Teymiyye, devletin insanın bencil eğilimlerini kontrol etmek ve toplumun refahını sağlamak için önemli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, siyasi otoritenin meşruiyetini sağlaması gerektiğini ve otoritenin meşru kabul edilebilmesi için yönetici ile toplum arasında bir bağın bulunması gerektiğini savunmuştur. 'Halife, yeryüzünde Allah'ın gölgesidir' rivayetini kullanarak devletin meşruiyetine dayanak oluşturmuştur. İmamet ve hilafet hakkındaki düşünceleri ise Şia'nın iddialarını çürütmeye yöneliktir. İbn Teymiyye, idareci-ulema ilişkisine önem vermiş ve idarecilerin, ulemanın görüşlerine değer vermesi gerektiğini vurgulamıştır. Memlûk devletini desteklemesi, bu devleti şer'î bir devlet olarak kabul ettiği anlamına gelmemiş; bu durum, konjonktürel olmuştur. İslâm toplumunda Moğollara karşı muhalefetini ise Kur'an'ın naslarına ve sahabe uygulamalarına dayandırmaya çalışmıştır. Hanifi Şahin, İbn Teymiyye'nin Moğolları gayrimeşru saymasının temel sebebinin, Şiiliğin aktif bir mezhep olmasına bağlar (H. Şahin, 2013, s. 635).

Selefilik, selef-i salihinin uygulamalarına saygısızlığa izin vermez ve Haricileri düşman olarak kabul eder. İbn Teymiyye, Haricileri; Selef'in kurallarına

uymamakla suçlar ve Ali-Muaviye hakemlik davasında Selef'in tatbikatına karşı çıktıkları için Haricileri eleştirir. Ona göre icma ve Sünnet önceliklidir. Moğolların Abbasi Halifeliği'ne son vermesinin ardından, siyasal Selefilik İbn Teymiyye ile yükselişe geçmiştir. Moğolların İslâm dünyası için tehdit oluşturması nedeniyle İbn Teymiyye, Memlûk ordusuyla birlikte cihat fetvası vermiştir. Bu tehdit listesi, Moğolları, İsmaili Şii'leri, Persleri, On İki İmam Şii ulemasını, Haçlıları ve Moğollara yardım edenleri kapsamaktadır (Öztürk, 2018, ss. 47-48). İbn Haldun, Ebu Bekir, İbnü'l Arabî ve İbn Teymiyye, Hz. Ali ve Muaviye arasında meydana gelen hilafet mücadelesinde Hz. Ali'yi haklı ve hilafete daha da uygun bulmalarına rağmen, Muaviye'yi de Peygamberin ashâbı olması noktasından meşrulaştırmışlardır. İbn Teymiyye, Hz. Ali'nin Müslümanlar arasında ortaya çıkması muhtemel bir fitnenin çıkması ihtimaline karşı halifeliği kabul etmesini uygun görmektedir (Küçükbaşçı vd., 2019, s. 9).

İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye, Memlûk devletinin yasal elitinden olup siyasi programlarını gerçekleştirmek için önde gelen Memlûk sultanlarına bağımlıydı. Örgütlü siyasi gücün, Sünni toplumu koruma kapasitesi vardı; ancak bu güç, Sünni hukukçulara bağımlıydı. İbn Teymiyye'ye göre, kamusal görev ve yetkilerin nitelikleri; kullanılan ifadeler, koşullara ve siyasi uygulamaya bağlıdır. Bu görevler zaman zaman değişebilir ve kutsal hukuk bunları tanımlamaz. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye, klasik okulları, sıradan Müslümanların deneyimlerine ve asr-ı saadet Müslüman toplumunun karizmatik üyelerinin örneklerine karşılık gelen soyutlamalar inşa ettikleri gerekçesiyle eleştirirler. Onlara göre, vahyedilmiş hukukun doğru anlaşılması için erken Müslüman toplumunun örneklerine sadık kalınması gerekmektedir (Johansen, 2002, ss. 180-181).

İbn Teymiyye'nin siyaset anlayışı, temel yöntem ve kaynaklar açısından önceki Sünni politika paradigmasından farklılık göstermez. Ancak İbn Teymiyye, bazı mevcut Sünni görüşleri etkili bir şekilde dile getirerek bunları siyasi bir söylem haline dönüştürmüştür. Bu söylemler, hem o dönemde hem de günümüzde radikal İslâm hareketlerini etkilemektedir (H. Şahin, 2013, s. 634). Bu bağlamda İbn Teymiyye, klasik Sünni siyaset düşüncesini esas alırken, onu dönemin ihtiyaçlarına uyarlayan ve sonraki yüzyıllarda radikal İslâmcı söylemlere ilham verecek şekilde yeniden yorumlayan etkili bir siyasal söylem inşa etmiştir.

İbn Teymiyye, döneminin olay ve meselelerine müdahil olan bir eylem adamıdır. Siyasi ve sosyal fikirleri, onu Memlûk hanedanının doktrineri yapmıştır (Gaudefroy-Demombynes, 1941, s. 37). Bu yönüyle İbn Teymiyye, yalnızca teorik

bir düşünür değil, aynı zamanda fikirleriyle dönemin siyasal yapısını etkileyen entelektüel bir figür olarak öne çıkmıştır. Michael Cook, İbn Teymiyye'nin iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma konusunda doğrudan bir rolü olmadığını belirtir. İbn Teymiyye, Memlûk Devlet'indeki dinin her alanına itiraz etmiş ve yetkililerle sık sık çatışmıştır. Ancak, sokak gücü oluşturma gibi bir girişimde bulunmamış ve yetkililerle ilişkilerini iş birliği çerçevesinde sürdürmüştür. Onun devletle yakın bağlantıları bulunmakta mevcut olup bunlar, askeri çabalarla ilişkilidir. İbn Teymiyye'nin yetkililerle yüzleşmesi, kariyerinde dikkat çeken ancak dönemsel bir özellik taşımaktadır. Temelde, siyasi düşüncesinde iş birliği önemli bir yer tutar (Cook, 2001, ss. 147-192).

İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye, usul hukukunun biçimselliğine ve sistematik akıl yürütmenin kısıtlamalarına karşı çıkarak klasik mezhepleri eleştirmişlerdir. Onlara göre vahyedilmiş hukukun doğru anlaşılabilmesi için, daha sonraki hukukçuların normatif yapıları yerine Selef-i Salihin'in karizmatik üyelerinin örnek alınması gerekmektedir (Johansen, 2002, s. 186).

İbn Teymiyye'nin siyaset teorisi, sultanı değil, halkı merkeze alır. Toplumsal yozlaşmanın, yönetimin başından değil; toplumsal bozulmadan kaynaklandığını belirtir. Çözüm olarak siyasi bir proje, yani İslâm şeriatını önerir. Es-Siyasetü's-Şeriyye adlı eserinde Kur'an, Hadis ve Sünnet'i temel alır ve zayıf hadisleri kullanmaz. Felsefi unsurlara yer vermez. İbn Teymiyye, İslâm devletinin yöneticisinin halife mi yoksa sultan mı olduğu tartışmasına basit bir çözüm getirir. Ona göre, önemli olan, iktidarda bulunan kişinin adaletten ve şeriatten ayrılmamasıdır. Ayrıca, imam (lider) belirgin bir figür olmayıp, sıradan Müslümanlardan beklenen özelliklere sahip olmalı; adil olmalı ve görevini ibadet olarak görmelidir (Töre Sivrioğlu, 2013, ss. 90-91).

İbn Teymiyye, Müslüman olmalarına rağmen Moğollarla savaşılması gerektiğini savunmuştur. Moğollara karşı duyulan korku ve nefret, şiddet içeren bir tutuma yol açmıştır. Bu durum, şiddete karşı şiddet gösterme tepkisini doğurmuş ve İbn Teymiyye'nin evrensel kurtuluşa ilişkin görüşleri, meşru şiddet kullanımını yaygınlaştırmasıyla çelişmemiştir (Gleave & Kristó Nagy, 2018, s. 8).

Mehdi Berriah, İbn Teymiyye'nin hareketliliğini iki temel başlıkta değerlendiriyor: Memlûk Sultanlığı sahasındaki hareketlilik ve gönüllü hareketlilik. Şam'a hicretinden sonra, öğretmenlik pozisyonu nedeniyle mesleki hareketlilik yaşadı. Ancak dini aktivizmi, onu siyasi danışman, savaşçı, manevi destek sağlayıcı,

arabulucu, müzakereci ve insani yardım gönüllüsü gibi birçok yatay hareketlilik biçimine yöneltti. Kariyerinde hem yükseliş hem de düşüş yaşadı. Nasır Muhammed döneminde siyasi danışman ve müftü oldu; ancak daha sonra düşüşe geçti. İbn Teymiyye, fetvalarını halkın erişimine açık hale getirerek popüler bir âlim haline geldi. Sapkın olduğunu düşündüğü doktrinler nedeniyle din usulüne odaklandı (Berriah, 2020, ss. 99-123).

İbn Teymiyye, mücadeleci ve cesur bir lider olarak tanınırdı. Allah'ın düşmanlarına karşı savaşıyor; yalnızca mızrağıyla değil, eli ve kalbiyle de mücadele ederdi. Müslüman savaşçılara cesaret verir, zafer, başarı ve ganimet hatırlatmaları yapardı. Savaşlarda ön saflarda yer alır, düşmanla cesurca dövüşürdü. Akka'nın geri alınmasında büyük kahramanlıklar gösterdiği anlatılır (Laoust, 2021, s. 152). Bu çerçevede İbn Teymiyye'nin üstün cesaret örneği sergilediği görülmektedir.

Ovamir Anjum'un eserinde, Sünni geleneğin siyasi iktidarı, laiklikten ziyade karmaşık ve şaşırtıcı tutumlarla sınırlandırdığı belirtilmektedir. İktidarı yozlaştırıp dizginleyen hâkim unsurun, siyasi kötümserler grubu olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, İbn Teymiyye gibi siyasi iyimserler de farklı olasılıkları dile getirmektedir (Anjum, 2012a, s. 10). Anjum'a göre Sünni geleneğin iktidar anlayışı, sekülerlikten çok içsel siyasi kötümserlikle sınırlandırılırken, İbn Teymiyye bu çerçevede alternatif bir tahayyül sunar.

4.1.2. Yaşadığı dönemde toplumsal yapıya dair fikirleri

İbn Teymiyye'ye göre, adalet, dürüstlük ve sorumluluk gibi erdemler, toplumsal yapının temel taşlarını oluşturur. Bu değerlerin yaygınlaşması, bireylerin toplum karşısında daha bilinçli ve sorumluluk sahibi olmalarına katkı sağlar. Böylece, bireyler arasındaki sosyal ilişkiler kuvvetlenirken, toplumsal uyum ve dayanışma da güç kazanır. İbn Teymiyye, toplumun ahlâkî yapısına dair ortaya koyduğu fikirleriyle, bu erdemlerin yalnızca dinî bir yükümlülük değil, aynı zamanda sosyal düzenin sağlanması açısından vazgeçilmez unsurlar olduğunu vurgulamış ve böylece toplumun dönüşümüne öncülük eden düşünceler arasında kendine önemli bir yer edinmiştir (Kılıç, 2020, s. 30). İbn Teymiyye, böylece topluma iyi ve faydalı fertlerin kazandırabileceğini göstermektedir.

İbn Teymiyye, yaptığı içtihatlar ve verdiği fetvalardan dolayı müçtehit olarak kabul edilmiş, toplumdan kopuk bir yaklaşım benimsememiştir. Diğer fukahâ gibi, karşılaştığı olaylarda gerçekliği göz önünde bulundurmuş ve fikhini hayatla iç içe geçirmiştir. Onun anlayışında, dünyevi meseleleri değerlendirirken şeriatın temel

amaçlarından sapmamak, adaleti sağlama gücüne sahip olmak ve sorunları ele alırken yalnızca şekli kurallara değil, şeriatın özüne odaklanmak gibi prensipler öne çıkmaktadır (Ebu Zehra, 1988, ss. 86-87). İbn Teymiyye'nin fıkıh yaklaşımı, içtihatla şekillenen dinamik bir müçtehit kimliği etrafında toplumsal gerçekliği merkeze alarak şeriatın özüne sadık, adalet odaklı bir pratik üretme çabasını yansıtmaktadır.

İbn Teymiyye'nin geniş ve karmaşık bir ilmi mirası vardır. Ancak, bu mirasın Memlûk İmparatorluğu'ndaki ana akım din üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır (Hoover, 2019b, s. 152). Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin ilmî mirası her ne kadar derinlikli ve kapsamlı olsa da, bu birikim dönemin resmî din anlayışı üzerinde kalıcı ve doğrudan bir etki oluşturamamıştır. Ancak İbn Teymiyye, İslâm düşüncesinde önemli bir yere sahip olup, toplumun değerlerinin oluşmasında büyük bir rol oynamıştır. Onun görüşleri, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini gözden geçirmelerine vesile olmuş ve toplumsal normların, ahlâkî ilkelerin daha sağlam bir zemine oturmasına katkı sağlamıştır. Ona göre, toplumun temelini, Allah'a ve O'nun buyruklarına tam bir bağlılık oluşturur; bireyin iç dünyası ise toplumsal düzen üzerinde belirleyici bir etkide bulunur. Bu çerçevede, bireylerin dini prensiplerle şekillenmesi yalnızca kişisel bir zorunluluk değil, aynı zamanda toplumun dengeli ve istikrarlı yapısının korunması için de önemli bir şart olarak görülmüştür (N. Bulut, 2020b, ss. 41-42). İbn Teymiyye'nin toplumsal düşüncesi, bireylerin dini değerlerle şekillenmesini toplumsal istikrarın vazgeçilmez şartı olarak konumlandırarak ahlâkî normların ilahi temellere dayalı bir düzen içerisinde kökleşmesini hedeflemiştir. İbn Teymiyye, kargaşanın sarstığı bir çağda yaşamıştır. O dönemde, İslâm dünyasının gözlerinin önünde parçalandığını görmüş; katliam ve esaret dehşetini büyük ölçüde deneyimlemiştir (Al Hamadi, 2025, s. 1). Bu durumun İbn Teymiyye'nin hayatında önemli etkileri olmasının yanı sıra, fetvalarında sosyal hayata dair kararlarda sert bir üsluba sahip olmasına da sebep olmuştur.

İbn Teymiyye, Müslümanların refahına büyük ilgi göstermiş; Moğollara, Hristiyanlara ve Nusayrilere karşı yapılan cihatlarda, cesaret ve ilham verici konuşmalarıyla zaferlerin kazanılmasında önemli rol oynamıştır. Bu çabalarıyla pek çok âlimin ve sonraki nesil Müslümanların övgüsünü kazanmış ve kendisine müçtehit unvanı verilmiştir (İbn Taymīyah, 2003a, s. 321). İbn Teymiyye'nin savaş ve toplum eksenli gayretleri, dini liderlik vasfını pekiştirirken, ilmî otoritesini sahada gösterdiği cesaret ve etkili hitabetle harmanlayarak ona müçtehitlik unvanını kazandıran tarihî bir figür hâline getirmiştir. İbn Teymiyye, dini bilgisi nedeniyle 'Şeyhülİslâm' unvanını almış ve farklı konularda verdiği fetvalarla kendinden sonra gelecek nesle ilham ve görüş kaynağı olmuştur. (Taymiyyah, 2001, s. 6).

İbn Teymiyye, fiziksel cihadın yanı sıra sapkın mezhepler ve fikirlerle de fikri mücadele başlatmıştır. Şiiiler, Cehmiyye, Mu'tezile, Eş'ariler, Sufi mezhepler ayrıca diğer dinlerin mensuplarını fikirlerini temelden çürütmüştür. Eleştirileri, bu mezhepler ve dinler hakkında derinlemesine bilgi sahibi olması nedeniyle sistematik ve geçerlidir. Yunan felsefesini, Hristiyanlığı çürütmesi ve Şiiileri tamamen ilzam etmesi buna örnek gösterilir (İbn Taymīyah, 2003a, s. 14). İbn Teymiyye, fikrî mücadelede güçlü bir eleştirmendi. Bu sebepten İslâm düşüncesini, heterodoks akımlara ve gayrimüslim inanç sistemlerine karşı dinî tutarlılık ve metodolojik disiplin temelinde yeniden konumlandırma çabası sergilemiştir.

İbn Teymiyye'nin mücadele dolu yaşamı; inanç esaslarını düzeltme, taklitçiliğe karşı duruş, toplumsal reform bağlamında bid'at ve hurafelerle mücadele, İslâmî uygulamalardaki aşırılıklara karşı tavır, tasavvufî bazı geleneklere yönelik eleştiriler ve siyasi farkındalık oluşturma gibi konular üzerinden anlatılmıştır (Kılıç, 2020, s. 17). İbn Teymiyye'nin yaşam pratiği, teolojik doğruluğun tesisi ve toplumsal arınmanın sağlanması amacıyla fikrî mücadeleyi eylemle birleştiren reformcu bir duruşu temsil etmektedir.

İbn Teymiyye'nin fıkıh yaklaşımı, fikhî günlük yaşamla harmanlamayı, İslâm hükümlerini dünyadaki konuları ele alırken şeriatın esaslarına bağlı kalmayı, adaleti sağlamayı hedefleyen bir anlayışı benimsemeyi ve hayatın zorluklarını değerlendirirken yalnızca şekilsel görünümün ötesinde şeriatın özünü ön planda tutmayı amaçlayan bir vizyon içerir. İbn Teymiyye, fıkıh anlayışında örfe önem vermiş, hem dini nasların yorumlanmasında hem de naslarda açık bir hükmün bulunmadığı durumlarda örfü göz önünde bulundurmıştır. Ayrıca, toplumsal yapıdaki ve örflerdeki değişimlerin hükümlere etkisini değerlendirmiş ve bu değişimlere bağlı olarak hükümlerin gerektiğinde farklılaşabileceğini ifade eden fetvalar vermiştir. İbn Teymiyye, karşılaştığı durumlarda toplumsal gerçekliği göz önünde bulundurarak bazen kendi mezhebine uygun, bazen de diğer mezheplerin görüşlerinden seçerek tercihlerde bulunmuştur. Fıkıh anlayışında merkezi bir yer tutan maslahat prensibi, onun fikhî kararlarını şekillendiren önemli bir etken olmuştur (Kılıç, 2020, s. 44). Bu çerçevede, İbn Teymiyye, kendisine tevdi edilen davalarda, maslahata binaen farklı mezheplerin hükümlerine göre karar verebildiği gibi bazı durumlarda örfe göre de fetva vermiştir.

İbn Teymiyye, kişiliği ve ibadetiyle tanışan herkes üzerinde büyük ve kalıcı bir etki bırakmış; İslâm kanunlarını yüceltmesiyle tanınmıştır. Allah'a olan tam güveni, öğrencisi İbn Kayyim'in, İbn Teymiyye'nin inancını yine onun ifadeleri ile

aşağıdaki şekilde özetlemiştir:

“Beni öldürürlerse, bu benim için şehitlik olur. Beni kovarlarsa, bu benim için hicret olur. Eğer beni Kıbrıs'a sürerlerse, halkını Allah'a çağırırım ki bana cevap versinler. Beni hapsederlerse, orası benim için ibadethane olur (Hoover, 2019b, s. 36).”

Görüldüğü üzere, İbn Teymiyye, verilecek her cezada görevini yapabileceği bir eylem bulmaktadır.

Benzer bir ifade ile, İbn Teymiyye, İslâm hukukuna ve ibadetlerine verdiği önemle tanınırdı. Allah'a olan tam imanı, düşmanlarının tehditlerine karşı verdiği şu cevapta açıkça görülür: “Öldürülürse şehitlik, sürgün edilirse hicret, hapsedilirse, hapisane ibadet yeri olur” demiştir (İbn Taymīyah, 2003a, ss. 13-15).

İbn Teymiyye'nin eserleri, Şam ve Kahire'de on beşinci yüzyıla kadar okunmuş ve tartışılmıştır. Müritleri arasında, onun bakış açısını en güçlü şekilde benimseyen kişi İbn Kayyim el-Cevziyye olmuştur. İbn Kayyim, İbn Teymiyye'nin fikirlerini daha geniş kitlelere ayrıntılı ve sistematik tarzda ulaştırmıştır. Böylece, Takiyüddin el-Subki, İbn Kayyim ile Allah'ın sıfatları, Cehennem Ateşi'nin süresi ve diğer konularda yüzleşmiştir. El-Subki ile İbn Teymiyye'nin muhaliflerinin yazıları, şfaat, boşanma ve teoloji üzerine polemik fay hatları oluşturmuştur (Hoover, 2019b, s. 152).

İbn Teymiyye, İslâmî olmayan davranışlara karşı net duruşunu, İbrahim el-Kattân ve Muhammed el-Habbaz örneklerinde açıkça göstermiştir. El-Kattân'ın yanlış fikirlerinden tövbe etmesini sağlamış; el-Habbaz'ın ise rüya tabir etmesini yasaklamıştır (Eryiğit, 2018, s. 14). İbn Teymiyye, Müslüman toplumunda karşılaştığı İslâm dışı düşünce ve uygulamalara bizatihi müdahale ederek bu yanlışları düzeltme gayreti içinde olmuştur.

İbn Teymiyye, boşanma yeminleri konusunda otoritelere itaat etmekte zorluk çekti; ancak uyum göstermeye çalıştı. Dinî vizyonunun ideallerini, siyasi ve toplumsal gerçekliklerle dengelemeye çalıştığı anlaşılıyor. Toplumun sınırlarını test edebilirdi; ancak kargaşa yaratmaz ya da kendi idamına yol açacak bir girişimde bulunmazdı (Hoover, 2019b, s. 44). İbn Teymiyye, her ne kadar döneminin cari uygulamalarına farklı alternatifler üretse de, çatışma zemini oluşturmamak için yüksek gayret sarf etmiştir.

Cihat, bir kulun yapabileceği en iyi ibadet olarak görülür ve gerçek sevginin bir delili olarak kabul edilir. Âşık, sevdiği için fedakârlık yapar; onun hoşlandığından hoşlanır, onun kızdığına kızar. İbn Teymiyye'ye göre, Allah ile kul arasındaki sevgi de bu şekilde karşılıklıdır ve uyum içindedir (Sheikh, 2017, s. 8). Burada İbn Teymiyye, cihat olgusunu aşk olgusu paralelinde değerlendirip, Allah'a gerçek iman eden bir insanın fedakârlığının nihai hududu olan canını feda edebilmesi olarak vurgular.

İbn Teymiyye'nin hayatı, hakikati aramayı, savunmayı ve sonuçlarını Allah'a güvenerek kabul etmeyi içerir. Rakipleri ise şöhret, servet ve güç peşindedir. İbn Teymiyye, bu kimselerin İlahi hidayeti dikkate almaları gerektiğini ifade eder. Şehvetlerine uyarak Allah'ın rehberliğini dikkate almadan hareket edenlerin hatalı olduğunu vurgular (İsakov, 2019, s. 98; Sheikh, 2017, s. 24). İbn Teymiyye'yi rakiplerinden ayıran en önemli özellik, onun tek gayesinin Allah'ın rızasını kazanmak istemesidir. Bu arzusunda dünyevi hiçbir talepte bulunmaz. Onun söylemlerinin etkili olmasının sebebi bu hususiyeti olmalıdır.

İbn Teymiyye'ye göre iman ve tevhidin ortamları, inananların Allah ile derin bağlar kurdukları ve amellerini yalnızca O'nun rızasını kazanmak için yaptıkları ortamlardır. İşte, bunlar imanın meyveleridir (İbn Taymīyah, 2003a, s. 28; Sheikh, 2017, s. 21). İbn Teymiyye, bir Müslümanı kâfir olarak adlandırma konusunda son derece dikkatli olunması gerektiğini vurgular. Kelime-i Şehadet'i söyleyen bir Müslümanın kâfir ilan edilmesi, titiz bir inceleme ve soruşturmayı gerektirir. Kur'an'da ve sünnette, kâfir ilan etmenin detayları açık değildir. İbn Teymiyye, Müslümanların dayanışma içinde olmalarının ve şeriat hükümleri konusunda uzlaşmalarının zorunlu olduğunu ifade eder. Bu nedenle, tekfirin yalnızca içtihat sonucu yapılabileceğini savunur (Laoust, 2021, s. 319). İbn Teymiyye'nin bu görüşü, onu kendisini takip ettiklerini söyleyen anlayış ve gruplardan ayıran önemli bir ayrıntıdır; çünkü onlar bir Müslümanı kolaylıkla kâfir ilan etmektedirler.

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde, Haçlı ve Moğol saldırıları Müslümanların dini hassasiyetini artırmış; ilim çevrelerindeki âlimler ve yazdıkları eserler bu durumdan etkilenmiştir. Bu ortam, İbn Teymiyye'nin eserlerini, Hristiyan ve Yahudilere bakış açısını etkilemiş ve onun tartışmacı yönünü şekillendirmiştir (İsakov, 2019, ss. 38-109; Yalçın, 2020, s. 112). Sosyolojik olarak, saldırıya uğranıldığı zaman, kişi ve toplumlar tüm varlıkları ile savunmaya geçer; düşmanlarının zulümlerine karşı tedbir ve müdafa araçları geliştirirler. İbn Teymiyye'nin de Moğol istilası ve onlara yardım eden unsurlara karşı savunma ve

koruma ruhu ile hareket ettiği görülmektedir.

Aslıbek İsakov, İbn Teymiyye'nin eserlerinde Hristiyanlık ve Yahudilikle ilgili sorulara detaylı cevaplar verdiğini ve bu dinlerin asliyetlerini yitirdiğini açıklamaktadır. İbn Teymiyye'nin Yahudiliği inceleyerek Kur'an ve Hadis temelli eleştirilerini sunduğunu belirtir. Onun Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet dışındaki tüm dinleri şiddetle eleştirdiğini; Hristiyanlıktaki teslis inancını, İncilleri ve ibadet tarzlarını araştırdığını ifade eder (İsakov, 2019). Bu çerçevede, İbn Teymiyye'nin diğer dinlere yönelik eleştirileri, yalnızca tartışmacı bir tutumdan ibaret olmayıp, İslâm'ın hakikat iddiasını temellendirmeye yönelik teolojik bir savunma stratejisinin parçası olarak değerlendirilebilir. Henri Laoust'un eserinde, İbn Teymiyye'nin İslâm beldelerinde yaşayan Hristiyan ve Yahudilere yönelik kurallar ve cizye konusunda radikal kararlar aldığı belirtilir. İbn Teymiyye, bu kararları alırken Hristiyan ve Yahudilerin İslâm toplumunda yaşama hakları olduğunu, ancak Müslümanlara zarar verebilecek davranışlara meyledebileceklerini göz önünde bulundurur (Laoust, 2021). 1300 yılında, Gazan Han'ın Şam'dan ayrılmasından sonra Kahire'de Yahudi ve Hristiyanlara yönelik yaptırımlar uygulandı. Bu yaptırımlar arasında belirli renklerde elbise giyme zorunluluğu, eşeğe binme yasağı ve resmi işlerde çalıştırılmama bulunuyordu. Bu durum, çok sayıda Hristiyan'ın Müslüman olmasına neden oldu. İbn Teymiyye, Ömer Paktı'nın uygulanmasını ve kiliselerin kapatılmasını destekledi. Hristiyanlara karşı sert muameleyi savunan bir eser kaleme aldı ve Mısır'daki kiliselerin yıkılabileceğini ifade etti (Hoover, 2019b). Bu gelişmeler, İbn Teymiyye'nin dinî çoğulculuğu sınırlandıran bir yaklaşım benimsediğini ve siyasal otoritenin gayrimüslimlere yönelik baskıcı uygulamalarını meşrulaştıran ve destekleyen bir dinî söylem geliştirdiğini göstermektedir. İbn Teymiyye, Müslümanlar için Yahudi ve Hristiyan kanunlarının geçerliliği konusunda tartışmalar yapmış ve Ebû Ya'lâ'nın kararlarına yakın sonuçlara ulaşmıştır. Söz konusu kanunun Kitap Ehli'ne dayatıldığının kanıtlanmasının zorunlu olduğunu belirtir ve bu delilin tartışılmaz olması gerektiğini vurgular. Hz. Peygamber'in, Müslümanlara kendilerini Yahudi ve Hristiyanlardan ayırmalarını emrettiğini açıklar (Friedmann, 2003). Burada, Yahudi ve Hristiyanların, toplum içinde fiziksel olarak Müslümanlardan ayırt edilebilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

İbn Teymiyye, Orta Çağ'da ekonominin temel problemleri ile ilgilenen bir Müslüman âlimdir. O, mülkiyet haklarını üç seviyede sınıflandırır: kişinin, toplumun ve devletin mülkiyet hakları. Ayrıca piyasadaki arz ve talep dengesi, çalışanların ücretleri, para ve faiz gibi konularda detaylı araştırma ve çalışmalar yapmıştır. Devletin, halkın mutluluk ve refahını sağlamaktan sorumlu olduğunu savunur ve

devleti, ekonomik faaliyetlerde esas organ olarak görür. Faizi yasaklar; adaletli ücretlendirme ve vergi politikasını savunur. Ayrıca, kredi araçlarını eleştirir ve paranın işlevlerine önem verir (M. Bulut, 2021). Buna göre, İbn Teymiyye'nin ekonomik düşüncesi, dönemin koşullarını aşan bir bütünlük ve derinlik taşıyarak, ahlâkî ilkelere dayalı bir piyasa düzeni inşa etmeyi amaçlayan, devlet müdahalesini meşrulaştıran ve sosyal adaleti önceleyen erken dönem bir iktisadi model önerisi niteliğindedir. İslâm hukukunda hisbe kurumu, toplumu sapmaktan koruma, imanlarını muhafaza etme ve gündelik hayatta refah ve huzuru temin etme görevlerini üstlenir. İbn Teymiyye'ye göre, hisbe teşkilatı, devletin ticari ve ekonomik faaliyetler üzerinde sosyo-ekonomik kontrol uyguladığı bir kurumdur. Muhtesibin ekonomik fonksiyonları; piyasada ihtiyaçların temin edilmesi ve denetimi, sanayi ve teknoloji uyumsuzluklarının çözülmesi, ticari uygulamalara saygı duyulması, standartların getirilmesi, hile ve aldatmanın engellenmesi, mal arzının kontrolü ve gerektiğinde fiyat, ücret ve kiralardan sabitlenmesi gibi görevleri kapsar (M. Bulut, 2021, ss. 550-551). Bu çerçevede, İbn Teymiyye'nin hisbe anlayışı, devletin piyasaya müdahalesini meşru ve gerekli kabul eden; toplumsal adaletin sağlanması ve ekonomik dengenin korunması için kamu otoritesine geniş denetim yetkileri tanıyan normatif bir iktisadi yaklaşımı yansıtmaktadır. İbn Teymiyye'nin yaşadığı kültürel ortamda, ahlâk ve ekonomi ilişkisi öylesine iç içe geçmiştir ki, iktisat ne bağımsız bir bilim ne de bağımsız bir eylem olarak değerlendirilmektedir. İbn Teymiyye'nin hisbe kurumu üzerinden piyasa, mülkiyet, fiyat ve ücret kavramları bağlamında ortaya koyduğu iktisadi yaklaşıma göre, iktisat, ahlâkın "hikmeti ameliye" adı verilen sınıflandırmanın bir alt birimi olarak ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra, iktisadın siyasetle doğrudan bağlantısı vurgulanmaktadır. Çünkü siyaset, ekonomik faaliyetlerin ahlâkî kurullarla şekillenmesi için gerekli olan düzeni sağlamaktadır. Ayrıca, insanın diğer tüm eylemleri gibi ekonomik faaliyetler de ancak ilahi rızayı kazanmayı amaçlayan bir gaye çerçevesinde anlam kazanmaktadır (Sarı, 2020, ss. 272-273).

İbn Teymiyye, kamu gelirlerini ganimet, sadaka ve fey olmak üzere üç ana başlıkta toplamıştır (Sharif M. F., 2019, s. 187). Vergilendirme sisteminde adalet prensibini vurgulamış ve vergiyi ödemesi gerekenler arasında adil bir uygulama yapılmasını tavsiye etmiştir. İbn Haldun gibi, vergilendirmenin yaygın şekilde kullanılmaması, sadece istisnai durumlarda uygulanması gerektiğini savunmuştur (M. Bulut, 2021, s. 552). İbn Teymiyye'nin maliye anlayışı, meşruiyet ve adaleti esas alan, vergiyi istisnai durumlarla sınırlayan ve mali sorumluluğu ahlâkî bir yükümlülük olarak gören dengeli bir yaklaşımdır. İbn Teymiyye, ganimetin savaştan sonra elde edilen mallar olduğunu belirtir. Ganimetin beşte biri, Beytü'l-Mâl'e

yatırlmak üzere hükümete devredilir ve kamu yararına kullanılır. Geri kalan beşte dördü ise askerlere dağıtılır. Ganimet dağıtımının hükümet tarafından yönetilmesi gerektiğini vurgular ve bu yönetimin dürüstlük ve hesap verebilirlik standartlarına uygun olması gerektiğini söyler. Sadaka veya zekât, Müslümanlar için bir arınma vesilesidir ve manevi tatmin sağlar. İbn Teymiyye, zekâtın farz olduğunu belirten bir hadis nakleder. Bu hadiste Peygamber Efendimiz, Allah'ın sadakanın dağıtımı için insan tasarımı bir sistemi kabul etmediğini ifade eder. İbn Teymiyye, zekâtın şu sekiz sınıfa dağıtılması gerektiğini belirtir: fakirler, muhtaçlar, zekât memurları, kalpleri İslâm'a kazandırılacak olanlar, esirler ve köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolcular. Zekât, servetin bir kısmının bu sınıflara bağışlanması anlamına gelir ve İslâm toplumunda adalet ile eşitliğin sağlanması için gereklidir. Ayrıca zekâtın, İslâm ekonomisinde mali yapının ve kamu gelirinin temel taşı olduğu ve özel bir ekip tarafından yönetilmesi gerektiğini vurgular. İbn Teymiyye'nin El-Emvâlü's-Sultaniyye adlı eserinin en son gelir çeşidi, fey olup, ganimet ve zekâtın farklı olarak faydası tüm nüfusa yayılır. Fey, savaşız elde edilen ganimeti ifade eder. İbn Teymiyye, ganimet ve zekât dışındaki tüm kamu gelirlerini fey kategorisine dâhil eder. Feyin gelir kaynaklarının esnek olduğunu ve zaman ile duruma göre genişletilebileceğini belirtir (Sharif M. F., 2019, ss. 187-189). Bu doğrultuda, İbn Teymiyye'nin kamu gelirleri anlayışı, ganimet, zekât ve fey gibi gelirleri ilkesel bir çerçevede ele alarak ekonomik adaletin, toplumsal dayanışmanın ve yönetsel meşruiyetin sağlanmasını amaçlayan; mali yapıyı ve kamu otoritesini şer'î temellere dayandıran bütüncül bir maliye yaklaşımı sunmaktadır. İbn Teymiyye, devletin kamu gelir kaynaklarını savurgan bir şekilde harcamasına karşıdır. Kamu harcamalarının, devletin resmi ihtiyaçları, adaletin temini, altyapı ve sosyal hizmetler gibi toplumsal refah projelerine yönlendirilmesi gerektiğini savunur. Bu harcamaları üç başlıkta toplar: devlet harcamaları, devlet yatırımları ve transfer ödemeleri (M. Bulut, 2021, ss. 552-553). Bu yaklaşım, İbn Teymiyye'nin kamu maliyesine ilişkin düşüncelerinin, israfı reddeden, toplumsal faydayı önceleyen ve mali kaynakların rasyonel bir şekilde yönetilmesini esas alan adalet merkezli bir kamu harcama paradigmasına dayandığını göstermektedir.

İbn Teymiyye'nin sosyal ve siyasal kuramlarının oluşmasında bedevilerin etkisinin bulunma ihtimali yoktur. Bu durum, bedevilerin bencilliklerinden kaynaklanan güvensizlik ortamına ve çok ilahlı anlayışlarına bir tepki olarak değerlendirilir (Laoust, 2021, s. 62). İbn Teymiyye'nin düşüncesi, bireyci ve parçalı yapıya karşı tevhid merkezli ve kurumsal düzeni esas alan bir toplum ve siyaset anlayışına dayanmaktadır. Mehmet Zeki İşcan, Selefilğin İslâm dinini yeniden canlandırma hareketi olduğunu, dinin aslına dönmeyi ve bid'atlerden arınmayı

hedeflediğini belirtir. Selefilik, Kur'an ve hadise dönüşü öngörür; Ehli Hadis, İbn Hanbel, İbn Teymiyye ekolü ve Muhammed İbn Abdülvehhâb hareketi gibi unsurları içerir. İşcan makalesinde, Selefilik; ameli açıdan selef-i salihin dönemine dönüş, taklidi reddetme ve dini bid'atlerden arındırma çabası olarak görüldüğünü ifade etmektedir (İşcan, 2012, ss. 55-56). Bu değerlendirmeler, Selefilik İslâm'ın ilk dönemine dönüşü esas alan, geleneksel otoriteleri sorgulayan ve dinî pratiği temel kaynaklara dayandırarak yeniden inşa etmeyi amaçlayan reformist bir hareket olduğunu göstermektedir.

İbn Teymiyye, hayatını toplumsal davranışlar ve kurumlarla ilgili hukuki görüşler (fetva) vermeye adanmış. Onun toplumsal değişimle ilgilendiği ve İslâmî mezhepler arasında bir uzlaşma doktrini olan Hanbelîlik ruhundan ilham aldığı açıktır. Şeriat kavramını yeniden formüle ederek hem manevi hem de rasyonel hakikati (vahiy ve akıl) içermeyi amaçlamıştır. O, bu yolla Müslüman teolojisini yeniden yönlendirmeye çalışmış, ancak reformları belirli sınırlamalardan tamamen muaf olmamıştır. Buna rağmen İslâmî reform hareketleri üzerinde geniş bir etkiye sahip olmuştur (Makari, 1983, s. 162). Bu bağlamda, İbn Teymiyye'nin şeriat anlayışını yeniden yorumlama çabası, mezhepler arası birlik arayışı ile vahiy ve akli uzlaştırma hedefini yansıtan; sonraki İslâmî reform hareketlerine zemin hazırlayan etkili bir katkı olarak değerlendirilebilir.

İbn Teymiyye'nin fikirlerinde dayanışma ve yardımlaşma önemli bir yer tutar. O, İslâmî birliği esas alan ve çoğunluğun fertten üstün olduğunu savunan bir dayanışma modelini destekler. Soy, akrabalık ve mezhep temelli dayanışmaya karşı çıkarak bu tür birliklerin toplumun sağlıklı işlemesine yol açacağını belirtir. Rafizîlerin ve bedevilerin tekeli ve bireyci davranışlarının dayanışmayı zayıflattığını ifade eder. İbn Teymiyye, Müslüman dayanışmasını 'iyilik ve takva dayanışması' olarak tanımlar (Laoust, 2021, s. 308). Bu doğrultuda, İbn Teymiyye'nin dayanışma anlayışı, bireycilik ve asabiyet temelli aidiyetleri reddederek, İslâm toplumunu ortak ahlâkî değerler etrafında birleştirmeyi hedefleyen, din temelli kapsayıcı bir toplumsal bütünlük ideali ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye, insanlara ve nesnelere verilen isimlerin potansiyel etkileri üzerinde durur. İnsanın icat ettiği isimler hem iyilik hem de kötülük potansiyeline sahipken, Allah'ın seçtiği isimler tamamen iyidir ve sosyal birliğe katkıda bulunur. İsimlerin ayrılık yaratma potansiyeli konusunda uyarıda bulunur ve Müslümanların yalnızca 'Müslüman' olduklarını söylemeleri gerektiğini ifade eder. Ancak kimsenin, başkalarını seçtikleri isimlerden dolayı yargılama hakkına sahip olmadığını da

vurgular. Bu konuda Kur'an'ın Hucurât suresinin “Allah katında en şerefli olan, O'ndan en çok korkandır” ayetini delil gösterir (Sheikh, 2017, s. 2). Bu bağlamda, İbn Teymiyye'nin isimlendirme konusundaki yaklaşımı, toplumsal ayrışmalara karşı birlik ve kardeşlik vurgusunu öne çıkararak; bireylerin kimliklerini ötekileştirici etiketlerle değil, takva temelli bir anlayışla değerlendirilmesi gerektiğini savunan bütünleştirici bir dil ve kimlik siyasetini yansıtmaktadır.

İbn Teymiyye, bid'atlerin asla iyi olamayacağını savunur ve dinin yalnızca Allah ve Resulü tarafından tayin edilebileceğini belirtir. Bid'at ve dinî hurafelerin çoğunun, Müslümanların diğer dinleri taklit etmesiyle İslâm'a girdiğini düşünür ve bunun tehlikeli olduğunu vurgular (E. Arpa, 2002, s. 62). İbn Teymiyye dine yenilik olarak sokulan bid'atlerin, zamanla asıl dini yozlaştıracağını bundan dolayı Kur'an ve Sünnet yolundan ayrılınmaması gerektiğini savunur.

İbn Teymiyye, bid'atlerin dinde bir yenilik ve kalp hastalığı olduğunu belirtir. Yönetici seçkinlerin, ulemaların ve genel halkın İlahi kanuna bağlı kalmayarak yeni din biçimleri icat etmeye yöneldiğini ifade eder. İbn Teymiyye, yönetici seçkinlerin baskıcı yasalarını, ulemaların Kur'an ve Sünnet'e bağlı kalmamasını ve halkın doğru ibadet yapmadığını eleştirir. Ayrıca, İbn Teymiyye, Allah'ın sevgisinin önemli olduğunu ve Yaratıcı ile kulları arasındaki temel bağın bir yönü olduğunu savunur. Sevgi doktrininin yanlış yorumlanmasının, Allah'ın iradesinin bir mecaz olarak algılanmasına yol açabileceğini vurgular (Sheikh, 2017, s. 5). Bu çerçevede, İbn Teymiyye'nin eleştirileri, bid'atleri yalnızca ibadetle sınırlı görmeyip toplumsal ve siyasal sapmaların da kaynağı sayan; dinin özüne dönüşü ve Allah sevgisinin sahil bilgiye dayanmasını amaçlayan kapsamlı bir ıslah anlayışına işaret etmektedir. Enver Arpa, İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde çeşitli tepkilere maruz kaldığını belirtir. Tepkilerin sebepleri şunlardır: İbn Teymiyye'nin İslâm'a giren yeniliklere bid'at demesi, gelenekçileri kızdırmış; tasavvuf kurumuna ve Maturidî ile Eş'arî düşüncelere karşı çıkması, bu grupların tepkisini çekmiş; Memlûk idarecileriyle iyi geçinmesi, ona karşı kıskançlık yaratmış ve sert mizacı, düşman kazanmasına yol açmıştır. İbn Teymiyye'nin selefliği üstün kılma çabaları, Eş'arîlere karşı büyük bir rakip olmasına neden olmuştur. Onun en önemli görevi, toplumu ıslah etmektir ve bu amaçla bid'at, hurafe ve sapkın fırkalarla mücadele etmiştir (E. Arpa, 2002, ss. 30-32). Dolayısıyla İbn Teymiyye, yaşadığı dönemde dinî ve siyasî otoritelere karşı tavizsiz tutumu ve toplumu bid'at ve hurafelerden arındırma hedefi doğrultusunda geliştirdiği eleştirel söylemiyle, farklı kesimlerin tepkisini çeken fakat fikrî etkisi uzun yıllar süren bir dönüşümün temsilcisi olmuştur.

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde hem taraftarları hem de muhalifleri bulunmaktaydı. Muhalifleri olumsuz düşünceler ifade ederken taraftarları, onu Şeyhü'l-İslâm olarak nitelemiş ve tüm görüşlerini kabul ederek hutbelerinde adını zikretmişlerdir (Yalçın, 2020, s. 225). İbn Teymiyye'yi yaşadığı dönemde acımasızca eleştirenler olduğu gibi onu tanıyan, derslerine katılan ve takdir eden âlimler de bulunmaktaydı. Hem zamanında onu destekleyen âlimler hem de sonrasında eserlerini okuyanlar, onun yüksek ilmî kişiliğine, üstün ahlâk ve karakterine şahitlik etmişlerdir (Koca vd., 1999a, s. 393). İbn Teymiyye'nin hem dostları hem de düşmanları onun yüksek bir ahlâk ve karaktere sahip olduğunda hemfikirdirler.

Ahmet Yalçın, İbn Teymiyye Hakkındaki Olumsuz Algının Kritiği, adlı makalesinde, İbn Teymiyye'ye yöneltilen eleştirinin esasını, onun tasavvuf ehlinin bazı görüşlerine karşı ortaya koyduğu tenkitler, kendisinden sonra ortaya çıkan ve kendilerini İbn Teymiyye ile ilişkilendirilen “Kadizâdelliler” ve “Vehhâbiler” gibi menfi uygulamaları olan gruplar veya onun Allah'ın haberi sıfatlarını algılayış tarzında ileri geldiğini ifade etmektedir. Yalçın, İbn Teymiyye'nin tasavvuf ehlinin bütününe ve tüm uygulamalarına karşı olduğunu göstermediğini belirtir. Var olan algının aksine, İbn Teymiyye'nin yüksek bir saygı ile bahsini ettiği mutassavıflar olduğu gibi, onun istifade edip şerh yazdığı tasavvuf ile ilgili eserler mevcuttur. Bu durum, İbn Teymiyye'nin tasavvufu tamamen redetmediğinin bir işaretidir. Her ne kadar kendilerini İbn Teymiyye'ye intisap etseler de Kadizâdeliler ve Vehhâbilerin yanlış uygulamaların İbn Teymiyye'ye mal edilmesinin onun hakkındaki olumsuz algının artmasına sebep olduğunu ifade eden Yalçın, bunun kamuoyuna duyurulmasının önemi üzerinde durmaktadır. Haberi sıfatlar konusuna gelince, İbn Battuta'nın aktarımına dayandırılan İbn Teymiyye'nin bir Cuma günü Allah'ın bir yere inmesi hususunu minberden bir basamak inerek inmesi gibi olduğu olayını delillerle çürütmektedir. İbn Battuta'nın ‘gördüm’ dediği olayda tarihi bakımdan bir uyumsuzluk vardır. Çünkü o tarihte, İbn Teymiyye, Şam kalesi'nde hapis yatmaktadır. İbn Battuta, Şam'a gediği zaman, Mâlikîlerin medresesinde ikamet etmiştir. Daha önce ise Mâlikîlerle İbn Teymiyye arasında münakaşalar yaşanmıştı. Bu durumda, İbn Battuta, olayı görmüş olamaz, belki ikamet ettiği Mâlikîlerden dinlemiş olabilir. Bu durumda olaya eklemeler veya çıkarmaların girmesi mümkündür. Buna ilaveten, her ne kadar İbn Teymiyye, Ashâbu'l Hadis geleneğinden gelse ve nasların anlaşılmasında te'vilden kaçınıp zahiri anlama bağlı kalsa bile, onun Allah'ın sıfatları ile ilgili eserlerinde, İbn Battuta'yı çürütür nitelikte açıklamaları mevcuttur (Yalçın, 2018, ss. 159-161).

İbn Teymiyye'ye göre, İslâm dinine faydası olan ve Allah'ı hatırlatan semâ ve

müzik helâldir; ancak eğlence amaçlı olanlar haramdır. İbn Teymiyye, semâ konusunda üç iman ve ahlâk kuralı belirler. Müziğin coşku yaratabileceğini, ancak bu coşkunun nihai ölçüt olmaması gerektiğini söyler. İnanılması gereken tek otoritenin Allah olduğunu vurgular ve semâ türlerine izin veren hadisleri eleştirir. Peygamber'in şarkıyı dinlediğine dair yeterli kanıt bulunmadığını belirtir. Allah ve Peygamberi hükmetmediği sürece, hiçbir şeyin zorunlu kılınamayacağını veya yasaklanamayacağını ifade eder (Shehadi, 1995, ss. 95-98). İbn Teymiyye'ye göre, Allah'ı ve dinî hatırlatan müzik mübah, unutturan müzik ise haramdır. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde, Ferhat Koca ve arkadaşları, İbn Teymiyye'nin semâ meclislerini bid'at olarak gördüklerini ve bu tür meclislerden uzak durulması gerektiğini ifade ederler. İbn Teymiyye, semâ meclislerini 'şeytani' olarak nitelendirir ve bunları müşriklerle ilişkilendirir. Ayrıca, İslâmiyet'in ilk üç neslinde ve sufiler arasında böyle bir uygulamanın olmadığını belirtir (Koca vd., 1999a, s. 414). İbn Teymiyye'nin İlahî motifler içermeyen semâya karşı duruşu olumsuzdur.

İbn Teymiyye'ye karşı kamuoyunun tepkisini artıran etkenlerden biri, bazı Memlûk hükümdarlarının desteğiyle Sufi uygulamaları ve eğilimleri hakkında yaptığı tartışmalar ve açıklamalardır. Sufilerin eylemlerini ve gruplarını ayırarak farklı şekillerde ele almış; dini uygulamalarında yanlış yapan bazı kişilerin sırlarını ifşa etmiştir (Fushoosh, 2016, s. 44). On ikinci yüzyıldan beri Gazzâlî, Ortodoks İslâm'da nihai otorite olmuştur. Vehhâbiler, Gazzâlî'ye karşı İbn Teymiyye'nin öğretilerini savunmuşlardır. Gazzâlî ve İbn Teymiyye isimleri, bu mücadelenin simgesi haline gelmiştir. Gazzâlî'nin eserleri icma tarafından kabul edilip kutsal kılınmıştır. Farklı görüşte olanlar icma'yı bozmuş olarak görülür ve kınanır (Goldziher & Lewis, 1981, ss. 240-245). İbn Teymiyye, İslâm'ın sulandırıldığını ve orijinal mesajın kaybolduğunu düşünen önemli bir âlimdi. Bu, İslâm'ın ne olması gerektiğine dair farklı vizyonlar arasındaki bir çatışmaydı. Bu anlaşmazlıklar sadece Moğollarla değil, kendi toplumu içinde de yaşanıyordu (Hoover, 2019d, s. 4). İbn Teymiyye, yaşadığı dönemde İslâm âleminin çektiği sıkıntıların temelinde İslâm'ın yozlaşması olduğunu ifade etmiştir.

Tarık Akyol'un yüksek lisans tezinde, İbn Teymiyye'nin Şia'nın Ehl-i Beyt düşüncesini sert bir şekilde eleştirdiği belirtilmektedir. Akyol, Ehl-i Beyt kavramının Cahiliye döneminden geldiğini ve İslâmiyetle birlikte Hz. Muhammed'in ailesi için kullanılmaya başlandığını ifade etmektedir. İbn Teymiyye, Ehl-i Beyt ile ilgili rivayetleri desteklerken, Şiilerin abartı ve iftiralarından kaçınmaya özen göstermiş ve Ehl-i Beyt kavramının Şiilerin tekelinde olmasını önlemeye çalışmıştır (T. Akyol,

2019, ss. 9-99).

Sophia Vasalou'nun kitabında, fitrat kavramının çağdaş kullanımı ile İslâm inancının emirleri ve insan doğasının talepleri arasındaki uygunluğu vurgulamaktadır. Fıtrat kavramı, Mu'tezile'nin ahlâkî rasyonalizmine benzer bir ruh taşımaktadır. İbn Teymiyye'nin eserlerinde de bu uyum ve akılcı ahlâk anlayışı doğrulanabilmektedir. İbn Teymiyye'nin rasyonalizminin sürekliliklerinde ve Eş'ariliğin entelektüel bakış açısına olan borçlarında, ahlâkî bilgi anlayışı açısından paralellikler bulunmaktadır. Hem İbn Teymiyye hem de Eş'ari teolojisi, doğal arzunun yasa tarafından sağlanması gereken normatif düzenlemeyi gerektirdiği konusunda hemfikirdirler (Vasalou, 2016, ss. 251-253). Fıtrat kavramı, İbn Teymiyye'nin ahlâkî rasyonalizmi ile Eş'arî kelâmın normatif yaklaşımı arasında kurulan bir bağ sayesinde, çağdaş İslâm düşüncesinde dinî buyrukların insan doğasına uygun ve akılcı biçimde temellendirilmesine imkân veren bir uzlaşma noktası olarak öne çıkmaktadır.

İbn Teymiyye'ye göre ibadet, insanın açık ve gizli söz ve fiillerinden Allah'ın sevdiği ve onayladığı her şeyi kapsar. Buna; namaz, zekât, oruç, hac, doğruluk, emanet, anne-babaya iyilik, akrabalarla iyi geçinmek, ahitleri yerine getirmek, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, dua, zikir, kıraat ve benzeri eylemler dâhildir (İbn Taymiyyah, 1987, s. 13). İbn Teymiyye, ibadeti sadece ritüel uygulamalara indirgemeyip, hem bireysel hem de toplumsal erdemleri kapsayan kapsamlı bir kulluk bilinci olarak tanımlamıştır. Birçok hukukçu, niyetin sözlü olarak ifade edilmesine karşı olmasa da, İbn Teymiyye bunu bir bid'at olarak şiddetle reddetmekte ve niyetin yalnızca kalpte olması gerektiğini savunmaktadır. Peygamber'in niyetini sözlü olarak ifade ettiğine dair hiçbir kanıt bulunmadığından, bunu gayrimeşru bir bid'at olarak değerlendirmektedir. İbn Teymiyye, İslâm inancının orijinal kaynaklarına dönmeyi ve bid'atleri ortadan kaldırmayı amaçlayan bir reformist gündem benimsemiştir (Powers, 2006, ss. 38-39). İbn Teymiyye, ibadet niyetinin yalnızca kalben gerçekleştirilmesini savunarak, sözlü niyet beyanını dinî meşruiyeti olmayan bir bid'at olarak değerlendirmiş; böylece, İslâm'ın sahih kaynaklarına dönüşü hedefleyen selefi reform anlayışını ibadet pratikleri düzeyinde de görünür kılmıştır.

Donald P. Little, Did Ibn Taymiyya Have a Screw Loose?(İbn Teymiyye'nin bir tahtası eksik mi?) adlı eserinde, ünlü gezgin İbn Batuta'nın Şam'a gelişi ve İbn Teymiyye'yi tanıttığı anekdottan bahseder: 'İbn Teymiyye, Şam'da büyük saygı görmesine rağmen, sert görüşleri ve bid'atlere karşı çıkışı nedeniyle eleştirilmiştir.

Sultan el-Melik el-Nasır tarafından Kahire'ye gönderilmiş; burada yargılanarak hapsedilmiştir. Bir süre sonra serbest bırakılmış ancak benzer nedenlerle tekrar hapse atılmış ve orada ölmüştür.' Little, İbn Batuta'nın anekdotuna temkinli yaklaşır; çünkü Şam'a gelişi ile anlattığı olaylar denk gelmemektedir. İbn Teymiyye'nin annesinin Melik el-Nasır'a oğlunun affi için mektup yazdığı bilgisi, diğer kaynaklarda yer almamaktadır. Little, İbn Batuta'nın İbn Teymiyye'nin akıl sağlığı hakkındaki imalarının yersiz olduğunu düşünmektedir (Little, 1975, ss. 65-70).

İbn Teymiyye'nin kişiliği, reformcu olarak kariyerini iki şekilde etkilemiştir. Ez-Zehebi'ye göre, İbn Teymiyye tüm sıkıntılarını kendisi yaratmış ve eğer ilişkilerinde biraz daha nezaket ve özdenetim gösterseydi, görüşlerini daha başarılı bir şekilde yayabilirdi. Bu görüş, başka yerlerde şu şekilde eleştirilmiştir:

"Tartışmada, düşmanlarına karşı öfke, kızgınlık ve düşmanlık duyardı ve bu da onların ruhlarına düşmanlık aşıladı. Eğer düşmanlarına karşı nezaketle davransaydı, onunla uzlaşırlardı, çünkü en önemlisi, onun âlimliğine saygı gösterdi, onun ateşli gayretini kabul eder ve onun kusurlarının az olduğu konusunda hemfikir olurlardı."

İbn Abdülhadi'ye göre, İbn Teymiyye uzlaşmaz ve tavizsiz biri değildi. El-Melik el-Nâsır'ın ortak düşmanlarını idam etme planını reddetmesi ve onların affedilmesini tavsiye etmesi, onun cömert ve affedici bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir (İbn Abdülhâdî, t.y., s. 288). İbn Teymiyye'nin tartışmalarda gerildiği ve sinirlenerek rakiplerine sert eleştiriler yönelttiği bir hakikattir; ancak o, farklı olaylarda düşmanlarını bile affedebilen bir toleransa da sahiptir. İbn Teymiyye'nin düşmanlarını yatıştırma veya dost edinme konusundaki isteksizliği, Memlûk siyasi ve dini kuruluşlarıyla yaşadığı problem ve sıkıntıları daha da kötüleştirmiştir. Ancak taraftarları, onun cesaretini, inatçı bağlılığını, açık sözlülüğünü ve otoriteye meydan okumasını hayranlık verici bulmuşlardır. Bu özellikler, kitle desteğinin ve Memlûk devletindeki etkisinin önemli bir faktörü olmuştur. El-Zehebi, eğer İbn Teymiyye onun tavsiyelerini dinleyip kişiliğini yumuşatsaydı, Memlûk toplumu üzerindeki etkisinin azalabileceğini öne sürmektedir (Little, 1975, ss. 108-110). Bu değerlendirmeye göre İbn Teymiyye, uzlaşmaz tavrına rağmen cesaret, fikrî kararlılık ve otorite karşısındaki direnciyle hem taraftarlarının takdirini kazanmış hem de Memlûk toplumunda etkili bir figür hâline gelmiş; kişisel sertliğinin onun toplumsal nüfuzunu güçlendiren belirleyici bir unsur olduğu tarihsel yorumlara yansımıştır.

Kahraman Erdoğan'ın tezinin sonuç bölümünde, İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin ilk üç halife hakkında yanlış ve insaf sınırlarını zorlayan ithamlarda bulunduğu, kaynaklarının ise ya mevcut olmadığı ya da zayıf ve uydurma hadislerle dayandığı belirtilmektedir. İbn Teymiyye ise Minhacü's-Sünne adlı eserinde, Hillî'nin çelişkili iddialarını ve delilsiz ifadelerini eleştirirken, Ehl-i Beyt'in ilk üç halifeye biat ettiğini titizlikle araştırdığı kaynaklardan elde ettiği sağlam delillerle ıspatlamaktadır (Erdoğan, 2012, ss. 180-181).

Mohamed Moustafa A., makalesinde İbn Teymiyye'nin, İslâm inancının bozulmamış bir versiyonunu korumakla ilgilenen pragmatik bir ilahiyatçı olduğunu belirtmektedir. İbn Teymiyye, insan ruhuna, Allah'a, ruhun özüne ve varış noktasına odaklanarak yaklaşmaktadır. Onun çalışmaları, ruhun sonsuzluğu sorununa dair teolojik, manevi ve dilbilimsel çözümler içerir. İbn Teymiyye, Allah'ın nitelikleri açısından indirgemeciler ile asimilasyoncular, insan ruhu konusunda ise enkarnasyonistler ile natüralistler arasında bir yerde durmakta ve İslâmî disiplinler arasında çalışmaktadır (Moustafa, 2017, ss. 21-22).

Muhammad Abdul Haq Ansari, *Ibn Taymiyya Expounds on Islam (İbn Teymiyye İslâm'ı Açıklıyor)* adlı kitabında, İbn Teymiyye'nin epistemolojik temellerinden; insan doğası, akıl ve vahiyden; İslâm inancından; Allah, tevhid, şirk, peygamberlik ve nübüvvetten; Kur'an ve ahiret hayatından; Kur'an ve sünnet terminolojisinden; İslâmî yaşamdan; irade ve sorumluluktan, sülûk ve dini erdemlerden, inananların mertebelerinden; İslâm toplumundan da hükümet ve toplumdan detaylı bir şekilde bahsetmekte ve bu açıklamaları Kur'an, hadis ve önceki âlimlerin eserleriyle desteklemektedir (Ansari, 2000, s. 727).

İbn Teymiyye, yaşadığı dönemde kadınların türban bağlama biçimlerini, astrologları ve bazı tasavvuf uygulamalarını eleştirmiştir. Ayrıca Müslümanların zimmilerin bayramlarına katılmasını kınamış ve feodal sistemin kullanımına ilişkin görüşlerini ifade etmiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizliklere de dikkat çekmiştir. İbn Teymiyye, farklı mezheplerin ilkelerine dair açık fikirli bir şekilde çalışmış ve doğru ile yanlış, karşılaştırmalı araştırmalara dayanarak tespit etmiştir. İbn Teymiyye, Hristiyanların dini doktrinlerini desteklemek amacıyla peygamberlerden alıntı yapma hakkına sahip olmadığını belirtmiştir. Bu hususlar arasında peygamberlerin mucizeleri, inançları ve Müslümanlar tarafından kabul edilmeleri yer almaktadır (Fushoosh, 2016, ss. 33-44). Bu bağlamda İbn Teymiyye, toplumsal, mezhebî ve dinler arası meselelere yönelik eleştirilerinde hem İslâm'ın temel ilkelerini hem de tarihsel gerçeklikleri merkeze alarak, selefî perspektifini

disiplinlerarası bir dikkat ve karşılaştırmalı analiz yöntemiyle temellendirmiş; böylece dönemin sosyal yapısına ve dinî söylemine müdahil olan kapsamlı bir düşünce sistemi inşa etmiştir. Hristiyanlar, Kur'an'ın Arapça indirilmesini onun sadece Araplara gönderildiği şeklinde yorumlamaktadır. İbn Teymiyye, bu öngörünün evrensel olmadığını savunmakta ve diğer ilahi kitapların da gönderildikleri kavimlerin dillerinde indirilmiş olduğunu belirtmektedir.

Hristiyan havarilerin İncil'in tercümesinde yanılmadıkları iddiasına karşı, İbn Teymiyye bunun uydurma olduğunu ve tercüme yapan kişilerin yanılmaz olmadığını savunmaktadır. Hristiyanlar, kendi peygamberlerine sahip oldukları için Hz. Muhammed'i (s.a.v.) takip etmeye gerek olmadığını söylemektedir. İbn Teymiyye ise, bir peygamberin gelmesinin başka peygamberlerin gelmeyeceği anlamına gelmediğini ve şu anda bağlı oldukları şeyin uydurma olduğunu ifade etmektedir. İbn Teymiyye, gerçek peygamberliğin işaretlerinin Müslümanlar arasında bilindiğini savunmakta ve peygamberliğin doğruluğunu test etmenin yollarını göstermektedir. Ayrıca, haber doğrulama yöntemlerinin peygamberlik iddialarının doğruluğunu teyit etmek için kullanılmasını savunmaktadır (Fushoosh, 2016, s. 229).

İbn Teymiyye, Hanbeli mezhebini takip ederek yazılarında yetkili din âlimleri ile çatışmıştır. Bu din bilginlerinin çoğu, kariyerlerinde terfi edebilmek için yöneticilere itaat etmekteydi. Ancak İbn Teymiyye, İbn Hanbel geleneğini takip ederek kişisel acıya aldırmadan, doğru olduğuna inandığı şeyleri savunmuştur (İbn Taymīyah vd., 2009, s. 5; Watt, 1995, s. 142). Bu bağlamda, yönetimden herhangi bir beklentisi olmayan İbn Teymiyye, eserlerini objektif bir şekilde telif etmiştir.

İbn Teymiyye'nin meşguliyetleri, biyografi yazarlarının ona saygı duymasına, fikirlerinin hayatıyla uyumu ve hâkim görüşe karşı reformcu yaklaşımı gibi özellikler affetmesine sebep olmuştur. Takvası sayesinde en yüksek seviyelere ulaştığı belirtilmektedir. İbn Teymiyye, arkadaşlarıyla ticaret yapmamış, idarecilik görevlerini kabul etmemiş ve maddi yardımları reddetmiştir. Vefatından sonra geriye bıraktığı en değerli miras, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bıraktığı gibi, ilmi olmuştur (Laoust, 2021, s. 149).

İbn Teymiyye'ye göre, İslâm'ın temel ilkelerinden biri, tevhidin üç kıstasına uymaktır: Allah'a ibadet etmek, yalnızca Allah'a ibadet etmek; Kur'an'ın ve Peygamber'in sünnetlerinin emrettiği doğru itikada sahip olmaktır. İbn Teymiyye, tevhidin bu üç kıstasını kullanarak Şiileri ve Sufileri aforoz etmiştir; çünkü onların uygulamalarının ve inançlarının Allah'a olan ibadeti tehlikeye attığını düşünmüştür

(Hassan, 2016, s. 5). Burada, İbn Teymiyye'nin sadece Allah'a ibadet edilmesi gerektiğini ve ondan yardım dilenmesi gerektiğini ön plana çıkardığını görmekteyiz.

İbn Teymiyye, Şii âlim el-Hilli'ye geniş kapsamlı bir cevap vererek dini otoritenin tartışmalı doğasına ve Sünni ile Şii âlimler arasındaki dinamik güç ilişkilerine dikkat çekmiştir. Bu dönemde Şii âlimler, Suriye ilim çevrelerine katılarak eserler kaleme almışlardır. İbn Teymiyye'nin meşguliyetleri, biyografi yazarlarının ona saygı duymasına, fikirlerinin hayatıyla uyumu ve hâkim görüşe karşı reformcu yaklaşımı gibi özellikler atfetmesine sebep olmuştur. Takvası sayesinde en yüksek seviyelere ulaştığı belirtilmektedir. İbn Teymiyye, maddi yardımları reddetmiş ve vefatından sonra geriye ilmi bir miras bırakmıştır (Rapoport & Ahmed, 2010, s. 229). İbn Teymiyye, el-Hillî'ye yönelttiği kapsamlı eleştirileri ve dönemin mezhep çatışmalarına dair müdahil tutumuyla, dinî otoritenin sınırlarını sorgulayan entelektüel bir duruş sergilemiş; zahidane yaşamı ve fikirlerinin tutarlılığı ise, biyografik anlatılarda onu hem ilmi mirasıyla hem de reformcu kimliğiyle öne çıkaran bir düşünce öncüsü olarak konumlandırmıştır.

Mohammed Hamid Abdallah, Abdul Azim İslahi'nin İbn Teymiyye'nin Ekonomi Konseptleri adlı eserini yorumladığı makalesinde, eserin birinci bölümünde İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemin siyasi arka planının ele alındığını belirtmektedir. İbn Teymiyye, Memlûk devletinin en sıkıntılı ve istikrarsız döneminde yaşamış ve toplumda sınıf ayrımcılığının mevcut olduğunu ifade etmiştir. Ekonomik koşulların uygun olduğu dönemlerde kültürel faaliyetlerin arttığını vurgulamıştır. Memlûkler tarım, sanayi ve ticareti geliştirmiş, ancak ağır vergilendirme ve kamu harcamalarının sorunlara yol açtığını ifade etmiştir (İslahi, 1988, ss. 67-68). İbn Teymiyye'nin ekonomi hakkındaki fikirlerini yorumladığı makalelerde, İbn Teymiyye'nin adil fiyat, piyasa mekanizması, fiyat düzenlemesi, mülkiyet hakları, faiz ve para, ortaklıklar ve ekonomik örgütlenme biçimleri konusundaki görüşlerini ele almaktadır. İbn Teymiyye, adil fiyat kavramını detaylandırmakta ve piyasa mekanizmasının serbest hareketini savunmaktadır. Ayrıca mülkiyet haklarının kullanımına kısıtlamalar getirmekte ve paranın bir meta olarak alınıp satılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Devletin ekonomik hayattaki rolü üzerine görüşlerini paylaşmakta ve kamu maliyesine dair önemli fikirler sunmaktadır. İbn Teymiyye, zekât dışında bireylere mali yükümlülükler getirilmesini savunmakta; ancak ağır vergilendirmeye karşı çıkmaktadır (İslahi, 1988, s. 68; Pancarini, 2018, ss. 2-7). Bu analize göre İbn Teymiyye'nin ekonomik yaklaşımları, piyasa özgürlüğünü adalet ilkesiyle dengeleyen; mülkiyet, para ve vergilendirme gibi alanlarda hem ahlâkî hem de toplumsal sorumluluğu önceleyen kapsamlı bir

ekonomik düşünce sistemini ortaya koymaktadır. İbn Teymiyye, ekonomi biliminin olmadığı bir dönemde piyasa mekanizmasını anlamış ve Hisbe adlı eserini kaleme almıştır. Piyasa arz ve talep dengesi, tekelleşme, karaborsacılık ve fiyat manipülasyonları ile ilgilenmiştir. Adil ücret ve fiyatların önemini vurgulamış, adaletin sağlanmasına büyük değer vermiştir. Piyasa bozulmalarında müdahaleyi savunmuş ve kolektif fayda teorisini açıklamıştır (İbn-Taimīya, 1982, ss. 9-10). İbn Teymiyye, faizin Kur'an ayetleriyle açık bir şekilde yasaklandığını, bunun ekonomik ve sosyal adaletsizliğe yol açtığını ve fakirlere zarar verdiğini ifade etmiştir (Kılıç, 2020, s. 73). İbn Teymiyye'nin faiz karşıtı yaklaşımı, ekonomik işlemlerde Kur'an merkezli ahlâkî bir ilke benimseyerek, sosyal adaletin tesisi ve zayıf kesimlerin korunması yönündeki ahlâkî sorumluluğu öne çıkarır. İbn Teymiyye, İslâm toplumunun yöneticilerine tabi olunmasını savunurken, devlet idarecilerinin gelir ve mülkiyet üzerinde keyfi yetki kullanamayacaklarını belirtmiştir. Çünkü mülkün gerçek sahibinin Allah olduğunu ve bu konuda idarecilerin manevi bir mesuliyet taşıdığını ifade etmiştir (İbn Taymiyya, 1994; Kılıç, 2020). Buna göre kamu gelirlerinin başında olan yetkililerin, bu zenginliğin kendilerinin olmadığını, onun gerçek sahibinin Allah olduğunu unutmamalıdır.

İbn Teymiyye, devletin kar amacı gütmeyen, paranın içeriğindeki madenlerin değerine göre para basması gerektiğini savunmaktadır. Aksi halde kötü niyetli kişilerin madeni eritip satabileceğini veya sahte para basabileceğini belirtmektedir. Paranın değer kaybetmesinin enflasyona ve sahte para basımına yol açabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca, paranın basım maliyetinin devlet hazinesinden karşılanması gerektiğini dile getirmektedir (Kılıç, 2020, ss. 76-77).

İbn Teymiyye, vakıf gelirlerinin toplum yararına kullanılabilmesini, vakıfların hesap işleri için bir kurul oluşturulabilmesini ve eskimiş mescitlerin onarılması gerektiğini belirtmiştir. Fakirlere vakfedilen gelirlerin hak edenlere dağıtılması gerektiğini ve vakfedilen bir şeyin, daha uygun bir amaç için değiştirilebileceğini ifade etmiştir (Kılıç, 2020, s. 86). İbn Teymiyye'nin vakıf anlayışı, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasını önceleyen, idari denetimi kurumsallaştıran ve vakfedilen malların maslahat doğrultusunda yeniden tahsis edilebileceğini savunan dinamik bir sosyal adalet perspektifini yansıtmaktadır.

İbn Teymiyye'nin en çok eser yazdığı dönemde, Şam'da hayat pahalılığı en yüksek seviyededeydi. Memlûk devleti, şer'i kanunlarla yönetilen bir İslâm devleti olup ülkede din eğitimi serbestti. Eğitim kurumları Şam, Kahire ve Kudüs'te yoğunlaşmıştı. Memlûk sultanı, bazı üst düzey yöneticiler tarafından

etkilenebiliyordu (Yalçın, 2020, s. 105).

Donald P. Little, *The Historical and Historiographical Significance of the Detention of Ibn Taymiyya (İbn Teymiyye'nin Hapsedilmesinin Tarihi ve Tarih Yazımı Açısından Önemi)* adlı eserinde, Bahri Memlûkler dönemine ait kaynakların Memlûk tarihi açısından çok zengin olduğunu belirtmektedir. Bu kaynaklar, Memlûkler arasındaki ilişkileri, Suriye'deki Arap kabile üyelerinin rolünü, Kuttâb bürokrasisinin ve ulemanın rolünü ele almaktadır. İbn Teymiyye'nin kariyeri, Memlûk tarihinin önemli bir örneği olarak bu kaynaklarda geniş bir şekilde belgelenmiştir. İbn Teymiyye vakası, Memlûk tarih yazımının karmaşıklığını yansıtmakta ve detaylı tartışmalar gerektirmektedir (Little, 1973, s. 311). Bahri Memlûkler dönemine ait kaynaklar, dönemin siyasal ve toplumsal yapısının yanı sıra, İbn Teymiyye örneği üzerinden tarih yazımında karşılaşılan yönetsel sorunları ve tarihî aktörlerin çok yönlü rollerini göstermekte; böylece Memlûk tarihinin daha derinlikli biçimde yorumlanmasına imkân sağlamaktadır. İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde akademik kariyerler hükümet kontrolündeydi ve çoğu ulema, iyi maaş alabilmek için dünyevileşiyordu. İbn Teymiyye gibi istisnalar vardı; ancak genel olarak yöneticilere karşı itaatkâr bir tutum hâkimdi (Watt, 1995, s. 135). Memlûklerde ulemanın maaşı devlet tarafından verildiği için, daha fazla maaş alabilmek için bazı âlimler dünyevileşmekteydi; ancak İbn Teymiyye ve çok az sayıda birkaç âlim istisnayı.

İbn Teymiyye, kendisine sadık olan ve onun adına hakaret ile aşağılanmaya maruz kalan arkadaşlardan oluşan bir çevreye sahipti. Bu çevre, Cemâ'a olarak adlandırılıyordu. Cemâ'a, İbn Teymiyye ile entelektüel ilişkiyi paylaşan takipçilerini, talebelerini ve kamusal alanda ona eşlik eden; popüler dine karşı yaptığı gezilerde aktivizm eğilimini paylaşan kişileri ifade etmektedir (Rapoport & Ahmed, 2010, s. 25).

İbn Teymiyye, tarihçi el-Birzâlî, el-Mizzî ve İbn Kesîr gibi gelenekçi Şafîî âlimlerle yakın ilişkilere içindeydi. Bu grubun en bilinen üyesi, İbn Teymiyye'nin eleştirmenlerinden biri olan Şemseddin Zehebî idi. Zehebî, saygın bir Şafîî âlimi, tarihçi, hadisçi ve üretken bir gelenekçiydi (Rapoport & Ahmed, 2010, s. 37). İbn Teymiyye'nin kendisini eleştirebilen talebelerinin ve takipçilerin olması ve bu âlimlere müsamaha göstermesi ilginç görünmektedir. Muhaddisler, çağdaşlarıyla dostluklar kurarken, birbirlerinden faydalanmayı da ihmal etmemişlerdir. Bu bağlamda, hicri VIII. yüzyıldaki en dikkate değer ilişki Mizzî, İbn Teymiyye, Zehebî ve Birzâlî arasında olmuştur. Bu şahsiyetler, yaşadıkları döneme yön veren önemli

muhaddislerdir. Birbirlerinden ders almış, hadis meclislerine beraberce katılmış, zor zamanlarda birbirlerine destek olmuş ve birbirlerinden takdirle bahsetmişlerdir (Emiroğlu, 2020, s. 464). Hicri VIII. yüzyıl muhaddislerinin, özellikle Mizzî, İbn Teymiyye, Zehebî ve Birzâlî etrafında gelişen ilmî ve dostane ilişkileri, dönemin hadis ilminde hem bilginin aktarım hem de ahlâkî dayanışma açısından kayda değer bir ortaklık zemini oluşturmuştur. İbn Teymiyye, halk tarafından seviliyor ve saygı görüyordu. Kahire'ye çağrıldığında veya hapisten salıverildiğinde halk onun etrafında toplanıyordu. El-Hâkim Camii'nde vaaz verdiğinde, büyük kalabalıklar onu dinlemeye geliyordu. Tekrar hapsedildiğinde, hapishane bir ibadethaneye ve medreseye dönüştü; öğrenciler ve mahpuslar ondan ayrılmak istemiyordu. Toplumun her kesiminden insanlar ona ilgi gösteriyordu (Rapoport & Ahmed, 2010, s. 41). İbn Teymiyye'ye bu yoğun sevgi ve ilgi onun âlim bir şahsiyet olarak halkın takdirine mazhar olduğunun en bariz işaretidir.

İbn Teymiyye, cennetin bu dünyada da bir yeri olduğunu hatırlatır ve dünya cennetini yaşayanların, ahiret cennetini de yaşayabileceğini söyler. İnsani durumların karmaşıklığını vurgulayarak, bunların basit formüllerle kategorize edilemeyeceğini belirtir. Ahiret cennetinin, geçmiş ve geleceğin bulunmadığı, yalnızca şimdiki zamanın var olduğu bir mekân olduğunu ifade eder. Bu nedenle, cennette huzurun, refahın ve mutluluğun kesintisiz olacağını dile getirir. İslâmiyet, birlik ve beraberliğe önem verir. İbn Teymiyye'ye göre, dayanışmanın savunucuları gerçek Müslümanlardır ve Müslüman toplumunun bölünmesi kabul edilemez. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, Allah'ın ipine sarılarak kendilerini korur ve bölünmeden uzak durur. Müslüman toplumunu bölenlerin yolu, Haricilerinki gibidir (Michot vd., 2012, s. 27).

İbn Teymiyye, insan doğasının dinamik ve hedef odaklı olduğunu belirtmektedir. Ona göre, her canlı varlığın bir itici gücü, maneviyatı ve yaşam enerjisi vardır; bunlar sevgi, ibadet, itaat ve iradedir. Bu yaşam enerjisi her zaman bir amaca yöneliktir ve bir yol izler. İbn Teymiyye'ye göre, bu yaşamsal gücün uygun sonu Allah, uygun yol ise İslâm yasıdır. İbn Teymiyye, bunu şöyle açıklamaktadır:

Her canlı varlığın bir sevgi nesnesi olmalıdır, bu onun sevgisinin ve iradesinin hedefidir; iç ve dış hareketlerinin yöneldiği şeydir. Bu onun tanrısıdır. Bu [sevgi, irade ve hareket] yalnızca Allah için olmadıkça, O'na bir ortak koşmadan başka fayda sağlamaz. İslâm dışındaki her şey değersizdir... Her din, iki şeye sahip olmalıdır: itaat ve sevgi . Birincisi; dinin, sevginin ve itaatin nesnesidir. Bu niyetin nesnesi ve iradenin nesnesidir. İkincisi; itaat edilen ve ibadet edilen eylemlerin biçimidir. Bu; yol, yasa, yöntem ve erişim aracıdır... Din iki şeyi kapsar: ibadet

amacı ve ibadet. İbadetin amacı yalnızca Allah'tır. İbadet, O'na itaat etmek ve Elçisine itaat etmektir. Bu, Allah'ın hoşnut olduğu dinidir. Kur'an'da ifade ettiği üzere, Allah, "Sizin için bir din olarak İslâm'dan hoşnut oldum" (K. 5:3) (Hoover, 2019b, ss. 51-52).

İbn Teymiyye, Eş'arî ve Mâtüridî'den farklı bir iman kuramı benimseyerek, amellerin imandan ayrılmasını eleştirir. Ebu Hanife ise, imanın sevgi ile ilişkisine ek olarak, olumsuz durumlar karşısında alınan pozisyonu da hesaba katan bir kuram geliştirmiştir. İbn Teymiyye, imanı sağlam bir temele oturtmaya çalışarak, hakiki imanın unsurlarına önem vermekte ve kalp ile dış vücut arasındaki mesafeyi kapatmayı amaçlamaktadır. Ancak, insanî zaafiyetleri hesaba katmadığı için yaklaşımının eksik ve sorunlu olabileceği ifade edilmektedir. İbn Teymiyye'nin imandaki muhabbete yaptığı vurgu, amele teşvik bağlamında işlevseldi (Arpaguş, 2009, ss. 211-213). İbn Teymiyye'ye göre; iman, ameli imanın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu husus, dinî sorumluluğu güçlendirmeyi hedefler; ancak, insan psikolojisinin değişkenliğini yeterince dikkate almaz. Bu durum da sunulan teorinin bütüncüllüğünü sınırlayan bir unsur olarak değerlendirilebilir.

İsmail Akkoyunlu, İbn Teymiyye'nin din anlayışını, içtihat, itikat ve siyaset olarak üçlü bir sistemde sınıflandırmaktadır. İbn Teymiyye, içtihat taklitçiliğe karşı durmakta ve akıl ile nakle dayanan içtihat vurgusuyla selef döneminin değerini yeniden kazandırmak istemektedir. İbn Teymiyye'ye göre itikat, iman ve akideyi özgünlüğünü koruyarak sahih bir temelde yapılandırma çabasının merkezinde yer alır. Siyaset ise, şeriat hükümlerine dayanan bir devlet kurmayı hedeflemektedir (Akkoyunlu, 2017a, s. 91).

Yossef Rapoport ve Shahab Ahmad'in kitabında, İbn Teymiyye'nin, İslâm'ın ilk zamanlarında mevcut olmayan uygulamaları bid'at olarak kabul ettiği belirtilmektedir. Bu uygulamalardan biri de Hz. Peygamber'in doğum günü, yani mevlittir. İbn Teymiyye, mevlid uygulamasının bid'at olduğunu ifade ederken aynı zamanda, bu uygulamanın Müslümanların dini duygularını harekete geçirdiğini ve faydacı bir yaklaşımla, Müslümanların ibadet etmelerinin iyi olacağını kabul etmektedir (Rapoport & Ahmed, 2010, s. 13). İbn Teymiyye her ne kadar bid'atlere karşı katı tutumunu sürdürse de, mevlid gibi sonradan ortaya çıkan uygulamalara yönelik kabul edici yaklaşımı, onun halkın dini duyarlılıklarını gözetten faydacı bir bakış açısını da zaman zaman benimsediğini göstermektedir.

İsmail K. Poonwala, Makari'nin Ibn Taymiyyah's Ethics: The Social Factor

(İbn Teymiyye'nin Etiği: Sosyal Faktör) adlı kitabını inceleyen makalesinde, eserin üç bölümden oluştuğunu belirtmektedir. Birinci bölümde dönemin sosyo-politik durumu ve İbn Teymiyye'nin hayatı anlatılmaktadır. İkinci bölümde Allah'ın doğası, vahiy, determinizm ve özgür irade konuları ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise İbn Teymiyye'nin hukuk felsefesi, toplumsal ideolojisi, sosyo-politik teorisi ve politik-ekonomik etiği vurgulanmaktadır (Makari, 1983, ss. 162-164).

4.1.3. Yaşadığı dönemden sonra devlet yönetimlerindeki yansımaları

İbn Teymiyye'nin fikirlerinin yaşadığı çağda Memlûk devlet yönetimine etkileri olduğu gibi, onun ölümünden sonra, eserleri ve öğrencileri vasıtasıyla sonraki asırlara aktarılan fikirlerinin devlet yönetimlerine yansımaları olmuştur. İbn Teymiyye'nin hukuk ve siyaset teorisi, İslâm'ın ilk asırlarına ait olmasına rağmen, güncelliğini hala korumaktadır. Bu teori, Güney Asya ve Afrika'daki siyasal İslâmî hareketlerin dikkatini çekmektedir. Bu nedenle modern politik eğilimlerin tarihi gelişimlerini daha iyi anlayabilmek için İbn Teymiyye'nin teorilerinin gözden geçirilmesi önem taşımaktadır (Töre Sivrioğlu, 2013, ss. 88-89). Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin hukuk ve siyaset teorisi, yalnızca tarihsel bir miras değil, aynı zamanda modern İslâmî hareketlerin düşünsel yönelimlerini anlamada anahtar bir referans konumundadır.

Maurice Gaudefroy-Demombynes'in eserinde, İbn Teymiyye'nin Hanbeli mezhebi ve ülke yönetimleri üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. İbn Hanbel ile başlayıp Muhammed İbn Abdülvehhâb ile sona eren Hanbeli bilginleri zincirinde, İbn Teymiyye'nin önemli bir yer tuttuğu ve onun kişiliğiyle eserlerinin dikkatle anılmayı hak ettiği vurgulanmaktadır (Gaudefroy-Demombynes, 1941, s. 4; Laoust, t.y., s. 25). Takıyyüddîn İbn Teymiyye'nin görüşleri, kendi döneminde Memlûk yönetimini sınırlı ölçüde etkilemiştir. Ancak, öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Teymiyye'nin eserlerini ve fetvalarını derleyip yayımlayarak bu görüşlerin 18. yüzyılda etkili olmasını sağlamıştır. Hanbelî âlim Muhammed ibn Abdülvehhâb, İbn Teymiyye'nin görüşlerine dayanarak bir yönetim anlayışı geliştirmiş ve 19. yüzyılda Suudi Arabistan, Vehhâbîlik anlayışını benimsemiştir (Koca vd., 1999a, s. 394). Vehhâbî terimi, dışarıdan gelenler tarafından kullanılmakta olup bu fikrin gerçek taraftarları, kendilerini Selefilere veya Muvahhidûn olarak adlandırmaktadır. Onlar, şirk olarak gördükleri eylemleri reddetmekte ve İslâm'ın orijinal öğretilerine dönüşü savunmaktadırlar. Vehhâbî teolojisi ve içtihadı, İbn Teymiyye ile Ahmed ibn Hanbel'in öğretilerine dayanmakta ve Kur'an ile Sünnet'in harfiyen yorumlanmasını

vurgulamaktadır (Laoust, t.y., s. 5). Bu çerçevede, Vehhâbiliğin özünü, Selefi bir kimlik altında şekillenen ve İbn Teymiyye ile Ahmed ibn Hanbel'in öğretilerine dayanan, Kur'an ve Sünnet'in lafzî yorumuna dayalı bir dinî arınma ve otantikleşme çabası oluşturmaktadır.

İbn Teymiyye'nin yazılarında, kötülüğü yasaklama görevine adanmış kısa bir eser bulunmaktadır ve bu eser, sıradan bir dinleyici kitlesine hitap etmektedir. Ancak, bu konuda pek bilgi bulunmamakta ve Vehhâbi öncesi Necdi tarihine ilişkin bilgilere sınırlı erişim söz konusu olmaktadır. 1745 yılında Hanbelî âlim Muhammed ibn Abdülvehhâb ile Dir'iyye'nin reisi Muhammed ibn Su'ud arasında bir ittifak yapılmış ve bu ittifak, militan Vehhâbi hareketinin yükselişine yol açmıştır. Hanbelîlik, devletsiz bir kabile toplumunda alışılmadık bir devlet oluşumu doktrini rolüne bürünmüştür. Muhammed ibn Abdülvehhâb, Osmanlı Devleti'nin zayıf durumunu kullanarak fikirlerini İngilizler ve Suud ailesinin yardımıyla Hicaz'a yaymış ve Vehhâbi düşüncesinin hâkim olduğu Suudi Arabistan'ın kurulmasında önemli bir rol oynamıştır (Toprak, 2019, ss. 87-88). Maurice Gaudefroy-Demombynes, İbn Teymiyye'nin Memlûk hanedanı için hayal ettiği ideal devletin, hukukçular ve emirler sınıfının işbirliğine dayalı olduğunu belirtmektedir. Bu yapı, dinî bir krallık olarak desteklenmiş ve Vehhâbi devletiyle benzerlik göstermiştir. İbn Teymiyye'nin öğretileri, yalnızca Vehhâbiliği doğurmakla kalmamış, aynı zamanda Selefiye'nin modernist hareketi üzerinde de etkili olmuştur. Her iki hareket de İslâm'ı içeriden canlandırmayı hedeflemiştir (Gaudefroy-Demombynes, 1941, s. 38). Bu bağlamda, İbn Teymiyye'nin siyasal ve dinî düşüncesi, Vehhâbiliğe kaynaklık etmiş ve modern Selefi yorumlar üzerinden İslâm dünyasında içsel reform arayışlarına teorik bir temel sağlamıştır.

Mehmet Şakir Toprak, Selefi düşüncenin Vehhâbilik, el-Kaide ve İŞİD gibi grupların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadığını belirtir. Ayrıca Vehhâbiliğin İngilizlerin desteğiyle, el-Kaide ve İŞİD'in ise Müslüman olmayan dış devletler ve istihbarat birimlerinin desteğiyle kurulduğunu ifade eder. Bu grupların, İslâmî bir görüntü sergilemelerine rağmen eylemlerinin Müslümanlara ve İslâmiyet'e zarar verdiğini vurgular (Toprak, 2019, s. 49). Dolayısıyla, Selefi düşüncenin farklı dönemlerde çeşitli dış müdahalelerle birleşerek ortaya çıkardığı bu hareketler, dini söylem kullansalar da eylemleriyle İslâm toplumuna zarar veren yapılar olarak değerlendirilmektedir.

Türkel ise Vehhâbiliğin ilk çıkışında dış ülkelerin bu oluşumda etkilerinin olmadığını ancak II. ve III. Suûdi Devletinin kuruluşunda dış güçlerin büyük rol

oynadığını belirtmektedir (Türkel, 2013, s. 178). Bu da gösteriyor ki dış oluşumlar serpilip gelişen bir grubun içine işleyerek onları kendi fikir ve hedefleri doğrultusunda yönlendirebilmektedirler.

Yirminci yüzyılın sonu ve yirmi birinci yüzyılın başında, Cihâdî Selefîlik düşüncesi, Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye ve Seyyid Kutub'un görüşlerinden etkilenmiştir. İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvası, bu hareketlere meşruiyet sağlamıştır. El-Kaide ve IŞİD gibi radikal gruplar, kendilerini Selef-i Salihin'e irtibatlandırarak meşruiyet kazanmaya çalışmaktadır. Ancak ana referansları, kurucuları Muhammed b. Abdülvehhâb'dır (Toprak, 2019, ss. 63-85). Bu durumda, modern Selefîlik her ne kadar Seyyid Kutub ve Muhammed b. Abdülvehhâb'a dayandırılrsa da bunların fikir babalığını İbn Teymiyye'nin yaptığında bir şüphe görünmemektedir.

İbn Teymiyye'den etkilendiklerini söylenen bazı İslâmî hareketler 'Sessiz Selefîliği' bazıları 'Siyasi Selefîliği' diğer bazıları ise 'Cihadi Selefîliği' benimsemişlerdir. Buna bir örnek verilmek gerekirse, Cemaat-i Tebliğ, gerçek çözümün, Müslümanın inancının kuvvetlendirmesinde, ilk sessiz ve dindar Selef-i Salihin hükümlerine bağlı kalmaktadır. Ancak bu grupların hepsinde 'Sessiz Selefîliğin' kalıcı bir özellik olduğunu söylemek mümkün değildir. Mesela, Deobandi hareketinin modern bir şekli olan Cemaat-i İslâmiyye, son derece siyasi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'ı işgali esnasında, Pakistan bu işgali desteklemiştir. Bu hareket, Pakistan'ın bu tutumunu şiddetle eleştirmiştir. Bunun yanı sıra, birçok Deobandi medresesi, Taliban'ın faaliyetleri ile ilişki halindedir (Meijer, 2014, ss. 7-8). Dolayısıyla, İbn Teymiyye'nin düşünceleri farklı Selefî çevrelerce değişik biçimlerde yorumlanmış; bu yorumlar, apolitik dindarlıktan radikal siyasallaşmaya uzanan bir çizgide çağdaş İslâmî hareketlerin ideolojik çeşitliliğini beslemiştir.

Modern Selefîlik, hisbe kurumunun ya da 'hakkı tavsiye, kötülükten men' uygulamasına dayanmaktadır. İbn Teymiyye'ye göre bu cihadın en nihai şeklidir. Ancak, Selefizmin gerçek dünya ve siyaset ile sorunlu etkileşimi, şiddet ile ilişkisi ile birleşmiştir. Mantıksal olarak, şiddet, yozlaşmış ve yozlaşan gerçekliğin reddedilmesinden kaynaklanmaktadır, çünkü apolitik selefizm temelinde yatan doktrin ve uygulamada uzlaşmaya yol açar. İronik bir şekilde, genellikle en ilk formu olarak kabul edilen Cihatçı-Selefîlik, yukarıda Vahabizmin Ebu Muhammed el-Makdisi ve Ebu Musab el-Zarkavi gibi ideologlar tarafından yeniden yorumlanmasında gördüğümüz gibi, Selefizmin en modern tezahürüdür (Meijer,

2014, s. 9). Modern Selefilik'in hisbe merkezli ahlâkî müdahale anlayışı, İbn Teymiyye'nin cihad yaklaşımıyla birleştiğinde, şiddete zemin hazırlayabilmekte; böylece apolitik kökenlerle çelişen Cihatçı-Selefilik, geleneğin modern dünyadaki en radikal yorumu olarak ortaya çıkmaktadır.

İbn Teymiyye'nin fikirlerinin etkisi, hem kendi döneminde hem de modern çağda devam etmektedir. Hukuki reformları, Moğol ve Osmanlı İmparatorlukları gibi Müslüman dünyasındaki reformcular üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Onun etkisi o kadar geniştir ki, on sekizinci yüzyıldan bu yana neredeyse mirasından faydalanmayan hiçbir Müslüman reformcu kalmamıştır (Anjum, 2012b, s. 12). İbn Teymiyye'nin otorite ve meşruiyet üzerine görüşlerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsal yapısı üzerinde etkiler bıraktığı söylenebilir. Osmanlılar, halifelik kurumunun meşruiyetini Kur'an ve Sünnet temelinde şekillendirirken, muhtemelen İbn Teymiyye'nin mübayaa (biat sözleşmesi) fikrinden ilham almışlardır. Bunun yanı sıra, İbn Teymiyye'nin âlimlerin önemine yaptığı vurgu, Osmanlı'da "Şeyhülİslâm" makamının güç kazanmasında etkili olmuştur (Gelgeç, 2021, s. 8; Gültekin, 2019, s. 119; Töre Sivrioğlu, 2013, s. 103). İbn Teymiyye'nin meşruiyet anlayışı ve âlimlere verdiği merkezi rol, Osmanlı siyasal düşüncesinde halifeliğin dinî temellere dayandırılmasında ve Şeyhülİslâmlık makamının kurumsal meşruiyet kazanmasında dolaylı ama etkili olmuştur. İslâm Devleti, Müslümanların ilk kuşaklarının uyguladığı gerçek İslâm'ı temsil ettiğini iddia eden Selefilik akımına dayanmaktadır. Sömürgecilik sonrası dönemde ortaya çıkan modern İslâmî hareketler de kendilerini Selefi olarak tanımlamaktadır. Suudi Arabistan'ın benimsediği ve Muhammed ibn Abdülvehhâb'ın katkılarıyla ilk Suudi devletinin kurulmasına yardımcı olan Vehhâbilik de bu akımın bir parçasıdır (Hassan, 2016, s. 4). 1780'lerde ve 1790'larda, Suudî yönetimi el-Hasa ve Hicâz'a doğru genişledi. İbn Abdülvehhâb 1792'de öldü, ancak İslâm'daki birçok köktendinci eğilimin üzerinde muazzam bir iz bıraktı. Mirası, sonraki yüzyıllarda Suudî Devleti'nin genişlemesine büyük katkı sağladı (Thomas vd., 2009, ss. 1-19). Bu çerçevede, Selefilik ve özellikle Vehhâbilik, sömürgecilik sonrası İslâm dünyasında köklü bir dönüşüm arayışına yön veren ideolojik bir temel sunmuş; Muhammed ibn Abdülvehhâb'ın mirası ise hem Suudi devletinin kuruluş sürecine yön vermiş hem de modern köktendinci hareketlerin fikrî arka planını şekillendirmiştir. Mustapha Sheikh'in eserinde, İbn Teymiyye'nin fetva ve görüşlerinin, yirminci yüzyılda farklı gruplar tarafından benimsendiği belirtilmektedir. İbn Teymiyye, entelektüel mirasının genişliği ve derinliği sayesinde, yaklaşık yedi yüz yıl sonra hâlâ etkili bir İslâm âlimi olarak kabul edilmektedir (Sheikh, 2017, s. 2).

Ebu Musa, İŞİD'e atıfta bulunarak mesajlarına karşı çıkanlara hoşgörü göstermediklerini ve mesajlarını din propagandası ile kılıçla yaydıklarını belirtmektedir. İbn Teymiyye'nin 'Bu dinin temeli, hidayet veren bir kitap ve zafer getiren bir kılıçtır' sözünü aktarmakta ve Peygamber'in mesajına karşı çıkanların kılıçla karşılaşacağını ifade etmektedir (Hassan & Weiss, 2015, s. 2). Bu bağlamda, Ebu Musa'nın söylemi, İbn Teymiyye'nin kılıç ve kitap metaforunu referans alarak İŞİD'in dinî meşruiyet iddiasını güçlendirmeye ve şiddeti teolojik bir temele oturtmaya hizmet etmektedir.

İbn Teymiyye'nin düşüncesi, hem ılımlılık hem de radikalizm için bir emsal teşkil etmektedir. Tıpkı İbn Teymiyye'nin Moğollara karşı savaşı meşrulaştırması gibi, Abdusselam Ferac ve takipçileri de İbn Teymiyye'nin Moğol karşıtı fetvalarını kendi yöneticilerine karşı isyanı meşrulaştırmak için kullanmaktadır. Michot, İbn Teymiyye'nin sadakatle sahiplenildiğini, ancak İslâmcı radikallerin onun vizyonuna ihanet ettiğini savunmaktadır (Khan & Kendall, 2016, s. 196).

Jon Hoover, Enver Sedat'ın suikastını düzenleyenler arasında adı geçen Muhammed Addusselam Ferac'ın, İbn Teymiyye'nin ikinci ve üçüncü Moğol fetvalarından geniş çapta alıntıladığını belirtmektedir. Ayrıca, İbn Teymiyye'nin öğrencisi İbn Kesîr'in, İslâm Devleti'nin kurulması adına dinsiz Müslüman yöneticilerle savaşılması gerektiğini savunduğunu ve bunu, İbn Teymiyye'nin fetvaları ile Ebu Bekir'in haricilere karşı savaş ilanına dayandırdığını açıkladığını ifade etmektedir (Hoover, 2016, ss. 184-185). Bu bağlamda, Halid İslâmbuli, İbn Teymiyye'nin Moğol karşıtı fetvalarından ilham alarak Enver Sedat'ı öldürdüğünü açıklamıştır. İŞİD'in ideolojisinde, İbn Teymiyye'nin merkezi rolü vurgulanmaktadır. The Guardian, Ocak 2015'te İŞİD savaşçısı Ebu Musa'dan alıntı yaparak İbn Teymiyye'nin, 'Bu dinin temeli, hidayet veren bir kitap ve zafer getiren bir kılıçtır' sözünü aktarmıştır. Thomas Raff, İbn Teymiyye'nin Moğollar hakkındaki fetvasını analiz eden ilk Batılı bilim insanıdır. Denise Aigle eserinde, İbn Teymiyye'nin hassas konumunun, Şam halkının savaş durumu nedeniyle karşı karşıya kaldığı koşullardan kaynaklandığını beyan etmektedir (Aigle, 2007, s. 95; Bazzano, 2015b, s. 103; Bori, 2007, s. 2; Sheikh, 2017, s. 2). Dolayısıyla, İbn Teymiyye'nin Moğollarla ilgili fetvaları tarihsel bağlamında şekillenmiş olsa da, bu fetvaların sonraki yüzyıllarda farklı aktörler tarafından siyasal ve ideolojik amaçlarla yeniden yorumlanarak kullanıldığı görülmektedir. Johannes Jansen, İbn Teymiyye'nin Moğolları kınamasının özel koşullardan kaynaklandığını, ancak birçok modern Müslümanın bu kınamayı genelde geçerli bir husus olarak gördüğünü belirtmektedir. Bu durum, İbn Teymiyye'nin çalışmalarını anlamlandırırken bağlamın göreceli değerini

değerlendirme zorluğunu ortaya koymaktadır (Bazzano, 2015b, s. 103). Burada, İbn Teymiyye'nin Moğol Fetvalarında verdiği hükümler, bağlamından çıkarılarak grupların kendi amaçları doğrultusunda kötüye kullanıldığı görülmektedir. Jon Hoover'ın yazdığı makalede, İbn Teymiyye'nin modern Müslüman terörizminin manevi babası olarak kötü bir üne sahip olduğu belirtilmektedir. Enver Sedat'ın suikastçısı Halid İslâmbuli ve Usame bin Ladin gibi bazı modern Müslüman şiddet failleri, eylemlerini meşrulaştırmak için İbn Teymiyye'nin Moğol karşıtı fetvalarına başvurmuştur (Gleave & Kristó Nagy, 2018, s. 107; Jansen, 1987, ss. 391-393).

İbn Teymiyye'nin fetvaları, Suriye'yi işgal eden Moğollara karşı cihadı savunmaktadır. Moğollar İslâm'ı seçmiş olsalar da, İbn Teymiyye onları gerçekten İslâm dininde saymamış ve onlarla savaşılması gerektiğine karar vermiştir (Aigle, 2007, ss. 89-120; Gleave & Kristó Nagy, 2018, s. 107). Bu yaklaşım, İbn Teymiyye'nin cihad anlayışının yalnızca inanç beyanına değil, İslâmî hükümlerin uygulanmasına dayandığını ve bu nedenle Moğollara dair fetvalarında dinî meşruiyeti siyasal uygulamalarla ilişkilendirdiğini göstermektedir. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın suikastçıların ve benzerlerinin, İbn Teymiyye'ye atıfta bulunarak kendi hükümetlerine karşı saldırıları desteklemeleri, makul görünmemektedir. Çünkü İbn Teymiyye devrimci değildi ve kendi Memlûk yöneticilerine isyan etmedi. Açıkça sapkılara karşı şiddeti meşrulaştırırsa da, genel olarak günahlara karşı hoşgörülüydü ve Moğol karşıtı fetvalarını yalnızca Suriyelileri yabancı istilacılara karşı harekete geçirmek amacıyla yazmıştır (Gleave & Kristó Nagy, 2018, ss. 107-108; Michot, 2006, ss. 45-48; Michot vd., 2012, ss. 47-50). Dolayısıyla, İbn Teymiyye'nin fetvalarının tarihsel bağlamdan koparılarak modern siyasal şiddet eylemlerine dayanak yapılması, onun asli niyet ve tutumuyla doğrudan örtüşmemektedir.

Diğer taraftan, İbn Teymiyye, siyasi ve teolojik çatışmalar arasında bir ayrım yaparak siyasi şiddete tamamen karşı çıkmıştır. Müslümanların silahlı isyanlardan kaçınmaları ve yöneticilerine destek vermemeleri gerektiğini savunmuştur. Ona göre yalnızca teolojik isyana ve dinî hataya karşı güç kullanılmalıdır (El Fadl, 2001, ss. 271-279; Gleave & Kristó Nagy, 2018, s. 108). Bu yaklaşım, İbn Teymiyye'nin siyasal otoriteye karşı fiziki direnişi reddeden, ancak dinî sapma ve itikadî tehditlere karşı güç kullanımını meşru gören bir tutum benimsediğini ortaya koymaktadır. İbn Teymiyye, Moğol karşıtı fetvalarının yanı sıra Suriye'deki Nusayri direnişini kırmak amacıyla, Nusayriileri sapkın ve mürted ilan eden fetvalar yazmıştır. İbn Teymiyye, ağır dinî suçlar için ölüm cezası verilmesinde titiz davranmış ve tanrılaştırma, ölümlere dua etme veya velileri Peygamber Muhammed'e tercih etme gibi suçları işleyen ve

tövbe etmeyen Müslümanların idam edilmesi gerektiğini savunmuştur (Gleave & Kristó Nagy, 2018, s. 108). Ona göre, Peygamber Muhammed'e (s.a.v.) küfreden, ister Müslüman ister gayrimüslim olsun, herkes hakkında başka bir yola başvurulmadan idam cezası uygulanmalıdır (Friedmann, 2003, ss. 149-152; Gleave & Kristó Nagy, 2018, s. 108). Dolayısıyla, İbn Teymiyye'nin fetvaları, dinî sınırları ve toplumun itikadî bütünlüğünü korumak amacıyla ağır cezaların uygulanmasını meşru gören bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye'nin, dinî şiddeti meşrulaştırma konusundaki şöhretine rağmen, yapılan son araştırmalar onun evrensel kurtuluşa yönelik argümanlar da ortaya koyduğunu göstermektedir. İbn Teymiyye, Allah'ın rahmetinin adaletin önüne geçeceğini ve sonunda tüm insanların ateş azabının sona ereceğini savunmuştur. Bu görüşü öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye genişletmiş, Yusuf el-Karadavi da onaylamıştır (Dastmalchian, 2014, ss. 74-102; Gleave & Kristó Nagy, 2018, s. 108; Hoover, 2009, ss. 181-201). Modern bakış açısına göre, İbn Teymiyye'nin kâfirlere karşı şiddeti meşrulaştırması ile evrensel kurtuluş vizyonunun birleşimi genellikle uyumsuz görünmektedir. İlerici Müslüman yazar Svend White, Müslüman âlimlerin çoğunun kâfirlere Cehennem'de sonsuza dek cezalandırılacağını savunduğunu, ancak bazılarının bu görüşe karşı çıktığını gözlemlemiştir. White, İbn Teymiyye'nin evrensel kurtuluşa olan inancının, düşüncesinin diğer yönleriyle ironik bir şekilde çelişkili görüldüğünü ifade etmektedir (Gleave & Kristó Nagy, 2018, s. 109; White, 2009). White, İbn Teymiyye'nin evrensel kurtuluşa olan inancının ekümenik bir ruhla ilişkili olduğunu düşünmektedir; ancak modern mirasçılarında bu açıklığın eksik olduğunu belirtmektedir. İbn Teymiyye'nin hem evrensel kurtuluşu hem de şiddeti meşrulaştırması, sonuçsalcı ve rehabilite edici bir ceza teorisine dayanmaktadır. Bu nedenle, İbn Teymiyye'nin düşüncesinde bir çelişki olmadığını savunmaktadır. Cezalandırmanın, bireyin dini durumunu iyileştireceğine inanmaktadır ve bu, evrensel kurtuluş inancıyla çelişmemektedir (Gleave & Kristó Nagy, 2018, ss. 109-110; Hoover, 2013, s. 201). Bu sebepten dolayı, modern değerlendirmeler, İbn Teymiyye'nin bir yandan şiddeti meşrulaştıran fetvaları, diğer yandan evrensel kurtuluşa işaret eden umut verici yaklaşımlarının, görünürdeki karşıtlığa rağmen, sonuç odaklı ve ıslahı amaçlayan bir ceza anlayışı içinde tutarlı bir bütün oluşturabileceğini göstermektedir.

Jon Hoover, İbn Teymiyye'nin Moğollara bakışının zamanla katılaştığını, ancak 1299-1303 istilaları sırasında onlara mürted veya kâfir demediğini belirtmektedir. Günümüz cihatçıları, İbn Teymiyye'nin sonraki Moğol karşıtı fetvalarını kullanarak, İslâm hukukunu uygulamayanları kâfir ve mürted olarak

adlandırmayı haklı göstermektedir. İbn Teymiyye, Memlûk yöneticilerine asla mürted dememiş ve onları Sünni İslâm'ın koruyucuları olarak görmüştür (Hoover, 2019b, s. 40).

İbn Teymiyye, *Es-Siyasetü's-Şer'iyye* adlı eserinde cihad ile ilgili bir dizi Kur'an ayeti ve Peygamber hadisi içeren ifadelerden çıkarım yaparak, cihadın hem Müslümanlara karşı iç mücadeleler hem de gayrimüslimlere karşı dış savaş için kullanılabileceğini ifade etmektedir. Rudolf Peters'in sunduğu pasajlar, bu nedenle cihad uygulamasının dinî ve ahlâkî yönleri bağlamında "düşman" tanımını ele alıyor. Düşmanı cihadın uygulanması ve amacı bağlamında tanımlama fikri, Peters'in modern İslâm'da cihad uygulaması ve doktrin belirlenmiş siyasi sahnelerdeki önemi hakkındaki makalelerinde daha sonra tekrar ele alınıyor (Molloy, 2001, ss. 188-189). Bu yüzden, İbn Teymiyye'nin cihad anlayışı, düşman kavramını yalnızca dış tehditlerle sınırlamayıp içtimaî ve dinî sapmaları da kapsayan geniş bir çerçevede tanımlamış. Bu da kavramın, sonraki dönemlerde siyasî ve dinî tartışmalardaki esnekliğine zemin hazırlamıştır.

Muhammed Hasan Halil ve Amir Dastmalchian, eserlerinde, İslâm'ın kurtuluş dini olma kavramı tartışılmaktadır. Halil, 'İslâm', 'kurtuluş' kavramlarını sorgularken, coğrafi ve ideolojik olarak farklı dört temsilci seçer ve modern öncesi ile modern tartışmalar arasındaki bağlantıları ortaya koymaktadır. Halil, İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye'nin söylemlerinde Kur'an'ın benzersiz rolüne dikkat çekmektedir. Ayrıca, âlimlerin tefsir metodolojisine yeterince değinmediği eleştirisini yapmaktadır; buna karşın, çok sayıda birincil ve ikincil literatüre büyük bir aşinalık gösterdiği görülmektedir (Dastmalchian, 2014, ss. 117-121). Burada, yazarlar İslâm'ın kurtuluş dini olma iddiasını tarihî ve çağdaş tartışmalar üzerinden ele alırken, özellikle İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in düşüncelerinde Kur'an merkezli yaklaşımı önemsiyen bir bakış açısı sunduğunu ortaya koymaktadırlar.

Hoover, *İlimlilik ve Radikalizm Arasında İbn Teymiyye* adlı makalesinde, Yahya Michot'tan yaptığı alıntıda, günümüzde İbn Teymiyye'nin Moğol karşıtı fetvalarının yanlış algılandığını şu şekilde ifade etmektedir: İbn Teymiyye'nin (661/1263 – 728/1328) eseri, bazı bakımlardan onun devasallığının ve militanlığının kurbanıdır. Akademik çalışmaların dışında, kendisine yönelik okumalar, temel metinlerin cehaletinden muzdarip olmakta veya ideolojik indirgemelere dönüşmektedir. İslâm'ın, büyük Hanbelî âliminin mücadele ettiği Moğol gelgit dalgasından daha uzun vadede belki de daha ciddi sonuçlara yol açan bir neo-

cahiliyye ile karşı karşıya olduğu bir dönemde, nadir bir alakayı koruyan bu eser, daha iyi bir kaderi hak etmektedir. Bu aşamada, eserin canlandırdığı maneviyatı, sistematik bir şekilde sunamadığımız için, bunun yerine Le Musulman adlı eserin, günümüz inananlarının inancını ve düşüncelerini besleyebilmesi amacıyla özellikle zengin bazı sayfalarını Fransızcaya çevirmeyi öneriyoruz (Hoover, 2016, s. 187; Michot, 2006, s. 29).

İbn Teymiyye'nin metinleri, Müslüman dini kuruluşlarına karşı muhalefet için dini veya tarihi bir temel sağlamamaktadır. Michot, taraf tutmamaktadır ve okuyucuları daha önceki çeviri makalelerine yönlendirmektedir. Ayrıca, Michot, radikallerin ve dini kuruluşların İbn Teymiyye'yi anlamada eksik olduklarını ve manevi derinlikten yoksun bulduklarını vurgulamak istemektedir (Hoover, 2016, s. 189). Bu çerçevede Michot'nun yaklaşımı, İbn Teymiyye'nin fikri mirasının günümüz dini ve siyasi tartışmalarda araçsallaştırılmasına karşı temkinli bir duruş sergileyerek, söz konusu metinlerin bağlamsal ve manevi yönlerinin göz ardı edilmemesi gerektiği yönündedir.

Besnik Sinani, Post-Salafism: Religious Revisionism in Contemporary Saudi Arabia (Post-Selefilik: Çağdaş Suudi Arabistan'da Dini Revizyonizm) adlı eserinde, Selefilik'in küresel bir dini harekete dönüşümünü ve Selefi sonrası dönüşümlerin yerel koşulları yansıttığını tartışmaktadır. Post-Selefilik teriminin, Selefi dini otoritenin parçalanmasına işaret ettiğini belirtmektedir. Bu durum, Selefi mezhepçi retoriğin yumuşatılmasını ve diğer Müslüman gruplarla ittifakların oluşmasını ifade etmektedir. Ayrıca, Suudi Arabistan'ın küresel Selefilik'i destekleme ve finanse etmedeki benzersiz rolünü vurgulamaktadır (Sinani, 2022, s. 1). Bu değerlendirmede, Selefilik'in küresel yayılımı ve yerel dönüşümleri çerçevesinde Post-Selefilik kavramı ele alınmakta; dinî otoritenin geçirdiği değişim ve Suudi Arabistan'ın bu süreçteki etkisi üzerinden çağdaş İslâmî hareketlerin ideolojik esneklik kazandığı ortaya konulmaktadır.

Sinani, Selefi doktrinde beş farzın yerine getirilmesi gerektiğini ve türbe ziyaretleri ile ölümlerden şefaahat dilenmenin bid'at kabul edilmesini vurgulamaktadır. Vehhâbîlerin bu inanç formülasyonu, Suudi Krallığı'nın kurulmasında önemli bir rol oynayarak Şii ve Sünni toplulukların katledilmesine yol açmıştır. İbn Teymiyye'nin öğretileri, Vehhâbî hareketinde temel bir rol oynamış, ancak eleştirmenler çağdaş Vehhâbî yayınlarda İbn Teymiyye'nin eserlerinin çelişen kısımlarının çıkarıldığını ifade etmişlerdir (Sinani, 2022, s. 4).

Maurice Gaudefroy Demombynes, Henry Laoust'un eserinde, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin, İbn Teymiyye'nin önemli bir öğrencisi olduğunu ve onun öğretilerinin korunarak sürdürülmesine, ayrıca Vehhâbîliğin kurucusu Muhammed ibn Abdülvehhâb'a ulaşmasına büyük katkı sağladığını belirtmektedir (Gaudefroy-Demombynes, 1941, s. 37). İbn Kayyim el-Cevziyye'nin İbn Teymiyye'nin eserlerini derleyip tanzim etmesindeki çabası göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Elliot Bazzano'nun makalesinde, Yahya Michot'un İbn Teymiyye'nin eserleri hakkında yaptığı tespitler ele alınmaktadır. Michot, İbn Teymiyye'nin yazılarının sert eylemler içerdiğini ancak bunların bağlamının doğru anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. İbn Teymiyye'nin çatışmaya eğilimi genellikle tartışmalar ve otorite eleştirileri olarak kendini göstermekte, yazıları ise onu çoğunlukla pasifist olarak nitelendirmektedir. Akademisyenler, İbn Teymiyye'nin yazılarındaki bu gerilimin, bir paradoks teşkil ettiğini ileri sürmektedirler (Bazzano, 2015a, s. 104; El Fadl, 2001, ss. 274-279; Michot vd., 2012, s. xxi).

İbn Teymiyye'nin hem Batı'da hem de Müslümanlar arasında yanlış anlaşılması talihsiz bir durumdur. Bu, onun tartışmalı bir figür olması ve isminin Vehhâbî hareketiyle ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Vehhâbî hareketinin kurucusu Muhammed ibn Abdülvehhâb, İbn Teymiyye'nin yazılarından etkilenmiştir. İbn Teymiyye, İslâm'ı reform etmeye çalışmış; tasavvufu doğrudan kınamamış, ancak kabul edilemez sapmalarına eleştiri getirmiştir. Eserlerinde, yaygın İslâm doktrinlerini eleştirmiş, otoritenin sorgusuz sualsiz kabulünü reddetmiş ve neredeyse tüm İslâm mezheplerini eleştirmiştir. O, tam anlamıyla bir müçtehit (Makari, 1983, ss. 161-162).

Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Memlûklara son vermesinden, 18. yüzyılın ortalarına kadar Hicaz bölgesi Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Vehhâbîler, 1744'te ortaya çıkarak Suud ailesi ile iş birliği yapmış ve Osmanlı hâkimiyetine sonlandırmaya çalışmışlardır. 1805 yılında, Medine muhafızı, Vehhâbî saldırılarına karşı direnemediğini bildirmiştir. Osmanlı Devleti, bu bölgede hâkimiyeti tekrar ele geçirmek için Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Tosun Paşa'yı görevlendirmiştir. Tosun Paşa, 1812'de Medine'yi geri almış ve idareyi Abdullah ibn Suud'a teslim etmiştir. Mehmed Ali Paşa, bu anlaşmayı tanımayarak oğlu İbrahim Paşa'yı bölgeye göndermiş ve Hicaz bölgesinin hâkimiyeti tekrar Osmanlı'ya geçmiştir. Mekke ve Medine'deki tahribat onarılmıştır (Beyoğlu, 2010, ss. 426-427). Görüldüğü üzere, Osmanlı'nın etkisinin zayıflamaya başladığı dönemlerde, Vehhâbîler, Suud ailesinin desteğini alarak Hicaz bölgesini ele geçirmiştir. Süleyman Beyoğlu, makalesinde Hicaz bölgesinde Vehhâbîler ve Arapların hâkim olma çabalarını detaylı bir şekilde

ele almaktadır. Medine Müdafii Fahreddin Paşa'nın kahramanlıkları ile askerî ve siyasî dehası vurgulanmaktadır. Hicaz'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkışının ardından Fahreddin Paşa, 7 Ocak 1919'da Haşimi Hükümeti, İtilaf Devletleri ve Hicaz Kuvve-i Seferiyesi heyeti ile yapılan bir anlaşma sonucunda şehri teslim etmiştir (Beyoğlu, 2010, ss. 427-450).

1744'te Muhammed ibn Abdülvehhâb, Emir Muhammed ibn Suud'un desteğiyle el-Dir'îye'ye gelmiş ve Vehhâbî hareketi Suudi hanedanıyla bağlantılı hale gelmiştir. 18. yüzyılın sonunda Necd'i kontrol altına almış, Kerbela'ya saldırmış; Mekke ve Medine'yi işgal etmişlerdir. Osmanlı Padişahı, 1818'de Vehhâbî oluşumunu sona erdirmiş, ancak Vehhâbî hareketi, Suudi I. Faysal ile yeniden canlanmıştır. 20. yüzyılda İbn Suud'un faaliyetleriyle Suudi Arabistan Krallığı kurulmuş ve Vehhâbîlik, Arap Yarımadası'nda dini ve siyasi hâkimiyetini sağlamıştır (Laoust, t.y., s. 6). Vehhâbî devletinin oluşması esnasında, Sünni olmasına rağmen Osmanlı'nın kâfir ilan edilmesi derinlemesine araştırılması gereken bir konudur.

Cameron Zargar, Hanbelî Fıkında Vehhâbîliğin Kökenleri adlı eserinde, Vehhâbîliğin bir mezhep olmadığını, selefî takip ettiği Kur'an ve hadis metoduna dayandığını belirtmekte ve bunu bazı âlimlerin ifadeleriyle desteklemektedir (Zargar, 2017, s. 111). Vehhâbîlik, Muhammed ibn Abdülvehhâb ve halefleri tarafından yorumlanıp uygulanan, Takıyyüddîn İbn Teymiyye'nin ve Hanbelî fıkıh okulunun entelektüel mirasıdır. Aşırı gelenekçilik ve gerçekçilikle damgalanan Vehhâbîlik, şeriat hukukunun ruhunu kabul ederken; kelâm, tasavvuf, ilal ve mecaz gibi skolastik kavramları reddetmektedir (Hassan, 2016, s. 4).

Suudi Arabistan İslâm Devleti, Vehhâbî ceza yasasını büyük ölçüde benimsemiştir. Vehhâbîliğin en büyük katkıları arasında, velâ ve'l-berâ (İslâm'a bağlılık ve İslâmî olmayan yolları reddetme) ve tevhd kavramları bulunmaktadır. Vehhâbî din adamları, bu kavramları detaylı bir şekilde yorumlamaktadır. Gerçek Müslümanlar, İslâmî olmayan uygulamaları ve gayrimüslimleri aktif bir şekilde reddetmelidir. Muhammed ibn Abdülvehhâb'a göre, Allah'ın birliğini tanıyıp müşriklere düşmanlık göstermeden İslâm sahih olamaz (Hassan, 2016, s. 5). Suudi İslâm Devleti'nin Vehhâbî ceza hukukunu benimsemesi, tevhd ile velâ ve'l-berâ ilkelerinin siyasal ve toplumsal düzenin normatif temellerine dönüştüğünü; böylece İslâm anlayışının hem bireysel kimlik hem de toplumsal aidiyet düzeyinde keskin ayrımlar üzerine kurulduğunu göstermektedir.

Sahva dönemi âlimlerinin etkisi, Selefîliğin İslâm Devleti gibi grupları

meşrulaştırmasına katkıda bulunmuştur. Selefi gelenekler, İslâm Devleti'nin söylemi için dinî malzeme sağlamakta ve kendisini geleneksel İslâm'la ilişkilendirmesine yardımcı olmaktadır. Ancak, İslâm Devleti bu geleneklerin ötesine geçmiş ve geleneksel Selefilerle dinî temelde karşı karşıya gelmiştir. İbn Teymiyye'nin ve Vehhâbilîğin aşırılıkçı fikirleri, modern dindar aydınlar tarafından siyâsî ve devrimci amaçlar için kullanılmıştır. Velâ ve berâ kavramı, Sahva döneminde Batı'yı da hedef almak için bir silah hâline getirilmiştir (Hassan, 2016, s. 16). Bu bağlamda, Sahva hareketinin etkisiyle Selefi düşünce radikalleşerek İslâm Devleti gibi örgütlere ideolojik zemin sağlamış, ancak bu örgütler zamanla klasik Selefi mirastan ayrışarak daha uç bir dinî-siyasal söylem üretmiştir.

İslâm dini düşünce temelinde çokça tartışılan bir figür olan İbn Teymiyye, hayatı boyunca birçok kez hapis cezasıyla karşı karşıya kaldı. Ancak modern zamanlarda, Vehhâbi hareketi tarafından saygı görüyor ve İslâmın altın çağı olan Peygamber döneminin yeniden canlanmasını savunan Selefi gruplar tarafından benimseniyor. Ayrıca, El Kaide de dâhil olmak üzere aşırılıkçı örgütler, şiddet eylemlerini ve silahlı çatışmaları mantıklı kılmak için onun eserlerini kullanıyor (Rapoport & Ahmed, 2010, s. 4).

11 Eylül sonrasında, Batı tarafından ciddi bir tehdit olarak görülen köktendinci İslâmcı gruplar arasında El Kaide, Taliban ve İŞİD yer almaktadır. Vehhâbilîğin bu grupların kökeni olduğuna inanılmaktadır. Vehhâbi öğretileri fanatik ve radikal olarak tanımlanmaktadır. İbn Abdülvehhâb ile Usame bin Ladin'in cihat kavramları arasında farklar bulunmaktadır. Vehhâbilîğin, El Kaide gibi radikal hareketlerin nedeni olmadığı sonucuna varılmaktadır. İbn Abdülvehhâb'ın doktrini ile çağdaş Vehhâbilik arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır (Topaloğlu, 2018, ss. 82-84).

İbn Teymiyye, Gazzâlî ile birlikte İslâm tarihinin modern öncesi en etkili iki âliminden biri olarak kabul edilmektedir. 11 Eylül trajedisine ilişkin resmî raporda, bu olaylara yol açan fikirlerin babası olarak anılmaktadır. Yahya Michot, İbn Teymiyye'nin fikirlerinin, onun nüfuzu ve ahlâkî otoritesi nedeniyle nasıl kötüye kullanıldığını gösteren bir analiz sunmuştur (Michot, 2006, s. 14).

Muhammed ibn Abdülvehhâb'ın kardeşi Süleyman, İbn Teymiyye ve İbnü'l-Kayyim'in eserlerine dayanarak, Abdülvehhâb'ın putperestlik konusundaki tekfir görüşünü çürütmeye çalışmıştır. Süleyman, dinî otoritelerin kişilere hatalarını açıkça belirtmesi gerektiğini savunmuştur. Muhammed ibn Abdülvehhâb ise kutsal şahıslara

dua etmenin büyük bir putperestlik olduğunu ve kendilerinin ortaya koydukları uygulamaları kabul etmeyenlerin kâfir sayılması gerektiğini iddia etmiştir (Commins, 2006, ss. 21-26).

İbn Teymiyye'nin kutuplaştırıcı ve bazen paradoksal görüşleri, hem modern hem de modern öncesi âlimler tarafından farklı şekillerde değerlendirilmektedir. Kimi onu bir kahraman, kimi ise bir baş belası olarak tasvir ederken, bazıları zihinsel rahatsızlıklardan muzdarip olduğunu öne sürmektedir. İbrahim Musa gibi âlimler, İbn Teymiyye'yi Gazzâlî ile karşılaştırmış ve Gazzâlî'nin eleştirel kozmopolitizmi benimsemesine karşın İbn Teymiyye'nin buna direnç gösterdiğini ifade etmişlerdir (Bazzano, 2015b, s. 104; Moosa, 2005, ss. 152-153).

Besni Sinani, Post-Selefilik'in Suudi Arabistan'da siyasi, sosyal ve dinî süreçlerin bir birleşimi olduğunu belirtmektedir. Hükümetin İslâmcı aktivizme yönelik tepkileri, toplumsal ve dinî eleştirilerle birleşmiştir. Reformlar, dinî alanı daraltarak ve dinin rolünü azaltarak krallığın siyasi kimliğini yeniden şekillendirmiştir. Hükümet, Selefiligi kınamamış, ancak aşırılığa yönelik saldırılar Selefi normlara da yansımıştır. Bu duruma yerleşik din âlimleri sessiz kalmış ve hükümeti desteklemiştir. Teolojik eleştiriler, Selefi teolojisinin temel yönlerini ve toplumsal kopma eğilimlerini hedef almıştır. Selefilik, Suudi siyasi kimliğinin önemli bir bileşeni olarak kalmaya devam etmektedir. Hükümet, reformları destekleyecek "evcilleştirilmiş" bir Selefiligi şekillendirmeye çalışmaktadır (Sinani, 2022, s. 13).

Hanifi Şahin, İbn Teymiyye'nin Siyaset Anlayışı adlı eserinde, İbn Teymiyye'nin devlete itaatin gerekli olduğunu savunduğunu ve isyana izin vermediğini belirtmektedir. Şahin, radikal grupların İbn Teymiyye'yi yanlış yorumladıklarını ve bu grupların, İbn Teymiyye'nin söylediklerinden değil, söylemek istediklerinden hareketle bir isyan retoriği oluşturduklarını ifade etmektedir. Ayrıca, Şahin, bu grupların varlığının bir çelişki oluşturduğunu vurgulamaktadır (H. Şahin, 2013, s. 636). Radikal grupların İbn Teymiyye'nin görüşlerini yanlış yorumlayarak başkaldırı çıkarımı yapmaları onların farklı kaynaklardan manipüle edildiği şüphesini güçlendirmektedir.

Günümüzde Vehhâbîliğin, Selefi düşüncenin temsilciliğini yaptığı iddia edilmektedir. Ancak bu kurum, savunduğu esasları İbn Teymiyye'ye dayandırmasına rağmen, özellikle Allah'a şirk koşma ve bid'at anlayışları açısından onun görüşlerinden ayrılmaktadır (Sabırlı, 2013, s. v).

Richard Bonney, *Jihad from Qur'an to Bin Laden* (Kur'an'dan Bin Ladin'e Kadar Cihat) adlı eserinde, cihad kavramının İbn Teymiyye ve Muhammed ibn Abdülvehhâb gibi düşünürler tarafından desteklendiğini belirtmektedir. Cihad çağrısı yapan devrimci hareketlerin emperyalist imalar taşıdığını vurgulamaktadır. Yirminci yüzyılın Sünnî ve Şîî cihatçı gruplarını tartışmakta ve cihadın saldırgan ve politik bir nitelik taşıdığını ifade etmektedir. Filistin-İsrail anlaşmazlığı ile modern küresel cihatçıları detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bonney, cihatçı dünya görüşünü, manevî hiyerarşiyi, petrol fiyatlarını ve Amerikan savaş makinesini tartışarak duruma bütünsel bir bakış açısı ile sunmaktadır (Ahmed, 2005, s. 133). Richard Bonney'nin çalışması, cihadın tarihsel ve teolojik kökenlerini modern siyasi bağlamda analiz ederek, bu kavramın devrimci hareketlerce nasıl yeniden yorumlandığını ve küresel güç dengeleriyle nasıl ilişkilendirildiğini ortaya koymakta; böylece cihadın hem içsel doktriner hem de dışsal stratejik boyutlarına yönelik çok katmanlı bir değerlendirme sunmaktadır.

İbn Teymiyye'nin kamuoyu üzerindeki etkisi, Burcî Memlûkler döneminde azalmasına rağmen ulema çevresinde devam etmiştir. Onun fikirlerine sadık kalması ve zorluklara göğüs germesi, bu devamlılığın nedenlerinden biridir. Osmanlıların Suriye ve Mısır'ı fethi sonrasında, Hanbelî mezhebinin gelişmesi yavaşlamıştır. Ancak İbn Teymiyye'nin fikirleri yayılmaya devam etmiştir. Onun görüşlerini destekleyen âlimler arasında Ali el-Kârî, Ebü'l-Yümn el-Uleymî ve Mer'î b. Yûsuf el-Kermî yer almaktadır. 18. yüzyılda Muhammed ibn Abdülvehhâb, İbn Teymiyye'nin görüşlerinden etkilenerek Vehhâbilik hareketini başlatmış ve Suudi Arabistan'ın kurulmasında rol oynamıştır. İbn Teymiyye'nin fikirleri, XVIII. yüzyıldan itibaren çeşitli Müslüman ülkelerde ıslah ve yenilik hareketlerine ilham kaynağı olmuştur. Hanbelî mezhebi günümüzde de etkisini sürdürmektedir (Koca vd., 1999a, s. 394).

Bereketli Hilal'de, Hanbelîler, Abbasi Halifeliği'nin yıkılmasından sonra azınlık olmalarına rağmen, İbn Teymiyye'nin düşünceleriyle Hanbelî bir devletin ortaya çıkışı sağlanmıştır. Ancak bu gelenek son bulmuş ve İbn Hanbel'in yanlışı yasaklama doktrini bürokratik bir işlev haline gelmiştir. Sistem, kökten dinci bir devrimle canlandırılrsa bile bu durumun değişmeyeceği görülmektedir (Cook, 2001, ss. 147-192). Bu tarihsel örnek, Hanbelî düşüncenin siyasi kurumsallaşma sürecinde karşılaştığı yapısal sınırlamaları gözler önüne sererken; dinî otoritenin devlet aygıtına entegre edilmesiyle birlikte, doktrinlerin asli ahlâkî işlevlerinden uzaklaşarak bürokratikleşmeye ve normatif etkilerini yitirmeye başladığını göstermektedir.

Orta Arabistan'da, Muhammed ibn Abdülvehhâb'ın önderliğinde İbn

Teymiyye'nin yazılarından ilham alan teolojik ve askerî bir hareket ortaya çıkmıştır. Bu hareket, kısa sürede yayılmış, savaştı halkı etkisi altına almış ve önemli başarılar elde ederek yarımadadan Irak'a kadar uzanmıştır. Sonunda, siyasi bir ulus-devletin kurulmasına yol açmıştır (Goldziher & Lewis, 1981, s. 242).

Vehhâbî hareketi, İbn Teymiyye'nin bid'atlere karşı Hanbelî protestolarını hayata geçirmiştir. Tütün ve kahve kullanımı gibi yenilikler de dâhil olmak üzere tüm bid'atlere karşı çıkmışlardır. Hem Sünnî hem de Şîî veli kültlerinin mabetlerine saldırmışlar ve yalnızca Mısırlı Mehmet Ali Paşanın birlikleri tarafından durdurulabilmişlerdir. Vehhâbîlere göre bu tür mabetler putperestlikti ve sünnetin iadesi adına mücadele etmişlerdir. Mezar ve kutsal emanetler kültürünü, minarelerin camilerle birleştirilmesini ve tespih kullanımını reddetmişlerdir. Günlük yaşamda basitlik ve lükslerin reddedilmesini esas kılmışlardır. Hicri yedinci yüzyıl Medine'sinin koşulları, Vehhâbîlerin devletinde model olarak hizmet etmiştir (Goldziher & Lewis, 1981, s. 244).

İbn Teymiyye, hükümdara karşı silahlı ayaklanmanın her zaman daha fazla yolsuzluk getirdiğine inanır ve adaletsizlik karşısında erdemli bir duruşu savunur. Yöneticilere boyun eğmek tam bir pasiflik gerektirmez; vicdani ret, şiddet içermeyen protesto ve sivil itaatsizlik, İslâm'da yer bulur. Güç karşısında doğruyu söylemek ve bunun sonuçlarına sabırla katlanmak önem taşır. Michot, 2011 yılındaki Mısır Tahrir Meydanı göstericilerini bu bağlamda değerlendirerek şiddet içermediklerini belirtmektedir (Khan & Kendall, 2016, s. 191). Buna göre, İbn Teymiyye'nin siyasal adaletsizlik karşısında şiddetsiz direnişi meşru gören yaklaşımının, modern sivil itaatsizlik pratikleriyle buluşabileceğini ve İslâm düşüncesinde aktif vicdanî duruşun köklü bir zemine sahip olabileceğini ortaya koymaktadır. Damla Taşdemir, Türkiye'de Selefî Hareket ve Dini Radikalizm adlı yüksek lisans tezinde sefiliğin tarihsel sürecini anlattıktan sonra, sefiliğin radikal İslâm olarak Türkiye'de ortaya çıkış ve var oluşunu araştırmaktadır. Taşdemir tezinde, sefiliğin İslâm dininin radikal bir yorumu olduğunu ve bunun radikal cihatçı faaliyet ve hareketlere kaynaklık ettiğini belirtmektedir. Çünkü Selef-i Salihin, fiil ve hareketlerinde katı ve sabit bir tutum izlememelerine rağmen günümüz selefî anlayışın bunu göz ardı ederek değişmeyen sert tutum takınmaktadırlar. Selef-i Salihin, uygulama ve sözlerinin ebediyen değişmeyecek hususlar olarak görmemelerine rağmen, şu anki selefî anlayış kendini İslâm'ın tek temsilcisi olarak görmektedir. Kendilerine özgü oluşturmuş oldukları fikir yapısı ile tekfirci ideolojiyi harekete geçirmektedirler. Bu düşünce yapısı tevhid anlayışına sahip insanların sözlerine inanmayan günümüz sefîlerinin bu Müslümanların mal ve canlarına zarar vermektedirler (Taşdemir,

2016, ss. 42-47). Bu çözümlenme, günümüz Selefi söyleminin tarihsel Selef-i Sâlihîn çizgisinden uzaklaşp katı ve dışlayıcı bir yorum tarzı benimsediğini; bu durumun ise radikal ideolojik yönelimlere ve tekfirici şiddet pratiklerine zemin hazırladığını ortaya koymaktadır. Taşdemir, günümüzde Selefiliğin üç türünün olduğunu, bunların Suudi, Cihadi ve Tekfirici Selefilik olduğunu belirtmektedir. Cihadi Selefiler, Müslümanların sıkıntılarının temel sebebinin İslâm'dan uzaklaşmak olduğunu, bunun çaresinin ise İslâm'ın özüne dönmek olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden cihadın farz-ı kifaye olduğunu, devlet emri ile cihat yapılamaması durumunda, ferdi cihadın yapılabileceğine cevaz vermişlerdir. Bu durumda cihat yapılan ülkelerde düşmanların arasında bulunan masumların da ayırt edilmeden öldürülmesine izin vermişlerdir. Suudi Selefi anlayışında namaz kılan başkana itaati zorunlu kılmış; isyanı yasaklamıştır. Bir ülkedeki veya yerleşim yerindeki bazı insanların günah ve küfrü netice veren davranışlarından dolayı bütün halk kâfir ilan edilmez. Suudi Selefi anlayışında intihar saldırıları kabul edilmemektedir. Bundan dolayı Vehhâbilik ile Selefilik arasında usul ve furû bakımından bir ayrım söz konusu değildir. Şu bir gerçektir ki, Vehhâbilik, Selefiliğin tarih boyunca ilk kez siyasi kimliğe girmiş halidir (Taşdemir, 2016, s. 160).

Taşdemir, radikal hareketler ve Selefi ideolojinin Arap-İslâm geleneğine yakın olduğunu söylemektedir. Türkiye'de Selefi hareketlerin çoğu, sistemin insanların inançlarının gereğini yerine getirmelerini engellemekten dolayı ortaya çıkmışlardır. Bu hareketlerin ilki olarak Akıncılar hareketi kabul edilmektedir. Akabinde İBDA-C oluşmuş ancak İslâm'a yakın bir partinin iktidara gelmesi ile bu hareketlerin gücünü kaybettiği ifade edilmektedir (Taşdemir, 2016, s. 68).

4.1.4. Yaşadığı dönemden sonra toplumsal yapılardaki yansımaları

İbn Teymiyye'nin etkisi, yaşadığı yüzyıllardan modern döneme kadar devam etmiş ve hâlâ önem arz etmektedir. Hukûkî reformları, Moğollardan Osmanlılara kadar birçok reformcuyu etkilemiştir. Etkisi çeşitli disiplinlerde görülmüş ve on sekizinci yüzyıldan itibaren neredeyse hiçbir Müslüman reformcu, onun mirasından faydalanmadan veya onunla bağlantı kurmadan var olamamıştır (Anjum, 2012a, s. 30). İbn Teymiyye'nin mirasının hem tarihsel süreçte hem de modern İslâm düşüncesinde süreklilik arz eden belirleyici bir referans noktası hâline geldiğini göstermektedir.

Moğol saldırısından sonra İslâm imparatorluğu zor zamanlar geçiriyordu ve İslâm'ın sünnet ruhuna göre yeniden canlandırılması gerektiği düşünülüyordu. İbn Teymiyye, İslâm'ı başlangıcına döndürmeyi talep etti, ancak insanların yüzyıllardır

tarihsel sonuçlarla yaşadıkları ve bunlara saygı duymaları gerektiği gerçeğiyle karşılaştı. Gazzâlî, ritüelizm, rasyonalizm, dogmatizm ve mistisizmi uzlaştıran bir formül bularak Ortodoks-Sünni İslâm'ın ortak malı haline gelen bir sistem oluşturdu. İbn Teymiyye, aleyhine açılan çeşitli mahkemelerde yargılandı ve nihayet hapisanede öldü. Ancak sonraki yüzyıllarda eserleri okunmaya ve etkili olmaya devam etti. On sekizinci yüzyılın ortalarında Vahhabilik hareketiyle öğretileri yeniden canlandı (Goldziher & Lewis, 1981, ss. 240-241). İbn Teymiyye'nin etkisi, yalnızca kendi dönemiyle sınırlı kalmamış, İslâm düşünce tarihinde kalıcı izler bırakmıştır. Fikirleri, dönemin ulemâsı, yöneticileri ve halk arasında tartışmalara ve kutuplaşmalara yol açmıştır. Tarih boyunca, İbn Teymiyye'nin fikirlerini savunanlar olduğu gibi onu sert bir şekilde eleştirenler de olmuştur (Koca vd., 1999a, s. 393).

İsmail Akkoyunlu, Türkiye'de İbn Teymiyye hakkında yapılan çalışmaları ve bu âlimin nasıl tanındığını ele aldığı bildirisinde, İbn Teymiyye'nin Selefi mefkûrenin güçlü teorisyenlerinden ve Ehl-i Hadis ve Hanbelî düşünce sisteminin en etkili figürlerinden biri olarak kabul edildiğini belirtir (Akkoyunlu, 2017c, ss. 1-17). Dolayısıyla, Türkiye'deki akademik literatür, İbn Teymiyye'yi Selefi düşüncenin teorik çerçevesini şekillendiren ve Ehl-i Hadis ile Hanbelî gelenekleri üzerinde kalıcı etkiler bırakan merkezi bir figür olarak konumlandırmaktadır.

Selefilik akımının en önemli figürleri arasında Ahmed bin Hanbel ve İbn Teymiyye'nin olduğu görülmektedir. Bu âlimlerin doktrinleri, Vehhâbilik hareketinin temelini teşkil etmektedir. Selefilik üç aşaması olduğu varsayılmaktadır. Bunlardan birincisi sessiz selefilik, ikincisi siyasi selefilik ve sonuncusu cihatçı selefiliktir. Bu üç hususun her birini farklı tarzda önceleyen grup ve akımlar olmuştur. Mesela Yemen'de Muhammed ibn 'Ali el-Şevkani (ö. 1834), bir reformcuymdu. Bu lider, kanun kaynaklarını radikal bir şekilde doğrudan Kur'an ve Hadislere dayandırmaktaydı. Hindistan'da ise Şah Veliyyullah (d.1703-ö.1762), taklit ve popüler geleneği reddeden ve Hadis ve Kur'an'ın çalışmasına odaklanan karşılaştırılabilir bir reform programı başlattı. Ayrıca Delhi yakınlarında 1867'de açılan Deobandi Okulu, esas olarak hadis öğretti ve bu okulun üyeleri, yetersiz insan akıl yürütmesine dayandıkları için rasyonel hukuk, mantık ve felsefe çalışmalarına karşı çıktı (Meijer, 2014, ss. 5-7). İbn Teymiyye, tasavvuf ehlinin bazı uygulamalarını birçok yönden eleştirmekteydi, ancak bazı selefi akımlar, tasavvufu onaylamışlardır. Bunlardan Şah Veliyyullah'ın kendisi bir tasavvuf ehlidir. Aynı şey, 1934'te Mevlana Muhammed İlyas (d.1885-ö.1944) tarafından kurulan Deobandi Okulu'nun bölünmesi ile oluşan Hindistan'daki Tebliğ Cemaati için de geçerlidir. Tasavvufu kendilerine rehber edinen bu iki ekolün Vehhâbilerle ortak yönü,

‘tevhid’te vurgu yapmaları ve ‘bid’atleri’ kınamalarıydı. Kabul etmedikleri bazı bid’atler şunlardır: Peygamberimizin Doğum gününün kutlanması, manevi olarak yücelmek için müzik çalmak, ayrıntılı düğünler veya cenaze törenleri veya Hindu ve Şii ayinlerinin Sunni uygulamalar dâhil edilmesidir (Meijer, 2014, s. 7).

Vehhâbî din adamları, bid’at kavramını kullanarak Sûfî ve Şîî uygulamalarını çok tanrılı olarak etiketlemektedir. Bu takıntı, bazen Müslüman kardeşlerin mürtet ilan edilmesine yol açabilmektedir. Ana akım Müslümanlar, dinde yeniliğin yasak olduğu konusunda hemfikir olsalar da Vehhâbî din adamları, İbn Teymiyye'nin katı duruşundan yararlanarak diğer Müslümanların meşru kabul ettiği pek çok uygulamayı bid’at olarak nitelendirmekte ve Sûfî ile Şîî iddialarını reddetmektedir (Hassan, 2016, ss. 4-5).

Münire Gözde Aygın'ın tezinde, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarında Selefiliğin Cemalettin Afgani, Muhammed Abduh ve Reşit Rıza tarafından temsil edildiğini, ancak Amerika'daki Selefilerin İbn Teymiyye'yi referans gösterdiğini belirtir. Gözde Aygın, İbn Teymiyye'nin tevhid anlayışını ve siyasi görüşlerini modern çağa adapte ederek bir siyasi söylem geliştirdiklerini ifade eder. Bilal Philips eserinde, İbn Teymiyye'nin kendini gerçek İslâm'ı bulmaya adanmış, İslâm'ı hem ilmi platformlarda hem de savaş meydanlarında savunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca tasavvuf ve felsefe ehline karşı Selefî görüşlerini savunmuş ve fetvalar vermiştir (Aygın, 2022, ss. 21-157; Philips, 2015). Bu bağlamda İbn Teymiyye, gerek klasik dönemdeki ilmî mücadelesiyle gerekse modern Selefî akımların düşünsel referansı hâline gelmesiyle, hem tarihsel hem de ideolojik düzlemde İslâm düşüncesinin dönüşümünde merkezi bir figür olarak konumlanmıştır.

Muhammet Yazıcı, İbn Teymiyye'nin Bazı Kelâmî Kavramlara Yaklaşımı-II başlıklı makalesinde, İbn Teymiyye'nin tarihte yanlış anlaşılan karakterlerden biri olarak öne çıktığını; yalnızca muhaliflerinin değil, aynı zamanda taraftarlarının da kendisini doğru anlamadıkları için tarafsız bir şekilde anlatamadıklarını ifade etmektedir. İbn Teymiyye'ye karşı olanlar, onu küfürle suçlayacak dereceye varırken, bazı sevenleri onun gerçekten Ehl-i Sünnet ve Cemaat mensubu olduğu hususunda tereddüt duymaktaydılar (Yazıcı, 2017, s. 59).

İbn Teymiyye, modern öncesi ve modern dünyada hem olumlu hem de olumsuz algılar uyandırmıştır. Onun hukûkî, siyâsî ve teolojik görüşleri din ve devlet otoritelerini rahatsız etmiş; bu nedenle hayatı boyunca birçok kez hapse atılmıştır.

Hem düşmanları hem de sevenleri bulunmaktaydı; cenazesine yüz binlerce kişi katılmıştır. Çağdaş bilim, İbn Teymiyye'yi ya sapkın ya da önemli bir ilham kaynağı olarak tasvir etmektedir. Selefî ve Vehhâbî hareketler, onun çeşitli görüşlerini benimsemiştir. İbn Teymiyye, teoloji, siyaset teorisi, Kur'an tefsiri, içtihat ve mistisizm gibi konularda eserler kaleme almıştır (Bazzano, 2015b, s. 100).

Jon Hoover, İbn Teymiyye'nin İslâm geleneğinin orta dönemindeki en keskin ve tartışmalı din bilginlerinden biri olduğunu ve yazılarının modern çağda çeşitli amaçlar için kullanıldığını belirtmektedir. Tunuslu düşünür Ebu Ya'rub el-Marzuki, İbn Teymiyye'yi modern felsefî nominalizmin habercisi olarak görürken, Fazlur Rahman onu reformist modernizmin modeli olarak değerlendirmektedir. Katar merkezli Yusuf el-Karadavi ise İbn Teymiyye'yi merkezçiliği savunan bir âlim olarak tanımlamakta ve onun çoğulcu toplumda siyasî katılımı ile savunmacı cihat yaklaşımını desteklediğini ifade etmektedir (Hoover, 2016, s. 177).

Yakın zamana kadar İbn Teymiyye, edebiyatçı, anti-rasyonalist ve gelenekçi olarak görülmekteydi. Etkisinin sınırlı olduğu düşünülmekte ve Vehhâbîlik tarafından temsil edildiği kabul edilmekteydi. Geleneksel Müslüman muhbirler, bu imajın oluşmasında etkili olmuştur. Ancak son iki yüzyılda, İbn Teymiyye'ye olan ilgi artmış ve Batı biliminde de önem kazanmıştır. Henri Laoust, İbn Teymiyye'nin sosyal ve siyasî düşüncesine yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunan ilk araştırmacılardan biridir. Yeni araştırmalar, İbn Teymiyye'nin felsefe ve Sûfiliğe yaklaşımının karmaşık ve derin olduğunu göstermektedir (Anjum, 2012a, ss. 10-11). Bu sebepten dolayı, modern araştırmalar İbn Teymiyye'nin düşüncesinin önceki indirgemeci yaklaşımların ötesinde, çok boyutlu ve yeniden değerlendirilmesi gereken bir entelektüel miras sunduğunu ortaya koymaktadır.

Bediüzzaman Said Nursî, Emirdağ Lâhikası adlı eserinde, Vehhâbîliği perde altında kabul edenlerin bid'atlara bir derece ve bir cihette müsait olduklarını ifade etmektedir. Said Nursî ayrıca, müfrit Vehhâbîlerin Âl-i Beyt ve İmam Ali'ye adavet ettiklerini, bu yüzden bir bakıma Âl-i Beyt ve Hz. Ali'nin manevî hediyesi olan Risale-i Nur'a itiraz etmeye başladıklarını aynı eserde yazmaktadır. Said Nursî, Risale-i Nur'da Âl-i Beyt sevgisinin esas olduğunu belirterek, Risale-i Nur şakirtlerinde Vehhâbîlik damarının olmaması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak, günümüzde kâfir ve dalâlet ehlinin Müslümanlar arasındaki bu ayrılıktan faydalanmasına izin vermemek için bu küçük ayrıntıları ihtilâf konusu yapmamak gerektiğini söylemektedir. Nursî, Vehhâbîlik damarının ve Râfizîlerin İslâmiyet'e zarar vermemeleri için Sıffin Harbi'ndeki bâğîlerden dahi bahsetmeyi zararlı

görmektedir. Said Nursî'nin en dikkat çekici tespiti ise şöyledir: “Günümüzde kendilerini açıklamayan gizli münafıklar, Vehhâbîlik fikri ile en çok İslâmiyet’i ve Kur’ân’ı koruyan bazı hocaları elde ederek onları ehl-i hakikati Alevîlikle suçlamakta kullanmaktadırlar.” Nursî, son olarak Risale-i Nur talebelerinin tam ihlâsı kazanarak yaptıkları tebliğe, hiçbir fikrî oluşumun itiraz etmediğini; bilakis mutaassıp Şîiler ve müfrit Vehhâbîlerin de Risale-i Nur dairesine girmeye başladıklarını beyan etmektedir (Nursi, 1996, ss. 107-211). Dolayısıyla Said Nursî, Vehhâbîlik ve Şîilik gibi mezhepler arası ayrışmaların istismara açık bir alan oluşturduğunu vurgulayarak, Risale-i Nur hareketinin ihlâs ve birlik ilkeleri çerçevesinde bu tür gerilimleri aşmayı hedefleyen bütünleştirici bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Vehhâbiliği benimsemiş görünen bazı âlim görünüşlü kişilerin, İslâm’ın birlik ve bütünlüğüne yapacakları fitne ile zarar verebilme ihtimalleri olduğunu belirtmektedir.

Maurice Gaudefroy-Demombynes'e göre, Vehhâbîler, İbn Teymiyye'nin fikirlerinden ilham alarak Mekke ve Medine'deki kutsal evleri yıkmış veya kapatmışlardır. Ancak bu hareket, Suudi Arabistan ile sınırlı kalmış; Kuzey Afrika'da ise halk, alışkanlıklarını değiştirmemiş ve Vehhâbî eğilimli ulemânın 'murabıtlara' karşı muhalefetine kayıtsız kalmıştır (Gaudefroy-Demombynes, 1941, s. 38). Arabistan'da Vehhâbiliğin kutsal mekânları yıkma eylemi, Vehhâbiliğin kabul gördüğü bütün ülkelerde aynı olmamış, Afrika'da ulemanın onay vermesine rağmen halk dervişlerin, sufilerin hayat tarzlarına dokunmamıştır. Burada, Arabistan yönetiminin uygulamayı cebren yaptırdığı izlenmi ağır basmaktadır.

Vehhâbî din adamları, özellikle Şîilere karşı açık sözlüdür. El-Fares, Şîileri 'ihanet simgesi' olarak tanımlamakta ve İbn Teymiyye'nin Şîileri fitne ve felaketlerin kaynağı olarak gördüğünü aktarmaktadır. Ancak Hamoud el-Omari gibi bazı din adamları, Şîiliği sapkın bir mezhep olarak görmelerine rağmen Şîi sivillere yönelik şiddetin kabul edilemez olduğunu vurgulamaktadır (Hassan, 2016, s. 15). Bu çerçevede, Vehhâbî din adamları arasında Şîiliğe yönelik eleştirilerde ortak bir söylem bulunsa da, şiddet ve toplumsal çatışma konularında farklı tutumların varlığı dikkat çekmektedir.

Osmanlı Mecelle'sindeki şeriat doktrininin değişimleri ve klasik Hanefî ile Hanbelî hukukçuların yaklaşımları incelenmektedir. Mecelle ve Hanefî sözleşme hukukunda önemli şart kategorileri tartışılmakta ve Es-Sarâhsî ile el-Kâsânî'nin eserleri analiz edilmektedir. Hanefî sözleşme hukukundaki geçersiz şart kategorisi, Osmanlı yasa koyucularını Hanbelî hukukçulara yöneltmiştir. İkinci Kısım, geç

dönem Hanbelî hukukçuların sözleşme şartlarına ilişkin doktrinini ve İbn Teymiyye'deki doruk noktasını ele almaktadır. Hanbelî içtihadı, mezhebinin ilerici çözümlerini benimsemiş ve şart koyma özgürlüğünü savunmuştur. Hanbelî İslâm hukuku, dört ana Sünnî mezhepten en sonuncusudur ve on birinci yüzyılda kesin bir şekil almıştır (Arabi, 2001, ss. 39-40).

İbn Teymiyye, Bahrî Memlûkler döneminde yaşamın her alanında etkili olmuş ve sonraki dönemlerde birçok kişiye ve fikir akımına ilham vermiştir. Ancak, savunduğu görüşler toplumlar arasında tartışmalara ve kutuplaşmalara neden olmuştur (Akkoyunlu, 2017a, s. 393; DeLong-Bas, 2004, s. 251). Bu bağlamda, İbn Teymiyye'nin fikirleri hem sonraki nesiller üzerinde kalıcı bir etki bırakmış hem de İslâm dünyasında entelektüel ve toplumsal düzeyde derin tartışma ve ayrışmalara zemin hazırlamıştır.

Selefilik, Ahmed b. Hanbel ile başlayıp İbn Teymiyye ile şekillenmiştir. 18. yüzyılda Suudi Arabistan'da Muhammed ibn Abdülvehhâb'ın hareketi ile bir dönüm noktası yaşamıştır. Abdülvehhâb, İbn Teymiyye'nin tevhid görüşlerini benimseyerek Kur'ân ve Peygamberin emir ve yasakları dışındaki her şeyi bid'at kabul etmiştir. Ona karşı çıkanların malını, kanını ve canını helâl saymıştır. Daha sonra Vehhâbilik, Kral Faysal döneminde panİslâmist bir şekil almış ve Siyasal İslâm ideolojisine dönüşmüştür (İşcan, 2012, ss. 60-61; Toprak, 2019, s. 18). Dolayısıyla Selefilik, tarihsel süreç içerisinde İbn Teymiyye'nin tevhid anlayışından beslenerek Vehhâbilik üzerinden kurumsallaşmış ve özellikle 18. yüzyıldan itibaren siyasal bir kimlik kazanarak modern İslâm dünyasında ideolojik bir akıma dönüşmüştür.

İbn Teymiyye'nin fikirleri, 18. ve 19. yüzyıllardaki İslâmî reform hareketleri, özellikle Muhammed ibn Abdülvehhâb sayesinde modern dünyada belirgin hale gelmiştir. İbn Teymiyye, bağımsız hukûkî muhakeme konusunda kararlıdır ve bu konuda ilk üç Müslüman nesline yetki vermektedir. Selefiler, İbn Teymiyye'nin daha saf bir zamana dönüş vizyonunu paylaşmaktadır. Suudi Arabistan, İbn Teymiyye'nin eserlerinin büyük bir kısmını yayınlamıştır. Ancak, modern Selefi gruplar ile İbn Teymiyye arasındaki bağın abartıldığına dair görüşler de bulunmaktadır (Bazzano, 2015b, s. 101; Commins, 2006, ss. 95-97; Makari, 1983, ss. 113-134). Bu çerçevede, İbn Teymiyye'nin düşünceleri modern İslâmî reform hareketlerine ilham vermekle birlikte, çağdaş Selefi akımlar ile arasındaki ilişkinin mahiyetine dair tartışmaların günümüzde de devam ettiği görülmektedir.

On dokuzuncu yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemde bazı

mütefekkirler, klasik kelâm ve tasavvuf metotlarının yeterli olmadığını düşünerek Selefi hareketine, akıl, teknik ile teknolojik yeniliklere yönelmenin gerekliliğini belirtmişlerdir. Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh ve Muhammed İkbâl, bu düşünürler arasında yer almaktadır. Aynı dönemde, bazı müfessirler de tefsirlerinde Selefiye hareketiyle ilgili önemli bilgiler kaydetmişlerdir (Toprak, 2019, s. 19).

XX. yüzyılda geleneksel Ehl-i Hadis taraftarları, Endonezya, Mısır ve Pakistan gibi ülkelerde örgütlenmiş ve Selefi fikirlerini yaymaya çalışmışlardır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ekonomik olarak güçlenen Suudi Arabistan, dünyaya açılma projesiyle siyâsî güç kazanmış ve Selefilere etkisi artmıştır (Toprak, 2019, ss. 18-19). Dolayısıyla, XX. yüzyılda Ehl-i Hadis geleneğinin kurumsallaşması ve Suudi Arabistan'ın ekonomik ve siyasal gücü, Selefi düşüncenin küresel ölçekte yayılmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

1960'lı yıllardan sonra Türkiye'de milliyetçi, muhafazakâr ve mukaddesatçı anlayışın yükselişe geçmesi sonucu, İbn Teymiyye de dâhil olmak üzere birçok İslâm âliminin eseri Türkçeye tercüme edilmiştir (Y. Bulut, 2013, s. 399).

İbn Teymiyye, insanlara ve nesnelere verilen isimlerin potansiyel etkileri üzerinde durur. İnsanın icat ettiği isimler, hem iyilik hem de kötülük potansiyeline sahipken Allah'ın seçtiği isimler tamamen iyidir ve birliğe katkıda bulunur. İsimlerin ayrılık yaratma potansiyeli konusunda uyarıda bulunur ve Müslümanların yalnızca 'Müslüman' olduklarını söylemeleri gerektiğini belirtir. Ancak kimsenin, başkalarını seçtikleri isimlerden dolayı yargılama hakkı olmadığını da vurgular. Allah katında en şerefli olan, O'ndan en çok korkandır (Sheikh, 2017, s. 2). Dolayısıyla İbn Teymiyye, isimlendirmeye dair yaklaşımıyla Müslüman kimliğini birleştirici bir çerçevede konumlandırmış ve ayrışmayı körükleyen aidiyetlerin yerine takvayı esas alan bir anlayışı öne çıkarmıştır.

Johannes J. G. Jansen, modern radikallerin hareketleri ile eski Hâricîler arasında benzerlikler olduğunu reddettiklerini belirtmektedir. İbn Teymiyye'den seçici alıntılar yaparak onun Moğollara yönelik kınamasından etkilendiklerini ifade etmektedir. On üçüncü yüzyıldaki Memlûk-Moğol çatışmasının özel koşullarına rağmen modern Müslümanların, bu kınamanın tüm zamanlar ve yerler için geçerli olduğunu düşündüklerini söylemektedir (Jansen, 1987, s. 393). Dolayısıyla, Jansen'e göre modern radikaller, tarihsel bağlamı göz ardı ederek İbn Teymiyye'nin Moğollara yönelik eleştirilerini evrenselleştirmekte ve bu söylemi kendi ideolojik mücadelelerine temel yapmaktadır.

Yirminci yüzyılın sonları ve 21. yüzyılda Vehhâbî dinî kurumu, Suudi Arabistan'ın diğer devletlerden daha muhafazakâr kalmasını sağlamıştır. Büyük bir dinî polis gücü, İslâmî ritüellerin zorunlu olarak yerine getirilmesini ve cinsiyet ayrımcılığı gibi katı kamusal davranış kurallarını uygulamaktadır. Vehhâbîlik, türbelere ve kutsal nesnelere saygıyı yasakladığı için Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sahabelerinin evleri ve mezarları gibi birçok tarihî mekân yıkılmıştır. Koruma uzmanları, Mekke ve Medine çevresindeki tarihî mekânların yüzde 95'inin yıkıldığını tahmin etmektedir (Laoust, t.y., s. 6).

Michot, İbn Teymiyye'nin kişisel dindarlıkta ve davranışlarda aşırılıklardan kaçınmaya çalıştığını, sağduyulu davranışı ve iyi niyeti teşvik ettiğini belirtmektedir. Ona göre, İbn Teymiyye günümüz İslâmcı aşırılığını haklı çıkarmak için kullanılamaz. Michot, İbn Teymiyye hakkında üç yaygın iddiayı reddetmektedir: Yöneticilerin mürted ilan edilmesini meşrulaştırdığı, barış ve savaş alanı olarak bölünmüş bir dünya görüşüne sahip olduğu ve kendisiyle aynı fikirde olmayan Müslümanları kolayca kâfir ilan ettiği iddiaları (Khan & Kendall, 2016, s. 178). Bu değerlendirme, İbn Teymiyye'nin günümüz aşırılık yanlısı söylemlerle ilişkilendirilmesinin anakronik olduğunu ve onun düşüncesinin özünde mutedil ve yapıcı bir din anlayışını hedeflediğini ortaya koymaktadır.

Şirk, İslâm'ın başlangıcında putlara tapınma olarak görülürken, zamanla ve günümüzde farklı şekillerde yorumlanmıştır. Şirk yasağı, Kur'an'ın merkezinde ve İslâm'ın tevhid anlayışının kalbinde yer almaktadır. Ancak, şirk çok yönlü bir kavram olup dinamik yorumlara açıktır. İbn Teymiyye için şirk, Allah dışındakilere duyulan sevgi olarak tanımlanırken, Muhammed İbn Abdülvehhâb tarafından geniş, kapsayıcı bir kategoride ele alınmıştır. Muhammad Abduh, şirkin irrasyonel bir olgu olduğunu savunurken, Seyyid Kutub milliyetçilik ve ideolojilerin şirkin yansımaları olduğunu iddia etmektedir. Bu figürlerin her biri, kendi dönemlerinde şirkin doğasını farklı şekillerde açıklamışlardır. İleri sürülen tez, Allah ile 'ortaklık kurmanın' ne anlama geldiğine dair tek bir tanımın olmadığını vurgulamaktadır (Linnoff, 2020, ss. 198-199). Bu çerçevede şirk kavramı, İslâm düşüncesi içinde tarihsel, teolojik ve sosyo-politik bağlamlarda yeniden yorumlanarak sabit bir tanımın ötesine geçmekte; farklı dönemlerdeki entelektüel figürler tarafından tevhid anlayışı doğrultusunda çeşitli şekillerde yeniden inşa edilmek suretiyle, dinî söylemin esnekliğini ve yorum gücünü ortaya koymaktadır.

Michot'a göre, İbn Teymiyye'nin eserleri, onun büyüklüğünün ve militanlığının kurbanıdır. Günümüz Müslümanları, Moğol ordularından daha kötü bir

'neo-cahiliyye' tehdidiyle karşı karşıyadır ve İbn Teymiyye, bu sorunların kaynağı değil, çözümün bir parçasıdır. Michot, İbn Teymiyye'nin samimi itaat, ılımlılık ve pragmatizme dayandığını belirtmektedir. Ancak, Faraj ve Belhac, İbn Teymiyye'nin metinlerini kendi hükümetlerine karşı cihadı meşrulaştırmak için kullanmışlardır. Bu metinler, radikaller ve Müslüman din kurumu tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Michot, tarafsız kalmak ve farklı değerlendirmelere açık olmak istemektedir (Khan & Kendall, 2016, ss. 183-184). Dolayısıyla Michot, İbn Teymiyye'nin metinlerinin farklı bağlamlarda araçsallaştırılmasına dikkat çekerek, onun mirasının radikalizmin kaynağı değil, aksine ılımlılık ve çözüm arayışına dayalı bir perspektif olarak okunması gerektiğini vurgulamaktadır.

Michot, 2004 yılında yazdığı kitabında, İbn Teymiyye'nin yazılarını günümüz Müslüman ülkelerinin hükümetlerini 'Moğollaştırmak' için kullanmanın, onun düşüncesine ihanet olduğunu savunmaktadır. İbn Teymiyye, Memlûk yöneticilerine karşı din temelli, sessiz bir duruş benimsemiş; zulme karşı sabrı tavsiye etmiş ve yöneticilere itaat edilmesini emretmiştir. İbn Teymiyye'nin 'eleştirel itaat' ve 'şiddet içermeyen sessizlik' yaklaşımı, Peygamber'in yoluna bağlılıktan ya da daha az kötüyü destekleyen pragmatik ahlâktan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, İbn Teymiyye'nin Moğollara karşı hükümleri, kendi hükümetine uygulanama (Hoover, 2016, ss. 194-196; Khan & Kendall, 2016, s. 185). Bu bağlamda Michot, İbn Teymiyye'nin tarihsel bağlamda geliştirdiği hükümleri çağdaş siyasal otoritelere uyarlamının anakronik bir yaklaşım olduğunu ve onun asıl mirasının sabır, itaat ve şiddetten uzak durma ilkelerine dayandığını vurgulamaktadır. 27-28 Mart 2010 tarihlerinde Mardin'de, İbn Teymiyye'nin Mardin fetvası hakkında düzenlenen konferans, büyük bir uluslararası ilgi gördü. Artuklu Üniversitesi'nde gerçekleşen etkinlikte Müslüman akademisyenler, âlimler ve ilahiyatçılar, Mardin fetvasının etkilerini ve hukuki fermanların yazım kurallarını tartıştı. Konferans, inananları İslâm'ın yüksek ahlâkî değerlerine uymaya çağırın ve radikallerin adaletsizliğini kınayan Yeni Mardin Deklarasyonu'nun imzalanmasıyla sona erdi. Bazı gözlemciler, bu deklarasyonu "Yeni Mardin Fetvası" olarak adlandırdı (Michot, 2011, ss. 131-132).

Michot, İbn Teymiyye'nin dünya görüşünde barış alanı ve savaş alanının ne olduğunu tartışmaktadır. Modern İslâmcıların, İbn Teymiyye'ye siyasi bir İslâm vizyonu atfetmelerinin ona sadakatsizlik olduğunu savunmaktadır. İbn Teymiyye, Mardin'in hukuki statüsü konusunda, Müslümanların dinlerini yaşayabildikleri sürece hicretin zorunlu olmadığını belirtmiştir. Mardin ne tam savaş ne de tam barış alanıdır; bu ikisinin bir birleşimidir. Michot, modern İslâmcıların bu fetvayı yanlış

yorumladığını ve İbn Teymiyye'nin savaş alanını Müslümanların yokluğu ile tanımladığını ifade etmektedir (Khan & Kendall, 2016, s. 186). Dolayısıyla Michot, Mardin fetvasının bağlamını vurgulayarak modern İslâmcıların İbn Teymiyye'ye atfettikleri siyasî vizyonun tarihsel gerçeklikle bağdaşmadığını ve onun yaklaşımının mutlak çatışma yerine şartlara göre değişen bir denge arayışına dayandığını ortaya koymaktadır.

Jamil Jan Kochai, Michot'un İbn Teymiyye'nin imajını 'düzeltme' niyetinin, ideolojik ve eleştirel olmayan doğası nedeniyle engellendiğini ifade etmektedir. Michot, İbn Teymiyye'yi apolitik bir şekilde sunmaya çalışırken, laik Aydınlanma düşüncesini ona dayatmaya çalışmaktadır. Bu yaklaşım, İbn Teymiyye'yi faydacılık, pragmatizm ve ılımlılık üzerinden yeniden sahiplenme girişimidir. Michot'un, İslâmcıların Mardin fetvasını siyasallaştırma girişimini anakronistik olarak tanımlaması da eleştirilmektedir. Sonuç olarak, Michot'un ideolojik tarihi tanımadaki başarısızlığı, büyük bir ilahiyatçının adil bir vizyonunu sunma hedefinde başarısız olmasına yol açmaktadır (Kochai, 2017, ss. 4-5; Michot, 2011, ss. 130-131). Bu değerlendirme, Kochai'nin Michot'a yönelttiği eleştirilerin, İbn Teymiyye'nin modern bağlamda yeniden yorumlanmasında ideolojik önyargıların ve anakronik yaklaşımların nasıl sorunlu sonuçlar doğurabileceğini gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Michot'a göre, fetvalar yalnızca verildikleri belirli durumlar için geçerlidir ve evrensel din kuralları olarak genelleştirilemez. Michot, Kaddafi'yi öldürmenin, Libya halkını kurtarmak amacıyla yapılmış faydacı bir değerlendirme olduğunu ve isyanların her zaman yarardan çok zarar getirdiğini belirtmektedir. Michot, aşırılıkçıların İbn Teymiyye'yi kendi yöneticilerine karşı silahlı ayaklanmayı meşrulaştırmak için kullanamayacaklarını savunmaktadır. İbn Teymiyye'nin Moğol karşıtı fetvalarının, yazıldıkları koşullarla sınırlı olduğunu ve dinin yalnızca Allah'a ibadet amacıyla kullanılmasını hedeflediğini ifade etmektedir. Ayrıca, şiddetin enerji ve gücünün, dinin ilerlemesine kanalize edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Khan & Kendall, 2016, ss. 193-194; Michot, 2011, s. 163; Michot vd., 2012, ss. xxv-xxix). Dolayısıyla Michot, İbn Teymiyye'nin fetvalarının bağlamla sınırlı olduğunu vurgulayarak, bu metinlerin çağdaş siyasî ayaklanmalar için meşruiyet kaynağı olarak kullanılmasının yanlış ve anakronik bir okuma olacağını savunmaktadır.

Yahya Michot, Türkiye'de bir vakfın davetlisi olarak katıldığı bir sunumda, İbn Teymiyye'ye göre İslâmiyetin aşırılığın değil orta yolun dini olduğunu onun söylemlerinden örnek vererek ifade eder. Bunun yanısıra, yirminci yüzyılın sonlarına

doğru ortaya çıkararak, İbn Teymiyye'nin fetvalarını esas alarak Müslüman liderlere suikast düzenleyen ve İslâm diyarlarında Müslümanlara zarar veren grupların, İbn Teymiyye'yi doğru anlamadıklarını sözlerine ekler. Çünkü İbn Teymiyye, Moğol Fetvalarında, İslâm dışından Müslümanlara gelen saldırılara karşı cihat edilmesi gerektiğini, ancak İslâm beldesinin lideri zalim bile olsa ona itaat edilmesi gerektiğini beyan eder. İslâm dinin aşırılığını ön plana çıkarmak isteyen kötü niyetli oryantalistlerin, İbn Teymiyye'yi tam manasıyla anlamayan âlimlerin eserlerini ön plana çıkardıklarını, insafli yazarların eserlerine hiç değinmediklerini belirtir. Osmanlı Devlet yönetiminin neden İbn Teymiyye'ye önem vermediği sorusuna Michot, bu devletin bünyesinde birçok farklı etnik ve dini grup barındırdığını ve tebaayı bir arada tutmak için mevcut tarikat, mezhep ve dinlere eşit mesafede durmak adına böyle bir uygulama gerçekleştirdiğini söyler. Ayrıca aşırılık hususunda Mardin Konferansı sonuç bildirisine değinen Michot, dünyadaki tüm dinlerin her türlü şiddeti kınaması gerektiğini söylerken, bunun İbn Teymiyye'nin zulme uğrayan Müslümanların kendilerini korumak adına savaşmalarını görmezden geldiğini savunur (C. Kaya, 2012). Bu bağlamda Michot, İbn Teymiyye'nin düşüncesinin özünde itidal ve otoriteye bağlılık ilkelerini barındırdığını, buna karşın modern radikal grupların ve bazı oryantalist yaklaşımların onu bağlamından kopararak yanlış yorumladıklarını vurgulamaktadır.

Ortaçağda, meşru müdafaaya ve ağır bir zarara yol açmadan makul bir başarı şansı bulunan isyanlara izin veren hukukçular varken (El Fadl, 2001, ss. 283-287; Hoover, 2016, s. 198), ne Michot ne de el-Karadavi bu emsallere başvurmuştur (Hoover, 2016, s. 198; Warren, 2012). Bu durum, modern yorumcuların klasik dönemdeki isyan hukukuna dair esnek içtihatları göz ardı ederek daha ihtiyatlı ve sınırlayıcı bir yaklaşım benimsediklerini göstermektedir.

Michot'a göre, İbn Teymiyye'yi basiretli bir İslâmî ılımlılık işareti olarak yorumlamak, faydacı akıl yürütmenin hoşgörülü, mantıklı ve uzlaşmacı olduğu varsayımına dayanır. Bu yaklaşım, İbn Teymiyye'nin Moğol karşıtı fetvalarını kariyerinde bir anormallik olarak göstermektedir. Ancak, İbn Teymiyye'yi dini ilerletme yollarını arayan ve başarıyı hesaplayan bir âlim ve aktivist olarak görmek, Moğol karşıtı fetvaları daha anlamlı kılmaktadır. İbn Teymiyye'nin hükümdara olan bağlılığının mutlak ve koşulsuz olmadığı belirtilmektedir. Eğer hükümdar aşırı derecede yozlaşmışsa ve onun yerine daha iyi birinin getirilmesi mümkünse, İbn Teymiyye'nin sadakati sınırlanabilir. Modern radikaller, mürted olduğunu düşündükleri yöneticileri devirmek için silaha sarılmanın, dinin daha büyük iyiliğine yol açacağını ileri sürebilirler (Khan & Kendall, 2016, s. 198).

Michot, İbn Teymiyye'nin sessizliğini ve etik kişiselciliğini, İslâm hukukunu terk edenlerle savaşmayı savunan Moğol karşıtı argümanına tercih etmektedir. İbn Teymiyye, Memlûk yöneticilere karşı eleştirel bir sadakat ve sabır göstermiş; modern zamanlardaki Kaddafi gibi yöneticilerin ölümünü talep etmeyi gerektirecek kadar ciddi bir durum olmadığını düşünmüştür. Michot, aşırılıkçıların İbn Teymiyye'yi silahlı ayaklanmayı meşrulaştırmak için kullanamayacaklarını savunmaktadır. Moğol karşıtı fetvaların, yazıldıkları koşullarla sınırlı bir Memlûk savaş propagandası olduğu belirtilmektedir (Hoover, 2016, ss. 199-200). Dolayısıyla Michot, İbn Teymiyye'nin tarihsel fetvalarının bağlam dışı kullanılmasına karşı çıkararak, onun düşüncesini şiddet ve isyanı meşrulaştıran değil, sabır ve eleştirel sadakati önceleyen bir yaklaşım olarak yorumlamaktadır.

Yirminci yüzyılda, hem şiddet içeren hem de şiddet içermeyen literal yaklaşım sergileyen çeşitli muhafazakâr hareketler, İbn Teymiyye'nin eserlerinin sosyopolitik düşünceleri için son derece önemli olduğunu kabul etmektedir. Örneğin, İbn Teymiyye'nin genel metodolojisine dayanarak, günümüz Selefilere, Müslümanların İslâm kaynaklarına kolektif dönüşünü, Müslüman çoğunluk toplumlarındaki milliyetçi aşırılık ve kurumsal yolsuzluk ve Müslüman topluluğunun veya ümmetinin siyasi parçalanması gibi sorunlara nihai çözüm olarak arama eğilimindedir. Bu iddiaları ortaya koyarken, Selefiler, İbn Taymiyye gibi, hem Müslüman toplulukların içinde hem de dışında önemli eleştiri ve muhalefet uyandırma eğilimindedir (Kassam vd., 2018, ss. 269-299). Bu çerçevede, modern Selefî hareketler İbn Teymiyye'nin metodolojisini referans alarak sosyo-politik sorunlara çözüm arayışında bulunmuş, ancak onun düşüncelerinden beslenen bu yaklaşım aynı zamanda İslâm dünyasında ciddi tartışma ve muhalefetleri de beraberinde getirmiştir.

İbn Teymiyye, 'Allah'tan başka ilah yoktur' ifadesinin metafizik ve ontolojik yorumlarını reddeder ve bu ifadenin temel anlamını etik ile insan eylemi alanına yerleştirir. Ona göre bu ifade, Allah'tan başka kimseye ibadet edilmemesi ve itaat edilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Bu yaklaşım, Sufi teolojisinde ve Kur'an'da güçlü emsaller bulur; günümüzde ise Vehhâbiler, Selefiler ve reformcu Müslümanlar arasında yaygındır (Hoover, 2019b, s. 51). Dolayısıyla İbn Teymiyye, tevhid anlayışını metafizik spekülasyonlardan arındırarak ibadet ve itaati yalnızca Allah'a hasreden pratik ve ahlâkî bir çerçevede temellendirmiş, bu yaklaşımıyla sonraki yüzyıllarda Selefî ve reformcu akımlar üzerinde derin bir etki bırakmıştır. 'Muhammed (s.a.v.) Allah'ın Elçisidir' ifadesinin etik yorumu daha az tartışmalıdır. Eş'ari ilahiyatçıları ve diğerleri, Hz. Muhammed'in itaat edilmesi gereken

vahyedilmiş bir konuda hâlâ farklı görüşlere sahiptir. İbn Teymiyye, özellikle Sufileri, ezoterizm ve seçkincilikle Allah'ın yasasına itaati baltaladıkları ve yasa tarafından desteklenmeyen yenilikçi uygulamaları teşvik ettikleri için eleştirir (Hoover, 2019b, s. 51). Bu bağlamda İbn Teymiyye, peygamber otoritesinin ihlâl edilmesine yol açtığını düşündüğü tasavvufi eğilimleri eleştirerek, sünnetin dışına çıkan uygulamalara karşı şeriatla bağlılığı esas alan bir yaklaşımı savunmaktadır.

Bin Ladin, İbn Teymiyye'nin Moğol karşıtı fetvalarını, Amerika'nın Irak'ı işgaline karşı harekete geçmek için kullanır. İbn Teymiyye, işgalcilerle savaşmanın daha az zararlı olduğunu savunur ve ahlâksız Müslümanların bile cihada katkıda bulunması gerektiğini ifade eder. Bin Ladin de aynı şekilde düşünerek, cihatçıların dindar olmalarının gerekmediğini, yalnızca dinin daha büyük iyiliği için savaşmaya istekli olmalarının yeterli olduğunu belirtir (Hoover, 2019b, ss. 150-151). Bu örnek, Bin Ladin'in İbn Teymiyye'nin Moğol fetvalarını tarihsel bağlamından kopararak modern siyasî çatışmalara uyarladığını ve cihadı, katılımın niteliğinden çok amacıyla meşrulaştıran bir anlayış geliştirdiğini göstermektedir.

El-Kaide'nin açıklamasından sonra, Mısır cihatçı grubu el-Cama'a el-İslâmiyye, İbn Teymiyye'nin faydacı akıl yürütmesini farklı bir amaç için kullandı. 1980'lerin sonundan 1990'ların başına kadar Mısır hükümetine ve turizm endüstrisine karşı terör saldırıları düzenlediler ve hükümeti mürted ilan ettiler. 1997'de şiddete son verilmesi çağrısında bulundular ve 2002'de, cihatlarını iptal ettiklerini açıklayan bildirimler yayınladılar. Bu bildirimlerden biri "Şiddeti Durdurma Girişimi" idi (Hoover, 2019b, ss. 151-152, 2019d, s. 3). Bu durum, el-Cama'a el-İslâmiyye'nin İbn Teymiyye'nin faydacı yaklaşımını kendi politik hedefleri doğrultusunda araçsallaştırdığını, ancak zamanla şiddeti terk ederek stratejik bir dönüşüm yaşadığını göstermektedir.

İbn Teymiyye, faydacı ilkelerini, Bin Ladin'in alıntıladığı Moğol karşıtı fetvasına benzer şekilde açıklar. Daha büyük bir kötülüğü önlemek için daha küçük bir kötülüğe izin verilir ve daha büyük bir iyilik elde etmek için daha küçük bir iyilikten vazgeçilebilir. Cama'a el-İslâmiyye, İslâm hukukunun zararlı etkileri ve şiddetin fayda sağlamadığı gerekçesiyle önceki şiddet eylemlerini yasakladıklarını belirtti. Şiddet, çok sayıda ölüme ve yıkıma yol açsa da siyasî şikâyetler devam etti. Sabır, baskı karşısında daha değerli olarak görülmekteydi ve şiddetin, İslâm'a dış dünyada kötü bir isim verdiği vurgulandı. İslâm'ın düşmanları, özellikle Amerikalılar ve İsraililer, bu kötü ismi kendi avantajlarına kullandı (Hoover, 2019b, s. 151). Dolayısıyla, İbn Teymiyye'nin faydacı yaklaşımı farklı aktörlerce farklı yönlerde

yorumlanmış; bir yanda şiddeti meşrulaştırmak için kullanılırken, diğer yanda şiddetin olumsuz sonuçları ve İslâm'ın itibarına verdiği zarar gerekçe gösterilerek ondan vazgeçilmesine temel oluşturmuştur.

El-Kaide ve Cama'a'nın İbn Teymiyye'yi kullanması: Her iki grup da İslâm'ı ilerletmeye çalıştı ve İbn Teymiyye'nin faydacı akıl yürütmesini kullanarak farklı siyasi değerlendirmelerle zıt sonuçlara ulaştı. İbn Teymiyye'nin dini faydacılığı her zaman aynı sonuçlara yol açmaz. İbn Teymiyye'nin fikirlerinin kabulü: İbn Teymiyye'nin fikirleri genellikle seçici olarak kabul edilmiştir. Örneğin, İbn el-Vezir, Sünnilik ve Zeydi Şiiilik arasında arabuluculuk yaparken İbn Teymiyye'nin bazı öğretilerini benimsemiş, ancak bazılarını göz ardı etmiştir (Hoover, 2019b, s. 152). Bu çerçevede, İbn Teymiyye'nin faydacı yaklaşımının farklı aktörler tarafından seçici biçimde benimsenmesi, onun düşüncesinin sabit bir siyasi reçete sunmaktan ziyade farklı bağlamlarda farklı sonuçlar doğuran esnek bir referans noktası olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

On yedinci yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Kadizadeli reform hareketi, İbn Teymiyye'nin seçici kullanımına dair bir örnektir. Kadizadelileri bilgilendiren entelektüellerden ikisi Mehmed Birgivi Efendi ve Ahmed el-Akhisarî'dir. Maturidî Kelâm teolojisini takip eden bu Hanefiler, İbn Teymiyye'nin teolojisiyle yakın olmasalar da mezar ziyaretlerinin tehlikelerine karşı uyararak için İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'den yararlanmışlardır. El-Akhisarî, bid'at hakkındaki görüşlerini oluşturmak için İbn Teymiyye'nin eserinden alıntılar yapmıştır (Hoover, 2019b, s. 153). Bu durum, İbn Teymiyye'nin düşüncelerinin, farklı teolojik geleneklere mensup çevrelerce dahi seçici biçimde kullanılarak Osmanlı'daki ıslah hareketlerine entelektüel bir dayanak oluşturduğunu göstermektedir.

Yahya Michot, seminerinde Kâtip Çelebi'den alıntı yaparak Kadizadeliler'in, İbn Teymiyye'nin fikirlerinden etkilenen Mehmet Birgivi'nin Selefî düşüncelerini savunduğunu belirtir. Buna karşılık, Sivasiler de mevcut itikadî anlayışı savunur. Kâtip Çelebi, bu iki grup arasındaki tartışmaların ve düşmanlıkların Müslüman kardeşliğine zarar verdiğini ve toplumun bu çekişmelere katılmaması gerektiğini ifade eder (Michot, 2011, s. 130). Dolayısıyla bu tartışmalar, Osmanlı entelektüel ortamında Selefî etkilerle şekillenen ıslahçı eğilimler ile yerleşik itikadî anlayış arasındaki gerilimin, toplumsal birlik ve dinî kardeşlik üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ortaya koymaktadır.

Vani Mehmed Efendi (ö. 1685), Osmanlı Devleti'nde Kadizâdeliler akımının

en etkin temsilcilerinden, İbn Teymiyye'nin savunduğu selefi anlayışın temsilcisidir. Vani Mehmed Efendi, Osmanlı ilim adamları içindeki zihni ve fikri değişim ve dönüşümün en dikkat çekici örneğidir. İbn Teymiyye'nin fikir babalığını yaptığı selefi düşüncenin dinî alanı ve dünyayı algılamasındaki kodlar keskindir yani siyah ve beyazdır. Buna göre, hayat; keskin ve dümdüzdür. Bu düşüncede, felsefe ve din ilmi ile ilgili çok sayıda metaforu ihtiva eden konuyu algılamada mantıksal yetersizliklerin mevcudiyeti görülmektedir (Tatlısamak, 2016, ss. 104-106). Bu çerçevede Vani Mehmed Efendi, Osmanlı düşünce dünyasında Selefi çizginin katı ve dikotomik yaklaşımını temsil eden ve İbn Teymiyye etkisiyle şekillenen zihni dönüşümün en belirgin örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Osmanlı Devletinin IV. Murat, Sultan İbrahim ve IV. Mehmet'in padişahlık döneminde ortaya çıkan Kadızâdeliler hareketi, İbn Teymiyye'nin Selefi fikirlerinden etkilenen siyasî ve dinî bir harekettir. Bu hareket, adını Sultan IV. Murat zamanında vaizlik yapan Kadızâde Mehmet Efendi'den (ö. 1635) almaktadır. Bu vaiz ile o zamanlar Halvetî Şeyhi Abdul Mecid Sivasî arasında İbn Teymiyye'nin görüşleri ile ilgili çok büyük bir tartışma yaşanmış, bu tartışma o zamanın sosyal ve siyasal kurumlarına sıçrayarak genişlemiş ve XVII. yüzyıl Osmanlı devletinde mühim bir, sosyal, dini ve siyasal kriz olarak kendini göstermiştir (Tatlısamak, 2016, s. 244). Görüldüğü üzere, İbn Teymiyye'nin bid'at ve tasavvufa yönelttiği eleştiriler, ölümünden üç yüz yıl sonra Osmanlı Devletinde iç karışıklığa sebebiyet vermiştir.

Modern dönemde, İbn Teymiyye'nin teoloji ve yenilikçi uygulamalar üzerine yazıları; Vehhâbiler, Selefi reform girişimleri ve Küresel Selefilik hareketi gibi çeşitli reform hareketlerine ilham kaynağı olmuştur. Selefiler, İbn Teymiyye'nin teolojik çerçevesini benimsemişlerdir, ancak bazı tartışmalı konulardaki görüşlerinden her zaman memnun olmamışlardır (Hoover, 2019b, s. 153). Bu durum, modern dönemde İbn Teymiyye'nin mirasının, farklı Selefi hareketlerce hem ilham verici bir referans noktası hem de tartışmaya açık bir otorite olarak konumlandırıldığını göstermektedir.

Vehhâbilerin, Hanbeli mezhebi ve İbn Teymiyye'nin fikirlerinden etkilendiği bir gerçektir; ancak onların, İbn Teymiyye'den farklı görüş ve uygulamaları da mevcuttur. Vehhâbilik düşünce sistemine göre, akıl bağımsız bir delil olarak kabul edilmez ve Kur'an ancak sağlam hadisler aracılığıyla kesin bir kaynak olarak görülür. Müteşâbih ayetlerin zahiri anlamlarına dayanarak yorumlanması ve bu anlamlara göre hüküm verilmesi gerektiği düşünülür. Amel, imanın bir parçası olarak kabul edilir ve Allah'ın sıfatları gerçek sıfatlar olarak değerlendirilir. Bu görüşe göre,

tevessül küfür sayılır, Kur'an ve Sünnet dışındaki uygulamalar bid'at kabul edilir. İbadet ve inançla ilgili bid'atlar küfür olarak görülürken, ahlâk ve gelenekle ilgili olanlar dalalet kabul edilir. Fıkhî mezhepleri tanırken, itikâdî mezhepleri reddederler ve vakıf müessesesini kabul etmezler. Namazın cemaatle kılınma yöntemi belirli kurallara bağlanmış, sigara ve nargile içenlere ceza uygulanması öngörülmüştür. Zekâtın bir vergi olarak değerlendirilmesi gibi hususlar da Hanbelî mezhebinden ve İbn Teymiyye'den ayrıldıkları noktalar arasındadır (Türkel, 2013, ss. 14-15). Bu hükümlere bakıldığında, Vehhâbiliğin İbn Teymiyye'nin hükümlerinden farklılık arz ettiği bazı konularda daha katı hükümler içerdiği görülmektedir.

Zeynep Suna Kaya, Ferhat Koca'nın eserini yorumladığı makalesinde, Ehli Hadis'in dönüşümü sonucunda Hanbelilik, Zâhirilik, İbn Teymiyye hareketi, Vehhâbîlik ve Suudi Selefiliği gibi akımların ortaya çıktığını belirtir. Kaya, modern cihadi Selefîlik ve terör örgütlerinin, Suudi Selefiliğinin özelliklerini taşıdığını da ifadelerine ekler. Eser, Selefiliğin genel karakteristik özelliklerini yedi maddede inceler. İlk olarak, Allah'ın sıfatları ele alınır; İbn Teymiyye, Allah'ın sıfatlarını insan sıfatlarıyla ifade etmesine rağmen bunların içerik olarak farklı olduğunu vurgular. Kaya, bugünün Selefîlerinin, Ahmed b. Hanbel zamanındakiler gibi olmadığını ve her Selefî grubun farklı duruşlara sahip olduğunu ifade eder. Ayrıca Selefîlerin, tarih boyunca diğer grupları dışladığını belirtir (Z. S. Kaya, 2016, ss. 336-338). Dolayısıyla bu değerlendirme, Selefiliğin tarihsel süreçte tekdüze bir yapı arz etmediğini; aksine, İbn Teymiyye'den Suudi Selefiliğine ve günümüz cihadi Selefiliğine uzanan çizgide farklı yorumlarla çeşitlenen, fakat ötekileştirici eğilimleri süreklilik gösteren bir düşünsel gelenek oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Modernistler ve canlandırıcılar, çağdaş dünyaya açık İslâm vizyonları sunmak için İbn Teymiyye'den yararlanmışlardır. Pakistanlı modernist Fazlur Rahman, İbn Teymiyye'nin ilahî bilgelik amacını ve tasavvufun etik yeniden formülasyonunu övmüştür. Yusuf el-Karadavi ise Müslümanları, demokratik ve çoğulcu toplumlarda yapıcı bir şekilde yer almaya teşvik etmek için İbn Teymiyye'nin faydacılığına ve siyasi pragmatizmine atıfta bulunmuştur. Ona göre, Müslümanlar, inanmayanların yönettiği bir toplumda bile adaleti ve ortak iyiliği aramalıdır (Hoover, 2019b, s. 154). Bu çerçevede, modernist ve canlandırıcı yaklaşımlar, İbn Teymiyye'nin düşüncesini çağdaş dünyada etik, toplumsal katılım ve siyasal sorumluluk ekseninde yeniden yorumlayarak ona yeni bir işlev kazandırmıştır.

İbn Teymiyye, çeşitli gruplar ve uzmanlar tarafından farklı amaçlarla referans alınır. Bazıları, kendi eylemlerini meşrulaştırmak için adını kullanırken, diğerleri bu

eylemleri eleştirir. İslâmcılar, Selefiler, aşırıcular, teröristler, oryantalistler, İslâm uzmanları ve aşırılık araştırmacıları gibi geniş bir yelpazeye yayılan kişiler, İbn Teymiyye'ye atıfta bulunur ve birbirlerini destekler (Kuhn, 2020, s. 22). Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin mirası, hem meşruiyet arayışının hem de eleştirel söylemin merkezinde yer alan, farklı dini, siyasi ve akademik bağlamlarda yeniden üretilen çok yönlü bir referans kaynağı haline gelmiştir.

İslâm ihya düşüncesi, İslâm'ın entelektüel meydan okumalar karşısında yeniden şekillendirilmesi sürecidir. Bu süreç, eleştiri ve reddiye ile başlar, ardından İslâmî değerlerin yeniden benimsenmesiyle devam eder. Mezopotamya, Pers, Hint ve Yunan-İskenderiye bölgelerinden gelen çeşitli felsefi akımlar İslâm üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Buna karşılık, Kelâm, tasavvuf ve fıkıh alanlarında yapılan eleştiriler ve geliştirilen İslâmî söylemler, bu etkileri bertaraf etmeye yönelik bir yanıt olmuştur. Gazzâlî, İbn Teymiyye ve Şah Veliyullah bu sürecin öne çıkan isimleri arasında yer almaktadır (Yıldırım, 2013, s. 106). Bu bağlamda ihya düşüncesi, farklı kültürel ve felsefi etkiler karşısında İslâm'ın kendi özgün entelektüel sınırlarını yeniden tanımlama ve güçlendirme çabasının tarihsel bir dinamiği olarak ortaya çıkmaktadır. İbn Teymiyye, bid'at ve hurafelere şiddetle karşı çıkmış, taklitçiliği eleştirerek akılcı ve yenilikçi bir bakış açısının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu fikirler, Şah Veliyyullah Dihlevî, Muhammed b. Abdülvehhâb, Cemalettin Afganî ve Fazlur Rahman gibi şahsiyetler tarafından sahiplenilmiş ve İslâm düşüncesinin inovasyon fikrine temel oluşturmuştur. Selefî düşünce tarzı, her ne kadar sert ve katı yönleri bulursa da akılcı ve liberal yönünü ortaya koyar (Akkoyunlu, 2017a, ss. 158-159). Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin bid'at ve taklit karşıtı yaklaşımı, sonraki dönemlerde İslâm düşüncesinde hem selefî geleneğin şekillenmesinde hem de akılcı ve yenilikçi yorumların ortaya çıkmasında belirleyici bir entelektüel miras bırakmıştır.

İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin zengin ilmî çalışmaları, İslâm hukukuna, teolojisine ve felsefesine önemli katkılar sağlamaktadır. Bununla birlikte, bu çalışmalar geniş bir kaynak işlevi görerek yüksek İslâm öğreniminin sınırlarını aşmakta ve birçoklarına göre bu sınırların ötesine geçmektedir (Krawietz vd., 2013, s. 4). Bu bağlamda, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin eserleri, klasik ilim geleneğini aşan kapsamlarıyla İslâm düşüncesinin sonraki dönemlerdeki gelişiminde hem referans kaynağı hem de tartışma zemini olarak kalıcı bir etki bırakmıştır.

İbn Kayyim'in bireysel yazarlık kariyeri, İbn Teymiyye'yi pek andırmaz.

Ancak bazı konularda, özellikle azizlere saygı ve mezar ziyaretleri gibi alanlarda, her iki yazar da benzer şekilde ilişkilendirilir. İbn Kayyim'in biyoetik alanındaki önemi, bazı akademisyenler tarafından incelenmiştir. 20. yüzyılda Batı dillerinde İbnü'l-Kayyim üzerine yapılan çalışmalar sınırlı iken, İbn Teymiyye üzerine çok sayıda yayın yapılmış ve bu durum, Arap okuyucuların yüksek talebiyle çelişmiştir. İbn Kayyim'in eserleri, çoğunlukla eleştirel olmayan Selefilerce tekrar tekrar basılmıştır. Her iki yazar da dönemlerinde direnişle karşılaşmış ve modern Batılı bilim dünyasında kötü bir üne sahip olmuştur (Krawietz vd., 2013, ss. 9-10). Bu çerçevede, İbn Kayyim'in entelektüel mirası, bireysel farklılıklarına rağmen İbn Teymiyye ile ortak temalar etrafında şekillenmiş; ancak modern akademide daha sınırlı ilgi görmesi, onun etkisinin büyük ölçüde Selefî çevrelerde tekrarlanan bir otorite olarak kalmasına yol açmıştır.

İbn Teymiyye'nin uzlaşmazlığı, onun tekrar tekrar hapse atılmasına yol açmış; ancak bu durum, onun itibarı ve etkisine katkıda bulunmuştur. Hanbelî mezhebi geleneğinin varisi olarak kabul edilen İbn Teymiyye, inançları konusunda ısrarcı tavrı ve savunuculuğu ile tanınır. Bu sebeple, İslâm tarihinin en ünlü hapisane mahkûmu haline gelmiş ve siyasi mahkûmlar için bir ikon olmuştur. İbn Teymiyye'nin uzlaşmazlığı, hem yargılamalarda hem de Hristiyanlara ve sapkın Müslümanlara karşı sergilediği aşırılıklarla kendini gösterir. O, bireysel kötülük yapanlara karşı kamusal alanda cihat ve müdahaleyi savunan radikal bir aktivisttir (Krawietz vd., 2013, ss. 12-13). Dolayısıyla, İbn Teymiyye'nin uzlaşmaz tavrı ve radikal aktivizmi, hem kendi döneminde hem de sonraki yüzyıllarda dini-siyasi otoriteye karşı direnişin sembolü olarak anılmasına zemin hazırlamıştır.

XIX. yüzyılın sonunda, Arap Hanbelî edebiyatının Hindistan'da kabulü, İbn Teymiyye'nin eserlerinin popülerleşmesiyle birlikte arttı. Hanbelî yazarlar tarafından yapılan çeviriler ve yayımlanan kitapların sayısı önemli ölçüde artmış, İbn Teymiyye veya İbn Kayyim el-Cevziyye'den alıntı yapmak Güney Asya İslâm edebiyatında yaygın hale gelmiştir (Krawietz vd., 2013, s. 162). Bu çerçevede İbn Teymiyye'nin fikirlerinin kabul gördüğü ve benimsendiği anlaşılmaktadır.

Üçlü talak tartışmasında, Ehl-i Hadis görüşü, Necd'li âlimler üzerinde etkili olmuştur. Necd'li Vehhâbi âlimleri, Hindistan'daki çalışmalarının ardından İbn Teymiyye'nin eserlerini benimsemişlerdir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim, kendi zamanlarında boşanma konusundaki görüşleri nedeniyle eleştirilmiştir. Günümüzde ise İbn Baz ve İbn Uthaymîn gibi Suudi âlimlerin fetvaları, Hindistan'da yayılarak İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in yasal yöntemlerini yaygınlaştırmaktadır (Krawietz

vd., 2013, s. 207). Bu durum, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in üçlü talak konusundaki yaklaşımlarının, tarihsel eleştirilerden günümüz fetvalarına uzanan bir süreklilik içinde, modern Suudi ve Hintli dinî çevrelerde etkili olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Münire Gözde Aygın, halifelik müessesesinin kaldırılmasından sonra, Selefilik kavramının halifeliğin yerine ikame edilme arzusuyla Suudi Arabistan'ın, Vehhâbiliği kullanarak kendisine karşı yürütülen karalama kampanyasına karşı Selefiliği benimsemeye yöneldiğini belirtir (Aygın, 2022, ss. 21-157). Bu yaklaşım, halifeliğin kaldırılmasının ardından Suudi Arabistan'ın meşruiyet arayışında Selefiliği stratejik bir araç olarak konumlandığını göstermektedir.

Münire Gözde Aygın, yirminci yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'ndeki İslâmî topluluklar içindeki reform hareketlerinde Selefiliğin izlerinin görüldüğünü ve bu hareketin, Malcolm X'in yüksek tanınırlık kazanan İslâm söyleminin ardından yayıldığını ifade etmektedir. Selefilik, özellikle Afro-Amerikalı Müslümanlar arasında rağbet görmüştür. Amerikalı Müslümanların Medine İslâm Üniversitesi'nde eğitim görmesi ve İran İslâm Devrimi'nden sonra cihatçı Selefilerin ortaya çıkışı, bu hareketi etkilemiştir. Amerikalı Selefiler, İbn Teymiyye'nin tevhid algısını benimsemiş ve referanslarında sıkça İbn Teymiyye ile İbn Kayyim gibi isimlere atıfta bulunmuşlardır (Aygın, 2022, s. 182). Bu durum, yirminci yüzyıl Amerika'sında Selefiliğin, hem yerel sosyo-kültürel dinamiklerden hem de uluslararası İslâmî hareketlerden beslenerek özgün bir kimlik ve etki alanı kazandığını ortaya koymaktadır.

Bilgi alanındaki çatışmalar, her zaman geleneksel anlayışa tutunanlarla statükoya karşı çıkanlar arasında olmuştur. Statükoya karşı çıkanlar, İslâm'ı savunmak için yasaların değişmesi gerektiğini düşünerek Şeriat'ın Makâsid'ine sığınmışlardır. Raşid Rıza, Muhammed Abduh, El-Gazzâlî ve İbn Teymiyye gibi devrimci düşünürler, İslâm anlayışlarını zamanlarının ihtiyaçlarına uygun hâle getirmek için statükoya meydan okumuşlardır. O dönemde devrimci olan düşünceleri, bugün İslâm ve Şeriat hakkındaki kolektif anlayışımızın bir parçası olarak kabul edilmektedir (Shamsuddin, 2022, ss. 232-233). Dolayısıyla, tarihsel süreçte statükoya meydan okuyan bu yaklaşımlar, başlangıçta yenilikçi ve devrimci olarak görülmelerine rağmen, zamanla İslâm düşüncesinin ana akım unsurları hâline gelmiştir.

İbn Teymiyye, on sekizinci yüzyıldaki Vehhâbi hareketinden günümüze kadar

birçok reformcuya ilham kaynağı olmuş ve Selefilik'in mimarı olarak kabul edilmiştir. Modern gruplar için İbn Teymiyye, İslâm'ın ilk üç neslinin izlerini takip etmesi, toplumdaki aktif katılımı ve yabancı işgallere karşı duruşu nedeniyle öne çıkmaktadır (Rapoport & Ahmed, 2010, ss. 4-13). Bu çerçevede, İbn Teymiyye'nin fikirleri, hem tarihsel Selefi hareketlerin şekillenmesinde hem de modern İslâmî grupların kimlik ve eylem anlayışlarında belirleyici bir referans noktası olarak varlığını sürdürmektedir.

Bediüzzaman Said Nursi, Mektubat adlı eserinde, Vahhabiliğin köklü bir mesele olduğunu ve Sahabelerin zamanına dayandığını belirtir. Vahhabilik, üç esas üzerine kurulmuştur. İlk olarak, Hz. Ali'nin Haricilere karşı savaşı ve bu durumun Necid'deki Hariciler üzerinde derin bir etki bırakması; ikinci olarak, Necid ve çevresinde Müseylime-i Kezzap'ın fitnesi sonucu dört Raşit Halifeye karşı duyulan kin; üçüncü olarak ise, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi Vahhabilerin büyük imamlarının büyük evliyaya saldırıları. Bu üç esas, Vahhabiliğin gelişimine katkıda bulunmuştur (Nursi, 2013, ss. 511-512). Bu tespitler, Said Nursi'nin Vahhabiliği tarihsel, sosyo-politik ve fikrî kökenleriyle açıklayarak onu İslâm tarihinde süreklilik arz eden bir olgu olarak konumlandığını göstermektedir.

4.2. İbn Teymiyye'nin Din, Mezhep ve Bidat Anlayışı

4.2.1. Din ve mezhepler konusundaki düşüncesi

İbn Teymiyye'ye göre, din kelimesi 'baş eğme ve alçakgönüllülük' anlamına gelir ve gerçek sevgi, Allah'a ve Resulüne ait olmalıdır. Bu bağlamda, insanları iki gruba ayırır: kendilerine kitap indirilenler (Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar) ve dini olarak kitabı olmayanlar (Hintliler, Türkler, Yunanlar ve cahiliye Arapları). İbn Teymiyye, Kur'an hariç diğer kutsal kitapların değiştirilip bozulduğunu savunur (Yalçın, 2020, s. 188).

Ovamir Anjum, İslâm Düşüncesinde Siyaset, Hukuk ve Toplum adlı eserinde, İbn Teymiyye'nin Eş'arîliğe etkisini tartışır. Memlûk dönemine ait tarihî kayıtlar, İbn Teymiyye'nin sıradan bir âlim olmadığını; bilgisi, dindarlığı ve aktivizmiyle bir fenomene dönüştüğünü gösterir. İbn Teymiyye'nin eleştirileri, Sünnî İslâm'da büyük bir olay olarak kabul edilmiş ve insanlar, onun savunucuları ile karşıtları olarak iki gruba ayrılmıştır (Anjum, 2012b, ss. 12-13).

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde, Hristiyan rahipler dinlerinin üstünlüğünü savunmuş ve bu konuda eserler yazmışlardır. İbn Teymiyye, bu iddiaları reddetmek için el-Cevâb es-Sahih Limen Beddele Dîni'l-Mesih adlı eserini kaleme

almıştır. Bu eserde, Hristiyanlığın saflığını kaybettiğini ve şirk unsurları barındırdığını belirtmiştir. Ayrıca, İncillerin ve Tevrat'ın tahrif edildiğini; Kur'an'ın ise hem söz hem de mana itibarıyla doğru aktarıldığını savunmuştur. İbn Teymiyye, dinler ve uluslar hakkında detaylı bilgiler veren eserler yazmış; ancak İslâmî eserler telif etmeye odaklanmıştır (Yalçın, 2020, s. 189).

İbn Teymiyye, Hanbelî mezhebine mensup olmasına rağmen, eserlerinde Hanbelî mezhebini ve bazı durumlarda Ahmed bin Hanbel'i de eleştirmiştir (Hakim, 1970, s. 137). İbn Teymiyye, Hanbelî mezhebinin bir üyesi olmasına rağmen, mezhep taassubu yapmamış ve fetvalarında mezhep bağımsızlığını gözetmiştir. Müçtehitlerin, peygamberler gibi insanlara doğru yolu bulmada yardımcı olduğunu savunmuştur. Zor durumlarda başka mezheplere de tâbi olunabileceğini belirtmiştir. Sağlıklı bir nas mevcutsa, mezhebe uymak yerine bu nas'a uyulması gerektiğini vurgulamıştır (Koca vd., 1999a, s. 402; Yalçın, 2020, ss. 189-190). Bu çerçevede, İbn Teymiyye'nin mezhep aidiyetine rağmen nas merkezli bir epistemoloji benimseyerek, mezhepler üstü bir içtihat anlayışı geliştirdiğini; dinî hükümlerde hakikatin, mezhebi bağlılıktan değil vahyin açıklığından kaynaklandığı yönündeki Selefi tutumunun, yöntemsel esneklik ve ilkesel kararlılığı bir arada taşıdığını göstermektedir.

İbn Teymiyye, mezhep ve fırkalarla ilgili bilgi verirken birbirine yakın grupların kıyaslamalarını yapar. Bu nedenle, bir grubun görüşünü açıklarken ona yakın diğer grupların düşüncelerini de dile getirir. Mezheplerin ve fırkaların, zamanla belli görüşlerin netleşmesiyle oluştuğunu belirtir. İbn Teymiyye, farklı grup veya fırkaların aynı konudaki görüşlerini sunan bir metot takip eder (Yalçın, 2020, ss. 190-191). Bu hususta, İbn Teymiyye'nin, karşılaştırma metodunu kullanarak, en doğru fıkhi hükmü çıkarma çabasını görmek mümkündür.

Enver Arpa'nın İbn Teymiyye'nin Kur'an Anlayışı kitabında, İbn Teymiyye'nin talebeliği döneminde Şam'da Hanbeliler ve Eş'ariler arasında şiddetli tartışmalar yaşandığı belirtilir. Eş'ariler, Hanbelileri Allah'a cisim izafe etmekle suçlamışlardır. İbn Teymiyye'nin babası Hanbeli fikhini esas alarak ders vermiştir. İbn Teymiyye, bu ortamda yetişmiş, ancak Hanbelî fikhinin yanı sıra diğer fırkaların da düşüncelerini öğrenmiştir (E. Arpa, 2002, s. 24).

Klasik dönem sonrası İslâm düşüncesinin baskın akımlarının aksine, İbn Teymiyye'nin ontolojisi fizikçi veya materyalisttir. Allah da dâhil olmak üzere tüm varlıklar, görme, duyma, koklama, tatma ve dokunma olmak üzere beş duyudan en

az biriyle algılanabilen somut ayrıntılardır. Duyularla algılanmaya açık olmayan hiçbir şey var değildir. Gayb âlemindeki varlıklar bile belirli koşullar altında duyuşal algıya açıktır. İbn Teymiyye'ye göre gayb, entelektüel bir âlem veya maddi olmayan imgeler âlemi değildir. Bunun yerine, görülen gibi görünmeyen âlem, engellenmediğinde duyularla algılanabilen zamansal ve uzamsal boyutlara sahip somut ayrıntılardan oluşur. Diğer şeylerin yanı sıra, görünmeyenler, Allah'ı, melekleri, ahireti ve insan bedeninden ayrı olan ancak maddi olmayan insan ruhunu içerir. Görünmeyen dünyadaki bazı şeyler bu hayatta peygamberler tarafından vizyonlarda ve rüyalarda algılanmıştır ve inananlar ahirette Allah'ı gözleriyle önlerinde göreceklerdir. Allah aslında diğer tüm varlıklardan daha görülebilirdir çünkü Allah'ın varlığı diğer her şeyin varlığından daha mükemmeldir. Tersine, İbn Teymiyye'ye göre, Kelâm teolojisinin ve İbn Sînâ (ö. 1037) ve İbn Rüşd gibi filozofların cisimsiz Yaratıcısı var olmayan bir varlığa eşdeğerdir. O Yaratıcı, zihindeki bir kavramdan başka bir şey değildir (El-Tobgui, 2020, s. 92; Hoover, 2022a, ss. 666-667; Sheikh, 2017, s. 25).

İbn Teymiyye'ye göre, İslâm âleminde ilk gruplaşma, Hz. Osman'ın katledilmesiyle başlamış ve Hâricîler, Halife Hz. Ali'ye karşı çıkmıştır. Bu grup, Müslümanların kanını dökmenin helâl olduğunu savunmuştur. İbn Teymiyye, Hâricîleri ehl-i bid'at olarak görmüş ve onlarla savaşılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Ali'nin Hâricîlerle savaşıması, İbn Teymiyye'nin bu görüşüne dayanak teşkil etmektedir (Yalçın, 2020, ss. 190-191). Bu değerlendirme, İbn Teymiyye'nin Hâricîler hakkındaki tavrının, tarihsel örnekler ışığında şekillenen doktriner bir süreklilik taşıdığını; Hz. Ali'nin müdahalesini meşruiyet zemini kabul ederek, bid'at gruplarıyla mücadeleyi hem siyâsî hem de teolojik bir gereklilik olarak konumlandığını göstermektedir.

Hâricîler, Kur'an'ın zâhir manasına uygun sünnetleri benimsemelerine rağmen, amellerinde çelişkiler sergilerler. İbn Teymiyye, Hâricîlerin bu tutarsızlıklarını eleştirir; ancak hilafet konusunda onlara yakın görüşler savunur. Hâricîler, günahkâr ehl-i kıblenin küfre girdiğini belirtirken, İbn Teymiyye bu kişilerin cehennemde kalacağını savunur. Mu'tezile'nin ortaya çıkışı ve Mürcie fırkasının iman-amel anlayışı da tartışılır. Mürcie, amellerin imandan gelmediğini ve büyük günah işleyenlerin şefaate cehennemden çıkacaklarını savunur (Yalçın, 2020, s. 191). İbn Teymiyye'nin hem evrensel kurtuluş vizyonunu hem de şiddeti meşrulaştırmasını, insanları rehabilite etmeye odaklanan sonuççu bir ceza teorisinin şekillendirdiği savunulmaktadır. Dünyada, şiddetli ceza, yanlışları caydırır ve Allah'ın kanununa itaati artırır. Ahirette ise Cehennem ateşi, kâfirleri arındırır ve

sonunda tüm insanların Cennet'e layık hale gelmesini sağlar. Bu görüş, klasik Müslüman doktrininden farklıdır ve İbn Teymiyye'nin evrenselciliği ile şiddeti meşrulaştırması arasında bir uyum olduğunu göstermektedir (Gleave & Kristó Nagy, 2018, s. 109).

Mücbire'den Cehm b. Safvân, kader konusunda kulun irade ve fiil sahibi olmadığını, sadece Allah'ın fail olduğunu savunur ve Allah'ın isim ve sıfatlarını inkâr eder. İbn Teymiyye, çeşitli İslâm mezheplerini, özellikle Hâricîler, Mürcie, Mu'tezile ve Şîî gruplarını ele alır. Şia'yı üç ana gruba ayırır ve Şia ile kaderiye konuları ile ilgili Minhâcü's-Sünne adlı bir eser yazar. Zeydiyye'yi en sâlih Şîî fırkası olarak tanımlar ve Şia'nın Zeydiyye ile Râfizî İmâmiyye olarak ikiye ayrıldığını belirtir (Yalçın, 2020, ss. 195-196). Görüldüğü üzere, İbn Teymiyye, Allah'ın sıfatlarını kabul etmeyen bazı fırka ve oluşumlara karşı mücadelesini sert bir şekilde sürdürmüştür.

İbn Teymiyye, Cehmiyye fırkasının Mu'tezile'den sonra ortaya çıktığını ve kader düşüncesine sahip bir topluluğun var olduğunu belirtir. Şia'nın ehl-i bid'at olduğunu savunur ve Şîîleri sahih hadisleri yalanlamakla eleştirir. İbn Teymiyye, Şîîlerin, mezarlara aşırı saygı göstermelerini ve Hz. Peygamber'in yapmadığı uygulamaları benimsemelerini eleştirir. Batınî fikirlerin yaygın olduğu dönemde, zâhir-bâtın ayrılmazlığına vurgu yapar. İsmailîler ve diğer Batınî fırkaların sapkın olduğunu ifade eder. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezheplerini överek, sahâbelere ve ehl-i beytin haklarına saygı gösterdiklerini vurgular. İbn Teymiyye, Müslümanlar arasındaki yetmiş üç fırka hadisinin sahih olduğunu ve bu hadisin Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî gibi hadis kitaplarında meşhur olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) göre, kurtuluşa eren fırka, onun ve ashabının üzerinde olduğu şey üzerine olanlardır. İbn Teymiyye, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in fırka-i nâciye olduğunu ifade etmiştir (Yalçın, 2020, s. 199).

İbn Teymiyye, dinî meselelerde yalnızca yöneticinin içtihadını veya mezhebini zorla uygulamanın yanlış olduğunu ifade eder. Yöneticinin, toplumda tek bir mezhebin hükümlerine göre karar vermemesi gerektiğini savunur. Yöneticinin ve itiraz eden âlimlerin dinî delillerini sunması gerektiğini belirtir. Allah ve Resulü'nün hükmü belirlendiğinde, tarafların bu hükme uyması; aksi takdirde, herkesin kendi mezhebinin hükümlerine göre yaşaması gerektiğini savunur (Eryiğit, 2018, s. 50).

Hanbelîler; ameli, imanın bir parçası olarak kabul etmişler; ancak zamanla bu katı hüküm yumuşamış ve büyük günahların dinden çıkmaya sebep olmayacağı

görüşü benimsenmiştir. İbn Teymiyye, Hanbelîlerin bu yeni anlayışını kabul etmiştir. Mezhepler konusunda derin bilgi sahibi olan İbn Teymiyye, Şîî faaliyetlerine karşı ilmî mücadele vermiş ve Ashâbü'l-Hadis geleneğinin temsilcisi olmuştur. Fetvaları ve görüşleri, bid'atlara karşı hassasiyetini göstermektedir. Bu hassasiyet, onun dönemi ve sonraki dönemlerde de etkili olmuştur (Yalçın, 2020, s. 201).

Jon Hoover'in makalesinde, İbn Teymiyye'nin Beyânü'l Telbîsi'l-Cehmiyye adlı eseri, Eş'arî kelâm teolojisine karşı yeni bir cephe açar. Bu eser, cisimsizlik ve mekânsızlık hakkındaki rasyonel argümanları çürütür ve Allah'ın uzayla ilişkisine dair alternatif bir teolojik rasyonellik sunar. İbn Teymiyye, Allah hakkındaki söylemi Kur'an ve Sünnet ile sınırlar; ancak gerektiğinde rakiplerinin terminolojisini kullanır. İbn Teymiyye'nin Allah tasavvuru, yaratılmış dünyayı kuşatan, sonlu mekânsal uzanımı olan büyük bir varlıktır. İbn Teymiyye, Allah'ın boyutunun sonlu olduğunu ve yaratılmış evren dışında başka hiçbir şeyin olmadığını savunur. Makale, İbn Teymiyye'nin mekânsal teolojisinin Râzî'nin Eş'arî cisimsizciliğine karşı kararlılıkla durduğunu belirtir (Hoover, 2022a, ss. 666-667). Hoover'in çalışması, İbn Teymiyye'nin mekânsal teolojisinin yalnızca Eş'arî cisimsizciliğe karşı bir reddiye değil, aynı zamanda Kur'an ve Sünnet merkezli alternatif bir ontolojik zemini teşkil ettiğini ortaya koymaktadır.

Carl Sharif El-Tobgui'nin eserinde, İbn Teymiyye'nin teolojiiyi, filozofların doktrinlerini çürütmek amacıyla incelediği belirtilir. O, Aristo mantığını sert bir şekilde eleştirmiş ve Gazzâlî'nin 'yeni' kelâm anlayışına karşı, hukukçuların analogik akıl yürütmesini savunmuştur. Ayrıca, felsefî tanımlamaya karşı tasvir yoluyla tanımlamayı desteklemiş ve nominalist olarak soyut kavramlara bağımsız ontolojik gerçeklik atfetmeyi reddetmiştir (El-Tobgui, 2020, s. 92).

İbn Teymiyye'nin içtihat, taklit ve fıkıh ihtilafları konusundaki görüşleri, İslâm hukuku anlayışını ve mezheplerle olan ilişkisini etkilemiştir. Bağımsız akıl yürütme ve mezheplerin kurallarını düzeltme eğilimi göstermiştir. Çeşitli mezheplere mensup âlimlerden eğitim almış olması, bu hoşgörülü yaklaşımını şekillendirmiştir. Ref'u'l-Melâm adlı eseri, döneminin bağlamında okunmalıdır; zira bu, bağlılık ve fanatizmin yaygın olduğu bir dönemdir (İbn Taymiyyah, 2007, s. 372).

İbn Teymiyye, Kur'an ve Sünnet'in prensiplerine ters düşen akılcılığı reddeder. Yanlış yola sapmanın ve hakikati anlayamamanın, Peygamber'in getirdiklerine uymamak ve tefekkür ile istidlal metodunu terk etmekten kaynaklandığını belirtir. Eş'arîlerin ve diğer Ehl-i Sünnet kelâmcılarının iman

tanımını doğru bulmamaktadır (Koca vd., 1999a, s. 407). Bu bağlamda İbn Teymiyye, aklî yorumların vahyin önüne geçirilmesini eleştirerek, iman anlayışında kelâmî yaklaşımlara karşı nass merkezli bir epistemolojiyi savunmuştur.

İbn Teymiyye, kariyeri boyunca kelâmın veya rasyonel teolojinin faydası konusunda kararsız kalmıştır. Kelâm savunucularının saldırgan ve mutlakiyetçi yaklaşımlarından endişe duymuştur. Müslümanın ihlaslı ve içtenlikle iman etmesi gerektiğini savunmuş; dinî tartışmaların insanları pozisyon değiştirmeye iteceğini belirtmiştir. Kelâm ilminin bu işlevi gördüğünü ifade etmiştir (Goldziher & Lewis, 1981, s. 67; Sheikh, 2017, s. 25). Bu çerçevede, İbn Teymiyye, kelâm ilmini bütünüyle reddetmemekle birlikte, onun dinî sadelik ve samimiyeti zedeleyebileceği endişesiyle sınırlı ve eleştirel bir tutum benimsemiştir.

İbn Teymiyye'nin dinî düşüncesinin en belirgin özelliği, rasyonalizm ve gelenekçiliğin birleşimidir. Mehmet Sait Özervarlı, bu birleşimi 'Kur'an rasyonalizmi' olarak adlandırır. İbn Teymiyye'ye göre, rasyonel ve geleneksel kanıtlar birbirini tamamlar ve çelişmez. Vahyedilmiş bilgi ile rasyonel bilgi arasında çelişki olamaz; çünkü vahiy, mükemmel ve eksiksiz rasyonel temeller içerir. Yosef Rapoport, İbn Teymiyye'nin akıl ile vahiy arasındaki uyumu İslâm hukukuna nasıl uyguladığını açıklar. İbn Teymiyye, Kur'an ve Sünnet'in, doğru akılcı hukuki yorumlamanın rehberi olduğunu savunur (Koca vd., 1999a, s. 407; Rapoport & Ahmed, 2010, ss. 8-9).

Jon Hoover, İbn Teymiyye'nin bir anti-rasyonalist olarak imajının düzeltilmesi gerektiğini savunur. İbn Teymiyye'yi, gelenekte bulunan teolojik verilerin tutarlılığı ve rasyonalitesi için savunan biri olarak görür. İbn Teymiyye, Allah'ın 'gönüllü nitelikleri' üzerine incelemelerinde, rasyonel argümanları reddetmekten çok uzaktır ve kendi alternatif muhakemesini sunar. Allah'ın sıfatlarının zamansız olmadığını ve gerçekten iradî olduğunu savunur. Allah'ın konuşması ve yaratması sürekli ve eylemleri zaman içinde gerçekleşir (Hoover, 2004, s. 224; Rapoport & Ahmed, 2010, ss. 9-10). Dolayısıyla İbn Teymiyye, klasik anti-rasyonalist algının aksine, akli dışlamayan fakat onu vahyin sınırları içinde konumlandıran bir yöntem geliştirerek, ilahî sıfatlara dair özgün ve dinamik bir teolojik yaklaşım ortaya koymuştur.

Jon Hoover'a göre, İbn Teymiyye ile ilk Memlûk muhalifleri arasındaki temel fark, farklı hermenötik (yorumbilim) stratejilerdir. İbn Teymiyye, Allah'ın sıfatlarına dilsel anlam ve modalite perspektifinden yaklaşır. Dilsel anlamda, metinlerin sade

anlamalarını desteklerken; modalite açısından, Allah'ın sıfatlarının benzersiz olduğunu ve yaratıklarla benzerlik taşımadığını savunur. Eş'arîler, İbn Teymiyye'nin yaklaşımını maddiyatçılıkla suçlar. İbn Teymiyye'nin tefsirini kabul etmeleri için Eş'arîlerin çifte bakış açısını benimsemesi gerektiğini ifade ederler (El-Tobgui, 2020, s. 92; Hoover, 2020, s. 224).

İbn Teymiyye, İbn Rüşd'ün Allah ve beden konusundaki eserinin iki farklı Arapça versiyonuna erişimi olduğunu göstermektedir. Bu eserin ikinci versiyonundan bazı bölümleri Der'u Ta'âruz'il-Akl ve'n-Nakl adlı eserine, ilk versiyonundan bazı bölümleri ise Beyân adlı eserine kopyalamıştır (Al Ghouz, 2018, s. 473). Bu durum, İbn Teymiyye'nin felsefî kaynaklara olan dikkatli yaklaşımını ve metinler arası farkları titizlikle değerlendirerek eleştirel bir okuma geliştirdiğini ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye, akıl ve vahiy ilişkisine dair önceki varsayımları eleştirmekle yetinmeyip, bu varsayımları epistemolojik, ontolojik ve dilbilimsel açıdan temelden yeniden formüle eder (El-Tobgui, 2020, s. 4). İbn Teymiyye, evrensel kanunu çürütmek için üç temel adım atar. İlk olarak, 'vahiy' ve 'akıl' kavramlarını sabit kategorilerle birleştirir. Ardından, her bir unsuru delil değeri açısından ayrı ayrı değerlendirerek 'akıl-vahiy' ikilisini, 'bilgi-sanı' veya 'daha kesin-daha az kesin' karşıtlığıyla değiştirir. Son olarak, rasyonel delilleri 'kutsal metinlere dayalı' delillerle birleştirerek yeni bir kategori oluşturur. Bu adımlarla, akıl ve vahiy tartışmasının temelini sarsar ve terimlerini yeniden tanımlar (El-Tobgui, 1970, s. 82).

Çağdaş araştırmacılar, İbn Teymiyye'nin ele aldığı konuların kelâmcıların çalışmalarıyla örtüşüğünü, ancak vahye dayalı yaklaşımı nedeniyle onu kelâmcı olarak görmediklerini belirtirler. İbn Teymiyye'nin, Allah'ın varlığını insan fitratında doğal bir olgu olarak kabul etmesi, kelâmcılarla uyuşmadığını gösterir. İbn Teymiyye'nin eleştirel ve tartışmacı yaklaşımı, İbn Rüşd'ün kelâmı yalnızca cedel olarak tanımlaması temelinde, onu kelâmcı olarak değerlendirmeyi mümkün kılar. (H. Aydın, 2009, s. 214). Dolayısıyla İbn Teymiyye, kelâmî meseleleri ele alış biçimiyle bu disiplinin sınırlarında dolaşsa da, vahiy temelli yaklaşımı ve fitrat vurgusu nedeniyle klasik kelâm geleneğinden ayrılarak kendine özgü bir teolojik konum inşa etmiştir.

İbn Teymiyye'nin evrensel kuralı çürütme çabası, sadece entelektüel bir egzersiz değil; teoloji, hukuk, felsefe ve tasavvuf alanlarını içeren, yüzyıllık tartışmalardan kaynaklanan temel bir epistemolojik çatışmanın ifadesiydi. Bu

tartışma, Yunan felsefesinin etkisinden ziyade, İslâm toplumunun erken dönemlerinden itibaren şekillenmiştir (El-Tobgui, 2020, s. 22).

İbn Teymiyye'ye göre, akıl ve vahiy arasında çelişki iddiası, akıl melekesini öncelikli gören düşünürlerin vahyedilmiş metinleri akla uygun şekilde yorumlama çabasından kaynaklanır. Filozoflar ve rasyonalist kelâmcılar, vahyin anlamını metinlerin doğasından ziyade, bağımsız ve kesin rasyonel sonuçlara dayanarak belirlerler. Bu yaklaşım, vahyin basit anlamıyla çelişebilir ve genellikle onun metafizik ve teolojik gerçekleri sağlama rolünü reddeder. İbn Teymiyye, bu eğilimi en aşırı biçimde Müslüman filozoflarda, daha hafif biçimde ise Mu'tezile ve yeni Eş'arî rasyonalistlerinde gözlemler (El-Tobgui, 2020, ss. 179-180; Goldziher & Lewis, 1981, ss. 110-111).

İbn Teymiyye, vahyin gerçek anlamlarının metinlerin diline içkin olduğunu savunur ve metinlerin dışında herhangi bir düşünceye başvurma gereğini reddeder. Özellikle rasyonalistlerin, Allah'ın sıfatlarını olumsuzlama veya etkisizleştirme çabalarına karşı, vahyin açık ve doğrudan anlaşılmasını destekler. Bu yaklaşımın, Selef'in icmâ anlayışına dayandığını ve otoritesini koruduğunu vurgular (Shamsuddin, 2022, s. 58). Teolojik okullar, vahiyde Allah'a atfedilen bazı niteliklerin (örneğin el, yüz ya da tahta çıkmak) metinlerin açık anlamına göre kabul edilmesinin, Allah'ın yaratılmışlara benzetilmesine (temsîl) veya asimile edilmesine (teşbîh) yol açacağını ve böylece O'nun eşsizliğini ve hiçbir şeye benzememe özelliğini ihlâl edeceğini savunarak itiraz ederler (El-Tobgui, 2020, s. 180). Bu doğrultuda İbn Teymiyye, dilin zahirî anlamına dayalı vahiy yorumunu savunarak, Allah'ın sıfatlarının inkârına ya da mecazîleştirilmesine karşı Selefî gelenek içinde konumlanmış ve teolojik otoriteyi icmâ ve lafız merkezli bir anlayışla temellendirmiştir.

Jon Hoover, makalesinde Sophia Vasalou'nun, İbn Teymiyye'nin teolojik etik anlayışını Jeremy Bentham'ın faydacılığına benzettiğini belirtir. İbn Teymiyye'ye göre Allah, iyilik ve kötülüğü hikmetli bir amaçla tartar, kötülüğe karşı üstün bir iyilik yaratır ve dünyayı mümkün olan en iyi şekilde düzenler. Vasalou, İbn Teymiyye'nin yaklaşımının, Bentham'ın "en fazla sayıda insan için en büyük mutluluk" ilkesini yansıttığını savunur. Ayrıca, İbn Teymiyye; cezaları, kötülüğü caydırmak ve arındırmak amacıyla gerekli görür ve Allah'ın rahmetinin kimseyi sonsuz cezaya mahkûm etmeyeceğini vurgular. Michael Cook, İbn Teymiyye'nin faydacı yaklaşımına bir örnek vererek Moğolların alkol içmelerine müdahale edilmemesi gerektiği kararını, daha büyük bir zararın önlenmesi ilkesine bağlar. Bu

yaklaşım, İbn Teymiyye'nin ahlâk ve fikhî düşüncesindeki faydacı yönü ortaya koyar (Cook, 2001, ss. 154-157; Hoover, 2019a, s. 145; Vasalou, 2016, ss. 171-172).

Michot, İbn Teymiyye'nin ahlâkî kararlarında 'derin faydacılık' ilkesini benimsediğini belirtir. Ona göre, kötü arkadaşlıktan kaçınmak genelde doğru olsa da, ayrılmanın daha büyük bir zarara yol açacağı veya iletişimi sürdürmenin daha büyük bir fayda sağlayacağı durumlarda bu kural uygulanmaz (Hoover, 2019a, s. 146; Michot, 2006, ss. 14-100). Michot'a göre, İbn Teymiyye, dini uygulamalarda faydacılığı öncelemektedir.

Sophia Vasalou, İbn Teymiyye'nin etik anlayışının merkezinde fayda ve refah kavramlarının olduğunu belirtir. Bu bağlamda, İbn Teymiyye, aklın iyiyi ve kötüyü ayırt etmesiyle ilgili üç görüşü açıklar:

1. Aşırı Mu'tezile Görüşü: Yaratılmışlar için iyi olanın Yaratıcı için de iyi olduğunu savunur.
2. Diğer Aşırı Görüş: Emir ve yasakların, fiillerin kendiliğinden iyi veya kötü oluşuyla ilgisi olmadığını öne sürer.
3. Orta ve Hak Yol: İbn Teymiyye, emir ve yasakların Allah'ın hikmetiyle kulların fayda ve zararlarına göre düzenlendiğini ifade eder.

Buna göre, üç tür eylem vardır:

1. Kendi içinde fayda veya zarar içeren eylemler (örneğin, adaletin iyi olması).
2. Allah'ın emir ve yasaklarıyla iyi veya kötü vasfı kazanan eylemler.
3. Sınama amaçlı emirler (örneğin, İbrahim'in oğlunu kurban etme emri).

İbn Teymiyye, bu yaklaşımı Kur'an ve Sünnet'e dayandırarak iki aşırı görüşü reddeder ve orta yolda karar kılar (Vasalou, 2016, ss. 21-24).

Hoover'a göre, İbn Teymiyye'nin Kelâm anlayışına dair iki önemli sonuç vurgulanır:

1. Felsefi Etki: İbn Sînâ'nın görüşlerinden hareketle, Allah'ın kendini sevmesinin zorunlu bir sonucu olarak dünyayı sürekli yaratması fikri, İbn Teymiyye'ye Allah'ı bencil ve sürekli yaratıcı olarak tanımlama olanağı sağlar.
2. Faydacı Yaklaşım: Allah'ın özünü tarihsel bir süreçte zamansal bir bağlama oturarak, O'nu hem Kendisi hem de insanlar için faydayı maksimize eden dinamik bir varlık olarak tanımlar. Buna göre, Allah her şeyde nihai iyilik ve en iyi dünyayı yaratmayı amaçlamıştır.

İbn Teymiyye, Allah'ın vahyettiği kanunun dünya ve âhiretle ilgili tüm insanî faydaları kapsadığını ve bu kanuna tam itaatin en büyük faydayı getireceğini savunur. İnsanların cehaleti, günahı ve zayıflığı nedeniyle kanuna mükemmel şekilde uymanın her zaman mümkün olmadığını belirtir ve en büyük faydayı elde etmek için eylem planları arasında faydacı hesaplamalar yapılmasını önerir. İbn Teymiyye, Allah'ın yaratımının ve emrinin faydacı rasyonelliğini savunur ve insanlara en iyi hareket tarzını tespit etmek için hesaplama yapmalarını tavsiye eder. Modern araştırmalar, İbn Teymiyye'nin düşüncesindeki tema, amaç ve vizyonun tutarlılığını giderek daha fazla ortaya koymaktadır (Hoover, 2019a, ss. 166-167).

Diğer post-klasik Müslüman hukukçular gibi İbn Teymiyye de bazen fayda ve zorunluluk gerekçesiyle açık yasal yasakları geçersiz kılar. Örneğin, İslâm hukuku, leş yemeyi yasaklarken, İbn Teymiyye açlıktan kaçınmak için gerekirse yenmesine izin verir. Daha genel olarak, İbn Teymiyye vahyedilmiş hukuku rehber ideali olarak sürdürür ancak insan zayıflığı veya günahı, hukuku takip etmeyi zor veya imkânsız hale getirdiğinde veya hukuk tam olarak bilinmediğinde eylemlerin faydalarının ve zararlarının dikkatlice tartılması gerektiğinde ısrar eder. Hilafet hakkındaki düşünceleri, böylesi faydacı hesaplamaların dikkat çeken bir örneğidir. İbn Teymiyye, Hz. Muhammed'in vefatını izleyen ilk dört Sünni halifenin normatif halifeliği olan "nübüvvet halifeliğinin" Müslüman toplum için bir zorunluluk olduğunu savunur. İlk dört Sünni halifeden sonra Müslüman topraklarında hâkim olan ahlâkî olarak daha düşük seviyedeki "krallık", yalnızca ihtiyaç durumunda izin verilir. Bununla birlikte,

İbn Teymiyye, krallığın yalnızca küçük bir günah olduğunu ve Müslümanların din için mümkün olan en büyük faydayı elde etmek için koşullardaki faydaları ve zararları tartmaları gerektiğini savunur. Örneğin, bir kralın şarap içmesine izin vermek, onu durdurmaya çağırmak İslâm'dan dönmesine yol açacaksa daha büyük bir zarara yol açabilir. Dahası, İbn Teymiyye, faydaların ve zararların böyle tartılmasının Peygamber'in yolu olduğunu açıklar (Hoover, 2019b, ss. 185-197; Michot, 2006, ss. 14-100). Bu çerçeveden bakıldığında, İbn Teymiyye'nin devlet yöneticisinin hatasının cezalandırılmasının yöneticinin faydasına binaen durdurulabileceğine hüküm etmektedir.

Jon Hoover'ın eserinde, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin, hocası İbn Teymiyye'ye cehennem ateşinin süresine dair sorduğu soruya, İbn Teymiyye'nin cennetin ebedî, ancak cehennem azabının ebedî olmayacağı şeklinde cevap verdiği belirtilir. İbnü'l-Kayyim de bu görüşü benimser ve Allah'ın merhametinin her şeye üstün geleceğini savunur. Ateşin, kâfirleri ve müşrikleri bile arındırıcı bir şifa olduğunu detaylandırır (Hoover, 2009, ss. 185-197). İbn Teymiyye'nin bu hükmü, genel İslâm hükmü ile çelişmektedir; çünkü Kur'an kâfirlerin Allah'ı inkâr ettikleri ve ona şirk koştukları için ebediyen cehennemde kalmalarına hükmetmiştir.

4.2.2. İbn Teymiyye'nin bid'at anlayışı

İslâm'ın ilk zamanlarında olmayıp, zamanla ortaya çıkan yeni uygulamalara bid'at denir. İbn Teymiyye, bid'atlere karşı ciddi bir duruş sergilemiştir. Bid'at kavramını, terim ve sözlük anlamından farklı bir şekilde değerlendirmiştir. Ona göre, gerçek bid'at, İslâm'ın emir ve yasaklarının yerine geçirilmeye çalışılan ve Sünnet'e zıt olan uygulamalardır. Ona göre, ilk bid'at, Hâricîlerin, Hz. Osman ve Hz. Ali'yi Müslüman kabul etmemeleri ve Müslümanları kâfir saymaları; ardından, Cehmiyye ve Şia'nın sahih hadisleri yalanlamaları gelmektedir. İbn Teymiyye, bu bid'atlarla mücadeleyi dinî bir zorunluluk olarak görmüştür (Yalçın, 2020, ss. 201-202). İbn Teymiyye'nin bid'at konusundaki hassasiyetinin sebebi, İslâm'a girecek olan bu bid'atlerin onun aslını bozması endişesinden kaynaklanıyor gibi görünmektedir.

Orta Çağ'da, İslâm dünyasında bid'atların arttığı ve İslâmî olmayan uygulamaların çoğaldığı bir gerçektir. İbn Teymiyye, yaşadığı dönemde İslâm dünyasında yaygın olan bazı bid'atlarla mücadele etmiştir. Bu bid'atler arasında evliyadan şefaahat dilenmesi, evliyaların kabirlerinin ziyaret edilerek yardım istenmesi ve tarikatların bazı uygulamaları bulunmaktadır. İbn Teymiyye bu bid'atlerle

mücadelesinin sonucunda, eleştirdiği tarikat liderlerinin etkisi altında kalan bazı devlet adamlarının zulmüne maruz kalmıştır (İbn Taymīyah, 2001, s. 4). İbn Teymiyye'nin mücadelesinin, bu bid'atleri uygulamayı kural hâline getirmiş kişi ve kurumların direnciyle karşılaşması doğal görünmektedir. Çünkü yapılması rutin haline gelmiş bir uygulama, zamanla dinin bir kuralı gibi algılanmaktadır ve böyle bir uygulamanın kaldırılması zorlaşmaktadır.

İslâm dininde, kabirleri ve mezarları ibret almak ve ölümü hatırlamak için ziyaret etmek mümkündür. Bu doğrultuda, Hanbelî fıkhnın ilk dönem âlimleri, mezarlıklardaki ritüellerle ilgili o kadar da fazla endişelenmemişlerdir. İbn Teymiyye'nin dönemine daha yakın âlimler ise mezar başında ağlamak gibi konularla ilgilenmiş, ancak bu eylemleri yasaklamamışlardır. Öleden bir şey istemek ise İbn Teymiyye ve Muhammed İbn Abdülvehhâb tarafından kabul edilemez bir bid'at olarak görülmüştür (Zargar, 2017, ss. 65-85). Bu husus, İbn Teymiyye tarafından bir Müslümanın mezardan, türbeden, kabirden veya vefat etmiş bir ölüden yardım dilenmesinin gizli bir şirk olarak görülmüş olabileceği şeklinde değerlendirilmiştir.

İbn Teymiyye, Şîî âlimi el-Müfid'i, mezar ziyaretini abartarak hac ibadetinin yerine koymasını, bid'at olarak kabul ettiği için eleştirir. Allah'tan başkasından talepte bulunulamayacağını ve dua edilemeyeceğini belirtir. Hz. Peygamber ve sahâbelerinin mezarlardan yardım istemediğini vurgular. Ölülerin kabirlerinde okunan Kur'an'ı anlayabildiklerini ifade eder; ancak mezarların üzerine yapı yapılmasını Hristiyan usulü olarak kabul eder ve bu uygulamanın Hicrî 5. asra kadar Müslümanlar arasında yaygın olmadığını belirtir (Yalçın, 2020, s. 202). Bu sebepten dolayı, günümüzde Vehhâbi görüşünün hâkim olduğu Suudi Arabistan'da, mezarlar yerle aynı seviyededir, sadece buranın mezar olduğunu belirleyen bir taş baş kısmına konulmaktadır.

İbn Teymiyye, Havâric ve Mu'tezile'nin büyük günah işleyenlere şefaati inkâr etmelerine rağmen, Hz. Peygamber'in ümmetine kıyamet gününde şefaate edeceği konusunda âlimlerle hemfikir olduğunu belirtir. Hz. Muhammed'den dünyada şefaate talep edilmemesi gerektiğini savunur ve bu görüşünü Hz. Ömer'in, Abbas b. Abdulmuttalib'ten yağmur talep etmesi örneğiyle destekler. Tevessülün geçerli olduğunu ancak Allah'tan başkasına dua edilmemesi gerektiğini ifade eder. Ayrıca, kabirleri ziyaret etme konusundaki aşırı uygulamaların bid'at olduğunu ve bu durumun Müslümanların itikadî sapıklığa düşmesine neden olduğunu belirtir. Mezarlarda dua ederken kibleye yönelmenin müstehap olduğunu söyler. Hadis bilgisi kuvvetli olan İbn Teymiyye, uydurma hadislere karşı durarak bid'atlarla mücadele

etmiştir (Yalçın, 2020, ss. 202-205). İbn Teymiyye, yaşadığı dönemde karşılaştığı bid'atleri, şirki hissettirdikler için yasaklarken, hadislerde geçen Hz. Peygamberin uygulamalarına izin vermiştir.

İslâmiyet'te, aslında olmayan yeniliklerin uygulanmaya başlandığı her dönemde, dini aslına getirmek adına bazı âlimler ve devlet adamları radikal adımlar atmışlardır. Selefilik, dini yeniden canlandırma hareketidir. Bu hareket, İslâm'daki bid'atleri ortadan kaldırmayı amaçlar ve Ahmed bin Hanbel, İbn Teymiyye ve Muhammed b. Abdülvehhâb gibi öncülerle ilişkilendirilir. Selefler, Ömer bin Abdülaziz ve Ahmed bin Hanbel'den sonra İbn Teymiyye'yi ikinci imam olarak görürler. İbn Teymiyye, tevhid akidesini farklı ele almış ve dini prensipleri vurgulamıştır. Ömer bin Abdülaziz ve Ahmed bin Hanbel, toplumdaki yozlaşmayı önlemek için Peygamber dönemi uygulamalarına geri dönülmesi gerektiğini savunmuşlardır (İşcan, 2012, s. 57).

4.3. İbn Teymiyye'nin Akıl, Felsefe ve Mantık Hakkındaki Görüşleri

4.3.1. Akıl yürütme

İbn Teymiyye, insan tabiatında yer alan müspet eğilimleri esas alarak, kişinin özgür iradesiyle ilahî hakikate ulaşabileceği fikrini ileri sürer. Ona göre peygamberlerin görevi, bu doğal yapıyı tamamlamak ve mükemmelleştirmektir. Akıl, Allah'ın varlığını ve ibadetin yalnızca O'na adanması gerektiğini kavrar. Peygamberlik ise akılı onaylar ve tamamlar (Hoover, 2019b, s. 53). İbn Teymiyye'nin düşüncesi, akıl ile vahyin birbirini tamamladığını ve insanın doğuştan sahip olduğu yetilerle ilahî hakikate ulaşabileceğini savunan bütüncül bir bilgi anlayışını yansıtır.

Mehmet Sait Özervarlı'ya göre İbn Teymiyye, itikadî konularda Kur'an ve Sünnet'e dayanan dinî akılcılık yöntemini tercih eder. Selef âlimlerinin görüşlerini benimser ve Kur'an'ın rehberliğinin esas alınması gerektiğini savunur. Ayrıca, sahabeler, tâbiîn ve imamların fikirlerine uyduğunu ve onların Kur'an'a ters düşen akıl yürütmelerini kabul etmediğini belirtir (Koca vd., 1999a, s. 405).

İbn Teymiyye'ye göre Kur'an, itikadî hükümlerin yanı sıra bu hükümlere dair akli kanıtlara da yer verir. Bu nedenle, İslâm'da geçerli olan şer'î kanıtlar, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bildirdiği nakli deliller ile yaratılmış her şeyin şahadet ettiği akli delilleri içerir. Böylece, akıl ve nakil bütünlüğü sağlanır (Koca vd., 1999a, s. 405).

İbn Teymiyye, akıl ve nakil arasındaki ilişki konusunda orijinal fikirlere sahip

olmasının yanı sıra Kelâm ve fıkıh alanlarında yeni açılımlar sağlamıştır. Ayrıca Kelâm, mantık, felsefe ve tasavvuf alanlarında sistemli eleştirilerde bulunmuş; Selef akidesinin yeniden düzenlenmesi ve genişletilmesi yönündeki çabaların doğru olduğu kanaatini uyandırmıştır (Akkoyunlu, 2017a, s. 99). Bu yönüyle İbn Teymiyye, akıl ile nakil arasındaki ilişkiyi farklı bir temelde ele almış, klasik ilimler arasında eleştirel bir bağ kurmuş ve Selefî düşüncenin hem kuramsal hem de sistemli biçimde yeniden şekillenmesine katkı sağlamıştır.

Koca ve arkadaşlarına göre, Kelâm âlimlerinin, nasların dışında aklî bir alan belirleyerek Hz. Muhammed'den nakledilmeyen itikadî hükümlere 'usûlü'd-dîn' demesi, kavramın kendisiyle çelişmektedir (Koca vd., 1999a, s. 405). İbn Teymiyye, İslâm dinini Müslümanların günlük hayatlarında daha etkili kılmayı hedeflemiş ve bu nedenle ilmî geleneği aklî delillendirme ve yorumlara açık hâle getirmiştir. Bu yaklaşım, onun Selefî düşüncesinin ve din algısının, ideal geçmişe dönüşü amaçlamadığı veya geçmişi günümüze taşımayı hedeflemediği şeklinde yorumlanmaktadır (Akkoyunlu, 2017a, s. 101). Bu çerçevede İbn Teymiyye'nin ilmî yaklaşımı, Selefî düşüncüyü tarihî bir nostaljiye indirgemek yerine, dinin aklî temeller üzerinden çağdaş yaşantıya nüfuz edebileceği dinamik bir yorum zemini sunar.

Jon Hoover ve Mahajneh'ye göre, er-Râzî'nin, akıl ve vahiy çatıştığında akla öncelik verilmesi gerektiğini; aklın, vahiy ile çelişen yönlerinin ise yeniden yorumlanması veya Allah'a havale edilmesi gerektiğini savunduğunu aktarmaktadırlar. İbn Teymiyye ise akıl ve vahyin aslında çatışmadığını öne sürerek er-Râzî'nin bu kuralını reddeder ve aklın doğru anlaşıldığında vahiy ile tam uyum içinde olduğunu belirtir (Heer, 1993, ss. 181-195; Hoover & Mahajneh, 2018, s. 40). Burada, İbn Teymiyye'ye göre, akıl, vahyin bir alternatifi değil tamamlayıcısıdır. Böylece akıl-vahiy ilişkisi ontolojik ve hermenötik düzeyde yeniden tanımlanabilir.

İbn Teymiyye, akıl ve nakil arasındaki ilişki bağlamında insanları üç gruba ayırır: Kur'an'ın aklî delillerini kabul etmeyenler, kabul edip anlama ve tespit hatası yapanlar ve Kur'an'ın aklî delillerini doğru anlayanlar (İbn Teymiyye, kendisini üçüncü gruba dâhil eder). Ayrıca, Kur'an ve Sünnet'e aykırı ve bağımsız bir akılcılığı reddeder; hataların ise Peygamber'in getirdiklerine uymakta kusur edilmesinden kaynaklandığını ifade eder (Koca vd., 1999a, s. 405).

Aklî ve nakil meselesi, İbn Teymiyye'den önce de tartışılmıştı. İlk İslâm Kelâmcıları, Kur'an'ı anlamak için aklın mı referans alınması gerektiğine yoksa

aklın, Kur'an ayetlerinin anlamına göre uyarlanması gerektiğine mi odaklanması gerektiğini sorgulamışlardı. Akıl ve nakil meselesi uzun süredir tartışılrsa da İbn Rüşd, bu ikisi arasında uyum olduğunu savunmuştur. Hakikat kavramına odaklanarak hakikatin kendisiyle çelişmesinin imkânsız olduğunu belirtir. Ona göre din ile felsefe uyumludur ve uyumsuzluk durumlarında te'vil yapılmalıdır. Dinin zahirî seviyesi felsefeye uygundur; sıradan insanlar dinin lafzî yönüne inanırlarsa yanılmazlar, çünkü bu, felsefi hakikatin temsillerine tekabül eder (Hakim, 1970, s. 140). Bu yaklaşımlar, İslâm düşüncesinde akıl ile nakil arasındaki ilişkiye dair farklı bakış açılarını ortaya koyarken; özellikle İbn Rüşd, hakikat merkezli yorumlarıyla din ile felsefenin uyumlu olabileceğini savunmuş ve te'vili hem teorik hem de bilgi anlayışı açısından gerekli görmüştür. İbn Teymiyye'nin, İbn Rüşd hakkında birçok görüşü vardır ve eserlerinde İbn Rüşd'den kapsamlı alıntılar yapmıştır. İbn Teymiyye'nin İbn Rüşd'le bu kadar ilgilenmesi dikkat çekicidir (Al Ghouz, 2018, s. 475).

İbn Teymiyye, Kur'an'daki örnekler ve açıklamaların aklî kanıtlar olduğunu ve bunların şer'î kabul edildiğini ifade eder. Naklin içindeki akıl vurgusunun ön plana çıktığını ve şer'î olanın içindeki aklın vahye mutabık olduğunu savunur. Akıl ve nakil çatışması durumunda aklın esas alınması gerektiği görüşünü reddeder. İbn Teymiyye, akıl ve nakil ilişkisinde yeni bir söylem ve sistem geliştirerek, akıl ve naklin çatışmazlığı hususunda aklı savunur (Akkoyunlu, 2017a, s. 140).

İbn Teymiyye, filozofların, Mu'tezile ve Eş'arî ilahiyatçılarının kullandığı akılcı te'vil türünü reddeder çünkü bu kesim vahiy diline müdahale eder ve bu, Selef'in evrensel duruşuna zıttır. Filozofların soyut Allah kavramını, ontolojik ve ahlâkî nedenlerle reddeder, çünkü İbn Teymiyye bu kavramın nesnel olarak var olmadığını savunur. İbn Teymiyye'ye göre, soyut bir Allah anlayışıyla Allah ile kişisel ilişki kurma yeteneğimiz zayıflar. O, akıl ve vahyin çatışmazlığını savunur ve akıl ile nakil arasında uyum olduğunu belirtir. Vahyin akıl üzerindeki üstünlüğünü vurgular ve filozofların argümanlarını çürütmek için çabalar. İbn Teymiyye, tüm insan bilgisinin fitrat ve tevâtür ilkelerine dayandığını savunur (El-Tobgui, 2020, ss. 288-289). Bu yaklaşım, İbn Teymiyye'nin dinî bilgiyi metafizik soyutlamalar yerine fitrata ve tevâtüre dayandırdığını; akıl ile vahiy ilişkisini Selefî gelenek çerçevesinde yeniden ele alarak, te'vilin sınırlarını vahyin diline bağlı kalarak belirlediğini göstermektedir.

İbn Teymiyye, bir müminin zekâsının, iki iyinin daha iyisini veya iki kötünün daha az kötü olanını ayırt etme yeteneği ile ölçüldüğünü vurgular. Bu kararları

almanın zor olduğunu ve dini bir otoriteye danışmak mümkün olsa da nihai sorumluluğun bireye ait olduğunu belirtir. Sezgi veya feraset, bu tür durumlarda en önemli araçtır. Peygamber Efendimiz de ashabına ferasetten bahseder ve müminin ferasetinden sakınılması gerektiğini, çünkü müminin Allah'ın nuruyla gördüğünü belirtir (Sheikh, 2017, s. 20).

İbn Rüşd'ün din ile felsefe arasındaki uyum teorisinde iki önemli nokta vardır. Birincisi, İbn Rüşd'e göre doğru ve gerçek felsefe Aristo'nunkidir. Aristo'yu, insan zekâsının zirvesi olarak görür. İkincisi, din ve felsefe birbirinden bağımsızdır ve farklı söylemlerle aynı gerçeği ifade ederler. İnsanlar, açıklayıcı, tartışmacı ve retorik konuşma biçimlerine göre üç kategoriye ayrılır. Filozoflar açıklayıcı konuşma yaparken, din âlimleri tartışmacı, sıradan insanlar ise retorik konuşmayı kullanır. İbn Rüşd, dinin tamamen yorumlanmasına gerek olmadığını savunur (Hakim, 1970, ss. 140-141). İbn Teymiyye, akıl ile Kur'an arasındaki uyumu, İbn Rüşd'den farklı bir şekilde ele alır. Ona göre akıl, insan fitratının ürettiği sade ve sağlam rasyonel düşüncedir; önceden belirlenmiş bir düşünce sistemi değildir. Allah'ın insana doğuştan verdiği fitrat, insan aklının yapısı ve psikolojik eğilimlerle tanımlanır. İnsanlar, doğal eğilimlerle kendilerine faydalı olanı ararlar ve bu, Kur'an ayetleriyle desteklenir. Kur'an'daki hidayet, dini bir anlamdan ziyade iyiliğe olan doğal eğilimi ifade eder (Hakim, 1970, s. 141). İbn Teymiyye, nakil ekolünden gelmekle birlikte, İslâm'da aklın yerini ve sınırını belirtmeye gayret göstermiştir. Bilgiyi elde etmenin üç yolu olduğunu söyler: sadece akıl, sadece nakil ve ikisinin birlikteliği. Bazı soyut olguların akılla bilinmesinin mümkün olmadığını ve sadece peygamberlerden gelen haberlerle bilinebileceğini savunur. İbn Teymiyye, doğru aklı kabul eder, ancak Yunan filozoflarının kavramlarını reddeder. Akıl, peygamberi tanıyıp itaat etmeli; ancak dinin kurallarını koyma yetkisine sahip değildir. O, aklın dinle uyumlu olması gerektiğini vurgular ve aklî delillerin Resûl'ün doğruluğunu teyit ettiğini belirtir (Yalçın, 2020, ss. 180-182).

İbn Teymiyye, açık akıldan elde edilen bilginin vahyedilen gelenek, peygamberlerin mesajı ve Selef'in yolu ile uyumlu olduğunu savunur. Ahlâkî değer, Allah'ın varlığı ve sıfatları konusunda akla önemli bir rol verir ve doğal yapıyı (fitrat) bu bağlamda değerlendirir. Bu, İbn Teymiyye'nin dini epistemolojisinde akla, itibarının önerdiğinden daha önemli bir rol verdiğini gösterir (Hoover, 2007, s. 20). Buna göre, İbn Teymiyye bilgi felsefesinde aklın, yalnızca vahyin tamamlayıcısı değil aynı zamanda ahlâkî ve varlık hakikatini anlaşılmasında fitrî bir referans olarak konumlandığını ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye, Kur'ânî yönteme ve gözleme dayanan doğal ve psikolojik delillere önem verir, ancak kelâm ve felsefe ehlinin kullandığı zihnî ve felsefî kanıtlara değer vermez. Hudûs ve diğer nazari/felsefî kanıtların çok fazla ayrıntı ve sınıflama içerdiğini, bu yüzden Allah'ın varlığını kanıtlamak yerine problemi zorlaştırdıklarını savunur (Koca vd., 1999a, s. 406).

İbn Teymiyye'ye göre, Allah'ın zatına ait tüm sıfatlar kâdîmdir ve yoklukları mümkün değildir. Mu'tezile'nin tevhidi, sıfatların ve esmâ-i hüsnâ'nın reddi yanlış bir anlayıştır. Kur'an'da Allah'a verilen kelâm ve basar sıfatlarında teşbih tehlikesi yoksa istivâ ve nüzûl gibi sıfatlar da aynı şekilde kabul edilmelidir. Bazı sıfatları kabul edip bazılarını reddetmek çelişkili olur. İbn Teymiyye, Kur'an'da geçen meyve isimlerinin müteşabih anlamda kullanıldığını kabul ederken, Allah'ın bazı sıfatlarının ifade edilmesinde müteşabihatı kabul etmemesi, tutarsızlık olarak değerlendirilir (Koca vd., 1999a, s. 406).

İbn Teymiyye'ye göre, İslâm sadece Kur'an ve Sünnet'le değil, akılla da savunulmalıdır. Din ile aklın uyum içinde olduğunu savunur ve rasyonel olarak kavramsallaştırılamayan neredeyse hiçbir dini konu olmadığını belirtir. İbn Teymiyye, dini konuları rasyonelleştirerek, İslâm'ı felsefî terimlerle açıklar (Hakim, 1970, s. 138).

İbn Teymiyye, anti-rasyonalist bir polemikçi değil, 'literalist rasyonalizm'i savunan bir ilahiyatçıdır. Yahya Michot, İbn Teymiyye'nin dini akılçılığın herkes için yeterli olduğunu savunduğunu belirtir. Şahab Ahmed ise İbn Teymiyye'nin Selef'in öğretilerini sistematize ettiğini ve bu öğretilerin mantıklarını açıkladığını gözlemler. İbn Teymiyye, Kur'an ve hadislerdeki yaratılış verilerini rasyonel bir şekilde açıklamaya çalışır ve teolojik verileri sade bir dille savunur (Hoover, 2007, s. 22).

Mu'tezile ve Şia, tevhid ve adalet prensiplerini kesin aklî delillerle savunurken, Sıfatiyye bunun aksini ileri sürer. Nefiy ve isbatı savunanların her biri zeki ve bilgili olmasına rağmen, aralarındaki bu çelişki, İbn Teymiyye'ye göre sünnetten uzaklaşmaktan kaynaklanmaktadır. Sünnetten uzaklaşıldıkça ihtilaflar artar. Kelâmcıların aklî yöntemlerle zıt sonuçlara ulaşabilmeleri, aklın delaletinde daha çok zan bulunduğunu gösterir. Bu sebeple nihai kaynak, Kitap ve Sünnet olmalıdır. Kelâmcıların açıklamaları Kur'an'a uygun olursa kabul edilir, aykırı olursa reddedilir. Kitap ve Sünnet'te kesin olan bir şeye, aklî delille karşı çıkılmamalıdır (Koca vd., 1999a, s. 408).

İbn Teymiyye'nin, erken dönem Şia'yı Ehl-i Sünnet düşüncesine yaklaştırmaya çalışırken, sonraki dönem Şia'yı ise Ehl-i Beyt ve ilk Şii anlayıştan uzaklaştırmayı amaçlayan bir yaklaşım benimsediği söylenebilir. Ona göre, sonraki dönem Şia, önceki Şia çizgisinden koparak Mu'tezile ekolünün etkisi altına girmiştir. Bu bakış açısına göre, sonraki dönem Şia, Ehl-i Beyt ve önceki Şia geleneğinden ayrılmış ve büyük ölçüde Mu'tezile ile özdeşleşmiş bir yapı haline gelmiştir (Akkoyunlu, 2017b, s. 119). Bu değerlendirme, İbn Teymiyye'nin mezhep tarihine yönelik yorumunun, Şii düşüncenin tarihsel seyri içinde doktriner ayrışmaları belirleyerek; sonraki dönem Şia'nın Mu'tezilî etkiler altında şekillenen teolojik yapısını, Ehl-i Beyt çizgisinden sapma olarak konumlandırılan selefi bir perspektife dayandığını göstermektedir.

İbn Teymiyye, dinin temelleri (usulü'd-dîn) hakkında çok sayıda eser kaleme almıştır. Ovamir Anjum, Şamlı âlimin neden yazdığını bizzat açıkladığı bir anekdota dikkat çeker. Bu anekdot, Ömer b. Ali el-Bezzâr tarafından yazılan bir biyografide yer almaktadır (Anjum, 2012a, ss. 178-180; Bazzâr, 1976, ss. 34-35; Hoover & Mahajneh, 2018, s. 43). El-Bezzâr, İbn Teymiyye'ye, neden dinin teolojik temelleri hakkında daha kapsamlı eserler yazdığını sorar. İbn Teymiyye, çeşitli grupların bid'atlere saptığını ve şeriatı tahrif etmeye çalıştığını belirterek, bu sapkınlıkları çürütmek ve doğru yolu savunmak için çaba gösterilmesi gerektiğini vurgular. İnsanların hakikatten ve peygamberlerin getirdiği öğretilerden yüz çevirmelerinin ve felsefi yollara yönelmelerinin, bu olumsuz durumun ana sebebi olduğunu açıklar. Bu durum, İbn Teymiyye'yi, dinin temellerine adanmış çalışmalara yoğunlaşmaya ve muhaliflerinin öğretilerine vahye dayalı gelenek ve akıl ile cevaplar vermeye yönlendirmiştir (Bazzâr, 1976, ss. 34-35; Hoover & Mahajneh, 2018, s. 43).

İbn Teymiyye, naklin doğal olarak akla uygun olduğunu, aklın ise yanılabilirliğini, ancak naklin kesin ve yanılmaz bir kaynak olduğunu ifade etmiştir. Hanbelî imamı Ahmed bin Hanbel ise aklın zayıf ve güvenilmez olduğunu belirterek, delil olarak naklin esas alınması gerektiğini vurgulamıştır (Toprak, 2019, s. 31). Akıl ve nakil hususunda, İbn Teymiyye'nin takipçisi olduğu Hanbeli mezhebi imamı Ahmed b. Hanbel ile aynı fikirde oldukları görülmektedir.

İbn Teymiyye, her türlü düşünce biçimini ve felsefeyi, akıl ve rasyonelliğe aykırı olmayan, katı ve tartışmaya dayalı bir eleştiriye tabi tutmuştur. O, İslâm düşüncesinde akıl ile vahyin uyumunu ortaya koymaya çalışmıştır. İbn Teymiyye'nin eleştirileri, öncelikle İbn Sînâ gibi filozoflara ve İbnü'l-Arabî gibi mutasavvıflara yöneliktir; ancak Eş'arî Kelâmını da eleştirir. Bu grupların yetersiz bilgiye sahip

olduğunu düşünmektedir. Akıl ve vahiy arasındaki uyumun anlaşılması ise bazen tek taraflı ve aşırı vurgulara yol açmıştır (Kuhn, 2020, s. 24). Bu çerçevede İbn Teymiyye'nin eleştirel tutumu, İslâm düşüncesinde akıl ve vahiy arasındaki ilişkiyi sahil bilgi temelli bir zemine oturtma çabası olarak okunabilir.

4.3.2. Felsefeye bakışı

Yunanca felsefe kitapları Arapçaya tercüme edildikten sonra İslâm coğrafyasında yayılmış ve Müslüman âlimler üzerinde etkili olmuştur. Aristo ve Platon gibi Yunan filozoflarına olan ilgi artmış; Müslüman âlimler arasında Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd gibi isimler bu filozoflara övgüler sunmuştur. İbn Teymiyye ise felsefenin İslâm inancına zarar verdiğini ve felsefe ehlinin dini konularda yeterli bilgiye sahip olmadığını savunarak bu filozofları eleştirmiştir. O, Yunan filozoflarını putperest olarak nitelendirir ve Aristo'yu da birçok hatası olan biri olarak görür (Yalçın, 2020, ss. 182-186). Bu çerçevede İslâm dinine daha sonra dâhil edilen felsefe, İbn Teymiyye tarafından rededilmiştir.

İbn Teymiyye, gerçek felsefenin Allah'ın sıfatlarına dayandığını ve Allah'ı dünyayla ilişkilendirdiğini savunur. Bu görüşüyle İslâm Kelâmına paralel düşünmektedir. Müslüman filozofların Allah ile dünya arasındaki aracı akıl kavramını reddeder ve Allah'ın birliğini tavizsiz bir şekilde savunur. Bu, onun düşüncelerini ve Müslüman filozoflara karşı tutumunu anlamamızda yardımcı olur. İbn Teymiyye'nin İbn Rüşd'e olan hayranlığı bu bağlamda anlaşılabilir. İbn Teymiyye'ye göre var olan yalnızca Allah ve fizikî evrendir; arada bir ara dünya yoktur. Evrenin doğuşunu açıklamak için 'Allah'ın kendi kendini yaratması' terimini kullanır. Allah'ın sıfatlarının ezeli ve küllî olduğunu, yaratılıştaki ise İlim ve İrade'nin ana araçlar olduğunu belirtir. Evren ve insan, Allah'ın sıfatlarının bir yansımasıdır; kâinat, Allah'ın tekil suretlerde hayata geçtikten sonraki sıfatlarından ibarettir (Hakim, 1970, ss. 144-152). Bu yaklaşım, İbn Teymiyye'nin metafizik düşüncesini, sıfatların ezeliyeti ve yaratılışın ilim–irade temelli açıklanması üzerinden şekillendirerek, felsefî aracılık kavramlarını reddeden ve Allah'ın mutlak birliği ile evrensel ilişkiselliğini Selefî bir ontoloji çerçevesinde konumlandıran özgün bir teolojik duruşu ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye, felsefenin temel kavramlarını kullanarak İslâm Kelâmını değerlendirmiştir. Yunan düşünce sistemini benimsememiş; ancak bazı kavramları kendi bağlamında geliştirmiştir. Felsefeye meraklı olan İbn Teymiyye, İslâm'ın rasyonel yorumunu benimseyerek İslâm teolojisinde reform yapmıştır. Muhalifleri bazı tezlerini reddetmiş olsa da öğrencileri onu büyük bir otorite olarak kabul

etmiştir. İbn Teymiyye'nin katkıları, İslâm'da kavramsal ve felsefi düşüncenin önemini artırmış ve akıl ile din arasındaki çelişkileri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır (Hoover, 2007(Hoover, 2007, ss. 19-20).

İbn Kudâme, Allah'ın sıfatlarının soyut olduğunu savunurken, İbn Teymiyye bu görüşü tatmin edici bulmamış ve ilahî niteliklerin somut bir anlama sahip olması gerektiğini öne sürmüştür. İbn Teymiyye'ye göre, ilahî niteliklerin soyut evrenselleştirilerek ifade edilmesi, Allah'ın daha somut bir şekilde kavramsallaştırılmasını sağlar. Bu yaklaşım, Allah'ın aşkınlığını koruyarak, ilahî nitelikler ile yaratılmış varlıkların nitelikleri arasında zihinde bir ilişki kurar (Jackson, 1994, s. 55). Bu yaklaşım, İbn Teymiyye'nin sıfat teorisini, Allah'ın aşkınlığını ihlal etmeksizin zihinsel temsil edilebilirlik ilkesine dayandırarak; soyutluk yerine anlamlı somutluk üzerinden Selefi teolojide ilahî niteliklere ontolojik tutarlılık kazandırma çabasını ortaya koymaktadır.

Selefler, reformist düşünce ve eylem modeli olarak İbn Teymiyye'ye güvenmiş; İbn Arabî'yi ise sufi yozlaşmasının bir arketipi (ilk örnek) olarak kınamışlardır. Modernitenin meydan okumasına yönelik ilk İslâmî yanıtlar, bu gelenek içinde formüle edilmiştir (Weismann, 2001, s. 2). Bu bağlamda Selefi düşünce, İbn Teymiyye'nin mirasını hem tasavvuf eleştirisinin mihenk taşı hem de modern krizlere karşı teorik ve pratik bir direniş stratejisi olarak konumlandırarak, İslâmî reform söyleminin erken dönem yapı taşlarını oluşturmuştur.

Aygün Akyol'un kitabında, Şehrestânî'nin felsefi problemleri tartışırken fikrî düzlem dışına çıkmaktan kaçındığı ve inatlaşmadan değerlendirme yapmayı tercih ettiği ifade edilmektedir. Şehrestânî'nin eleştirileri, İbn Sînâ'nın varlık anlayışına odaklanır. İbn Teymiyye'nin felsefe eleştirileri ise Şehrestânî'ninkilere benzerlik göstermekle birlikte daha sert bir üslupla yapılmıştır. İbn Teymiyye, filozofların teorilerinin insanları saadete kavuşturacağı ön kabulünü reddeder; aksine bunun mutsuzluğa yol açacağını savunur (A. Akyol, 2012, ss. 224-225).

Pek çok Kelâmcı, seleflerin Allah'ın sıfatlarını tasdik ederken, bunların birincil sözlük anlamlarını reddettiğini iddia etmiştir. İbn Teymiyye'ye göre, bu görüş hatalıdır. Bir kelimenin anlamı, bağlama ve atfedildiği kişiye bağlıdır. Allah'ın sıfatları mecazî olarak yorumlanmalıdır. Mecazî bir yorum için, Arapça'da mecazî anlamın bilinmesi, ilgili kanıtların bulunması, Kur'an ve Kelâmla çelişmemesi ve Peygamber'in açıklamasına uygun olması gerekir. Allah'ı insan benzeri bir formda algılamak ise yozlaşmış bir zihniyetin göstergesidir. Ehl-i Sünnet, Allah'a benzer

hiçbir şeyin olmadığını savunur (Sabırlı, 2013, ss. 112-113; Sheikh, 2017, s. 26).

İbn Teymiyye, Kelâm teolojisine ve İbn Sînâ felsefesine, akla karşı çıktığı için değil, farklı bir Allah tasavvurunu savunduğu için karşı çıkmıştır. Araştırmalar, İbn Teymiyye'nin Allah'ı aktif, yaratıcı, istekli ve ezelden beri konuşan bir varlık olarak gördüğünü göstermektedir. Kelâm âlimleri ve filozoflar, Allah'ın mükemmelliğini zamansız ezellikte bulurken, İbn Teymiyye, onu kişisel ve daimî bir dinamizmde görmüştür (Hoover, 2007, s. 21). Bu perspektif, İbn Teymiyye'nin ilah tasavvurunu, zamansızlık idealine karşı süreklilik ve irade ekseninde tanımlayarak; Kelâm ve felsefenin metafizik yaklaşımına karşı Selefi geleneği, ilahî etkinlik ve konuşma temelinde yeniden konumlandırma çabasını yansıtmaktadır.

İbn Teymiyye'ye göre, Selef; nasları en iyi şekilde bildiği için Kur'an'ın sözlerini hakikat ve mecaz olarak ayırmamışlardır. İslâmiyet'te mecaz kavramı, Hicrî III. asırdan sonra ortaya çıkmış ve Hicrî IV. asırda yaygınlaşmıştır. İbn Teymiyye, bir lafzın ifade edilen anlam dışında kullanılmasına mecaz denilebilmesi için dillerin anlaşma ve uzlaşma sonucu oluştuğunu kabul etmek gerektiğini, ancak dillerin Allah tarafından insana ilham edildiğini savunur (Sabırlı, 2013, ss. 117-118).

Laoust, İbn Teymiyye'nin teolojik doktrinlerin ahlâkî sonuçlarıyla ilgilendiğini belirtir. İbn Teymiyye, teolojiye olan ilgisinin insan eylemine ilham vermedeki yararlılığının açık olmadığını vurgular. Ona göre, Allah'ın sıfatları sürekli aktif ve iradîdir. Filozofların ve Kelâmcıların Allah hakkındaki kavramlarını eleştirir ve vahyedilen dilin, Allah'ın yaratıklara benzemeden kabul edilmesi gerektiğini savunur. Ayrıca, mecazın lafzın karineye bağlı olarak ortaya çıktığını ve dilde mutlak bir lafız bulunamayacağını ifade eder. İbn Teymiyye, isimlerin soyutlandığında ortak nitelikler ve çağrışımlar taşıdığını gözlemler. Ancak, bu isimlerin evrensel bir varlığa sahip olmadığını ve yaratıcı ile yaratık arasındaki isimlerin benzerlik taşımadığını savunur. Yaratılmışların bilgisi tesadüfî ve edinilmişken, Yaratıcı'nın bilgisi öyle değildir. Allah'ın isimlerinin işaret ettiği gerçeklikler, yaratılmış dünyadan tamamen farklıdır ve bilinemez (Hoover, 2007, ss. 23-51). Henri Laoust, İbn Teymiyye'nin Sosyal ve Siyasal Görüşleri Üzerine Bir Deneme adlı eserinde, Eş'ariliğin başlangıçta kelâm ilmine bir giriş olarak geliştiğini, ancak zamanla felsefeye yakın bir düşünce sistemine dönüştüğünü belirtir (Laoust, 2021, s. 106) .

İbn Teymiyye, İslâm'da en yanlış anlaşılan düşünürlerden biridir ve bunun birçok nedeni vardır. Yazılarının iki düzeyi olduğu belirtilir: biri sert ve düşmanca eleştiriler, diğeri ise derin ve rasyonel düşünceler. Hem kelâm ve felsefeye saldırır,

hem de cesur felsefî ve teolojik temaları benimser. Öğrencileri, onu yalnızca bir dinî vaiz olarak gösterip felsefî yönünü ihmal etmiştir. İbn Teymiyye, felsefe, teoloji ve tasavvufa derin bir ilgi duyar ve Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî ile İbn Rüşd gibi düşünürlerden etkilenmiştir. Onun felsefî düşünceleri, zamanla muhalifleri tarafından eleştirilmiş, ancak sistematik olarak çürütülmemiştir. Hem taraftarları hem de muhalifleri, bu felsefenin yayılmasını engellemiştir (Hakim, 1970, s. 139).

İbn Teymiyye'ye göre, İslâm akidesi, Kur'an'dan doğrudan alınmıştır ve İslâm kültürü ile medeniyetinin temelini oluşturur. O, Müslümanların karışıklık ve huzursuzluğunun temel sebebinin, sağlam akideden sapma olduğunu düşünmektedir. İslâm dinine giren çeşitli fikir ve akımlar bu sapmaya neden olmuştur. Kelâm, felsefe, mantık ehli, bazı tasavvufçular, çeşitli fıkıhçılar, Şîler ve onların alt gruplarının bu duruma yol açtığını savunur. Ayrıca, Cebriyye, Mu'tezile, Eş'ariyye ve bazen Mâturîdîlerin, İslâm akaidinin değişmesine neden olduğunu belirtir. İbn Teymiyye, İslâm dışı unsurların İslâm'dan uzaklaştırılması için geniş çaplı eserler kaleme almış ve bu süreçte hapis ve eziyetlere maruz kalmıştır (E. Arpa, 2002, ss. 58-59).

İbn Teymiyye, şüphesiz felsefe tarihinin en büyük filozoflarından biridir ve aynı zamanda temel bir felsefe eleştirisi de geliştirmiştir. Onun tüm düşüncesi, felsefe ile onun özeleştirel yansıması arasındaki gerilim alanında şekillenmektedir. İslâm düşüncesi çerçevesinde Yunan felsefe geleneğini aşarak, kendi zamanına kadar gelişen İslâm felsefesinden yola çıkmış ve hem bir felsefe hem de felsefe eleştirisi ortaya koymuştur. İbn Teymiyye'nin bir filozof olarak tanımlanmasının, Gazzâlî'ye kıyasla çok daha paradoksal bir etkiye sahip olduğu göz ardı edilmemelidir. Felsefe eleştirisi yapan bir filozof olarak nitelendirilebilecek Gazzâlî'nin aksine, İbn Teymiyye 'anti-felsefe filozofu' ya da hatta 'felsefî anti-filozof' unvanını hak etmiştir (Kuhn, 2020, ss. 20-21).

Abdualmuttalip Arpa, Kur'an'da Mecaz Tartışmaları ve İbn Teymiyye'nin Meseleye Yaklaşımı adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin Kur'an ayet ve kelimelerinde mecazın uygulanıp uygulanamayacağını tartışmaktadır. İbn Teymiyye'ye göre kelimelerin yalnızca gerçek anlamları vardır ve mecaz olarak kullanılması kabul edilemez. Kelimeler, insanlara ilham yoluyla aktarılmıştır ve bu nedenle mecaz içermez. Arpa, makalesinin sonuç bölümünde, Kur'an'da mecazı reddedenlerin sıfatların te'vilini engellemeye çalıştığını ve İbn Teymiyye'nin mezhep temelli düşüncelerinin etkili olduğunu belirtmektedir. Ancak Arpa eserinde, Kur'an'da Arapçayı bilenlerin anlayabileceği doğal mecazlar bulunduğunu ifade eder

(A. Arpa, 2010, ss. 189-197).

Hanbelizm, Eş'arîliğe kıyasla cazibesini yitirmiş olsa da Suriye'deki bazı çevrelerde etkisini sürdürmüştür. İbn Teymiyye, felsefeye karşı katı bir hukukçu ve kutsal metinlerin lafzî yorumunun savunucusuydu. Felsefeye sert eleştirilerde bulunmuş ve Hanbelî lafzî yorumunun etkisini artırmıştır. Vehhabî ve Selefi hareketler, İslâm'ı yeniliklerden arındırma gerekliliğini vaaz etmiş ve bu görüşler, ana akım ulema tarafından genellikle reddedilmiş olsa da, felsefi çalışmaları kısıtlamıştır (Winter, 2008, s. 69).

Muhammet Yazıcı, İbn Teymiyye'nin Bazı Kelâmî Kavramlara Yaklaşımı-II adlı makalesinde, İbn Teymiyye'nin Bid'at ve Ehl-i Bid'at kavramlarını ve bu kavramlarla ilişkili alt terimleri analiz etmektedir. Ayrıca, te'vil ve techil kavramları ile bunlara bağlı 'Ehl-i Te'vil' ve 'Ehl-i Techil'i tartışmaktadır (Yazıcı, 2017, ss. 59-74).

4.3.3. Mantık algısı

Mantık ilmi, Antik Yunan kökenli olup, Aristo tarafından disipline edilmiştir ve İslâm düşüncesine Fârâbî ile İbn Sînâ'nın katkılarıyla girmiştir. Gazzâlî, mantığı tüm bilim dalları için bir kıstas olarak kabul etmiştir. Ancak, İbn Teymiyye mantık ilmini eleştirir ve bu ilmin hakikati anlamada yetersiz olduğunu savunur. Ona göre, mantık insanın yaradılıştan sahip olduğu bir yetenek olup, ayrıca bir mantık ilmine gerek yoktur. Mantık, problemlere çözüm getirmez ve İslâmî hakikatlerin mantığa ihtiyacı yoktur. İbn Teymiyye, mantık ilminin bilinmediği dönemlerde bile hakikatin bilindiğini savunur ve bu ilmi gereksiz bulur. Ayrıca, fitrî mantığı savunur ve Yunan mantığına karşı çıkar (Yalçın, 2020, ss. 186-188). Sonuç olarak, insanların doğuştan mantık yürütme kabiliyetine sahip oluşlarından dolayı, İbn Teymiyye, Yunan mantığına gerek olmadığını ifade eder.

İbn Teymiyye, Eş'arîliğin Hanbelî mezhebinin özüne saygılı bir geleneği temsil ettiğini düşündüğü için el-Bakıllânî'yi eleştirmemiştir; ancak fıkıh usulü konusunda farklı bir yaklaşım benimsemiştir. İbn Teymiyye'ye göre, el-Bakıllânî mantık konusuna az önem vermiş; buna karşın, fıkıh usulünden koparak eski müçtehitlerin kararlarını yeniden analiz edip maslahatçı bir çoğulculuğu benimsemiştir (Laoust, 2021, s. 106).

İbn Teymiyye'ye göre, akıllı bir insanın Allah vergisi aklî dengesini Yunan mantığına teslim etmesi doğru değildir. Bunun sebepleri, Allah'ın Yunan kavminden

önce peygamberler gönderip ilahî kurallar bildirmiş olması ve ümmetin selefinin Kur'an'daki akli delilleri kullanmasıdır. İbn Teymiyye, bu nedenle, Hz. Peygamber'in Kur'an hükümlerinden akla uygun gerekçeler çıkardığını savunur. (Yalçın, 2020, ss. 150-153).

İbn Teymiyye'nin, Meşşâîlerin mantığının yerini alacak bir mantık sistemi inşa etmekle ilgilendiğine dair herhangi bir delil yoktur. Onun metodolojisi ve epistemolojisi büyük ölçüde kendisine ait olup bunların da seleflerden geldiğini savunmaktadır. Görevi, mantığı yıkmakla sınırlıydı ve söylem tarzı da bu doğrultuda şekillenmiştir. Dolayısıyla düşüncelerinin sistematik ve eksiksiz bir şekilde sunulması, onun için önemli bir endişe sebebi değildi (Hallaq, 2001, s. iii). İbn Teymiyye'nin eleştirisi, felsefi ve mistik önermelerin geçerliliğini zayıflatmayı amaçlayan bir dizi argümandan oluşur. Bu argümanların toplu etkisi hedeflenmiştir. İbn Teymiyye, mantığa karşı iddialarını güçlendirmek için çeşitli argümanlar sıralamıştır. Ölümünden iki yüzyıl sonra Suyûtî, İbn Teymiyye'nin mantık karşıtlığını savunarak mantığın zorunlu olmadığını belirtmiştir (Hallaq, 2001, s. iii). İbn Teymiyye'ye göre, İslâmiyet'te mantık ilmine ihtiyaç bulunmamaktadır.

İbn Teymiyye'nin mantık eleştirileri, kelâm açısından önemlidir; çünkü kelâm, dinî bir ilimdir ve dinî referansları önceler. Kelâm, bu dinî kimliğini korumalıdır. İbn Teymiyye, mantığın epistemik ve ontolojik yönlerine dikkat çeker ve kelâmın sadece belirli bir alana ait olmadığını savunur. Ona göre, mantık ilkelerine dayanan bilgi tahminden öteye geçmez; bu nedenle duylara ve vahye başvurmak gerekir. Mantık, kelâm ilmine katılmadan önce kullanılan yöntemler, tahmini bilgi verdiği için terk edilmiştir. Gazzâlî'nin çalışmalarında da İbn Teymiyye'nin eleştirilerinin doğrulandığı görülmektedir (Turgut, 2021, ss. 209-210).

İbn Teymiyye'nin eleştirilerinin bir diğer hedefi, Yunan felsefesi ve mantığıydı. Yunan felsefesinin İslâm'ın gerçeklerini çarpıtıldığını ve Müslümanların İslâm'ın doğru yolunda ilerlemelerini engellediğini düşünüyordu. İbn Teymiyye, el-Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Tufeyl ve İbn Rüşd gibi Müslüman filozofları eleştirmiştir. İskenderiye'de sürgündeyken, en önemli eserlerinden biri olan er-Red 'Ala el-Mantikiyîn'i yazmıştır. Fransız bilim adamı Henri Laoust, İbn Teymiyye'nin Mağrip Muvahhidleriyle tanışıp onların etkisi altına girdiğini ifade etmektedir (Islahi, 1988, s. 66). Henri Laoust, İbn Teymiyye'yi, 'İslâm içinde Allah'tan başkasına yöneltilen tüm ibadetlerin mantıksal olarak en amansız düşmanı' olarak tanımlayarak onun kişiliğini en iyi şekilde özetlemiştir (Laoust, 1942, s. 62).

Ignaz Goldziher, *Introduction to Islamic Theology and Law* (İslâm Teolojisi ve Hukukuna Giriş) adlı kitabında, İbn Teymiyye'nin Şam'da ders verirken Allah'ın arştan inmesinden bahsettiği bir paragrafı alıntılar. İbn Teymiyye, bu konudaki belirsizliği ortadan kaldırmak için minberden birkaç adım aşağı inerek, 'İşte benim şimdi indiğim gibi,' demiştir" (Goldziher & Lewis, 1981, s. 93). Bunun üzerine, Şam'da, İbn Teymiyye antropomorfizmle suçlanmış ve şehirde karışıklıklar çıkmıştır. Kadı Celâleddin, İbn Teymiyye'yi Akîdetü'l-Hamaviyye risalesini tartışmaya davet etmiştir. İbn Teymiyye, eserin kelâm ehlini ilgilendirdiğini belirtmiştir. Yapılan kışkırtmalar sonucu, vali vekili Seyfeddin Çağar olaylara müdahale ederek provokatörleri cezalandırmış ve Kadı İmâdeddin eş-Şâfiî'yi görevlendirerek bir heyet oluşturmuştur. İki gün süren tartışmalar sonucunda, İbn Teymiyye suçlamalardan aklanmış ve şehirdeki kargaşa sona ermiştir (Hoover, 2019b, s. 20; Jackson, 1994, ss. 51-52; Koca vd., 1999a, s. 392; Laoust, 2021, ss. 145-152).

Carl Sharif El-Tobgui, İbn Teymiyye'nin *Der'ü Ta'âruz'l-Akl ve'n-Nakl* adlı eserinde, kutsal metinlerin mecazî yorumuna karşı yaklaşık kırk argümanı analiz eder. İbn Teymiyye, akıl ve vahiy arasındaki tartışmayı yeniden yapılandırmaya çalışır. Vahyin bilgisini temellendirmenin anlamını analiz eder, bunu epistemolojik bir kesinlik sorunu olarak tanımlar ve 'şerî-aklî' ikilemini 'şerî-bid'î' ikilemiyle değiştirir. İbn Teymiyye, aklın 'şerî' yani vahiy tarafından onaylanmış bilgi kaynakları kategorisine dâhil olduğunu savunur (El-Tobgui, 2020, s. 17).

İbn Teymiyye'nin düşüncelerindeki rasyonalizme dair çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Eş'arî muhaliflerinin pozisyonlarına benzer görüşlere sahiptir. İbn Teymiyye, aklın vahyi doğruladığını kabul eder ve Gazzâlî'nin akli, vahyin 'karakter tanığı' olarak görme öğretisine yakındır. İbn Teymiyye'nin kıssası, iki bilgi kaynağı (akıl ve vahiy) karşısında şaşkınlığa uğrayan bir Müslümanı tanıtır. Burada, akıl vahye işaret ettikten sonra bir kenara bırakılmaktadır (Griffel, 2018, ss. 14-16).

4.4. İbn Teymiyye'nin Fikirlerinin Temelleri

İbn Teymiyye'nin fikirlerinin temel dayanakları; Kur'an-ı Kerim, hadisler ve tabii dönemindeki içtihatlardır.

Ovamer Anjum'a göre, İbn Teymiyye'nin düşüncesi olağanüstü netlik, içsel eleştiri ve uzun süredir devam eden İslâm tartışmalarının temel sorgulamasını içerir. İbn Teymiyye, seleflerin yoluna bağlı kalırken, bu geleneği kendi şartlarına göre eleştirir. Onun düşünceleri, özellikle epistemolojik ve politik alanlarda önemli katkılar sağlar. İbn Teymiyye'nin etkili oluşu, erken dönem İslâm geleneğine dayanır

ve çağdaş Müslüman dünyasındaki siyasî ve dinî söylemlerde derin bir etkiye sahiptir (Anjum, 2012b, s. 13). İbn Teymiyye, klasik geleneğe sadık bir âlimdi, böylece düşünsel mirası, eleştirel bir metotla çağdaş İslâm düşüncesini yönlendirici bir düzlemde katkıda bulunmuştur.

Mehmet Zeki İşcan'a göre, selefler İbn Teymiyye'yi, İbn Hanbel'den sonra ikinci imam olarak görürler. İbn Teymiyye, İbn Hanbel ekolüne mensup olup, tevhit akidesini dinî ve sosyal bir ilke olarak kabul eder. Ona göre, dinde yalnızca kitap ve sünnete bağlı kalınmalıdır, çünkü insanların kendi fikirleriyle hareket etmeleri şirke yol açar (İşcan, 2012, s. 59). İbn Teymiyye, selefî geleneğin ikinci büyük otoritesi olarak konumlanırken, tevhit merkezli yaklaşımıyla dinin safiyetini koruma amacı güden katı bir nass bağlılığı sergilemiştir. İbn Teymiyye, dinin öz ve aslına uygun yaşanması için büyük çaba göstermiştir. Ancak, Ehl'ül Hadis'in Selefîyye yönü, beklenen etkiyi yaratamamıştır (Toprak, 2019, s. 18). Her ne kadar, İbn Hanbel, Ehl'ül Hadis taraftarı ise de, Selefîlik kavramı onun zamanında değil, İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye zamanında ortaya çıkmıştır (Mertoğlu, 2013, s. 152).

İbn Teymiyye, Kur'an ve Sünnet ölçülerinin dışına çıkan tasavvuf ehline sert eleştirilerde bulunarak onları "şeytanın velileri" olarak nitelendirir. Ona göre, takva sahibi her Müslüman velidir ve hiçkimseye "gavs" veya "kutub" gibi unvanlar verilmemelidir, çünkü bunlar naslarda bulunmamaktadır (Koca vd., 1999a, s. 414). Buna göre, İbn Teymiyye tasavvufî unvan ve anlayışları nas temelli bir din anlayışıyla bağdaştırmadığı için sert bir şekilde reddetmiştir.

Ahmed b. Hanbel ile başlayan ve İbn Teymiyye'nin ikinci imamı olduğu Selefîlik, Muhammed b. Abdülvehhâb ile yirminci yüzyıl İslâmcılığını hurafelerden temizlemeyi ve Kur'an ile hadisleri merkezine yerleştirmeyi amaçlar. Selefîlik, selef-i sâlihîn dönemine dönüşü ve taklidi reddetmeyi esas alarak dini bid'atlerden arındırmayı hedefler (İşcan, 2012, s. 59; Toprak, 2019, ss. 17-18). Bu çerçevede Selefîlik, dinin özüne dönüşü müdafaa ederek akidevi saflığı korumayı amaç edinmiş ve İslâm'ı sahih kaynaklara dayandırarak yeniden inşa etmek için hareket etmiştir.

4.4.1. Kur'an-ı Kerim

Kur'an-ı Kerim, Müslümanlar için tartışılmazdır ve Hz. Muhammed (s.a.v.), Kur'an'ın önemini uygulamalarıyla göstermiştir. Kur'an, sahabeler tarafından ezberlenmiştir ve İslâm toplumunun oluşum sürecinde en önemli etkiyi meydana getirmiştir. Kur'an, Mekke'de iman ve tevhidi, Medine'de ise şer'î hükümleri

vurgulamıştır. Müslümanlar, Kur'an temelli bir düşünce ve hayat tarzına sahip olmuşlardır. Bu temel, İbn Teymiyye'nin savunduğu selefi düşüncenin de temelini oluşturmuştur (Yalçın, 2020, s. 40). Sonuç olarak, Kur'an merkezli bir yaşam anlayışı, hem ilk Müslüman toplumun şekillenmesinde hem de İbn Teymiyye'nin selefi düşüncesinin teşekkülünde belirleyici bir rol oynamıştır.

İbn Teymiyye, Allah'ın İslâm ümmetini şahitler olarak seçtiğini ve bu yüzden Müslümanların batıl olana şehadet etmeyeceklerini belirtir. Müslümanların olumlu şehadetleri olayın olumlu olduğuna, olumsuz şehadetleri ise olayın olumsuz olduğuna delalet eder. Çünkü İslâm ümmeti batıl üzerine ittifak etmez. İbn Teymiyye, bu görüşünü Kur'an ayetleri ve hadislerle destekler (Eryiğit, 2018, s. 73). Bu çerçevede, İbn Teymiyye, İslâm ümmetinin kolektif şahitliğini hakikatin ölçütü olarak göreyerek ümmetin yanılmazlığını akidevi bir ilke olarak temellendirir.

İbn Teymiyye, el-'Akîdetü'l-Vâsıtyye adlı eserinde, Kur'an-ı Kerim'in son peygambere vahyedilmiş, sayfalara yazılmış, insanların kalplerinde korunan ve sürekli bir ravi zinciri ile sonraki nesillere aktarılmış Allah Kelâmı olduğunu ifade eder. Bu tanım, Hanbelî inanç sistemi ile İbn Teymiyye'nin bağlı olduğu Kelâmî yaklaşımlardan mülhem olarak şekillenmiştir (Laoust, 2021, s. 284). Sonuç olarak, İbn Teymiyye, el-'Akîdetü'l-Vâsıtyye'de Kur'an'ı lafzî ve ilahî bir kelâm olarak tanımlayarak Hanbelî geleneğin Kelâm anlayışını sistematik biçimde yansıtır.

İbn Teymiyye'ye göre Kur'an, Allah'ın varlığını ispatlamak için genel kabul gören delilleri içerir ve ayetleri de basit ve genel delillerin esaslarını oluşturur. Kur'an, belli bir önem sırasına sahiptir ve her kısmı aynı ağırlıkta değildir. İhlâs suresi, Allah'ın varlığını ve tekliğini ifade ederken, Fatıha suresi İslâm'ın dini öğretisinin tümünü kapsar ve en önemli sure olarak kabul edilir (Laoust, 2021, ss. 286-187). Bu çerçevede, İbn Teymiyye, Kur'an'ın sahip olduğu delilleri kademeli bir düzende değerlendirerek onun tevhid merkezli yapısını ve öğretici bütünlüğünü vurgular.

İbn Teymiyye'ye göre, Kur'an toplum hayatında son derece önemli bir role sahiptir; sosyal ve bireysel hayatın düzenleyicisidir. İnsanların kurtuluşu için üç konuda bilgiye sahip olmaları gerektiğini belirtir: Allah'ın varlığı ve birliği, Şeriatın emirleri ve yasakları, ahirete inanç. Vahiy ve Kur'an, hem dünyada hem de ahirette kurtuluş için gereklidir. Kur'an, insanlara hem dünya hem de ahiret mutluluğunu sağlar. Kur'an'ın iyi anlaşılması gerektiğini ve onun doğruluğunu her zaman koruduğunu ifade eder (E. Arpa, 2002, ss. 73-74). İbn Teymiyye'ye göre, Kur'an,

insanlık için hem dünyevî hem uhrevî kurtuluşun temel kaynağıdır, insanoğlunun toplumsal ve bireysel hayattaki belirleyici bir role sahiptir.

İbn Teymiyye'ye göre, Kur'an'ın tümü anlaşılabilir. Eğer bazı ayetler anlaşılamiyorsa, bu insanların eksikliğindedir. Allah, manası bilinmeyen bir kitabı göndermez, bu yüzden Kur'an'ın anlaşılması gereklidir. Hz. Muhammed (s.a.v.) bütün Kur'an'ı açıklamıştır ve İbn Teymiyye, Kur'an'ın manası ve lafızlarının Hz. Peygamber tarafından ümmete açıklandığını savunur (E. Arpa, 2002, ss. 75-80). İbn Teymiyye'ye göre Kur'an, ayet ve mana bütünlüğü içinde anlaşılabilir bir metindir.

İbn Teymiyye'ye göre, vahiy bazen farklılık gösterse bile, aktardığı düşünce her zaman aynı kalır. Farklılık, yalnızca vahyin getirdiği hükümlerdedir. Kur'an ifadelerinin herhangi bir aşamada inkârı veya reddedilmesi mümkün değildir (E. Arpa, 2002).

Kur'an'a göre, din konusundaki farklılıkların iki nedeni vardır: ayetlerin mesajından bilerek sapmalar ve Kur'an kökenli düzenlemeler. İbn Teymiyye, Kur'an'ın önceki vahiyleri muhafaza etmeyi amaçladığını ve sapmaları düzelttiğini belirtir. Kur'an, Kitab-ı Mukaddes'i silmemiş, ancak nihai vahiy olarak onun da onaylanmasını gerekli kılmıştır. İbn Teymiyye, kutsal kitaplardaki vahiy birliğini vurgular, ancak İncil ve Tevrat'ta meydana gelen sapmalara dikkat çeker. El-Cevab'us-Sahih li men Beddele Din'el-Mesih adlı eserinde, Hristiyanların Mesih'in dinini bozması ve Hz. Muhammed'i (s.a.v.) inkâr etmesi gibi sapmaları ele alır (E. Arpa, 2002, s. 80). Böylece, İbn Teymiyye, Kur'an'ı önceki ilahî kitapları tashih eden en son ilahi mesaj olarak konumlandırarak vahiy birliği anlayışını teyit etmiştir. İbn Teymiyye, gerçek bilgi olarak dinî bilgiyi kasteder ve bunun kaynağının Kur'an ayetleri ve hadislerle sınırlı olduğunu belirtir. Ona göre, insanların gerçek mutluluğa erişmesi için Hz. Peygamberin (s.a.v.) vahye dayalı ilmini elde etmeleri gerekir. İman ve Kur'an'a dayalı olmayan bilginin, züht ve amelle yapılırsa bile geçerli olmadığını ifade eder (E. Arpa, 2002, ss. 81-82). İbn Teymiyye, bilgi anlayışını vahye dayalı sahih ilimle sınırlandırmış; epistemik geçerliliği Kur'an ve Sünnet zemininde temellendirmiştir.

İbn Teymiyye'nin Kur'an anlayışında Allah'ın sıfatlarını yorumsuz kabul etme eğilimi dikkat çeker. Bu tavır, dönemin uleması ile arasının açılmasına ve hapse atılmasına sebep olmuştur. Kur'an'ın tümünü tefsir etmemiş, anlaşılması zor ayetlere odaklanmıştır. Tefsirleri, Mecmû'ul Fetâvâ adlı eserinin 14., 15., 16. ve 17. ciltlerinde yer alır ve ayrıca et-Tefsir'ul-Kebir adında bağımsız bir eser olarak

yayınlanmıştır. İbn Teymiyye'nin tefsir usulüyle ilgili Mukaddimetu fi Usul'it-Tefsir adlı eseri bilim dünyasında yankı uyandırmıştır. İbn Teymiyye'nin muhkem-müteşabih, hakikat-mecaz, kıraat ve nasih-mensuh konularındaki özgün görüşleri de önemlidir. Vehhabîlik ve Selefilik akımlarının temelini oluşturduğu için bu oluşumlar, onun tefsirlerine bağlıdır. İbn Teymiyye'nin bu tür tefsiri, "Konu temelli tefsir" yaklaşımı, "Bütüncül Yaklaşım" olarak bilinir (E. Arpa, 2002, ss. 259-261). Sonuç olarak, İbn Teymiyye'nin yorumsuz sıfat anlayışına dayanan tefsir yaklaşımı, hem klasik tefsir geleneğinde tartışmalara yol açmış hem de modern Selefi yorumların temel referanslarından biri hâline gelmiştir.

İbn Teymiyye, Eş'arî ilahiyatçıların ve bazı Sufilerin ontolojik (varlıkbilim) kaygılarından ziyade ibadete ve etiğe öncelik verir. Bu önceliği, Fatıha suresinden ilham alarak açıklar. Fatıha'nın ilk yarısının Allah'ın sıfatlarını ve övgüye layık olduğunu hatırlattığını, ikinci yarısının ise yardım ve rehberlik için Allah'a yalvardığını belirtir. İbn Teymiyye için ibadet, her şeyden önce gelir ve her şeyi kapsar. Yardım istemek, ibadetin bir parçasıdır. İnsanlar Allah'a ibadet etmeyi unutabilirler, ancak Fatıha, Allah'a ibadeti ön plana çıkararak bu eğilime karşı koyar (Hoover, 2019b, ss. 56-57). İbn Teymiyye'ye göre, ibadet; varlık anlayışının merkezine yerleştirilmelidir.

Kur'an'da mecazın varlığını reddeden az sayıdaki âlimlerden biri olan İbn Teymiyye, bu düşüncesini lisanla ilgili ve itikadî iki esasa dayandırır (Afacan, 2014, s. 2; Sabırlı, 2013, s. V). İbn Teymiyye, Kur'an'da mecaz olmadığı görüşünü İshak el-İsferâî'ye dayandırır ve onu, Kur'an ve dilde mecaz olmadığını ifade eden bir âlim olarak zikreder (Afacan, 2014, s. 14).

İbn Teymiyye, Kur'an'ın, Allah'ın Peygamber'e vahiy yoluyla söylediği söz olduğunu ve başka bir şeye atfedilmemesi gerektiğini savunur. Kur'an'ın yaratılmış olduğu fikrini reddeder ve Allah'ın konuşmasının ayrılmaz bir niteliği olduğunu belirtir. Kur'an'ın yazıldığı kâğıt ve mürekkep ile okuyan insanın sesinin yaratılmış olduğunu kabul eder. Kur'an'ın ses ve harf olarak Allah'ta var olduğunu söylemenin bid'at olduğunu ifade eder ve seleflerin bu konuyu hiç tartışmadığını belirtir (Fushoosh, 2016, ss. 70-71). İbn Teymiyye, Kur'an'ın ilahî kelâm olarak ezeliğini savunmuş; lafız ve ses düzeyindeki ayrımlarıyla onu mahlûk unsurlardan tefrik ederek, yaratılmışlık iddiasına karşı selefi duruşu pekiştirmiştir. Ebrahim Moosa, Gazzâlî'yi Helen düşüncesine olan aşırı tutkusundan dolayı kınayan İbn Teymiyye'nin, Gazzâlî'nin eserinin Kur'an ve Sünnet ile tutarlı olduğunu kabul ettiğini belirtir (Moosa, 2005, s. 13).

4.4.2. Müteşabih ayetler

Bazı âlimler Kur'an'ın muhkem ve müteşabih ayetlerinin açıklanabilir olduğunu, bazıları ise açıklanamayacağını belirtmiştir. Bu yüzden bazı âlimler müteşabih ayetlere yorum getirmemiştir. Bu durum, İbn Teymiyye'ye yorumlama metodu belirleme imkânı sağlamış ve onu Müslüman tefsir âlimleri arasında özel bir konuma getirmiştir (Laoust, 2021, ss. 287-288). İbn Teymiyye, müteşabih Kur'an ayetlerine mana vermiş, ancak yorum yapmaktan kaçınmıştır. Ahmed bin Hanbel ise, müteşabih ayetlerde Mu'tezile ve Cehmiyye mezheplerine karşı reddiyeler yazmış ve Allah'ın sıfatlarını ifade eden ayetlerin zahiri manalarına göre hareket etmiştir (Toprak, 2019, s. 32)

Kur'an'ın doğru ve mükemmel bir şekilde anlaşılması için, devamlı ve bütüncül bir tefekküre tabi tutulması gereklidir. İbn Teymiyye'ye göre, Kur'an'ın tefsirini yapacak kişi, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve sahabelerin dil ve terminolojisini iyi bilmeli, Peygamberimizin hayat hikâyesi ve vahyin indiği şartları araştırarak mükemmel hale getirmelidir. Böylece, müfessir, nesnel ve tarihi bir gerçeklikle hakikati ortaya koyabilecektir (Laoust, 2021, s. 288). İbn Teymiyye'ye göre sahih bir Kur'an tefsiri, peygamberi sünneti ve sahabe dilini esas alan tarihî ve bağlamsal bir yaklaşımı zorunlu kılar.

4.4.3. Hadisler

Adrien Candirad eserinde, vahyedilmiş metinlerin akılla rekabet edemediğini, aksine akla uygun bir kullanım sağladığını belirtir. İbn Teymiyye, gelenekçi yaklaşımıyla, belirsiz bir hadis bile olsa, akla dayanan bir görüşten önde tutulması gerektiğini savunur. İbn Teymiyye, zayıf hadislerin kullanılmasını reddeder ve zayıf hadislerle farz veya müstehap hükmü vermenin caiz olmadığını belirtir. Sadece akla güvenmenin, hem vahyin hem de aklın faydasını kaybettireceğini söyler. Vahyedilen metinlere güvenen kişi ise her iki düzeyde de kazanır (Candiard, 2019, ss. 79-93).

İbn Teymiyye'nin düşüncesi, Ehl-i Hadis yöntembilimini Ehl-i Rey'e göre tercih eder ve Hicaz'daki Mâlik yolunu övgüyle karşılar, Mâlik'in yöntembilimini mükemmelleştirenin Ahmed b. Hanbel olduğunu savunur. Hanbelî mezhebini Kur'an, Sünnet ve Selef'in görüşlerine bağlılığı nedeniyle övgüyle anarken, mezhebi birliği ve diğer mezheplerle karşılaştırıldığında daha az ihtilaf noktası olduğunu belirtir. İbn Teymiyye, hakikat ile fikir birliği arasında güçlü bir ilişki olduğunu savunur ve iç anlaşmazlıkları, normatif hakikatten uzaklaşmanın işareti olarak görür. Bu tutumu, hukuk bilginleri arasındaki görüş ayrılığında "hakikat olmalıdır" ilkesine

bağlı kalmasıyla yansıtılır (El-Tobgui, 2020, s. 89).

Tahsin Kazan eserinde, İbn Teymiyye'nin, müçtehit imamların üç temel sebepten dolayı hadislere muhalif hareket ettiklerini belirtir:

1. Hadisin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) geldiğine inanmamak,
2. Meselenin hadisin özündeki manadan farklı olması,
3. Hadisin hükmünün geçerliliğini yitirdiğine inanmak (Kazan, 2018, s. 371).

İbn Teymiyye, doğru fikirlerin merkezinde vahyin bulunduğunu ve yegâne doğrunun Kur'an ve sahih sünnet olduğunu savunur. Hataların şer'î delillerden değil, âlimlerin görüşlerinden kaynaklandığını belirtir. Hiç kimsenin sahih hadise aykırı hareket etme yetkisi olmadığını ifade eder. Helal/haram meselelerinde sahih hadisin ilham vasıtasıyla gelmesi durumunda, bu hadise uymayan âlimin cezalandırılması gerektiğini söyler. Fetvaların farklı olmasının bir nedeni, müçtehidin hadisi zayıf kabul etmesi ve haber-i vahidin kabul şartlarında fikir birliği olmamasıdır (Kazan, 2018, s. 386). Sonuç olarak, İbn Teymiyye, dinî bilginin yegâne kaynağını vahiy olarak görerek, sahih hadisle çelişen içtihatlarla kesin bir şekilde karşı çıkar.

İbn Teymiyye, Allah'ın insanları aydınlatmak için peygamberler gönderdiğini ve peygamberlerin Sünnetinin önemini vurgulamıştır. İbn Teymiyye, İslâm dininin ve Sünnetin yücelmesi arzusunda olan bir âlimdir ve hadis alanında ön plana çıkmıştır. İbn'ül-Verdî, İbn Teymiyye'nin hadis bilgisi, hadis ricali, tahrirci, ta'dili ve tabakatı (hadis tetkiki ve kaynak bilgisi) konularında yetkin olduğunu ve hadis ezberlemede üstün kabiliyetlere sahip olduğunu belirtmiştir (Fushoosh, 2016, s. 56). İbn Teymiyye, bir mezhepte derinlemesine bilgi sahibi olduktan sonra sahih hadisleri öğrenen bir kişinin, kendi mezhebine aykırı olsa bile, hadisin hükmüne göre hareket etmesi gerektiğini savunur. Kitap, Sünnet ve icma ile sabit olan bu ilkeyi vurgular. İbn Teymiyye, Buhârî ve Müslim hadislerinin en sahih kaynaklar olduğunu belirtir ve hadislerin Hz. Muhammed'e vahyedildiğini ifade eder. Hadislere yüksek önem verir ve bid'atlerle mücadelede hadis ve Sünneti savunur. Hadis alanındaki derin bilgisi kabul edilse de, hadisler arasında tercihte bulunması eleştirilmiştir (Yalçın, 2020, ss. 159-161). İbn Teymiyye, hadisleri dinin asli kaynağı olarak görmüş, sahih

rivayetlere sıkı bağlılığıyla Sünnet merkezli bir din anlayışını savunmuş ve bu tutumuyla hem övgü hem de eleştiri almıştır.

4.4.4. Sahabelerin görüşleri

İbn Teymiyye, sahabelerin üstün meziyetlere sahip, faziletli ve güzel ahlâklı kişiler olduğunu ifade eder. Onun mezhebinde bütün sahabeler sevilir, fakat Hz. Ebu Bekir'in diğerlerinden üstün olduğunu belirtir. Sahabelerin küçük kusurlarını büyütmemek gerektiğini vurgular ve onların faziletlerini öne çıkarır. İbn Teymiyye, sahabelerin hatalarının onları dinden çıkarmayacağını, Hz. Peygamber'in dönemindeki örneklerle destekler. Sahabelerin, faziletleri ve İslâm'a katkıları nedeniyle övülmesi gerektiğini savunur (Yalçın, 2020, ss. 171-177). İbn Teymiyye, sahabe anlayışını fazilet eksenli bir perspektifle değerlendirerek, tarihî örnekler üzerinden onların itikadî meşruiyetini ve ahlâkî örnekliliğini temellendirmiştir.

İbn Teymiyye, Şiîliği, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'den önce Hz. Ali'yi halife olarak gören grup olarak tanımlar. Şiîleri üç gruba ayırır: Rafizîler, İmamiyye ve Zeydiyye. Ayrıca, Hz. Ali'yi aşırı şekilde yüceltenlere Ğaliyye adını verir (T. Akyol, 2019, s. 54). İbn Teymiyye'ye göre, Hz. Ali, Rafizîleri cezalandırmış, hatta bazılarını yaktırmıştır. Bu grup o kadar aşırıdır ki, İbn Teymiyye, onları haricilerden de daha kötü olarak kabul etmiştir. İbn Teymiyye, Rafizîlerin lideri İbn Sebe'nin fitnelerin de başı olduğunu belirtmektedir. Bu grup temelleri olmayan bir ekol olup, inkârcılar tarafından İslâm dinini ifsat etmek gayesiyle kurulduğunu ve İslâm'ın en azılı kısmını oluşturduğunu ifade eder. İbn Teymiyye, Rafizîlerin oldukça çok sayıda sapık fikirlere sahip olduklarını, Cuma namazlarını terk ettiklerini, camiye ilgi göstermediklerini ve namazlarını cem ettiklerini ifade eder. Bu yüzden Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'inin sevilmesi ve onların hukuklarının korunması gerektiğini belirtir. İbn Teymiyye'ye göre, Ehl-i Beyt, Hz. Peygamber'in ailesi olan Haşimoğulları, Abbas oğulları, Haris oğulları, Hz. Ali, Hz. Fatma ve çocuklarını kapsar. Ayrıca, Hz. Peygamber'in hanımlarının da Ehl-i Beyt'e dâhil olduğunu belirtir. Bu görüşünü, Kur'an'da Hz. İbrahim'in hanımlarının da Ehl-i Beyt'ten kabul edilmesiyle destekler (T. Akyol, 2019, ss. 54-57). İbn Teymiyye, Şiîliği sert biçimde eleştirirken, Ehl-i Beyt'e yönelik sevgi ve hukukun korunması gerektiğini vurgulayarak itikadî ayrışmayı ahlâkî sorumlulukla dengelemeye çalışmıştır.

4.4.5. Sünnet

Hz. Peygamberin sünneti, Müslümanların hukuki işlerinde Kur'an'dan sonra başvurdukları kaynaktır. Sünnetin kaynağı Kur'an-ı Kerim olup, sünnetin de Cebrail

vasıtasıyla Hz. Peygambere iletildiği kabul edilir. Bu anlayış, hadislerle onaylanmıştır. İbn Teymiyye'den önceki İslâm âlimleri, Kur'an'dan sonra sünnetin Müslümanlar için ikincil bir kaynak olduğunu belirtmiştir. İbn Teymiyye, bu görüşü kabul etmekle birlikte, sünnete daha kapsamlı bir görev vermiştir. Fıkhi meselelerde öznel karar almamak için öncelikle Kur'an'a, sonra sünnete başvurmanın önemini vurgulamıştır.

Kur'an ve sünnet arasında herhangi bir çelişki bulunmadığını, ikisinin aynı hakikatin farklı şekilleri olduğunu savunur. Sünnetin Kur'an'ı tamamladığını ve detaylandırıldığını belirtir. Üç tür rivayet olduğunu söyler: Kur'an'ı açıklayan, Kur'an'la çelişmeyen ve doğrudan bağlantısı olmayan. Sünnetin uygulama alanını genişletme çabası, İbn Teymiyye'yi öne çıkarmıştır (Laoust, 2021, ss. 289-294). İbn Teymiyye, sünneti sadece Kur'an'ın ikincil bir açıklayıcısı değil, aynı zamanda onun tamamlayıcı ve hüküm koyucu bir unsuru olarak konumlandırarak sünnetin dinî-hukukî bağlamdaki otoritesini güçlendirmiştir.

4.4.6. Sahabelerden sonraki âlimlerin görüşü

İbn Teymiyye, önceki âlimlerin eserlerini detaylı bir şekilde incelemesi sayesinde kavramlara ve terminolojiye hâkim bir âlimdir. Bu nedenle, literatüre olan hâkimiyeti sayesinde kavramları, bilgi ve becerisi dâhilinde kullanmıştır (Eryiğit, 2018, s. 55).

İbn Teymiyye, sahabelerden sonraki dönemde yaşamış âlimleri inceleyerek onların görüşlerini ve çalışmalarını açıklamıştır. Âlimlerin değerini, dinî bilgi ve selef-i salihîne bağlılıklarına göre değerlendirmiştir. İlim sahibi hiçbir kimsenin, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sözünün aksini ifade edemeyeceğini belirtmiştir. Âlimleri hatasız görmek yanlıştır ve bir âlimin müçtehit olabilmesi için Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadislerinin çoğunu bilmesi yeterlidir. Müçtehitler, Hz. Peygamber'e tabi olmalıdır. Âlimlerin peygamberlerin varisleri olduğunu, bilerek hata yapan âlimin günah ve zulüm işlemiş olacağını, hatasında ısrar edenin ise fasık olduğunu ifade etmiştir. Bir Müslüman âlimi, anlaşılması güç nedenlerle hadisle amel etmeyebilir ve bu durum caizdir. İbn Teymiyye, âlimlerin doğru veya yanlış içtihat yapabileceklerini ve doğru içtihatlarında iki, yanlış olanlarda ise bir ecir aldıklarını belirtir. Ehl-i ilim ve iman, aşırıya kaçmayıp âlimleri ne masum ne de günahkâr kabul eder. İbn Teymiyye, kararlarını önceki âlimlerin görüşlerini inceleyerek verir ve dört mezhebin içtihadından farklı kararlar verebilir. Müteahhirîn âlimlerinin sözlerine tabi olmayıp, selef-i salihînin icmasının ardından meydana gelen çatışmaları hatalı bulur. Ehl-i Sünnet yolunda olanların

hatalarını eleştirip doğruyu bulmalarına yardımcı olmayı savunur (Yalçın, 2020, ss. 177-179). İbn Teymiyye, ilmî otoriteyi selefi geleneğe bağlılıkla tanımlayarak, içtihadın sahihliğini vahye dayalı bilgiye ve Hz. Peygamber'e sadakate göre değerlendirmiştir.

Önceki Hanbeli âlimlerinin mezar ziyaretleri ve orada yapılan ritüeller hakkında hüküm vermemiş olmalarının sebebi, muhtemelen bu tür davranışlara genel olarak izin verilmesiydi. Ancak İbn Teymiyye, mezar başında ağlama, mezarı öpme ve mezardan yardım dileme gibi davranışların insanı küfre soktuğunu belirtmiştir (Zargar, 2017, s. 66). İbn Teymiyye, bir kişinin yargılanmasında hileli hukuki yolların (hiyal) kullanılmasını kınamaktaydı. Hanefi ve Şafii âlimleri arasında buna en çok karşı çıkan âlimlerden biriydi (Shamsuddin, 2022, s. 63).

4.5. İbn Teymiyye'nin İlmî Yönü

Aslında bir hadis âlimi olan İbn Teymiyye, hadis, Kur'an ve diğer ilim alanlarındaki bilgisiyle ünlendi. Sahip olduğu tefsir ilmiyle ilim mahfillerini etkiledi. Aynı zamanda fıkıh ve fıkıh usulü alanında uzmanlaştı. Bu disiplinlerde âlimler arasındaki görüş ayrılıklarının sebepleri üzerine derinlemesine çalışmalar yaptı. Bu ilimlere ilave olarak hat, matematik, tarih, astronomi ve tıp alanlarındaki bilgisiyle öne çıktı. Bütün bu özelliklerinden dolayı, dönemin birçok âlimi onun müçtehit makamına ulaştığını kabul etti (İbn Taymīyah, 2003a, s. 14; İbn Taymiyyah, 2007, s. 320). İbn Teymiyye, yukarıda zikredilen ilim dallarına ilaveten, aynı zamanda büyük bir dilbilimciydi. Sîbeveyh'in şaheseri olan el-Kitâb adlı eseri, karmaşık ayrıntılarına rağmen okumuş, anlamış ve hatta o kitapta yeniden değerlendirilmesi gereken seksen nokta tespit etmişti (Fushoosh, 2016, ss. 57-58; İbn Taymīyah, 2003a, s. 14; İbn Taymiyyah, 2007, s. 320). İbn Teymiyye'nin geniş ilmî birikimi ve meselelere çok-disiplinli yaklaşımı, onu yalnızca kendi döneminin değil, İslâm düşünce tarihinde de müçtehitlik mertebesine ulaşmış nadir şahsiyetlerden biri hâline getirmiştir.

İbn Teymiyye, aslında bir fakih olmasına rağmen itikadî konularda da eserler kaleme almıştır. İslâm dininde teodise (din felsefesinde, kötülük ile mutlak iyi olan Allah kavramını bağdaştırmaya yönelik açıklama çabası) hususunda Mû'tezile, Cehmiyye, Kaderiyye ve daha birçok ekolü araştırmış; Allah'ın varlığı ile zat ve sıfatları hakkında bu ekolleri birer birer eleştirmiştir. Bu eleştirilerini el-'Akîdetü'l-Vâsıtiyye adlı eserinde tartışmış ve Yaratıcı'yı yalnızca Kur'an'da kendisinin ve Hz. Muhammed'in kullandığı kavramlarla tanımlama eğiliminde olmuş, bunu Kur'an-ı Kerim'deki İhlas Suresi'ne dayandırmıştır. Ona göre Allah ezeli ve ebedidir, gücü ve kudreti sonsuzdur ve yaratılmışların hiçbirine benzemez. Ancak sıfatları,

yaratılmışlarda müşahede edilebilmektedir (Laoust, 2021, ss. 195-208). İbn Teymiyye, Mû'tezile, Mürcie, Cehmiyye, Eş'arîyye, Şia ve Sufizm gibi farklı yolların, Selef-i Salihîn'in tanımladığı İslâm'ın doğru yolunu bozduğunu savunmuştur (Öztürk, 2018, s. 50). Jon Hoover (2019), İbn Teymiyye'nin, kendi döneminde dikkat çeken ve günümüzde Vahhâbî ile Selefi çevrelerin temel doktrin metinleri arasında yer alan iki kısa teolojik eser yazdığı belirtilmektedir. 1298'in sonları ile 1299'un başlarında, Irak'ın Vâsıt beldesinden bir Şafîî kadı, Moğolların hâkimiyeti altında yaşayan Sünnîlerin dinî bilgilerindeki zayıflığa karşı, Irak'taki Müslümanların imanlarını kuvvetlendirecek bir eser yazmasını istedi. Bunun üzerine İbn Teymiyye, el-'Akîdetü'l-Vâsıtıyye olarak bilinen temel teolojik doktrinin sistematik bir belgesini kaleme aldı. Bu eser, kısa sürede Irak, Mısır ve diğer bölgelerde geniş bir dolaşıma girdi. İbn Teymiyye, dünyanın yaratılışı ve Allah'ın yaratıcılığının sürekliliği konusunda kelâm ve tasavvuf ehli arasındaki kıyaslamalar nedeniyle kafası karışanların, Allah'ın yaratıcı faaliyetinin bir başlangıcı olduğuna dair kelâmî görüşe yöneldiklerini belirtir. Onlar, aklın, Allah'ın daha önce bir etken olmamışken sonradan bir etken olamayacağını dikte ettiğini doğru bir şekilde görmekteyler. Ancak, değişimi zorunlu kılan bir önceki neden varsa bu durum geçerli olur. Yani, Allah'ın daha önce hiç yaratmamışken, geçmişte herhangi bir noktada keyfî olarak yaratmaya başlaması imkânsızdır. Bu noktada İbn Teymiyye, filozofların etkin nedensellik ön yargısını onaylar—her olay bir neden gerektirir—ve Allah'ın iradesinin, önceki bir neden olmadan karar vermesine dayandığını savunan kelâmî görüşü reddeder. Ayrıca, Fahreddin er-Râzî ve benzerlerinin kelâm ile felsefi görüşleri sentezleme girişimlerinde başarısız olduklarını, çünkü bu iki yaklaşım arasındaki farkı yeterince göremediklerini ve böylece aracı bir konuma kapı açtıklarını belirtir. Yani akıl, Allah'ın sürekli faaliyetini ve yaratıcılığını, var olmadan önce zaman içinde var olan bireysel, somut eylemlerden ve yaratılmış şeylerden ayırır. Bu nedenle, Allah sonsuzluktan beri bir varlık ya da başka bir varlık yaratıyor olsa bile, yaratılmış hiçbir şey sonsuz değildir. Başka bir deyişle, yaratılmış varlıkların cinsi veya türü başlangıçsızdır; ancak, yaratılmış her şeyin zaman içinde bir başlangıcı vardır. İbn Sînâ ve İbn Rüşd'ün izinden giden İbn Teymiyye, Allah'ın sürekli yaratıcılığını, O'nun mükemmelliğine dair Neoplatonik bir kavram üzerinden temellendirir. Güç ve yaratıcılık, Allah'ın mükemmelliğinin zorunlu eşlikçileridir. Eğer Allah'ın yaratıcılığı sürekli olmasaydı, ezelde yaratıcılığın ve diğer mükemmel niteliklerinden yoksun olurdu. Bu bakış açısıyla İbn Teymiyye, yalnızca Kelâmcıları, Allah'ın yaratıcı fiiline bir başlangıç varsayarak etkin nedenselliği ihlâl etmekle suçlamakla kalmaz; aynı zamanda Allah'ın niteliklerini birbirinden ayırdıkları için de onları eleştirir. Çünkü eğer Allah'ın yaratışının bir başlangıcı olsaydı, bundan önce yaratıcı olmaz ve yaratma gücünden yoksun kalırdı. İbn

Teymiyye bu argümanı, 'Yaratan, yaratmayan gibi midir?' (Kur'an: 16:17) ayetiyle net bir şekilde açıklar (Hoover, 2004, s. 294). İbn Teymiyye, Allah'ın zâtı ve sıfatları bağlamında ortaya koyduğu özgün metafizik anlayışıyla, yalnızca geleneksel kelâm yaklaşımlarını tenkit etmekle kalmamış; aynı zamanda sürekli yaratım fikrini ilahî mükemmelliğin zorunlu bir tezahürü olarak temellendirerek, İslâm düşüncesinde teodise, etkin nedensellik ve ilahî irade gibi kavramlara dair derinlemesine ve dönüştürücü bir yorum geliştirmiştir.

4.5.1. İlim tahsili ve hocaları

İbn Teymiyye'nin ilmi tahsili, Harran'daki aile ortamında başlamış, daha sonra Şam'da devam etmiştir. İlk hocası babasıdır. Babası ve amcası da birer Hanbeli âlimi olan İbn Teymiyye, geleneksel İslâmî eğitimini fıkıh otoriteleri olan bu iki isimden almıştır. Bu yöntemle, ailenin tüm bireylerinin birer âlim olarak yetişmesi sağlanmış; âlim bir sülalenin oluşmasına zemin hazırlanmış; Müslüman kültürünün devamına ve istikrarına katkıda bulunulmuştur. Teymiyye ailesi Şam'a hicret ettikten sonra, İbn Teymiyye'nin tahsil hayatı medresede devam etmiş ve şekillenmiştir. Burada Sukkeriyye, Cezviyye ve Umâriyye medreselerindeki hocalardan Kur'an, hadis ve fıkıh gibi daha çok teorik içerikli dersleri almıştır. İbn Teymiyye'nin, çatıştığı çağdaşlarının da aynı eğitim süreçlerinden geçmeleri, onlarla ortak yönlerini göstermektedir. Ancak onun karakteri ve ruh dünyası, çağdaşlarının aksine her zaman bağımsız kalmıştır. İbn Teymiyye'nin çok sayıda hocası olmuştusa da bunlar arasında en önemli isim 'Abdü'd-Dâim olarak görünmektedir. Yine de bağımsızlığına düşkün karakteri nedeniyle hiçbir hocasının onun üzerinde belirgin bir etki bıraktığı söylenemez. Bağımsız düşünme özelliği, onun karakterinin bir parçası olmuş; kendisini diğer insanlardan ayırmış ve eğitiminin en başından itibaren kişisel gelişimini önemli ölçüde şekillendirmiştir. İbn Teymiyye'nin aldığı yoğun eğitim, daha genç yaşta meyvelerini vermeye başlamıştır. Öğrencisi ez-Zehbî'nin aktardığına göre, 17 yaşında fetva verme yetkinliğini elde etmiş, 19 yaşında birçok müracaatı kabul ederek fetva vermeye başlamış ve 21 yaşında, babasının ders verdiği Sukkeriyye Medresesi'nde ders vermeye başlamıştır (Bazzano, 2015a, s. 103; El-Tobgui, 2020, s. 79; Laoust, 2021, ss. 93-94). Ailevi ilim mirasıyla temellenen ve medrese geleneğinde biçimlenen eğitim süreci, İbn Teymiyye'nin entelektüel gelişimini, onu yalnızca klasik İslâm ilimlerinde yetkin bir âlim hâline getirmekle kalmamış; aynı zamanda erken yaşta sergilediği bağımsız düşünme yeteneğiyle onu, dönemin ilim çevrelerinde müstesna bir figür olarak öne çıkarmıştır.

Yaşadığı dönemde Şam, İbn Teymiyye için oldukça elverişli bir ilmî ortama sahipti. Zira şehirde çok sayıda kütüphane ve binlerce kaynak bulunuyordu. O, bu

kaynakları incelemiş; farklı bilim dallarındaki eserlere şerhler ve reddiyeler yazmıştır. Ayrıca, ailesindeki âlimlerin varlığı güçlü hafıza ve zekâsıyla birleşince, İbn Teymiyye döneminin önde gelen âlimlerinden biri olmuş ve İslâm bilim tarihinde yerini almıştır (E. Arpa, 2002, ss. 57-65). Zengin ilmî birikimi, güçlü entelektüel çevresi ve yüksek hıfzeta ve zekâ kapasitesiyle İbn Teymiyye, Şam'daki ilim ortamını dikkatli biçimde değerlendirerek, klasik İslâm düşüncesi içerisinde hem eleştirel hem de kurucu bir figür olarak kalıcı bir yer edinmiştir.

İbn Teymiyye, yaklaşık on farklı alanda araştırmalar yapmış ve eserler vermiştir. Bu alanlar; dil, akâid, hadis, tefsir, mantık, felsefe, tarih, fıkıh ve tasavvuttur. Bu ilim dallarının farklılığından da anlaşılacağı üzere, İbn Teymiyye yalnızca dinî ilimlerle değil, aynı zamanda fennî ilimlerle de ilgilenmiştir. Araştırdığı konuları detaylı bir şekilde incelemiş ve onlara vakıf olmuştur. Bu konuda söylediği şu söz dikkat çekicidir: 'Bazen bir tek ayet için yüzlerce tefsir eserini incelemiştir.' İbn Teymiyye, fıkıh usulünde derin bir bilgiye sahip olup mezheplerin fikhî konularını, o mezhebin mensuplarından daha iyi bildiği ve kendisine intikal eden meselelere bu doğrultuda verdiği fetvalardan açık ve net bir şekilde görünmektedir. Akâid ile ilgili telif ettiği eserler ise genellikle şehir veya yer isimleriyle anılmaktadır. Onun yaşadığı dönemde Eş'arîler çoğunlukta idi. Ancak ailesindeki âlimlerin tamamı Hanbelî mezhebine mensup olduğu için doğal olarak Eş'arîlere muhalefet edenlerin safında yer almıştır. Eleştiri yönü güçlü ve etkili olduğu için kelâm ehlini şu sözleriyle eleştirmiştir: 'Kelâmcılar, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vaaz ettiği kurallar, kendilerinin ortaya koyduğu kurallara uyuyorsa kabul ederler; uymayan kısmını reddederler.' Felsefenin, İbn Teymiyye'nin düşünme biçimine yansıdığı görülmektedir. Bunun sebebi, o dönemde felsefe ile uğraşmanın yaygın ve popüler olmasıdır. Onun eserlerinde her zaman akıl ve nakil birlikte ele alınmıştır. Felsefe ve kelâm ehli, şeriati ispat etmek için akli öncelemişken, İbn Teymiyye, imanın özünü vahiy ve peygamberliğin oluşturduğunu; aklın ise bunları onaylama ve teyit makamında bulunduğunu savunmuştur. Ancak, aklın imanı ve inancı ispat etme gücüne sahip olmadığını ifade etmiştir. İbn Teymiyye, ilmî birikimi sayesinde döneminin İslâm düşüncesine yeni bir hız ve coşku kazandırmıştır. İlmî münazaralarda karşısındakine üstün gelme konusunda usta olduğu belirtilmektedir. Genç yaşta ilim hayatına giren İbn Teymiyye, halktan ve bazı âlimlerden gördüğü hüsn-ü teveccüh sayesinde ilme daha da bağlanmış ve yaşadığı dönemde haklı bir yer edinmiştir. Sahip olduğu bilgi seviyesi, bir konuya delil getirmedeki ustalığı ve olağanüstü güçlü hafızası nedeniyle, âlimler onunla tartışmaktan çekinmişlerdir. İbn Teymiyye'nin hürriyetinin kısıtlanması ve hapse atılması, onun ilmî çalışmalarını, irşat faaliyetlerini ve kendisine yöneltilen sorulara fetva vermesini

engelleyememiştir. Hapisteyken bile ilmî çalışmalarına devam etmiştir. Araştırmacı bir âlim olduğu için asla delilsiz konuşmamış, bu yüzden görüşlerine itiraz edenlere, incelediği kaynaklardan deliller sunarak birkaç ciltlik reddiyeler yazmıştır. Değişik konularda birçok cilt tutan fetvalar vermiştir. Verdiği fetvalardan bazıları, dört mezhebe uygun düşerken, bazıları ise bazı mezheplerle çelişmiştir (E. Arpa, 2002, s. 37; Fushoosh, 2016, s. 57; Hoover, 2019b, ss. 17-18; İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, s. 67). İbn Teymiyye, verdiği her fetvayı Kur'an, Sünnet, sahabelerin ifadeleri ve Selef-i Sâlihîn'den getirdiği delillerle kuvvetlendirmiştir. O, sadece İslâm dini hakkında değil, diğer kitabî dinler hakkında da son derece yüksek bilgiye sahip bir şahsiyettir. Onun irşadıyla Hekim Bahâddin adlı bir Yahudi, İslâm dinini seçmiştir. İbn Teymiyye, bu kişiyi, Yahudilere gönderilen kutsal kitabın tahrif edildiğini ispatlayarak ikna etmiştir. İbn Teymiyye'nin hayatı boyunca karşılaştığı her durumda sergilediği kararlı tutum dikkat çekmektedir. O, hangi konu olursa olsun, Allah'ın emirleri ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine ters düşen bir durum söz konusu olduğunda şöyle derdi: 'Bu konuda benim bir karar verme yetkim ve hakkım yoktur; çünkü Allah Resûlü'nün (s.a.v.) ve Müslümanların bir meselesi ile ilgili olarak Allah'ın dinini değiştiremem.' İbn Teymiyye, tüm yazdıklarının ve konuştuklarının, kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplar olduğunu ve bunların fetvalardan ibaret olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: 'Ben hiç kimseye kendi kendime bir şey anlatmadım. İnsanlardan hak ve hakikati öğrenmek isteyenler bana gelip soruyor ve doğruyu öğrenmek istiyorlardı. Bir âlim olarak doğruyu gizlemenin dinde yeri yoktur. Allah, Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurur: 'İndirdiğimiz açık delilleri ve gösterdiğimiz apaçık hidayet yolunu gizleyenlere hem Allah hem de bütün lânet ediciler lânet eder.' Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde, 'Kim bildiği bir şey kendisinden sorulur da söylemez veya saklarsa, Allah kıyamet günü onun ağzına ateşten bir gem vurur.' buyurmuştur. Ben nasıl bunun dışında hareket edebilirim?' İbn Teymiyye, yalnızca Kur'an, Sünnet ve sahabelerden gelen bilgilere dayanarak fetva vermiştir. Bunu yaparken herhangi bir mezhebe sıkı sıkıya bağlı kalmamıştır (Philips, 2015, ss. 4-5). İbn Teymiyye, mezheplerin delil kuvvetine göre fetva vermiştir ve zaman zaman hatalar yapmış olsa da nefsinin isteklerine göre hareket etmemiştir. İstiva meselesini açıklarken farklı ilim dallarından faydalanarak görüşünü teyit etmiş ve açıklamıştır. Hayatında davet, ders ve ilim üçlü düsturunu benimsemiştir. Hapishanede bile insanları hayra davet etmiş ve ilim öğretmiştir. Dinî ve ilmî çalışmalarında tevhid inancının saflaştırılmasına odaklanmış, felsefe ve kelâm ilimlerine karşı çıkmıştır. Okuduğu eserleri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmiştir (Yalçın, 2020, ss. 141-145). Dinî ve aklî ilimlerde sergilediği derin vukufiyeti, tenkitçi yaklaşımı ve metin merkezli yöntembilimiyle İbn Teymiyye, yalnızca döneminin ilmî tartışmalarına yön veren etkili bir müçtehit

değil, aynı zamanda Kur'an ve Sünnet eksenli bilgi üretiminde mezhepüstü bir duruş sergileyerek İslâm düşünce tarihinde değıştirici ve dönüştürücü bir otorite olarak konumlanmıştır.

İbn Teymiyye, çok sayıda öğretmenden ders almış olup, bu öğretmenlerin kırk biri erkek, dördü ise kadındır. Genel olarak ders aldığı hocaların sayısı iki yüzü aşmaktadır. Bu âlimlerden bazıları şunlardır:

1. Ebû'l Âbbâs Ahmed b. 'Abdi'd-Dâim el-Makdisî,
2. Ebû Nasr 'Abdu'l-'Azîz b. 'Abdi'l-Mun'im,
3. Ebû Muhammed İsmâ'il b. İbrâhîm et-Tenûhî
4. El-Mencî b. Osmân et-Tenûhî ed-Dımaşkî,
5. Ebû'l Âbbâs el-Mu'ammil b. Muhammed el-Bâlisî,
6. Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ebû Bekr b. Süleyman el-Amîrî,
7. Ebû'l Ferec 'Abdurrahmân b. Süleymân el-Bağdâdî,
8. Şerefeddîn el-Makdisî, Ahmed b. Ahmed aş-Şâfi'î,
9. Muhammed b. 'Abdü'l-Kâvî el-Makdisî,
10. Takiyeddîn el-Vâsitî, İbrâhîm b. 'Ali es-Sâlihî el-Hanbelî,
11. Halası, Sitt ed-Dâr bint 'Abdu's-Selâm b. Teymiyye (M. Bulut, 2021, s. 535; Ibn Taymīyah, 2003a, s. 18).

Ahmet Yalçın, Selefî Düşüncenin Tarihsel Gelişiminde İbn Teymiyye, adlı eserinde, ise İbn Teymiyye'nin ders aldığı âlimleri aşağıdaki şekilde listelemiştir:

1. Mecdüddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il b. Osmân b. Muzaffer b. Hibetullâh b. Asâkîr (ö.669/1271),
2. Ebû Muhammed Takiyyuddîn İsmâ'il b. İbrâhîm b. Ebî'l-Yüsr Şâkir b. 'Abdullâh et-Tenûhî ed-Dımeşkî (ö.672/1274),
3. Ebû Nasr 'Abdü'l-'Azîz b. 'Abdü'l-Mun'im b. el-Fakîh Ebî'l-Berekat el-

Hızır b. Şiblî'l-Hârisî ed-Dımeşkî (ö.672/1274),

4. Fahrüddîn Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ahmed b. 'Abdü'l-Vâhid b. Ahmed el-Makdisî el-Hanbelî (v.690/1291),

5. 'Abdürrahîm b. 'Abdülmuhsin b. Hasen b. Dargâm el-Kenânî el-Mısırî el-Hanbelî el-Mişâvî Kemâlüddîn (ö.720/1320),

6. Zeynüddîn İbnü'l-Müneccî (ö.695/1296),

7. Ebû'l-Ferec b. Kudâme el-Makdisî. (ö.682/1283),

8. Sadrül-Kebîr Ebû'l-Ganâim el-Muslim (ö.680/1281),

9. Allâme Şemseddîn b. Ebî Cevfân el-Ensârî (ö.682/1283),

10. Şerefüddîn el-Makdisî (ö.694/1295) (Yalçın, 2020, ss. 145-146).

Ayrıca, İbn Kesîr, İbn Teymiyye'nin kendilerinden hadis dinlediği hocalarının adlarını şöyle zikreder: İbn Abdü'd-Dâim, İbn Abdân, Şeyh Şemseddin el-Hanbelî, Şeyh Şemseddin b. Atâ el-Hanefî, Şeyh Cemâleddîn b. Sayrafi, Şeyh Cemâleddîn Bağdâdî, Necib b. Mikdâd, İbn Ebî Hayr, İbn Alân, İbn Ebî Bekr el-Herevî, Kemâl 'Abdürrahîm, Fehr 'Alî, İbn Şeybân, Şeref b. Kavvas, Zeyneb Binti Mekkî ve daha bir çok âlim (İbn Taymîyah, 2001, s. 3).

4.5.2. Verdiği fetvalar

İbn Teymiyye, hayatı boyunca birçok konuda fetva vermiştir. Verdiği bazı fetvalar tartışmalara yol açmış ve muarazaların kendisi aleyhinde şikâyetlerde bulunmalarına ve mahkeme süreçlerinin başlamasına sebep olmuştur. İbn Teymiyye'nin verdiği fetvaları destekleyenler olduğu gibi, eleştirenler de olmuştur. İbn Teymiyye, bir fetvayı vermeden önce, konu ile ilgili Kur'an, Sünnet ve sahabe görüşlerini detaylıca inceledikten sonra, mesele ile ilgili en kuvvetli delili seçerek fetva vermiştir (Rapoport & Ahmed, 2010, s. 56). İbn Teymiyye'nin fetvaları bazen Hanbelî mezhebine, bazen de diğer mezheplere uygun olmuştur. Nadir de olsa, kendi içtihadına dayanarak, daha önce hiçbir mezhep âliminin vermediği fetvalar vermiştir (Yalçın, 2020, s. 217). İbn Teymiyye, fetva verme mekanizmasında mezhep sınırlarını aşan metodolojik yaklaşımı ve delile dayalı titizliğiyle, klasik fıkıh

geleneği içerisinde hem taklitten uzak, özgün bir içtihat modeli ortaya koymuş hem de zaman zaman ihtilaflara yol açan görüşleriyle ilmî tartışmalara yön veren etkili bir otorite olarak öne çıkmıştır.

Memiş Tekin, İbn Teymiyye'nin bir konuda içtihatla bulunurken aşağıdaki metotları kullandığını belirtir:

1. Hanbelî Mezhebinin genel metoduna bağlı kalmakla birlikte bağımsız içtihatla bulunmak.
2. Nakli delillerden (sünnet ve Kur'an) selef-i sâlihînin anladığını anlamak ve bu çizgiden çıkmamak.
3. Taklit ve mezhep taassubundan kaçınmak, sadece delile dayanmak.
4. Şer'i nasları şeriatın temel gaye ve prensiplerine göre yorumlamak.
5. Kıyasa ve akla ters düşen nasları göz ardı etmemek; İbn Teymiyye'ye göre gerçek akıl ve nakil arasında çelişki olmaz.
6. Cüzi olayları, külli olaylar içinde ele alarak, maslahatları ihmal etmeden toplumda ortaya çıkması muhtemel kötülükleri önlemek (Tekin, 2006, s. 161).

Mesela, İbn Teymiyye, cami avlusunda aynı anda çok sayıda ezan okunmasını bir bid'at olarak eleştirip reddetmiştir. Bunun, sahih hadislerle aykırı olduğunu ve delil ile desteklenmediğini belirtmiştir. Ayrıca, İbn Teymiyye, imamın vitir namazında En'am suresini okumasının uzun sürdüğünü ve hızlı okuma nedeniyle hatalara yol açtığını ifade etmiştir. Bu tür uygulamaların camide yapılmaması gerektiğini, belki evde ferdi olarak namaz kılarken uygulanabileceğini dile getirmiştir (Fushoosh, 2016, s. 31). İbn Teymiyye, İslâm dinine girmiş hurafeleri ve yanlış uygulamaları ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Kur'an ve Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in sünnetini temel alarak, aykırı inanç ve uygulamaları sert bir şekilde eleştirmiştir. İbn Teymiyye, birçok meseleye çözüm üreterek İslâmî ilimlere katkıda bulunmuştur. Onun verdiği çoğu fetva, kendisine tevdi edilen sorulara cevaplardan kaynaklanmış ve bu meseleler hakkında fetva vermek, detaylı araştırma gerektirmiştir. Onun verdiği fetvalar, "İbn Teymiyye'nin fetvaları" olarak bilinir. 37 ciltte topladığı fetvalar arasında iktisatla ilgili olanlar da bulunmaktadır ve bu fetvalarda piyasa dengesi üzerine görüşler sunmuştur. Fiyat artışlarının sadece adaletsizlikten değil, arz ve talep gibi piyasa güçlerinden kaynaklanabileceğini

belirtmiştir. Ayrıca, üçlü sözleşmeler ve diğer ekonomik meseleler hakkında da görüş bildirmiştir (M. Bulut, 2021, s. 539). Bid'at ve hurafelere karşı sahih rivayet temelli eleştirileriyle dinî uygulamayı arındırmayı hedefleyen İbn Teymiyye, yalnızca ibadet ve akâid alanlarında değil, iktisat gibi dünyevî meselelerde de nass-merkezli ve rasyonel değerlendirmeleriyle döneminin dinamik sorunlarına kapsamlı çözümler üretmiş ve fetvalarını sistematik bir ilim disiplini hâline getirmiştir.

İbn Teymiyye, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında bir defada üç talak (boşama) verilip bunun geri dönülmez olarak hükmedildiğine dair uygulama yapan kimseyi bilmediğini belirtmiştir. Bu durumu destekleyen sahih veya hasen hadis bulunmadığını ve güvenilir şer'î kitaplarda bu konuda bir şey yazılmadığını ifade etmiştir (Awal, 1997, s. 121). İbn Teymiyye'nin bu fetvasını verdiği zaman diliminde cari olan uygulama, bir defada erkeğin üç talakı vermesi durumunda hanımının boş olmasına ters düştüğü için hem ulemanın hem de Memlûk yönetiminin güçlü direnci ile karşılaşmıştır. İbn Teymiyye, Ebu Bekir ve Ömer'in hilafetinin ilk yıllarında, tek bir beyanda üç talakın bir talak olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Ömer'in bu uygulamayı üç talak olarak yürürlüğe koyması, aceleci boşanma kararlarını caydırmayı amaçlamıştı. Ancak İbn Teymiyye, Ömer'in niyetinin yeni yasalar çıkarmak veya bunları bağlayıcı hale getirmek olmadığını savunmuştur (Awal, 1997, s. 117).

İbn Teymiyye'nin üç talak (boşama) fetvası, âlimler arasında tartışmalara yol açmış ve onun hapsedilmesi ile sonuçlanmıştır. Üç talak konusunda, eldeki bilgileri ve sosyal durumu dikkate alarak fetva vermiştir. Üç talakla boşanan bir kadının, başka biriyle evlenmeden eski kocasına dönemeyeceğini belirtmiştir. Ancak aynı temizlik süresi içinde verilen üç talakın ise bir talak sayılacağını ve bu durumda kadının eski kocasına dönmesinin mümkün olduğunu savunmuştur. Ayrıca, talak ile yemin edenlerin yemin kefareti ödemesi durumunda talaklarının düşmeyeceğini ifade etmiştir (Fushoosh, 2016, s. 79; The Middle East Documentation Center (MEDOC) At The University Of Chicago, 2017, s. 33; Yalçın, 2020, ss. 217-218). İbn Teymiyye, üç talak meselesine dair geleneksel yorumlara aykırı fakat sosyal gerçekliği ve nasları merkeze alan içtihadıyla, fıkıh geleneğinde hem metodolojik bir yenilik ortaya koymuş hem de tartışmalı görüşleri sebebiyle otoriteyle karşı karşıya gelerek ilmî cesaretinin bedelini ödemiştir.

Carolyn Baugh, İbn Teymiyye'nin boşanma konusundaki fetvalarını ve bu nedenle yaklaşık bir yıl hapis yattığını anlatmaktadır. İbn Teymiyye, talakın kefareti olması gerektiğine inanmış ve üç talak uygulamasının yenilikçi ve hukuken geçersiz

olduğunu savunmuştur. Henri Laoust, İbn Teymiyye'nin aile istikrarı ve kadının sosyal adalet hakkı konusundaki kaygılarıyla hareket ettiğini belirtmiş ve bu durumu gizli bir feminizm olarak değerlendirmiştir (Baugh, 2013, s. 181; Laoust, 1937, s. 217). Carolyn Baugh, "İbn Taymiyya's Feminism?" (İbn Teymiyye'nin Feminizmi mi?) adlı eserinde İbn Teymiyye'nin boşanma fetvasının feminizm olarak kabul edilip edilemeyeceğini sorgulamaktadır. Evliliğin sonlandırılmasının, Müslüman aile hukukunda karmaşık olduğunu ve bu konuda kafa karışıklığının bulunduğunu belirtmektedir. Makalesinin sonucunda, İbn Teymiyye'nin talak yeminlerinin niyete göre değerlendirilmesi gerektiği ve tek taraflı talakla boşanma yapısının kadın haklarını korumak için kontrol mekanizmaları içerdiği görüşüne varmaktadır. Henri Laoust ise, İbn Teymiyye'nin ahlâkçı ve hukukçu olarak aile kurumunun sağlamlığını zedeleyen uygulamalara karşı çıktığını belirtmektedir (Baugh, 2013, ss. 183-195). İbn Teymiyye'nin boşanma konusundaki fetvaları, klasik fıkıh normlarını aşan ve aile yapısının adalet temelli korunmasını önceleyen yaklaşımlarıyla, modern hukuk ve toplumsal cinsiyet tartışmalarına zemin hazırlamış; bu yönüyle hem geleneksel otoriteyle çatışmış hem de çağdaş araştırmacılar tarafından erken dönem İslâm düşüncesinde toplumsal adalet duyarlılığı taşıyan özgün bir içtihat örneği olarak değerlendirilmiştir. İbn Teymiyye, öğrencilerinin fıkıh usulü kitabı yazma taleplerini reddetmiş, çünkü fıkıh hükümlerinin bağımsız akıl yürütmeye (icthad) dayandığını belirtmiştir. Farklı fıkıh yaklaşımlarının sorun olmadığını, asıl sorunun hoşgörüsüzlük ve fanatizm olduğunu savunmuştur. Refü'l-Melam adlı eserinde fıkıh ihtilaflarının nedenlerini belirterek hoşgörüyü savunmuş ve müçtehidî hatalardan sorumlu tutmaktan kaçınmıştır (İbn Taymiyyah, 2007, s. 3). İbn Teymiyye, fikhî çoğulculuğu meşru gören ve icthadı merkeze alan yaklaşımıyla, mezhep taassubunu eleştirerek hoşgörüyü dayalı bir hukuk anlayışını savunmuş; bu yönüyle, hem usûl-i fıkıh alanında normatif sınırları yeniden yorumlamış hem de ilmî ihtilaflara karşı çoğulcu bir epistemoloji geliştirmiştir.

İbn Teymiyye, mezheplere bağlı kalmaksızın, peygamberin delillerine dayanarak fetvalar vermiştir. Bu yöntem, onun zamanındaki insanlar ve âlimler için alışılmadık bir yaklaşımdı (İbn Taymiyyah, 2001, s. 3). İbn Teymiyye, zahiren naslara aykırı gibi duran bazı fetvaların, müçtehitlerin icthadına dayandığı gerekçesiyle mazur görülebileceğini savunmuştur. Bu durum, İbn Teymiyye'nin âlimlere verdiği değeri gösterir (Kazan, 2018, s. 370).

İbn Teymiyye'nin cihat konusundaki fetvaları özellikle önemlidir. Ona göre, sadece İslâm âlemine saldıranlara karşı değil, dinden çıkanlara ve kendilerini Müslüman olarak tanımlamalarına rağmen İslâm'ın kesin delillerine karşı

çıkanlara karşı da cihat edilmesi gerekmektedir (Eryiğit, 2018, ss. 235-236; Ibn Taymīyah, 2001, ss. 6-7). İbn Teymiyye, üç Moğol karşıtı fetvasında cihat için kanıtlar sunar. Bu fetvaların en eskisi, ilk Moğol istilasına; ikincisi, 1300-1301'deki ikinci veya 1303'teki üçüncü istilaya; en uzununu ise, 1312-1313'teki daha sonraki Moğol istilasına dayanır (Öztürk, 2018, s. 67; Yücedoğru, 2021b, s. 22). Arjawash al-Mansurî, eserinde İbn Teymiyye'nin dünyaca tanınmış bir İslâm âlimi olduğunu, ancak yazdığı eserlerin tartışmalı olduğunu belirtir. Ona göre, İbn Teymiyye, 1299'da Şam'ı işgal eden Moğollarla ilgili üç Moğol karşıtı fetva vermiştir. Bu fetvalar, Moğolların Müslüman olduklarını iddia etmeleri nedeniyle tartışmalıdır. Günümüzde ise, bu fetvalar, modern Arap rejimlerine ve diğer İslâmcı gruplara karşı kullanılmaktadır. Bu kullanımın doğruluğunu kontrol etmek için fetvalar analiz edilecektir. Batılı âlimler, genellikle İbn Teymiyye ve "Moğol karşıtı fetvalar" konusunda bilgi sahibi değildir. Denise Aigle, Moğolların Gazan Han'ın liderliğindeki istilasını ve İbn Teymiyye'nin üç Moğol karşıtı fetvasını analiz eden dikkate değer bir çalışma yapmıştır. Aigle, Moğolların Müslüman olduklarını ve liderlerinin İslâm'ı savunduğunu iddia etmesine rağmen, İbn Teymiyye'nin bu iddiaları kabul etmediğini belirtmiştir. Fetvaların sıralanışı ve içeriği hakkında detaylı analizler yaparak, bu fetvaların tarihsel bağlamını sunmuştur (Aigle, 2013, ss. 31-69; al-Mansuri, 2021, ss. 1-2; Hoover, 2019b, ss. 22-23; The Middle East Documentation Center (MEDOC) At The University Of Chicago, 2017, ss. 89-96). İbn Teymiyye'nin Moğollar hakkında verdiği cihat fetvaları, yalnızca dinî-siyasi meşruiyetin sınırlarını yeniden tanımlayan içtihadî bir tavır değil, aynı zamanda İslâm ümmetinin korunması adına zahiri aidiyetin ötesine geçen bir İslâm anlayışının ifadesi olup, sonraki yüzyıllarda hem tartışmalı yorumlara hem de farklı politik aktörlerce yeniden anlamlandırılmaya açık dinamik bir mirastır.

Usame bin Ladin'in İbn Teymiyye'den sıkça bahsetmesi ve Enver Sedat'a suikast düzenleyen Muhammed 'Abdü's-Selâm Ferac'ın, İbn Teymiyye'nin Moğol karşıtı fetvalarından alıntılar yapması, Batı'da, İbn Teymiyye'ye olan ilgiyi yeniden canlandırmıştır. İbn Teymiyye'nin bu fetvaları, modern Arap rejimlerine ve İslâmcı gruplara karşı verilen mücadelede, IŞİD'in müfredatında yer almıştır. Batılı akademisyenler ise İbn Teymiyye'yi "aşırılıkçılardan geri kazanma" çabası içine girmiştir (al-Mansuri, 2021, s. 2).

İbn Teymiyye'nin tarihsel bağlamda Moğollar'a karşı kaleme aldığı fetvalar, modern dönemde selefi-cihatçı yapılar tarafından yeniden yorumlanarak siyasal şiddetin ideolojik zeminine dönüştürülmüş; bu durum, Batı akademik âleminde hem İbn Teymiyye'ye yönelik eleştirel ilgiyi artırmış hem de onu tarihî bağlamından

koparmadan yeniden konumlandırma yönünde entelektüel bir çaba doğurmuştur.

Birinci ve üçüncü fetva, hukuki niteliktedir ve tercümeleri sunulmuştur. Yarı hukuki, yarı tarihsel olan ikinci karar ise uzunluğu nedeniyle dışarıda tutulmuştur. Her iki fetva da Mecmû'u'l-Fetâvâ'nın 1425/2004 baskısının yirmi sekizinci cildindeki Arapça metinlerinden tercüme edilmiştir. İlk fetva, 501-509. sayfalarda; üçüncü fetva ise 544-551. sayfalarda yer almaktadır (al-Mansuri, 2021, s. 3). İbn Teymiyye, İslâm kanunlarına uymakta direnen her grupta ki şahadet kelimesini söylemeler bile savaşılmaya gerektiğini belirtmiştir. Bu durum, Ebû Bekir Sıddîk ve sahabenin zekâtı reddedenlerle savaşmasına benzer. Sonraki fıkıh âlimleri de bu konuda ittifak etmiştir. İbn Teymiyye, farz ibadetlerden kaçınan veya haramları işleyen gruplarla savaşılmaya gerektiğini ifade etmiş ve bu konuda âlimler arasında ihtilaf olmadığını vurgulamıştır. Ancak, tavsiye edilen bazı ibadetler konusunda farklı görüşlerde bulunmuştur. En yetkin âlimlere göre, İslâm kanunlarına uymayan Moğollar ve diğer gruplar, yalnızca belirli bir lidere itaatsizlik eden isyancılar gibi değildir. Onlar, zekâta direnenlerle ve 'Alî b. Ebî Tâlib'in savaştığı Hâricîler ile aynı durumda olup İslâm'ın dışındadırlar. Bu nedenle, 'Alî'nin Basra ve Levant halkına karşı savaşı, Nehrevan halkıyla yaptığı savaştan farklıydı. İbn Teymiyye, Basra ve Levant halkıyla olan ilişkisini, bir erkek kardeşin ilişkisine benzetir. Basra ve Levant'taki fitneden farklı olarak, sahabenin zekâta direnenlere ve Hâricîlere karşı mücadelede ittifak ettiğini belirten hadisler bulunmaktadır. Ancak, sahabeler ve tâbi'în arasında bu konuda farklı görüşler vardır (al-Mansuri, 2021, s. 3). İbn Teymiyye'nin, İslâm'ın temel hükümlerine muhalefet eden gruplara karşı silahlı mücadeleyi meşru gören yaklaşımı, klasik dönem fıkıh otoritelerinin içtihatlarıyla paralellik arz etmekle birlikte, bu tutumun hukuki dayanaklarını sahabe uygulamalarıyla temellendirmesi, onun sadece teorik değil, tarihsel referanslı bir cihad anlayışı geliştirdiğini göstermektedir.

Önde gelen hukukçulardan bazıları, isyancıların yalnızca lidere itaatsizlik edenler değil, geçerli bir yorumla ondan ayrılanlar olduğunu savunurken; diğerleri her iki grubu da isyancı olarak değerlendirir. Moğollarla savaşmak ve İslâm'ın yaygın hükümlerine uymayanlarla mücadele etmek farzdır. Moğol ordusu, Hristiyanlar ve müşrikler dâhil olmak üzere birçok farklı inançtan kişiyi barındırır. Ayrıca Müslümanlar arasındaki farz ibadetleri terk edenlerle savaşılmalıdır. (al-Mansuri, 2021, s. 4). Halk, hükümdarın emirlerine din uğruna değil, sadece hükümdar olduğu için itaat eder ve çoğu farzı yerine getirmez. Zaman zaman İslâm'a uygun kanunlara göre hareket ederken bazen de bunlara karşı çıkarlar. İslâm'ın kanunlarına uymayanlarla savaşmak farzdır ve bu konuda âlimler arasında ittifak

vardır. Mücadele, Allah'ı razı etmek ve dinini yüceltmek amacıyla yapılmalıdır. İki şerden büyüğünü engellemek için küçüğünü işlemek gerekebilir. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, hem doğru hem de yozlaşmış liderlerle birlikte cihat etme konusunda mutabakata varmıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), liderlerle yapılan cihat konusunda orta yolu ve saf dini öğretmiştir. Bu hüküm, Levant'taki Moğol saldırısından sonra İbn Teymiyye tarafından verilmiştir. İbn Teymiyye'ye, Moğollarla savaşmanın caiz olup olmadığı değil, savaşmanın zorunlu olup olmadığı sorulmuştur. Cevabındaki ana temalar şunlardır: Moğollarla savaşmanın zorunluluğu, direnen grubun (tâife-i mümteni'a) tanımlanması, isyancılar ile tâife-i mümteni'a arasındaki farkın belirlenmesi ve Ehl-i Sünnet arasında cihat ve liderlerle birlikte savaşma prensibinin ortaya konmasıdır. İbn Teymiyye, İslâm'ın yaygın hükümlerine uymayan her grupta savaşmanın zorunlu olduğunu belirtir. Bu kural, Moğollar dışında diğer gruplar için de geçerlidir. Sahabenin, zekât vermeyi reddedenlerle savaşması ve Hâricîlerle mücadelede ittifak etmesi bu prensibi desteklemektedir. Kur'an'daki "Fitne kalmayınca kadar onlarla savaşın" (K. 2/193-8/39) ayeti ve diğer rivayetler bu hükmün delilleridir. İbn Teymiyye, namaz kılmamak, tefecilik yapmak, alkol yasağına uymamak, kâfirlere karşı cihat etmemek ve cizye yükümlülüğünü yerine getirmemek gibi durumların bir grubu tâife-i mümteni'a haline getirdiğini ve bu grupta savaşmanın farz olduğunu belirtir. Âlimler arasında bu konuda herhangi bir anlaşmazlık olmadığını vurgular (al-Mansuri, 2021, s. 4). Üçüncü fetvada, İbn Teymiyye, Müslüman olduklarını iddia eden Moğollarla savaşmanın Kitap ve Sünnet'e göre zorunlu olduğunu belirtir. Moğolların, İslâm şeriatına aykırı davranışlarının, zekât vermeyenlerden ve Hâricîlerden daha fazla olduğunu vurgular. Bu sebeple, onlarla savaşmanın gerekliliğini ve bu konuda şüphe duyanların İslâm dinini yeterince bilmediğini ifade eder. Müslümanların ittifakıyla, içlerinde baskı altında olanlar bulunsun bile, bu grupta savaşmanın zorunlu olduğunu savunur. Üçüncü fetvanın, ilk fetvadan sonra geldiği ve üç "Moğol karşıtı" fetvadan en uzun olanının özetlenmiş hali olduğu belirtilmektedir. Esas mesele, esir alınan ve savaşmaya zorlanan Memlûk askerleri ile ilgilidir. Moğol ordusunun savaştan kaçması durumunda takip edilemeyeceği sorusu ortaya çıkar. Eğer onlar yalnızca Müslüman isyancılar olsalardı, takip edilmezlerdi; ancak İslâm dairesinin dışında kabul edilirlerse bu ayrıcalık tanınmaz. İslâm'ın açık hükümlerine uymayan gruplarla, din tamamen Allah'a ait oluncaya kadar savaşmak zorunludur. Direnen gruplar mürtet olarak kabul edilir ve onlarla savaşmak, yozlaşmış liderlerle savaşmaktan daha az kötülüktür. Moğollarla savaşmayı gerektiren dava, modern Arap rejimlerinde ve İslâm dünyasındaki İslâmcı gruplarda da mevcuttur. Mürtet gruplarla savaşmak, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat yöntembiliminin bir parçasıdır. Diğer taraftan, Mürcie yöneticiler bozuk olsa bile onlara eleştirmeden itaat eder (al-

Mansuri, 2021, ss. 4-5). İbn Teymiyye'nin, İslâm'ın açık hükümlerine muhalefet eden gruplarla savaşmanın zorunluluğuna dair fetvaları, sadece tarihî bir Moğol karşıtlığı değil; aynı zamanda itikadî saflığı koruma, siyasal meşruiyeti dinî temele oturtma ve direnişin şer'î sınırlarını belirleme çabası olarak değerlendirilmelidir; bu yaklaşım, Ehl-i Sünnet'in klasik cihad anlayışını selefi bir yoruma dönüştürerek modern İslâmcı hareketlere teorik zemin teşkil etmiştir.

İbn Teymiyye'nin Mısır'daki son yılları, Moğolların yenilenen düşmanlığına tanık oldu. İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun Şiîliğe geçmesi ve Suriye'ye saldırması, İbn Teymiyye'nin Moğollara karşı daha sert fetvalar vermesine neden oldu. İbn Teymiyye, Moğolları dinî uygulamalarında gevşek olmakla, Şiîliği ve sapkın tasavvufu benimsemekle ve eski Moğol hukuk kurallarını kullanmakla eleştirdi. Moğolların, farklı dinleri Allah'a giden eşit yollar olarak gördüklerini ve Cengiz Han'ı Allah'ın oğlu olarak kabul ettiklerini belirtti. Ayrıca, Moğolların Müslümanlarla savaştığını ve bu durumun İslâm'ın ortadan kalkmasına yol açabileceğini savundu (Fushoosh, 2016, s. 32; Hoover, 2019b, ss. 39-40).

İbn Teymiyye'ye göre, cihat doktrini aşırılıkçılardan geri alınmalı ve modern çağa entegre edilmelidir. Klasik İslâm'da cihat, devlet yapısına yerleşmiş, meşru bir yönetici tarafından yetkilendirilen ve millet ve din sevgisiyle yapılan bir askerî mücadele şeklidir. Ancak, cihat; bir Müslüman hegemonyası mücadelesi olarak anlaşılırsa evrensel olarak kabul görmeyecektir. Cihat, toplumu savunma mücadelesi olarak ele alınırsa, gayrimüslimlerin de Müslümanlarla birlikte cihada katılması mümkün olur. Amacın tartışmasız iyi olması, güç kullanımını meşrulaştırır (Sheikh, 2017, s. 30).

Jason Welle O.F.M., İbn Teymiyye'nin Hristiyanlar ve onların kiliseleriyle ilgili fetvasında, Hristiyanlara cizye ödeme zorunluluğu getirildiğini ve kiliselerinin bakım ve onarımını yapmalarının yasaklandığını belirtmektedir (Welle O.F.M, 2014, ss. 42-67).

İbn Teymiyye, peygamberlerin büyük günahlardan masum olduklarını ancak küçük günahlar işleyebileceklerini söyleyen bir kişiyi kâfirlikle suçlamanın doğru olmadığını belirtir. Pek çok İslâm âlimi ve grubunun, peygamberlerin küçük günahlardan korunmadığını düşündüğünü ifade eder. Peygamberler, Allah'tan gelen vahiy konusunda masumdurlar ve hata yapmazlar. Ancak, küçük günahlar işleyebilecekleri yönünde genel bir kabul vardır. Bununla birlikte, bu günahlarda ısrar etmediklerini vurgular (Yalçın, 2020, ss. 220-221). İbn Teymiyye, Moğolların

Cengiz Han'ı Allah'ın oğlu olarak gördüklerini, Cengiz'in kanunlarını körü körüne takip ettiklerini ve ona, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den daha fazla saygı gösterdiklerini belirtir. Moğolların dinî konularda cahil olduklarını ve sapkınlık, ikiyüzlülük, agnostisizm ile itaatsizlik eğilimlerinin yaygın olduğunu ifade eder (Fushoosh, 2016, s. 32). İbn Teymiyye, bir yandan peygamberlerin küçük günah işleyebileceğini kabul eden görüşleri tekfir etmeden değerlendiren mutedil yaklaşımıyla kelâmî çoğulculuğa kapı aralarken; öte yandan Moğolların dinî sapmalarını, İslâmî vahyin yerine seküler yasa koyuculuğu yüceltmeleri üzerinden değerlendirerek, sahih akîdeyi siyasal itaate içkin bir doğruluk kıstası olarak konumlandırmıştır. İbn Teymiyye, vasat Müslümanlar arasında hayatı kolaylaştıran fetvaları sayesinde Müslümanlar nezdinde büyük bir beğeniye sahip olmuştur. Örneğin, meyve bahçesi kiralamanın caiz olduğunu, kadının hayız halindeyken Kâbe'yi tavaf edebileceğini ve şartlı boşanmanın geçersiz olabileceğini fetvalarında savunmuştur (Zargar, 2017, s. 82).

İbn Teymiyye, Mardin'in Moğollar tarafından işgalinden sonra onların yönetimi sırasında bir fetva vermiştir. Fetvada, Müslümanların mal ve canlarına tecavüz etmenin haram olduğu, İslâm şeriatından çıkanlara yardım etmenin yasak olduğu ve dinlerini yaşayamayan Müslümanların hicret etmesinin vacip olduğu belirtilmiştir. Mardin'in ne tamamen Dârü'l-Harp ne de tamamen Dârü'l-İslâm olduğu, bu nedenle Müslümanlara durumlarına göre hareket etmeleri gerektiği ilan etmiştir. Bu fetva, Moğolların zulümlerine maruz kalan Müslümanlara yol göstermek amacıyla verilmiş, ancak yüzyıllar sonra bazı selefi gruplar tarafından cihadı gerektirdiği iddia edilerek yorumlanmış ve kendi örgütsel faaliyetlerine meşruiyet kazandırmak için kullanılmıştır (Eryiğit, 2018, ss. 242-244). İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvası'nda, Mardin'in ne Dârü'l-İslâm ne de Dârü'l-Harp olduğunu belirttiği ve Mardin'i üçüncü bir kategoriye dâhil ettiği vurgulanmaktadır (Michot, 2011, ss. 130-131; Özel, 2014, s. 52). İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvası, klasik İslâm hukukunun dar Dârü'l-İslâm–Dârü'l-Harp ikiliğini aşarak, karma siyasi yapılara yönelik pratik çözümler geliştiren bağlamsal bir içtihat örneği sunarken; sonraki yüzyıllarda bu fetvanın selefi gruplarca seçici biçimde araçsallaştırılması, metnin tarihî bağlamdan koparılarak modern ideolojik amaçlara dönüştürülmesinin tipik bir göstergesi olmuştur.

İbn Teymiyye, Hz. Peygamberimizin (s.a.v.) mezarını ziyaret etmenin caiz olduğunu, ancak mezarı öpmek, gözyaşı dökmek ve mezardakinden bir şeyler istemenin haram ve şirk olduğunu belirten bir fetva yayınlamıştır. Mezarı ziyaret eden kişinin Allah'tan ölen kişi için mağfiret dilemesi doğru kabul edilir, ancak vefat

edenden dua ile bir şeyler istemesi doğru değildir (Zargar, 2017, ss. 69-70). Ahmet Yalçın, İbn Teymiyye'nin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kabrini ziyaret etmekle ilgili fetvasını detaylı bir şekilde açıklar. İbn Teymiyye, yalnızca mezar ziyaret etmek amacıyla yolculuğa çıkmanın caiz olmadığını belirtir, çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), üç mescide yapılan yolculukları meşru kılmıştır. İbn Teymiyye'ye göre, mezarı ziyaret eden kişi ölüden bir istekte bulunursa bu şirkettir; ancak ibret almak için mezar ziyareti caizdir. Lakin aşırı tazim şirkete yol açabilir. Mezarlarda namaz kılmanın şirkete yol açabileceğini ve sadece mezarı ziyaret etmenin haram olmadığını ifade eder (Koca vd., 1999a, s. 407; Yalçın, 2020, ss. 218-221). İbn Teymiyye'nin kabir ziyaretiyle ilgili fetvaları, İslâm inancının tevhid ilkesi etrafında şekillenmesi gerektiğini vurgularken, dinî pratiklerdeki aşırılıkları ve şirk ihtimalini ortadan kaldırma amacıyla mezar merkezli dindarlığa yönelik katı bir sınır çizmiş ve böylece sonraki Selefi yaklaşımlara epistemolojik bir zemin oluşturmuştur.

İbn Teymiyye'nin fetvalarını, dönemin sosyal, politik ve psikolojik şartları çerçevesinde analiz etmek gereklidir. Talâk konusunda verdiği fetva, büyük tartışmalara yol açmış ve hapsedilmesine neden olmuştur. Kabir ziyareti ve peygamberlerin masumiyeti konusundaki görüşleri, Şîî ve diğer itikadî mezheplerin öngördüğü fikirlerle değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılır. Dönemin Şîî faaliyetleri göz ardı edilerek yapılan bir analiz, İbn Teymiyye'ye yöneltilen ithamların anlaşılmasını zorlaştıracaktır (Yalçın, 2020, s. 222). İbn Teymiyye, ibadetlerde yalnızca Allah'ın Peygamberi (s.a.v.) tarafından başlatılan uygulamaların gerekli olduğuna ve sosyal ilişkilerde yalnızca Kur'an ve Sünnet'in yasakladığı şeylerin yasaklanabileceğine inanıyordu. Bu yaklaşımıyla dinî yenilikleri (bid'at) kınayarak dinî yükümlülükleri gözden geçirmeyi savundu ve çağdaş mezheplerin benimseyeceği daha esnek bir ekonomik ahlâk geliştirdi (Laoust, t.y., s. 4). İbn Teymiyye'nin fetvalarının, sadece metin esaslı naslara değil, aynı zamanda dönemin mezhebî gerilimlerine, toplumsal dinamiklerine ve siyasî istikrarsızlıklarına yanıt üretme çabasıyla şekillendiği göz önüne alındığında, onun dinî düşüncesi; hem selefi geleneğin teorik omurgasını güçlendirmiş hem de klasik İslâm hukukunun toplumsal gerçekliğe duyarlı bir yorumu olarak dikkat çekmiştir.

Hanbelî mezhebinin imamı Ahmed bin Hanbel'dir ve Müsned adlı hadis kitabını yazmıştır. Bu mezhebin en dikkat çeken şahsiyeti ise İbn Teymiyye'dir (Sauvaget, 2022, s. 80). İbn Teymiyye, Hanbelî mezhebine mensup olmasına rağmen bazen dört mezhepte de bulunmayan hükümler vermiştir. Öğrencisi İbn 'Abdî'l-Hâdî, İbn Teymiyye'nin bu tür fetvalarını listelemiştir:

1.Yolculuğun uzunluğuna veya kısalığına bakılmaksızın, namazı kısaltmak caizdir.

2.Bakire bir kız, büyük yaşta bile olsa, nikâhın akabinde eşi ile birleşme yaşamadan boşanırsa, bu kadına iddet bekleme zorunluluğu yoktur.

3.Namazda tilavet secdesine gerek görmediği gibi; abdestte de buna gerek yoktur.

4.Oruç ayında, birinin gündüzün, gece olduğu zannıyla yemek yemesi durumunda kendisinin o orucu kaza etmesine gerek yoktur.

5.İfrat ve Kıran haccında yapıldığı gibi Temettü haccına niyetlenen bir Müslümanın, Safa ve Merve arasında bir Say yapması yeterlidir.

6.Üçüncü birinin ortaya bir ödül koymaması durumunda, iki kişinin iddialaşp yarışmaya girmesi caizdir.

7.Ücret vererek kocasından boşanan bir kadının, yanlışlıkla kendisi ile birlikte olunmuş kadının ve üçüncü boşanma (üçüncü talak) ile boşanan bir kadının bir temizlik müddetinden fazla beklemek zorunda olmadığını savunması.

8.Kölelik müessesesi ile alınan putperest bir kadınla ile birlikte olmak caizdir.

9.Hacda ihramlı iken, Rida'nın (İhramın üst parçası) uçlarını düğümlemenin caiz olduğunu ve bunun için herhangi bir fidye düşmediğini savunması; temizlik süresince tavafta bulunamayan hayızlı kadının, tavafta bulunmasını caiz görmesi ve bundan dolayı herhangi bir cezai yaptırımın söz konusu olmayacağını iddia etmesi.

10.Zeytinin, zeytinyağı ile susamın, susam yağıyla satılması gibi, asıl maddenin ondan üretilen bir mal ile birlikte satılmasına cevaz vermiştir.

11.İster mutlak, ister mukayyet bir su olsun, bunlarla abdest almak caizdir.

12.Yüzük gibi süs eşyaları için yapılacak alış-verişlerde gümüşe karşı gümüşün fazla olarak alınabileceğini ve bu fazlalığın yüzükteki sanatsal değere bedel olarak sayılabileceğini iddia etmiştir.

13.Miktarına bakılmaksızın, sıvı maddelerin özlerinde bir değişiklik olmadıkça, içlerine düşen necis maddelerle necis sayılmaz.

14.Su ile abdest aldığında Bayram veya Cuma namazın kaçırmaktan korkan kişinin, teyemmüm yapması caizdir.

15.Bazı yerlerde teyemmüm yapmanın ve namazı cemetmenin caiz olduğunu ileri sürmüştür.

16.Müslüman, zimmi kâfire mirasçı olabilir.

17.Talakla yemin edilmesi durumunda, boşanmanın vuku bulmayacağı, sadece kefaretin gerekliliğini savunmuştur.

18.Üç talakın bir seferde gerçekleşmeyeceğini; üç talak ağızdan çıksa bile bunun tek bir talak sayılacağını iddia etmesi.

19.Bid'i talakın gerçekleşmeyeceği konularında fetva vermiştir (E. Arpa, 2002, ss. 86-87; Tekin, 2006, ss. 154-156).

Memiş Tekin, yazmış olduğu yüksek lisans tezinde İbn Teymiyye'yi Hanbelî mezhebine bağlı bir müçtehit olarak görür, ancak onun her zaman mensubu olduğu bu mezhebin tüm içtihatlarını kabul etmediğini, bu yüzden zaman zaman mezhebinin hükmünün aksine fetvalar verdiğini belirtir. İbn Teymiyye, içtihadın mecburi olduğunu ancak taklit etmenin mahzurlu olduğunu savunur. Muhammed Ebû Zehra ise İbn Teymiyye'yi müçtehit değil, müntesip müçtehit olarak tanımlar ve onun Ahmed b. Hanbel'in metodunu titiz bir şekilde incelediğini ve uyguladığını ifade eder (Tekin, 2006, s. 159).

4.5.3. Yetiştirdiği öğrenciler

İbn Teymiyye, kendisinden etkilenen çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Onun yetiştirdiği öğrencilerden bazıları aşağıya çıkartılmıştır:

- İbn Kayyim el-Cevziyye (d.691/1292-ö.751/1350): İbn Teymiyye'nin en ünlü talebesidir. Kur'an'ı Kerim tefsiri, hukuk, hadis, zamanının sosyal, siyasal ve ekonomik konuları hakkında eserler yazmıştır.
- İbn Muflih el-Makdisî: Doğum tarihi bilinmemektedir. Ailesi Kudüslüdür. 763/1362 tarihinde Şam'da vefat etmiştir. İbn Teymiyye'nin meşhur talebelerinden biridir ve Hanbelî düşüncesini sistemleştiren eserler yazmıştır.

- El-İmâm el-Hâfız ez-Zehebî: Ünlü bir tarihçidir. Şam'da 673/1274 tarihinde doğmuş; 748/1348'de vefat etmiştir.
- El-İmâm el-Hâfız İsmâ'il İbn Kesîr ed-Dimaşkî: İbn Teymiyye'nin en tanınmış talebelerinden biridir. 700/1301 yılında Suriye'nin "Mecdal" köyünde doğmuş 774/1373'te vefat etmiştir. Tefsir'ül-Kur'an'il-Azîm ve el-Bidâye ve'n Nihâye adında iki önemli eseri yanında birçok kitap telif etmiştir (M. Bulut, 2021, s. 535).

Bu öğrencilerine ilave olarak aşağıdaki isimler de İbn Teymiyye'nin yetiştirdiği öğrencilerdir:

- El-Mizzî, Yûsuf b. 'Abdurrahmân,
- İbn 'Abdü'l-Hâdî, Muhammed ibn Ahmed,
- El-Bezzâr, Umar b. 'Alî,
- İbn Kâdî'l-Cebel, Ahmed b. Hüseyin,
- İbn Fadlillah el-Ömeri, Ahmed bin Yahyâ,
- Muhammed b. el-Menc b. Osmân et-Tenuhî,
- Yusûf b. Ebû'l Mahmûd b. 'Abdü's-Selâm el-Battî,
- İbn el-Verdî, Zeyneddin Ömer,
- 'Umer el-Harrânî, Zeynüddîn Ebû Hasf,
- İbn Müflih, Şemseddîn Abû 'Abdullâh (Ibn Taymîyah, 2003a, s. 19).

İbn Teymiyye'nin yetiştirdiği ve ondan etkilenen talebeleri farklı mezheplere mensup idiler. Bu bağlamda, Zehebî (ö. 748/1348), Mizzî (ö. 742/1341), Birzâlî (ö. 739/1339) ve İbn Kesîr (ö. 774/1373) gibi öğrencileri, ünlü Şafîî muhaddislerdir (Emiroğlu, 2019, s. 464). Bu durum, İbn Teymiyye'nin bir mezhep taassubu gütmediğini açıkça göstermektedir.

İbn Teymiyye, 65 yıllık hayatında birçok eser yazmış ve çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir (E. Arpa, 2002, s. 66). En ünlü öğrencilerinden biri, İbn Kayyim el-Cevziye'dir. Bu âlim, İbn Teymiyye'nin eserlerini derleyip kitaplaştırmıştır. Ez-Zehebî ve İbn Kesîr de İbn Teymiyye'yi öven öğrenciler arasındadır (Ibn Taymîyah,

2001, s. 6). İbn Teymiyye, Mısır'dan döndükten sonra, İbn Kayyim onun en sadık takipçisi oldu ve on beş yıl boyunca birlikte çalıştılar. Bu süre zarfında İbn Kayyim, İbn Teymiyye'nin kıdemli talebesi haline geldi ve aralarındaki güçlü entelektüel ve duygusal bağ dikkat çekti. Anjum, bu ilişkinin İbn Kayyim'in ünlü eseri Medâricü's-Sâlikîn'de de görüldüğünü belirtir (Krawietz vd., 2013, s. 15). İbn Teymiyye'nin ilmî mirası, sadece eserleri ile değil, aynı zamanda düşüncelerini sistematik biçimde yaygınlaştıran öğrencileri aracılığıyla da kurumsallaşarak sonraki yüzyıllarda İslâmî entelektüel geleneğin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Esra Atmaca eserinde, Halep'in en erdemli fakihleri, edipleri ve şairlerinden biri olan İbnü'l-Verdî'nin İbn Teymiyye'den fıkıh, tefsir, dil ve edebiyat alanlarında ders aldığını belirtilmektedir (Atmaca, 2016, s. 299).

Caterina Bori, İbn Teymiyye'nin takipçilerini, "el-cemâ'a" veya "cemaatuhu" olarak adlandırılan ve onun İslâm anlayışı ile aktivizmini paylaşan sadık bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Bu topluluk, mezhep ötesi bir sadakat ve seçkinlik duygusu taşımaktadır. İbn Teymiyye'nin talebelerinin çoğu Hanbelî olmamalarına rağmen ona duydukları saygı ve gösterdikleri destek, mezhep sınırlarını aşmaktadır. İbn Teymiyye, radikal görüşleri ve mezheplere karşı kayıtsız tavrı nedeniyle gelenekçi çevrelerden eleştiri almıştır. Destekçileri azalmış, ancak Moğol istilaları sırasındaki yüksek profili, ona halkın gözünde saygı kazandırmıştır. Biyografisindeki çatışan unsurlar, onun karmaşık entelektüel üretimini ve toplum üzerindeki etkisini yansıtmaktadır (Bori, 2004, ss. 321-328, 2010, ss. 42-43).

İbn Teymiyye'nin biyografilerini bağımsız olarak yazan âlimler ve yazdıkları eserler şöyle sıralanabilir: Talebesi, İbn Abdü'l-Hâdi, İbn Teymiyye hakkında el-Ukûdü'd-Duriyye fî Menakıbi Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye, Mer'î b. Yusuf el-Kermî ise el-Kevakibü'd-Dürriyye fî Menakıbi'l-Müctehid İbn Teymiyye, Nasırüddin ed-Dimaşkî ise er-Reddü'l-Vafir, son olarak da talebesi 'Umar b. 'Alî el-Bezzâr ise el-A'lâmü'l-Aliyye fî Menâkıbi İbn Teymiyye adlı biyografik eserleri yazmış; Ahmed el-Buharî de bu dört eseri bir araya getirdiği el-Kavlu'l-Celî fî Tercimeti Şeyh Takıyyüddin İbn Teymiyye el-Hanbelî adlı eseri kaleme almıştır (Akkoyunlu, 2017a, ss. 53-54).

Caterina Bori, eserinde Zehebî tarafından Arapça yazılmış ve daha önce araştırılmamış bir kaynağı keşfettiğini belirtir. Bu metin, İbn Teymiyye'nin biyografisi hakkındadır. Bori, İbn Teymiyye hakkındaki erken dönem biyografik literatürün büyük ölçüde Zehebî'den alıntı yaptığını ifade eder. Zehebî, hem ünlü bir

Hanbelî hukukçu ve İbn Teymiyye'nin talebesi hem de tanınmış bir tarihçi olarak güvenilir bir kaynaktır. Metin analizi, Zehebî'nin eserlerinin İbn Teymiyye'nin biyografisinde sıkça alıntılandığını ortaya koyar. Ayrıca, Zehebî'nin İbn Teymiyye'ye eleştiriler yönelttiği ve aralarındaki gerilimleri vurguladığı belirtilir (Bori, 2004, ss. 321-328). Bu bağlamda Zehebî'nin İbn Teymiyye'ye dair kaleme aldığı ve Caterina Bori tarafından yeniden gündeme getirilen erken dönem biyografik metin, hem İbn Teymiyye'nin entelektüel portresinin şekillenmesinde hem de talebe-hoca ilişkisi bağlamında dönemin ilmî çevrelerindeki gerilimli dinamiklerin anlaşılmasında önemli bir epistemolojik (bilgi felsefesi) kaynak işlevi görmektedir.

4.5.4. Metodolojisi

İbn Teymiyye, Kur'an ve Sünnet'e olan saygısıyla öne çıkmış, görüşlerini naslarla desteklemiştir. O sadece hür halde iken ilimle meşgul değildi aynı zamanda hapisteyken ilmi araştırmalara ve eser yazmaya yoğunlaşmaktaydı. Tarikat şeyhleri ve Kelâm âlimlerine yönelttiği tenkitler nedeniyle eleştirilmiştir. Hayatı boyunca eserler telif etmiş, Moğollarla savaşmış, bid'atlerle mücadele etmiş ve sünnete uymayan topluluklarla tartışmıştır. siyasî desteği olmasına rağmen ilmi cesaretiyle tanınmış ve kendisini suçlayanları affetmiştir (İbn Taymīyah vd., 2009, s. 4; Yalçın, 2020, s. 147). İbn Teymiyye, ilmî sadakati, ahlâkî kararlılığı ve nas temelli yaklaşımıyla, hem dönemin entelektüel tartışmalarında hem de siyasal-toplumsal mücadelelerde belirleyici bir figür olmuş; ilim, irfan ve mücadeleyi birleştiren bütüncül duruşuyla klasik İslâm düşüncesinde kalıcı bir etki bırakmıştır.

Enver Arpa, İbn Teymiyye'nin başarılı olmasıyla hızla yükseldiğini, ancak geleneksel medrese metodundan farklı bir yaklaşım benimsediğini belirtir. Tartışmalarda sert eleştiriler yapmış ve bu eleştirilerinde Kur'an, Sünnet ve Selef-i Sâlihîn'in sözlerine ve uygulamalarına göndermede bulunmuştur. İbn Teymiyye, önceki âlimlere körü körüne inanma yöntemini reddetmiş ve âlimlerin ilgili kaynaklara başvurarak selefin yolunu takip etmeleri gerektiğini savunmuştur (E. Arpa, 2002, s. 25).

İbn Teymiyye, ilk nesil salih âlimlerin yönetimbilimini savunur ve skolastiklere, filozoflara ve sufilere karşı olan konumlarını desteklerdi. Sünnetin savunmasında en açık ve kuvvetli delilleri kullanırdı. Kemaleddin İbn ez-Zemlekani, İbn Teymiyye'nin bilgi derinliğini ve genişliğini överek, her alanda onun kadar bilgili bir kimse olmadığını belirtirdi (Oral, 2022, s. 94; Philips, 2015, s. 4). Bu çerçevede, İbn Teymiyye'nin metodunun Selef-i Salihin uygulamaları olduğu anlaşılmaktadır; ancak o, söz konusu bütün ilimleri detaylı araştırarak özümsemiş ve savunmalarında

bu verileri kullanmıştır.

Miladî 13. ve 14. yüzyıllar, İslâm tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu dönem, bilginin genişlemesiyle karakterizedir. İbn Teymiyye, orijinal düşünceye duyulan ihtiyacı karşılamak için mevcut öğrenme dallarını eleştirel bir şekilde incelemiş ve yeni araştırma metotlarının temellerini atmıştır. Baş kadı Subki, İbn Teymiyye'ye büyük saygı duyar ve onun şeriat eğitimi, rasyonel bilimlerdeki uzmanlığı ve özgün düşünme yeteneğini takdir eder. Subki'ye göre, İbn Teymiyye gibi eşsiz bir kişilik, yüzyıllardır görülmemiştir (İslahi, 1988, s. 59). Bu analiz, İbn Teymiyye'nin entelektüel faaliyetinin yalnızca dönemin ilmî ufkunu genişletmekle kalmadığını, aynı zamanda klasik İslâm düşüncesinde eleştiri uygulamasının zeminini hazırlayan ender bir figür olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye, deneyci metodolojisine sadık kalarak, ilahi niteliklerle ilgili meseleleri ele alır ve Der'u Te'ârûzi'l-'Akl ve'n-Nakl adlı eserinde bir dizi geniş argümana karşı çıkararak onları yapıbozuma uğratarak alternatif bir bilgi sistemi inşa eder. Yeni epistemolojisinde özellikle otantik vahyi (nakl, sahih), hem deneysel olarak erişilebilir hem de görünmeyen boyutlarıyla dünya hakkında nesnel bilginin önemli bir kaynağı olarak görür (El-Tobgui, 2020, s. 289). Bu yönüyle İbn Teymiyye, akıl-vahiy çatışmasını aşan özgün bir bilgi teorisi geliştirerek, hem metafizik hem de epistemolojik düzlemde klasik kelâm ve felsefeye alternatif teşkil eden bütüncül bir düşünce sistemi ortaya koymuştur.

İbn Teymiyye, etkileyici üslubu ve yüksek düzeydeki ilmî diliyle eserlerinde dikkatleri üzerine çeker. Yeni konular hakkında görüş beyan ederken her zaman mevcut gerçek verilere ve önceki âlimlerin çalışmalarına sadık kalır. Onun metodolojisi, Selef'in yöntemi olarak bilinir ve önceki müçtehitlerin yolunu takip eder. Bu yöntem, dinî, ictimâî ve ekonomik problemlerde tutarlı bir yaklaşım sergiler (M. Bulut, 2021, s. 540). İbn Teymiyye'nin ilmî dil ve üslubundaki yetkinlik, selefi metodolojiyi esas alan tutarlı yaklaşımıyla birleşerek, onu sadece kendi döneminin değil, sonraki yüzyılların da dinî, ictimâî ve ekonomik meselelerine ışık tutan öncü bir fikir adamı haline getirmiştir.

İbn Teymiyye'nin düşüncelerinde tutarsızlık gibi görünen unsurlar bulunsa da, fikirlerinin temel ilham kaynağı bağlılık duygusudur. Onun teodise anlayışı (din felsefesinde Allah'ın mutlak iyiliği ve kötülük olgusu arasındaki ilişkiyi açıklama çabası), insanın temel görevinin yaratıcıya tam bir kul olmak olduğunu vurgular. Nübüvvet anlayışı ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'e tam itaati gerektirir. Sahabeleri

yüceltmesinin sebebi, Selef-i Sâlihîn'e olan kültürel devamlılık ve sadakat duygusunu güçlendirmektir. İbn Teymiyye'nin metodu, yenilikçi çabalardan ziyade geleneksel fikirlere saygı ve bağlılığı yansıtır. Onun yenilikçi yaklaşımlarındaki yapıcı özgünlük, şerh ve yorumlarının göz ardı edilmesine ve bireysel içtihat kapısının yeniden açılmasına dayanır (Laoust, t.y., s. 3, 2021, s. 279). İbn Teymiyye'nin düşünce sistemi, görünürdeki tutarsızlıklara rağmen, teolojik sadakat, peygamberî otoriteye bağlılık ve Selef-i Sâlihîn'e yönelen epistemolojik devamlılık üzerinden şekillenen, geleneği esas alan fakat bireysel içtihatla beslenen özgün bir ilmî miras ortaya koymaktadır.

İslâm'da taklitçilik savunulmaz; zamanın şartlarına göre yorum yapılması önerilir. İctihat, ümmetin müçtehitleri tarafından yapılmalıdır. Dört büyük İslâm ekolünde, "ıctihat kapısı kapalıdır" kuralının kabulü, ıctihat hakkını reddetmekten ziyade, şartlarının yerine gelmediğini ifade eder. Bu çelişki, İbn Teymiyye'de belirgindir. İbn Teymiyye, İslâm'ın orta yol prensibini yerleştirmeye ve Allah'a tam boyun eğdiren bir şahsi hürriyet fikrini geliştirmeye çalışır. Onun teorik görüşlerinde ve çelişkili düşüncelerinde bu yaklaşım görülür (Laoust, 2021, ss. 279-280). İbn Teymiyye'nin ıctihada verdiği önem, onun geleneksel mezhebî kalıpları aşarak İslâm'ın evrensel ilkelerini zamanın ruhuna uygun şekilde yorumlama çabasını yansıtırken; düşünsel çelişkileri ise, naslara bağlılık ile bireysel sorumluluk arasında kurmaya çalıştığı denge arayışının bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir.

İbn Teymiyye, eserlerini yazarken üç yöntem kullanır; bunlardan biri aklı delillerdir. Aklî ve naklî deliller çatışırsa, bunun zayıf delillerden kaynaklandığını savunur. Kesin delillerin birbirine ters düşmesi durumunda, bu deliller muteber kabul edilmez. Kur'an, derin aklî inceleme ve anlamayı gerektirir. İbn Teymiyye, aklın kesin olarak sunulmamasını şart koşar ve Allah'ın ayetlerinin uyum içinde olduğunu, birbirlerini çürütmediğini belirtir (Yalçın, 2020, ss. 148-149). Bu yaklaşımıyla İbn Teymiyye, akıl ve vahiy arasında kurduğu denge üzerinden, ilmî yöntemi bilgi felsefesi ile tutarlılıkla temellendirmiş; aklın ancak sahîh nakille uyumlu olduğu ölçüde muteber sayılabileceğini savunarak, İslâm düşüncesinde bütüncül bir bilgi sisteminin inşasına katkı sunmuştur.

İbn Teymiyye, hem metin temelli ilimlerde (hukuk, hadis, Kur'an) hem de aklî ilimlerde (kelâm, felsefe) derin bilgi sahibidir. Gazzâlî ve Ebû Hafs 'Umar es-Sühreverdî gibi şahsiyetlere hayranlık duyar ve övgüyle bahseder; ancak İbn Arabî ve takipçilerinin mistik sistemini sert bir şekilde eleştirir (El-Tobgui, 2020, s. 86). Bu durum, İbn Teymiyye'nin bilgi birikiminin hem rivayet hem de dirayet tabanlı

ilimlere dayandığını ve onun, tasavvufun belli kollarına yönelik eleştirilerini, selefi düşünceyi güçlendirmek amacıyla sistematik bir ilmi tavırla temellendirdiğini göstermektedir.

Tarihi süreçte İbn Arabî'yi eleştiren âlimler arasında en etkili olanı İbn Teymiyye'dir. İbn Teymiyye, vahdet-i vücud, hatmü'l-velâye, ricâl-i gayb, Firavun'un imanı, putlara tapınma, gaypten haber verme ve hurûfilik konularında İbn Arabî'nin görüşlerinin Kur'an ve Sünnet çizgisinin dışına çıktığını ifade ederek onu sert bir şekilde eleştirmiştir (Kubat, 2019, s. 225). Mehmet Kubat eserinde, İbn Teymiyye'nin İbn Arabî'yi sert bir şekilde eleştirmesinin temel sebebinin, yanlış olduğuna inandığı fikirlere ve bid'atlere karşı aldığı kararlı tavırdan kaynaklandığını belirtir. İbn Teymiyye, bid'atlere karşı uzun vadeli ve mücadelecî bir tavır sergileyerek Selefi düşünceyi sistemleştirmeye çalışmıştır. Bu yaklaşımıyla İbn Teymiyye, yaşadığı dönemi aşan bir şahsiyet olmuştur (Kubat, 2019, s. 226). Burada, İbn Teymiyye, İbn Arabî kaynaklı tasavvufî düşünceye yönelik eleştirileriyle yalnızca kendi dönemindeki itikadî sapmaları hedef almakla kalmamış, aynı zamanda Selefi düşünce geleneğini doktrinel ve tartışmacı bir zemin üzerinde inşa ederek sonraki asırlarda da tesirini sürdürecektir güçlü bir ilmî miras bırakmıştır.

İbn Teymiyye ile Selefîlik, İslâm düşüncesinde sistematik ve tutarlı bir yapıya dönüşmüştür. Selef-i Sâlihîn'in metodunu, Kelâm, Tasavvuf ve Felsefe gibi disiplinlere alternatif olarak geliştirmiştir. Ancak İbn Teymiyye, tepki ve reddiyecilikten kurtulamamış; eleştirci ve çatışmacı bir tutum sergilemiştir. Döneminde, Hanbelî-Selefi söyleminden farklı anlayışlara sahip âlimlerle sert tartışmalar yapmış ve onların imanlarını ve akidelerini sorgulamıştır (Eryiğit, 2018, s. 37).

İbn Teymiyye, Aristo mantığını eleştirerek Kur'anî dengeyi yüceltmıştır. Hem İslâmî akideyi savunmuş hem de Antik Yunan felsefesiyle ilgilenmiştir. İslâm dünyasında Aristo mantığını kullanan âlimleri eleştirmiş ve bu mantığa dayanarak yapılan bilimsel ispatların değersiz olduğunu savunmuştur (Yalçın, 2020, s. 150). Bu yönüyle İbn Teymiyye, Kur'an merkezli bilgi anlayışını önceleyerek Aristocu mantığın İslâm düşüncesindeki epistemolojik otoritesini sorgulamış; böylece akıl ile vahiy arasındaki dengeyi bozan felsefî yaklaşımlara karşı özgün ve tenkitçi bir fikri duruş inşa etmiştir.

İbn Teymiyye, meseleleri çözmek için öncelikle Kur'an'a, ardından Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine başvururdu. Hadisleri, Kur'an'ın açıklayıcısı olarak

görür ve bu alanda derin bir bilgiye sahipti. Hüküm verirken sırasıyla Kur'an, sünnet, icma, kıyas ve diğer ikincil kaynakları kullanırdı (M. Bulut, 2021, s. 540). İbn Teymiyye'ye göre icma, ümmetin bütün âlimlerinin belli bir konuda ittifakla hüküm vermesidir. İbn Teymiyye, âlimler arasında görüş ayrılığı olması durumunda 'Hâkim'in vereceği karar, bütün anlaşmazlıkları çözer.' şeklindeki fikhî düsturu benimsemiştir (Shamsuddin, 2022, ss. 82-94). İbn Teymiyye, ıslah çabalarında Kur'an ve sünneti temel almış, bu kaynaklarda açık bir rehberlik bulunmayan konularda ise rasyonel düşünceye ve içtihadı başvurmuştur (İslahi, 1988, s. 58).

İbn Teymiyye, Ahmed b. Hanbel'in yöntembilimine sadık kalmasına rağmen, onun bazı konularda yanlış sonuçlara ulaştığını düşünmüştür. Bu nedenle, bu hükümleri Şeriat'ın birincil kaynakları ve Ahmed b. Hanbel'in ilkeleri ışığında yeniden değerlendirmeye çalışmıştır. Entelektüel bağımsızlığı ve mezhebin içindeki yaygın görüşlere meydan okuma isteği, bazı Hanbelî otoritelerin onun fetvalarını eleştirmesine yol açmıştır. Örneğin, üçlü talak formülünün geri alınamaz bir boşanma ile sonuçlanmadığını savunan ilk Hanbelî âlim olmuştur. Bu görüşleri Hanbelî hukuk çalışmalarında dikkate alınmış ve üçlü boşanma konusundaki ihtilafın varlığından bahsedilmiştir (El-Tobgui, 2020, s. 91). Burada İbn Teymiyye, her ne kadar Ahmed b. Hanbel'in takipçisi ise de verdiği bazı fikhî hükümlerde, Hanbelî mezhebinin kabulünün aksine karar verdiği görülmektedir.

Jon Hoover, İbn Teymiyye'nin Kelâm alanındaki eserlerinin dağınık olduğunu ve fikirlerini derlemenin zor olduğunu belirtir. İbn Teymiyye, anti-rasyonalist bir tartışmacı olarak tanınsa da eserlerinde sünnete dayalı yaklaşımı ve verdiği fetvalar öne çıkar. Hoover, İbn Teymiyye'nin önceki âlimlere kıyasla daha rasyonalist olduğunu ve akıl ile vahyin uyum içinde olduğunu savunduğunu gözlemler (Hoover, 2010, ss. 55-56). İbn Teymiyye'nin çalışmaları çok sayıda olmasına rağmen dağınıktır. O, her ne kadar antirasyolanist gibi görünse de aslında rasyonalist bir metodolojiye sahiptir.

İbn Teymiyye, Mısır'da yazdığı Havd fetvasında rasyonel teolojik tartışmalara izin verir. Bu fetva, Dâr'ın başlangıcına yakın bir zamanda dâhil edilmiştir. İbn Teymiyye, insanlara kendi dilleriyle hitap etmenin mekruh olmadığını ve gerektiğinde hadislerin ve Kur'an'ın başka dillere çevrilebileceğini savunur. Açık bir iletişim için hem hitap edilen grubun kelimelerinin anlamlarını hem de Kur'an ve Sünnet'te kullanılan terimlerin anlamlarını bilmek gerektiğini vurgular. Ayrıca Selef'in kelâm terminolojisini reddetmediğini, ancak terimlerin yanlış anlamlarda kullanılmasını ve rasyonel argümanların hatalı yorumlanmasını eleştirdiğini belirtir

(Hoover, 2007, s. 42). Bu husus İbn Teymiyye'nin, dilsel çoğulculuğa ve rasyonel tartışma zeminine açık bir şekilde yaklaştığını, dinî metinlerin evrensel tebliğinde faydacı bir anlayış sergilediğini; aynı zamanda kelâmî terminolojiyi toptan reddetmeyip, onu anlam kaymalarına karşı titizlikle denetleyen bir epistemolojik duyarlılık geliştirdiğini göstermektedir.

İbn Teymiyye, inanç meselelerinde doğru inancı belirlemek için Selef'in ilk üç nesline başvurmuştur. Kelâm ilmini tamamen kınamamış, "Kelâm-ı Sünnî" ve "Kelâm-ı Bid'î" arasında bir ayırım yapmıştır. Kelâma karşı olmasının temel sebebi, onun bölücü ve ayrıştırıcı olduğunu düşünmesidir. Ayrıca, Müslüman topluluğunu Selef'in anlayışına dayalı olarak yeniden birleştirmeyi hedeflemiştir (El-Tobgui, 2020, s. 208).

Modern bilim, İbn Teymiyye'yi daha çok ilahiyatçı ve hukukçu olarak tanır; ancak Arap tarihî kaynakları onu aynı zamanda bir Kur'an yorumcusu olarak da kabul eder. Öğrencileri ve meslektaşları, onun tefsirdeki yetkinliğini övgüyle anmıştır. Ancak, satır satır bir tefsir yazmadığı için tefsir anlayışının büyük bir kısmı keşfedilmemiştir (Fushoosh, 2016, s. 56; Mirza, 2017, ss. 39-40). Bu bağlamda, İbn Teymiyye'nin, Kur'an tefsirini farklı bir metotla yaptığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

İslâm düşünce tarihinde, Gazzâlî ve İbn Rüşd'den sonra İbn Teymiyye, kelâm ve felsefe ehline, mezheplere ve Hristiyanlığa yönelik eleştirileriyle tanınan önemli âlimlerden biri olarak öne çıkmaktadır (Koca vd., 1999a, s. 407). İbn Teymiyye, yaptığı araştırmalar sonucunda, sadece Kelâm ve Felsefe ehline değil mezheplerin uygulamalarına ve Hristiyanlığın itikadî ve uygulamalardaki yanlışlarına karşı sert eleştiriler yapmıştır.

İbn Teymiyye, İslâm düşünce tarihine orijinal ve yeni boyutlar kazandıran bir mütefekirden ziyade, mevcut duruma eleştiriler getiren güçlü bir âlimdir. Eserlerinin sistematik olmaması ve çoğunun eleştiri amacıyla yazılmış olması bunu göstermektedir (Akkoyunlu, 2017a, s. 146).

İbn Teymiyye, Kelâm ehlinin kelâm ilmini "usûl'üd-dîn" olarak sunmalarını ve bunun farz olduğunu kabul etmelerini eleştirmektedir. Kelâm ilmine dayanan kanıtların ayetlere, hadislerle veya sahabe ile tabînden aktarılan nakillere dayanmaması sebebiyle, İslâm dininin asli bir kaynağı ya da delili olamayacağını savunur (Koca vd., 1999a, s. 407). İbn Teymiyye, kelâmcıların Kur'an ve Sünnet metodundan saparak şer'î delilleri yalnızca "haber-i sâdık" olarak kabul etmelerini eleştirir. Ona göre, Kur'an ve Sünnet metodu kelâm metodundan farklıdır ve

kelâmcıların kıyasa dayalı delilleri maksada ulaşamaz. Ayrıca, Cüveynî, Gazzâlî ve Fahreddîn er-Râzî gibi âlimler, akli öncelediklerini ve Kur'an'da bulunmayanları ona mal ettiklerini belirtir (Koca vd., 1999a, s. 408). Bu bağlamda İbn Teymiyye, kelâmcıların akli esas alan yaklaşımının, vahyin doğrudan rehberliğini zedelediğini müdafaa ederek, dinî bilginin oluşturulmasında kıyasa dayalı mücerret akıl yürütmelerin yetersizliğine işaret etmiş; böylece Kur'an ve Sünnet eksenli epistemolojiyi, felsefî ve kelâmî yorumlara karşı sahih bilginin yegâne meşru zemini olarak konumlandırmıştır.

İbn Teymiyye'ye göre Selef âlimleri ve müçtehit imamlar, kelâmcıları yeni terimler kullandıkları için değil, bu terimlere yanlış anlamlar yükledikleri için eleştirmiştir (Koca vd., 1999a, s. 409).

İbn Teymiyye, ilahi hikmet teorisini savunmuş ve Eş'arî'nin bu teorisinin Allah'ın kudretini sınırladığı görüşünü reddetmiştir. Teolojide geleneksel yaklaşımları benimsese de, rasyonel teoloji yöntemini kullanmıştır. O, Allah'ın hikmetinin insanın özgür seçimini gerektirdiğini ve bu özgürlüğün Allah'ın otoritesine engel olmadığını savunur (Krawietz vd., 2013, s. 59). Bu doğrultuda İbn Teymiyye, ilahî fiillerde hikmet ilkesini esas alarak Eş'arî geleneğin cebri eğilimlerine karşı çıkmış; böylece Allah'ın mutlak kudreti ile insanın iradî sorumluluğunu telif eden, geleneksel nas merkezli ama akli delillere de içine alan özgün bir teolojik denge inşa etmiştir.

İbn Teymiyye, eleştirilerini güçlü delillerle ve tartışma yöntemleriyle yapmıştır. Felsefe ve kelâm ehline, gözlem ve deneyime dayanmayan soyut deliller kullanmaları nedeniyle eleştiri yöneltmiştir. Ayrıca, İslâm'ın ilk dönemlerinde bulunmayan terimler ve kavramlar üretmeleri ile bu terimlere, İslâmî geleneğe aykırı anlamlar yüklemelerini sert bir şekilde eleştirmiştir (Koca vd., 1999a, s. 412).

İbn Teymiyye, Harran'dan göç ettikten sonra, Şam ve Ortadoğu'da yaşamış ve eğitimini burada tamamlamıştır. İslâm'a yapılan saldırılar ve Müslümanların itikadî sapmalarıyla ilgilenmiş, fetvalarını bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak amacıyla vermiştir. Radikal ve mücadeleci tavrının temeli, Kur'an-ı Kerim ve Selef-i Salihîn dönemi kaynaklarıdır (Linnoff, 2020, s. 65).

İbn Teymiyye, imanî esasların, Kur'an ve Sünnet bağlamında eklemelerden arındırılmış bir yöntemle halka arz edilmesi gerektiğini savunur. Kelâm ve felsefe ehlinin kullandığı "usûl'üd-dîn" yöntemine karşı eleştiriler getirirse de, düşünceye karşı olmadığını belirtmiştir (Koca vd., 1999a, s. 412).

İbn Teymiyye, küçük yaşlardan itibaren ilimle iç içe büyüdü ve ilmi, bireysel bir çaba olarak görmeyip, ilim ve uygulama arasında kendine özgü bir entelektüel yöntem geliştirdi (Akkoyunlu, 2017a, s. 44).

İbn Teymiyye, Şîliği eleştirirken çeşitli yöntemler kullanmıştır. Şîâ'yı bazen diğer dinlerle veya mezheplerle kıyaslayarak tartışmış, bazen de Şîâ'nın iç dinamiklerine dayanarak eleştirmiştir. Ancak, Şîliğin tarihsel değişimlerini dikkate almadığı için çelişkilere düşmüştür (Akkoyunlu, 2017a, ss. 199-200). Burada, İbn Teymiyye, Şîliğe yönelik tenkitlerinde hem mukayeseli hem de dâhilden çözümleyici bir yaklaşım sergilemiş olsa da, mezhebin tarihsel değişim ve dönüşümünü yeterince dikkate almaması, onun argümanlarında tutarsızlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İçtihat hususunda, İbn Teymiyye, ümmet tarafından kabul gören her âlimin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine muhalefet etmediğini savunur. Bir âlimin, sahih bir hadise karşı tenkit veya ters düşen bir davranış sergilemesinin mutlaka bir nedeni olduğunu belirtir. İbn Teymiyye'ye göre, müçtehit imamların bazı hadislere karşı çıkmaları ve fetva vermelerinin üç temel sebebi vardır:

1. Hadisin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sadır olmadığına inanmak.
2. Hadisin kastettiği anlamın dışında olduğunu düşünmek.
3. Hadisin hükmünün geçersiz olduğunu kabul etmek ve bu durumda Kur'an ayetine veya başka bir hadise başvurmak.

İbn Teymiyye, ayrıca bazı hadislerin müçtehide ulaşmamasının da müçtehidin o hadise mugayir fetva vermesinde etkili olabileceğini ifade etmektedir (Kazan, 2018, s. 371). Burada İbn Teymiyye'nin, sunduğu bir takım gerekçelerden dolayı müçtehidin verdiği kararda onu mazur gördüğü gerçeği anlaşılmaktadır.

Ebû Zehrâ, İbn Teymiyye'nin fikhî görüşlerini dört ana başlık altında değerlendirmiştir. Birincisi, Hanbelî mezhebine bağlı kalarak verdiği ve en doğru olarak gördüğü fetvalardır. İkincisi, meseleleri farklı fikhî mezhepleri arasında karşılaştırmalı olarak ele almasıdır. Üçüncüsü, Ehl-i Sünnet sınırları içinde kalarak, ancak belirli bir mezhebe bağlı kalmadan yaptığı tercihlerdir. Dördüncüsü ise, bazı konularda Ehl-i Sünnet mezheplerine aykırı düşen içtihatlarıdır (Tekin, 2006, ss.

154-159).

Hanbelî ilim geleneğini benimseyen İbn Teymiyye, usûl anlayışında da mezhebinin prensiplerine bağlı kalmıştır. Fıkıh usûlünü, şer'î hükümlerin genel delilleri olarak tanımlarken, fıkıh usûlünün konusunu ise şer'î delilleri ve bunların derecelerini bilmek şeklinde açıklamıştır. Ayrıca, müçtehit olabilmek için yalnızca usûl bilgisine sahip olmanın yeterli olmadığını, bunun yanı sıra ayrıntılı delillerin de bilinmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, İbn Teymiyye, şer'î deliller sürecinde Kur'an ve Sünneti öncelemiştir. İbn Teymiyye, özellikle Hz. Peygamber'in yaptıklarını ve yapmadıklarını sünnet olarak kabul etmiş, buna ek olarak özellikle tabiin dönemindeki icma hükümlerini de kabul etmiş diğer icmaları kabul etmemiştir. İbn Teymiyye, kıyası da şer'î delillerden biri olduğunu onaylamıştır (Kılıç, 2020, ss. 37-38).

İbn Teymiyye'ye göre, bir müçtehidin hadisin sıhhatinden şüphe etmesi farklı fetvalara yol açar. Hadisin kaynağının sağlamlığına güvenmeme, ravi silsilesinin aksaması veya ravinin güvenilir olmaması bu duruma neden olabilir. Bu nedenle müçtehitler farklı sonuçlara ulaşabilir. Ayrıca, hadisin haber-i vahit sayılması ve unutulması da fetvaların farklı olmasına yol açabilir. İbn Teymiyye, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin hadisleri hatırlamamaları örneklerini vererek içtihat farklılıklarının sebeplerini açıklar (Kazan, 2018, ss. 371-379).

İbn Teymiyye, din bilimlerinde ustalaşmış bir âlimdir. Ancak eserlerini sistematik bir şekilde düzenlememiş ve yazılarını fetva taleplerine yanıt olarak gelişigüzel dağıtmıştır. Onun yazıları, hayranlarının çabaları sayesinde yüzyıllar boyunca korunmuş ve düzenlenmiştir. İbn Teymiyye'nin fetvalarının kısa biçimi, fikirlerini ifade etmek için önemli bir araç olmuştur (Krawietz vd., 2013, s. 18).

İbn Teymiyye, Hristiyan doktrinini eleştirirken, bu eleştirileri Müslüman ortodoksluğuna yönelik iç tehditlere karşı da kullanır. Hristiyanlığı, Müslümanlar arası polemik için mecaz olarak kullanır ve İsa'nın tanrılığına olan inancı kınar. Ayrıca, Müslüman azizler kültürünü de Hristiyan etkisi olarak eleştirir (Linnoff, 2020, ss. 67-68). İbn Teymiyye, Hristiyanlığı eleştirirken sadece bu dinin kendi içindeki itikadî yanlışları değil, ayrıca İslâmiyet'i etkileyen hususları da tenkit etmektedir.

Hz. Muhammed'e (s.a.v.) yapılan eleştiriler söz konusu olunca, Mohammed Fushoosh'un doktora tezinde bunu şöyle açıklar: Bir peygamberin doğruluğunu belirlemede şahitlerin ifadeleri ve yüz ifadeleri gibi kıstaslar kullanılır. İbn Teymiyye, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in doğruluğuna delil olarak onun mucizelerine ve

yüz ifadesine dikkat çeker. Ayrıca, hadis ravilerinin güvenilirliğinin, gerçek hadislerin belirlenmesinde büyük öneme sahip olduğunu vurgular. Güvenilir ravilerin hadisleri kabul edilirken, zayıf ravilerin hadisleri reddedilir (Fushoosh, 2016, ss. 233-235).

İbn Teymiyye, derslerinde İslâm'ın temel ilkelerini ve Kur'an ile Sünnet'in önemini vurgulamıştır. Bu yaklaşımıyla Suriye ve Mısır'da geniş bir takipçi kitlesine sahip olmuş ve yaşamı boyunca takipçilerine özel dersler vermiştir. (İbn Taymīyah vd., 2009, s. 4).

İbn Teymiyye, Kur'an'ı okumak için Arapçanın gerekli olduğunu savunmuş ve Arapçanın, İslâm'ın manevi ve kültürel birliğini sağlayarak İslâm'ı koruyabileceğine inanmıştır (Öztürk, 2018, s. 49). İbn Teymiyye, İslâm dininin tam anlaşılabilmesi adına, Kur'an'ın lisanı olan Arapçanın çok iyi bilinmesi gerektiğini ifade eder.

Yossef Rapoport, İbn Teymiyye'nin hukuki düşüncelerinde faydacı bir çizgide olduğunu öne sürer. İbn Teymiyye, aşırı dindar ihtiyatı eleştirir ve ritüel saflık ile tarımsal sözleşmeler konularında müsamahakâr bir yaklaşım benimser. Yasal stratejilere sert bir şekilde karşı olmasına rağmen, sadece eleştirmekle kalmaz, daha fazlasını yapar (Rapoport & Ahmed, 2010, ss. 13-14). İbn Teymiyye'nin hukuk anlayışında, doğruluğu, adaleti ve faydacılığı önceler.

İbn Teymiyye'nin teolojisinin ihtilafli olmasının sebeplerinden biri, onun sert eleştiriler ve keskin diliyle pek çok kişiyi hedef almasıdır. Bu eleştiriler, onun arkadaş sayısının az olmasına sebep olmuştur. Ayrıca, İbn Teymiyye, el-Kâdirü'l-mutlak olan Allah'ın mevcûdât ile kurduğu ilişkiyi, sebeplerin ötesinde ve aracısız bir nisbet olarak tasavvur etmiş; bu doğrudan temâsı, ilâhî kudretin en bâriz tezâhürü olarak kabul etmiştir. Çalışmaları benzersiz derecede karmaşıktır, bu sebepten dolayı bu eserleri okuyup anlayanların sayısı az olmuştur (Bori, 2004, ss. 321-348; Sheikh, 2017, s. 28).

İbn Teymiyye, İslâm düşüncesine yüksek derecede vakıf ve cedel metodunu iyi kullanan bir âlimdir. Ancak, katı tutumları ve sert üslubu nedeniyle reaksiyoner olarak tanınmış ve mütefekkir yönü gölgelenmiştir. Akılcılığa karşı sert bir duruş sergilemiş, eleştirilere tahammülsüz olmuş ve bazı kitapların okunmasını yasaklamıştır. Bu durum, onun çeşitli alanlarda getirdiği kıymetli eleştirileri önemsizleştirmiştir (Eryiğit, 2018, ss. 43-44). İbn Teymiyye, ilmi yetkinliğe, metodolojik kudrete sahipti. Bu hususta, tartışma zeminlerinde üstün geliyordu.

Ancak sert üslubu, tenkide kapalı oluşu onun tam olarak takdir edilmesini engellemiştir.

İbn Teymiyye, insan fitratını ve inanma yeteneğini ilahi bilgeliğin bir parçası olarak görmüş ve bu fikir, modern dönemde bazı Müslüman düşünürler tarafından da kullanılmıştır. Bu fitrat teorisi, insan özerkliği ve özgür iradeyle bağlantılı olarak tartışmalara yol açmıştır. Tanım gereği zorunluluk, tartışma veya kanıtlama konusu olamaz ve inanmayanların varlığıyla çelişir. Râghib el-İsfahânî, bazı insanların ilahiliği inkâr etmesinin, onun tanımı, nitelikleri ve birliğiyle ilgili olduğunu savunur. Kur'an, Allah'ın işaretleri üzerinde düşünmeye yönelik tavsiyeleriyle insan doğasının inanca yatkınlık kapasitesine dikkat çeker. İbn Teymiyye, Allah sevgisinin ve ilahi bilgeliğin insan tarafından keşfedilmesinde birincil rol oynadığını ve bunun insana dinginlik ve iç huzuru verdiğini belirtir (Krawietz vd., 2013, ss. 59-60). İbn Teymiyye'ye göre fitrat, insanın doğuştan sahip olduğu inanma yeteneğini ilahî hikmetin bir yansıması olarak açıklar. Bu anlayış, özgür irade, akli kavrayış ve ilahî sevgi temelinde, insanın hakikate nasıl ulaştığını hem inanç hem de varoluş açısından anlamaya yönelik bir yaklaşımdır.

İbn Teymiyye, Farsça bilmediği için bazı önemli eserlerden alıntı yapmamıştır. Ancak Sülemî, Kuşeyrî, İbn'ül-Kayserânî, Ebû Nuaym ve Gazzâlî'nin eserlerini okumuş ve bunlarla ilgili görüşlerini belirtmiştir. Gazzâlî'nin bazı eserlerini reddetmiş ve bu eserlerdeki bazı düşüncelerin felsefi mutasavvıflar tarafından benimsendiğini ileri sürmüştür (Koca vd., 1999a, s. 414).

4.5.5. Yazdığı eserler

İbn Teymiyye, küçük yaşlardan itibaren İslâmî ilimlerde yetkinlik kazanmış ve genç yaşlardan itibaren Akâid, Kelâm, Tefsir, Tefsir Usulü, Kıraat, Hadis, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Siyaset, Felsefe ve Mantık gibi alanlarda eserler yazmıştır (Eryiğit, 2018, ss. 18-19; Linnoff, 2020, s. 66). İbn Teymiyye'nin mücadeleci ve sert tutumu eserlerine yansıdığı için, eserleri sert tartışmalarla doludur. Yanlış olduğuna inandığı fikirlere karşı reddiyeler yazmış ve takipçileri için risaleler telif etmiştir. Arap dilini ustalıkla kullanarak eserlerini akıcı, sade ve anlaşılır bir şekilde kaleme almıştır. Heyecanlı kişiliği, eserlerinin üslubuna da yansımıştır. İbn Teymiyye'nin düşüncelerinin merkezinde ibadet yer almakta olup, ibadet, onun İslâm'ı tanıtmaya ve ifade etme çabalarının itici gücüdür (Anjum, 2012b, s. 183; Eryiğit, 2018, ss. 18-19; Linnoff, 2020, s. 66).

1832 yılında Cezayir'de doğan, Kâdirî tarikatına mensup âlim, Ahmad el-

Cazâirî, İbn Teymiyye'nin büyük âlimlerin çözemediği hukuki problemleri açıklamasına ve çözümler sunmasına şaşırır. El-Cazâirî, bu özelliğin ancak Allah'ın peygamberlerine vahiy yoluyla bildirilen açıklamalarda görülebileceğini söyler ve bu yüzden İbn Teymiyye'nin "vehbî" (Allah vergisi yetenek) bir ilme sahip olduğunu belirtir. El-Cazâirî'yî Selefilere ayıran nokta, tasavvuf çevresinde hadis ve fikhın yer alması gerektiğini düşünmesidir. Bu nedenle, İbn Teymiyye'nin mirasına ilişkin bazı belirsizlikler yaşanmıştır. El-Cazâirî, tasavvufu şeriata tam itaat ve insanın dikkatini yaratılmıştan yaratana çevirmek olarak tanımlamaktadır (Weismann, 2001, ss. 238-240).

Tahsin Kazan, makalesinin giriş bölümünde, İbn Teymiyye'nin İslâm dünyasında geniş bir etkiye sahip bir âlim olduğunu belirtir. Ancak, onun bazı eserlerinin tartışılmadan kabul edildiğini, başka âlimler tarafından ise bu eserlerin sapkın olarak değerlendirildiğini ifade eder. İki aşırı yaklaşımın dengelenmesi gerektiğini belirten Yusuf en-Nebâhânî, İbn Teymiyye'yi 'içinde incisi ve taşları olan bir derya' olarak tanımlar ve tarafsız bir değerlendirme yapar (Kazan, 2018, s. 370).

İbn Teymiyye'nin eserlerinde belirli temalar ve düşünce kalıpları tekrar eder; yazıları tutarlıdır. Kelimelerin anlamlarının bağlama bağlı olduğunu savunur ve aynı fikri farklı şekillerde ifade eder. Fikirleri tutarlı ve birbirine bağlıdır; ancak ifade biçimi sürekli değişir (Hoover, 2019b, s. 50). Bu husus, İbn Teymiyye'nin düşünsel tutarlılığı ile ifade çeşitliliğini ustalıkla harmanlayarak, onun fikrî sürekliliğini muhafaza ettiğini gösterir.

İbn Teymiyye, teoloji veya felsefe alanında sistematik eserler yazmadı. Bunun yerine, çok çeşitli uzunluklarda ve üsluplarda ileri sürülen fikirleri çürütme ile ilgili eserler ve fetvalardan oluşan geniş bir külliyat bıraktı. İbn Teymiyye'nin yazılarını tarihlendirmek zor olduğundan düşüncesindeki gelişimi izlemek zordur (Hoover, 2025, ss. 25-45). İbn Teymiyye'nin eserlerinin koleksiyonu, sistematik kurgu yerine tartışma ve farklı konularda verdiği fetvalar ekseninde şekillenen dağınık ama zengin bir düşünsel mirası temsil eder. Josef Linnoff, İbn Teymiyye'nin eserlerine tarih düşmemesi nedeniyle bu eserlerin tarihlendirilmesinin ve hangi dönemde yazıldıklarının belirlenmesinin zor olduğunu belirtir. Ancak akademik çalışmalar, İbn Teymiyye'nin yalnızca basit bir tartışmacı ve reformcu olmadığını, daha karmaşık bir figür olduğunu ortaya koymaktadır. Linnoff, İbn Teymiyye'nin önceki akademik görüşleri düzelttiğini ve onun, Sufi mistisizmine karşı sert bir muhalif olduğu izleniminin tamamen reddedildiğini ifade eder (Linnoff, 2020, ss. 68-69). Berriah Mehdi, İbn Teymiyye'nin geniş bir konu yelpazesinde çok sayıda eser

kaleme aldığını belirtir. Bu durum, hem analiz açısından zorluk oluşturur hem de araştırmacılar için bir dezavantaj sağlar. Yazılarındaki çok sayıda ara açıklama, araştırmacıların binlerce sayfalık eserini detaylı şekilde incelemesini gerektirir (Berriah, 2020, s. 2).

Antony Black, İbn Teymiyye'nin İslâmî siyaset düşüncesinin karşıt kutbunda yer aldığını belirtir. Onun kariyeri ve düşünceleri, Memlûk Sultanlığı, Sünnî metinlerin doğruluğu ve askeri baskı arasındaki diyalog çerçevesinde şekillenmiştir. İbn Teymiyye, dinî kanunların doğru anlamlarını yaymaya çalışmıştır. Tasavvufa ve Hristiyanlığa karşı sert bir muhalif olup Şîî doktrinlerine de karşı çıkmıştır. Ayrıca, her türlü yeniliğe ve gevşek tutum sergileyen Sünnî âlimlere de sert eleştiriler yöneltmiştir (Black, 2011, s. 411). Şîî doktrinler konusunda İbn Teymiyye, yazmış olduğu Minhâc'üs Sünnne adlı eserinde Selef-i Sâlihîn'i rehber edinirken Allame Hillî ise Ehl-i Beyt'i rehber edinmiştir (Öztürk, 2018, s. 51). Mu'tezile ve Şîîler, imameti akıl yoluyla kavramsallaştırmaya dayalı bir anlayışla iş birliği yapmıştır. Mu'tezile, imametın Allah tarafından değil, akıl yoluyla belirlenen bir zorunluluk olduğunu savunur. Sünnî teori ise aklın rolünü reddeder ve yalnızca Sünnet'in bu yükümlülüğü belirleyebileceğini iddia eder. İbn Teymiyye ise konu ile ilgili eserlerinde toplumsal düzenin, dinin en önemli yükümlülüklerinden biri olduğunu vurgular (Öztürk, 2018, s. 51).

İbn Teymiyye'nin Minhâc'üs-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakdi Kelâmi's-Şî'a ve'l-Kaderiyye adlı eseri üç kısımdan oluşur:

1. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e küfür edenler.
2. Hz. Ali'ye ilahlık veren ve Allah'ın ona hulûl ettiğine inanan Şîîler.
3. Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir'in faziletini kabul eden, ancak Hz. Ali'nin halifelîğe en layık olduğunu düşünenler.

Bu eserinde İbn Teymiyye, Şîî imamet anlayışının dinin en önemli hükmü olmadığını ve Müslümanların öncelikle Allah'a ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman etmeleri gerektiğini savunur. İmametın İslâm dininde zorunlu olduğuna dair açık bir hüküm bulunmadığını belirtir. Şîîlerin Kur'an, hadis ve icmaya uymamalarını eleştirir ve imamlarına masumiyet atfetmelerini, Hristiyanların Hz. İsa'ya ilahlık

nispet etmesine benzetir. Ayrıca onları, korkaklık, kibir, hakkı inkâr etme ve haset konusunda Yahudilere benzetir (Eryiğit, 2018, ss. 45-46). İbn Teymiyye'ye göre, imamet hususu, İslâm'ın asli unsuru değildir. Bu yüzden konuya Şîî yaklaşımını, hem itikadî hem ahlâkî düzlemde sert bir biçimde eleştirmiştir.

Jon Hoover, İbn Teymiyye'nin Şerh el-Umde adlı eserini 1290'ların ortalarına tarihlendirir. Bu eser, İbn Teymiyye'nin erken dönemde Hanbelî hukukuna uyumunu ve Muvaffaküddin İbn Kudâme'nin el-Umde adlı eserindeki dinî ritüellere dair bölümlere getirdiği açıklamaları ortaya koyar. İbn Teymiyye, bu eserinde Hanbelî mezhebinin hükümlerine sadık kalmıştır (Hoover, 2019b, s. 17).

İbn Teymiyye, çok sayıda takipçi kazanmış, ancak kamu düzenini tehdit etmesi gerekçe gösterilerek defalarca hapse atılmıştır. Sünnî bağlılığı nedeniyle nadiren cezalandırılmış, cihat vaizliği yapmış ve Moğolların Suriye işgaline karşı savaşmıştır. Hayatının son iki yılını hapiste geçirmiş ve kendisinden kalem ile kâğıt alınıncaya kadar birçok eser kaleme almıştır (Black, 2011, s. 158). İbn Teymiyye'nin mücadelesi, ilmî üretimi ile siyasal otorite arasındaki gerilim içinde şekillenmiş; sürgün ve hapis yılları, onun fikrî kararlılığını daha da pekiştirmiştir.

Haçlılar, Gazan'ın başarısız istilasının ardından Müslüman esirleri fidye karşılığında tutmak veya köle pazarlarında satmak üzere Kıbrıs'a götürmüştü. İbn Teymiyye, Kıbrıs Mektubu adlı eserinde, Kıbrıs'taki bir Hristiyan askeri yetkiliden Müslüman esirlere iyi davranılmasını talep etmiştir. Mektupta, İslâm'ın, Hristiyanlık ve Yahudilik arasında doğru orta yol olarak tanımlandığını vurgulamıştır (Hoover, 2019b, ss. 28-29). İbn Teymiyye'nin Hristiyan bir komutandan böyle bir talepte bulunması, onu bir din âlimi özelliğinin yanı sıra diplomatik görevinin de olduğunu bir kanıtı olarak dikkat çekmektedir.

İbn Teymiyye'nin on ciltlik eseri Der'u Te'âruz'il-Akl ve'n-Nakl, 713/1313 veya sonrasına tarihlenir. Bu eserinde İbn Teymiyye, akıl ile vahiy arasında bir çelişki olmadığını savunur ve Gazzâlî'nin Tehafut'ül-Felasife adlı eserine karşı İbn Rüşd'ün eserlerinden alıntılar yapar (Al Ghouz, 2018, s. 471).

Henri Laoust, İbn Teymiyye'nin zengin belgeler ihtiva eden, sade üslubu ve parlak tartışmalarıyla karakterize edilen geniş bir eser külliyatı bıraktığını belirtir. Özellikle Vâsitiyye, Es-Siyâset'üş-Şer'iyye ve Minhâc'üs-Sünne adlı eserleri dikkat çekicidir. Bu eserler, dinî ve siyasî ilişkileri, kapsamlı bir şekilde anlatır ve meşrulaştırır (Laoust, t.y., s. 3).

Caterina Bori, İslâm dünyasında öğrencilerin hocalarının eserlerini kopyalayıp aktardığını ve İbn Teymiyye'nin sadık öğrencilerinin de onun ölümünden sonra eserlerini aktarma çabasına giriştiklerini belirtir. Memlûk döneminde bir âlimin eserlerinin korunması ve yayılması, öğretim kurumlarının himaye kültürünü teşvik eden nüfuzlu kişiler, adanmış bilim adamları ve fikirlerinin dinî ile sosyal taleplere uygun cevaplar sunması gibi faktörlere bağlıydı (Bori, 2009, ss. 47-50). İbn Teymiyye'nin ilmî mirasının aktarımı, hem sadık talebelerinin çabalarıyla hem de Memlûk dönemi ilim ortamının kurumsal ve toplumsal dinamikleriyle mümkün olmuştur. Caterina Bori, İbn Teymiyye'nin eserlerinin aktarılması için icazetnamenin bazen yazılı olmadığını belirtir. Vefatından sonra, İbn Teymiyye'nin sadık öğrencileri, eserlerini aktarma çabasına girmiştir. İbn Murri'ye göre, bu aktarım süreci için belirlenen grup, İbn Kayyim yerine İbn Rüşhayyik'i öne çıkarır. Projenin zorlukları arasında, İbn Teymiyye'nin yazılarının düzensizliği ve bu işi yapacak kişilerin isteksizliği yer almaktadır. Memlûk Mısır'ı ve Şam'ında hocalar, bilgiyi talebelere aktarır ve sonunda icazet verirlerdi. Hocalarına içten bağlı ve fedakâr talebeler olmadan aktarım süreci sekteye uğradı. İbn Teymiyye'nin yazılarının aktarımı konusunda İbn Murrî, düzensizlik ve isteksizlik sorunlarını belirtir. İbn Teymiyye'nin statüsünün problemlili olması ve mezhepsel otoriteye meydan okuması, sosyal ve politik açıdan sakıncalı hale gelmiştir. Ancak, İbn Rüşhayyik'in çalışmaları sayesinde geniş bir fetva koleksiyonu günümüze ulaşmıştır (Bori, 2009, ss. 66-67).

İbn Teymiyye'nin daha iyi bilinen eserlerinden birçoğu, Mısır'daki son yıllarına tarihlenir. Ünlü es-Siyâset'üş-Şer'iyeye adlı eserinin taslağını 1310 civarında hazırlamış ve Şam'a döndükten sonra tamamlamıştır. Kitap, liderlik pozisyonundaki kişilerin (hem yöneticiler hem de bilginler) toplumun dinî ve ahlâkî koşullarını iyileştirme sorumluluklarını açıklar. 1311 veya 1312'de İbn Teymiyye, Allah'a ulaşmanın Peygamber'e itaat yoluyla mümkün olduğunu açıklayan bir risale yazdı. Bu, İbn Teymiyye'nin itaat olgusunun etik anlayışına özgü bir argümandır. Sufi Nureddin Bekri ise doğrudan peygamberlerden ve ölümlerden yardım istemeyi destekleyen bir kitap yazarak buna karşılık verdi (Hoover, 2019b, s. 38).

İbn Teymiyye'nin boşanma konusundaki fetvasına, Mısırlı Şafii hukukçu Takiyüddin es-Subkî karşı çıkmıştır. Es-Subkî, İbn Teymiyye'nin görüşlerine reddiyeler yazmış ve boşanma tehdidi altında yemin etmenin, gerçek bir boşanmayla sonuçlanacağını savunmuştur. İbn Teymiyye de Şartlı Boşanma Sorunu'nda es-Subkî'ye Reddiye adlı kapsamlı eseriyle cevap vermiştir (Hoover, 2019b, s. 44).

Abu Ameenah Bilal Philips, İbn Teymiyye'nin "Kalp Üzerine Makale" adlı

eserini tercüme ederken, İbn Teymiyye'nin Müslümanın hayatında kalbin birincil rolünü incelediğini belirtir. İbn Teymiyye, kalbin amacını açıklar, Allah ve Peygamberinin kalbe verdiği önemi vurgular ve Allah'la ilişkide kalbin hakkını ele alır. Ayrıca, kalp türlerini sınıflandırır ve kalbin en kötü durumu olan kaybolmayı önlemek için tavsiyeler sunar. Bilal Philips, eserinin sonunda iyi ve kötü kalbin oluşmasının nedenlerini açıklar. İyi kalbin oluşma nedenleri, kalbin hassas ve yumuşak olup ilmi kabul etmesi, temiz ve sağlıklı olması ve hakka yönelmesidir. Kötü kalbin oluşma nedenleri ise ilimden habersiz olması, dünyevi meşgalelerle dolu olması, arzuların kalbi hakikatten alıkoyması, kibirli olması ve hakikati öğrendikten sonra bile ona karşı gelmesidir (Philips, 2015, s. 82). İbn Teymiyye'ye göre, insanın hem fiziksel hem de ruhsal hastalıklardan arınabilmesi için Kur'an'da belirtilen buyrukları eksiksiz bir şekilde yerine getirmesi ve yine Kur'an'da yer alan yasaklardan mümkün olduğunca uzak durması gerekir. Bu durum ancak kişinin Allah'a samimi bir kul olmasıyla mümkündür (Öztürk Kocabıyık, 2022, ss. 418-419). Bu bağlamda İbn Teymiyye, kalbin ıslahını hem bireysel kurtuluşun hem de ilahî hakikate bağlı bir yaşamın temel şartı olarak görmektedir.

Murat Oral eserinde, İbn Teymiyye'nin "Mukaddimetu fi Usûl'it-Tefsir" adlı eserinin, tefsir usulü hakkında önemli görüşleri içeren bir eser olduğunu belirtir. Üç kitapçıktan oluşan bu eserde, ihtilafli ayetlerin tefsir usulü işlenmiştir. İbn Teymiyye, sahabenin Kur'an'ın anlamına vakıf olduğunu ancak tefsirlerin yöntemlerinin eksik olduğunu savunur. Eser, seleften sonraki Kur'an müfessirlerinin ihtilaflarının nedenlerini açıklar ve müfessirin tüm görüşleri bilmesi gerektiğini belirtir (Oral, 2022, ss. 99-111). İbn Teymiyye'nin "Mukaddimetu fi Usûli't-Tefsir" adlı eseri, yirminci yüzyıla kadar bilinmiyordu. El-Şattî eseri bulup inceledi ve tefsir metodunun selef zamanındaki metotlarla benzerliğini araştırdı. Daha sonra Hatib ve Zarzur adlı bilim adamları, eseri düzenleyip bilime kazandırdılar (Mirza, 2023, s. 97). Sonuç olarak, "Mukaddimetu fi Usûli't-Tefsir", İbn Teymiyye'nin tefsir ilmindeki yönetsel katkılarını ortaya koyan ve klasik tefsir usulüyle selefi yaklaşımı birleştiren temel bir referans metindir.

Diego Sarrió Cucarella'ya göre, İbn Teymiyye'nin el-Risâle el-Kıbrisiyye adlı eseri, 1303-1304 yılları arasında Kıbrıs'taki bir haçlı baronuna yazılmıştır. İbn Teymiyye, bu mektubunda İslâm'ın üstünlüğünü savunur ve Müslüman esirlere insani muamele edilmesini talep eder. Mektup, İbn Teymiyye'nin Moğol seferleri sırasındaki rolüne dair tarihsel bir tanıklık ve Müslüman-Hristiyan tartışmalarının bir dönüm noktasıdır. Ayrıca, mektupta Hristiyanlık ve Yahudilik ile ilgili İbn Teymiyye'nin teolojik değerlendirmeleri yer alır. İbn Teymiyye, Hristiyanlara karşı

tutarlı bir İslâmî "dinler teolojisi" geliştirir ve bu mektup, onun ilk Hristiyan karşıtı tartışma çalışması olması bakımından önemlidir (Diego Sarrió, 2010, ss. 1-16).

İbn Teymiyye'ye göre İslâm'ın iki yönü vardır: kapsayıcı ve dışlayıcı. Kapsayıcı yönü, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) getirdiği İslâm'ın önceki peygamberlerin öğretileriyle benzerlik taşımasıdır. Tevhid ve yalnızca Allah'a ibadet temel ilkedir. Ancak her peygamberin kendine özgü bir şeriatı vardır. Yeni bir peygamber geldiğinde, önceki şeriat geçerliliğini yitirir; İsa'nın gelişi Musa'nın şeriatini, Muhammed (s.a.v.)'in gelişi ise İsa'nın öğretilerini geçersiz kılmıştır. Dışlayıcı yönü ise, İslâm'ın son peygamber olan Muhammed'le (s.a.v.) tamamlanmasıdır. İbn Teymiyye'ye göre, Yahudiler ve Hristiyanlar, son peygamberin öğretilerine uymadıkları takdirde Allah'ın kurtuluş vaadine nail olamazlar. Her ümmet, yaşadığı dönemdeki peygamberin şeriatına uygun hareket etmelidir. Sonuç olarak, İslâm hem önceki öğretileri kapsar hem de onları tamamlayarak son şekline ulaşır (Noorhayati & Fata, 2017, s. 222). Bu çerçevede İbn Teymiyye, İslâm'ın evrensel mesajını önceki dinleri kapsayıp onları aşan nihai bir hakikat olarak konumlandırır. Jon Hoover, makalesinde İbn Teymiyye'nin, Tevrat ve İncil'in adalet ve lütuf içerdiğini, yükümlülüğün Tevrat'ta, tavsiyenin ise İncil'de ön planda olduğunu belirtir. Kur'an'ın ise her ikisini mükemmel bir denge içinde sunduğunu vurgular. İbn Teymiyye, Tevrat-İncil ilişkisini seleflerine göre daha kapsamlı ve karmaşık bir şekilde ele alır (Hoover, 2022b, s. 1). Sonuç olarak, İbn Teymiyye, Tevrat ve İncil'i Kur'an bağlamında değerlendirerek ilahi metinler arasında adalet ve merhamet ekseninde dengeli bir süreklilik kurar. Dimaşikî, Allah'ın lütfunu yaratma ile sınırlandırırken, Karafî bu kavramı genişletir. İbn Teymiyye, lütfu İslâmî etik-hukuki kategorilere göre açıklar ve Tevrat ile İncil'in adalet ve lütfu içeren ilişkisini tartışır. Musa'nın Yasası'nda adalet, İncil'de ise lütuf ön plandadır ve Kur'an her ikisini mükemmel bir denge içinde sunar. İbn Teymiyye, bu tarihsel ilerlemenin gerekliliğini ve peygamberlerin rolünü açıklar, Musa'yı heybetle, İsa'yı güzellikle ve Muhammed'i her ikisinin mükemmelliğiyle bağdaştırır (Hoover, 2022b, ss. 23-37).

İbn Teymiyye, eserlerinde selefin erken öğretilerinden saptığını düşündüğü tüm Müslüman grupları eleştirir. Bu gruplar arasında Eş'arî ilahiyatçıları, filozoflar, Şîî İslâm ve çeşitli tasavvuf biçimleri bulunur (Linnoff, 2020, s. 67).

İbn Teymiyye, kendisine sorulan sorular üzerine er-Risâletü'l-Hameviye adlı eserini yazmıştır. Bu eser, Eş'arî mezhebine yönelik çok sert eleştiriler içermektedir (E. Arpa, 2002, s. 26).

İbn Teymiyye'nin Şam Kalesine hapsedilmesinin ardından, Kahire'nin Maliki kadısı el-İhna, İbn Teymiyye'nin mezar ziyaretlerini yasaklayan fetvasına karşı bir eser yazdı. İbn Teymiyye, bu yazıya Şam hapishanesinden uzun ve sert bir reddiye yazarak cevap verdi. İbn Teymiyye, mezar ziyaretlerini tamamen yasaklamadığını, sadece bu amaçla yapılan seyahatleri kınadığını ve başka amaçlarla yapılan ziyaretlere izin verdiğini belirtti (Hoover, 2019b, s. 47). Bu tartışma, İbn Teymiyye'nin dinî uygulamalardaki bid'at algısını hassasiyetle savunduğunu, ancak eleştiriler karşısında görüşlerini delillere dayandırarak açıklamaktan geri durmadığını göstermektedir.

Nebil Husayn, eserinde İbn Teymiyye'nin Şiîliği çürütme çabalarına odaklanır. İbn Teymiyye, Şiîlik öğretisini yıkıcı bir sapkınlık olarak görür ve Hz. Ali'yi yücelten metinlerin çoğunu itibarsızlaştırır. İbn Teymiyye'nin çok ciltli eseri Minhâcü's-Sünne el-Nebeviyye, Şiîliği reddetmeye adanmıştır. İbn Teymiyye, Hz. Ali ve Hüseyin'in iddialarına karşı çıkar ve Emevîlerin egemenliğini meşrulaştırır. Ona göre, Hz. Ali ve ailesinden nefret etmek, sapkınlıktır, ancak muhaliflerinin siyasî kariyerlerini savunmak için retorik ve epistemolojik silahlar kullanır (Husayn, 2021, ss. 206-211). Bu yaklaşım, İbn Teymiyye'nin Şiîliğe yönelik eleştirilerinde yalnızca itikadî değil, aynı zamanda siyasî ve tarihsel meşruiyet tartışmalarını da içeren kapsamlı ve tartışmacı bir söylem benimsediğini ortaya koymaktadır.

Memlûkler, Moğollarla mücadele ederken Şiîler ve diğer bazı gruplar Müslümanlara ihanet etmişlerdir. Bu, İbn Teymiyye'nin Şiîlere karşı tavır almasına ve onlarla sürekli mücadele etmesine neden olmuştur. İbn Teymiyye, Şiî âlimlerle tartışmalara girip onların görüşlerini eleştirmiştir. Şiî âlim el-Hillî'nin Minhâcü'l-Kerâme adlı eserine karşı Minhâcü's-Sünne adlı eleştiri eserini yazmıştır (E. Arpa, 2002, ss. 51-52). El-Hillî'nin Sunni doktrine karşı yazdığı Minhâcü'l Kerâme, Şiî doktrinin en kapsamlı polemik eseridir ve Şiîlerin dinî otorite ile ilgili iddialarını dile getirir. Bu eser, İbn Teymiyye'yi Şiîlere yönelik Minhâcü's-Sünne adlı eserini yazmaya teşvik etmiştir. İbn Teymiyye, kendini Sünnî gelenekçiliğin savunucusu olarak adanmış ve Şiî karşıtı tartışmalarını; inançlardaki, geleneklerdeki ve dinî uygulamalardaki yeniliklere yönelik kınamalarıyla birleştirmiştir (Al-Jamil, 2010, ss. 232-233).

İbn Teymiyye, Hz. Osman dönemindeki fitne olaylarından ve Hz. Ali'ye ilahi nitelikler atfedenlerin ortaya çıkmasından dolayı Şiîlik inancının doğduğunu ifade etmektedir. Şia, imamet müessesesini temel inanç olarak kabul eder; böylece aklın ve dinin işlevini imamlara yükler. İbn Teymiyye ise bu fonksiyonun akıl ve içtihatla

yerine getirilebileceğini savunur. Bu nedenle imamet kurumunun gereksiz olduğunu belirtir ve Şia'nın imamet kurumunu aklî ve naklî açıdan eleştirir. İbn Mutahhar el-Hillî, Minhâcü'l-Kerâme adlı eserinde Şia'nın imamet kurumunun Hz. Ali ile başladığını ve on iki imamdan bahsedildiğini belirtir. "Zamanın imamına uymayan cahiliye üzerine ölür" hadisini delil olarak kullanarak bu görüşü desteklemeye çalışır. Ancak İbn Teymiyye, Hillî'nin imameti dinin bir rüknü olarak sunmasını hem Şifî hem de Sünnî Müslümanların fikir birliği ile yanlış olarak kabul eder ve reddeder. El-Hillî, imamet kurumunun Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde var olduğunu ve onun vefatından sonra da devam etmesi gerektiğini savunur. İbn Teymiyye ise Peygamberin (s.a.v.) hayattayken imamet dinin önemli bir meselesi olmadığını, bunu dinin bir rüknü olarak açıklamadığını ve imametle ilgili herhangi bir Kur'an ayetinin bulunmadığını belirtir. El-Hillî, İmamiye mezhebine tabi olunması için dört gerekçe sunar: gerçeğe en yakın mezhep olması, diğer mezhepleri akaid yönünden kapsamaması, insanların necat bulacağı tek mezhep olması ve dini masum insanlardan almış olması. Ayrıca, Peygamberin (s.a.v.) vefatından sonra, Müslümanlar arasında ihtilaflar çıktığını ve hak etmeyenlerin halife olduğunu iddia eder. İbn Teymiyye ise, Müslümanların peygamberin vefatından sonra dört fırkaya ayrıldığı iddiasının kabul edilemez olduğunu, Hz. Ebubekir'in hilafeti Müslümanların talebi üzerine aldığını ve Hz. Ali'nin hilafet davasında olmadığını belirtir. Ayrıca, el-Hillî'nin diğer iddialarına Kur'an, hadis ve tarihi aktarımlarla cevap verir. El-Hillî, Hz. Ali'nin imamet ve masumiyetini savunur, ancak İbn Teymiyye, masumiyetin sadece peygamberlere ait olduğunu ve Hz. Ali'den önceki halifelerin de masum sayılması gerektiğini savunur. İbn Teymiyye, imamın masum olmasının zorunlu olmadığını ve 'Gaib İmam' konusunun gerçekliğinin bulunmadığını belirtir. Ayrıca, Hz. Ebubekir'in nas ile halifelğe atandığını ve bunun hadis, fıkıh ve kelâm tarafından tasdik edildiğini ifade eder. İsmail Akkoyunlu, doktora tezinde el-Hillî'nin Hz. Ali'yi öncelemesini tartışır ve İbn Teymiyye'nin tarih, hadis ve ayetlerle cevaplarını inceler (Akkoyunlu, 2017a, ss. 225-264).

Hasan Onat, Şifîlerin "Sakaleyn" hadisini öne çıkararak, Hz. Muhammed'in Müslümanlara Kur'an ve Ehl-i Beyt'i emanet bıraktığını savunduklarını belirtir. Ancak, İbn Hişam hadiste ifade edilen emanetin "Kitap ve sünnet" olduğunu söyler. Tebuk seferi öncesinde Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi Medine'de bırakmış ve Hz. Ali bu durumdan huzursuz olmuştur. Onat, Hz. Peygamberin Ehl-i Beyt'i Nuh'un gemisine benzetmesinin Kur'an'ın özüne aykırı olduğunu ifade eder (Onat, t.y., ss. 91-92).

İbn Teymiyye'nin Der'u Te'ârûzi'l-'Akl ve'n-Nakl adlı eseri, İslâm entelektüel sahnesinde süregelen akıl ve vahiy arasındaki çatışmayı aşma girişimini

temsil eder. Orta çağ İslâm'ındaki bu tartışmanın ana odak noktası, ilahi niteliklerdir. Kur'an ve hadisler, Allah'a çok sayıda nitelik atfeder; ancak çeşitli felsefi ve teolojik düşünce okulları, bu nitelikleri reddeder veya mecazi bir şekilde yorumlar. Rahatsız edici niteliklerin onaylanmasının, Allah'ın yaratılmış varlıklarla benzemesine veya ilahiyatın basitliğini tehlikeye atmasına neden olduğuna inanılır (El-Tobgui, 2020, s. 22). Bu bağlamda İbn Teymiyye, akıl ve nakil çatışmasına karşı geliştirilen yorumlara eleştirel yaklaşarak, ilahi niteliklerin lafzî bağlamda anlaşılması gerektiğini savunur ve geleneksel selefi yaklaşımı temellendirir.

Jon Hoover, İbn Teymiyye'nin *Der'u Te'ârûzi'l-'Akl ve'n-Nakl* adlı eserini giderek daha fazla akademik ilgi gördüğünü belirtmektedir. Ancak İbn Teymiyye'nin bu eserde teolojinin caiz olup olmadığına dair kendi fetvasını eklemesinin pek fark edilmediğini ifade etmektedir. Bu fetva, doğrudan bir soruya verilen cevap anlamında dar bir fetva değildir. Norman Calder çalışmasında, fetvanın; hukuki danışmanlığın yanı sıra eğitim, eğlence ve tartışma açısından da kullanılabileceğini ifade eder. İbn Teymiyye'ye Mısır'da kaldığı süre boyunca teolojik söylemin yasallığı hakkında sorular sorulmuş; o da bu sorulara uzun ve detay içeren açıklamalarla cevap vermiştir. Bu fetva, "Havd" olarak adlandırılır. İbn Teymiyye bu fetvayı büyük ihtimalle Mısır'da yazmıştır. *Der'u Te'ârûzi'l-'Akl ve'n-Nakl* ile bağımsız olarak da iletilmiştir ve İbn Teymiyye, bu sorularla Mısır'dayken muhattap olduğunu belirtir. Ancak fetvanın Mısır'da yazıldığını açıkça belirtmez. Bu nedenle, Havd'ın daha önceki bir metnin revizyonu veya yeniden yapılandırılmış olması mümkündür (Hoover & Mahajneh, 2018, s. 42).

Caterina Bori, İbn Teymiyye'nin *es-Siyâsetü's-Şer'iyye* adlı eserinin iki farklı baskısını karşılaştırır. Henri Laoust'un tercüme ve Alî b. Muḥammad el-İmrân'ın 2008 Mekke baskısını, özellikle de bu baskının dayandığı İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi'nde saklanan MS 1553 Şehid Ali Paşa el yazmasını inceler. Bori, eserin cezalandırma, cihat ve kamu düzeni konularında devletin zorlayıcı gücüyle ilgili yaygın görüşün gözden geçirilmesi gerektiğini ve el yazması geleneğinin incelenmesinin acil bir bilimsel görev olduğunu savunur (Bori, 2016, ss. 1-24). Adem Eryiğit, İbn Teymiyye'nin *es-Siyâsetü's-Şer'iyye* adlı eserinin yarısından fazlasını adalet ve adaletle ilgili konulara ayırdığını belirtir. Bu konular arasında kamu ve kişi hakları, kamuya ve şahsa karşı işlenen suçlar, bu suçlara uygulanacak cezalar, mal edinimi ve varlığı ve eşit gelir dağılımı yer alır (Eryiğit, 2018, s. 83; Furat, 2009, ss. 217-218). Zeynep Şahin, yüksek lisans tezinde, İbn Teymiyye'nin *es-Siyâsetü's-Şer'iyye* adlı eserini Memlûk Devleti Sultanı Muhammed bin Kalâvûn'a ithaf ettiğini belirtir. İbn Teymiyye, eserinde nasihâtnâme şeklinde halkın

gerçekliğini ve hayatın örneklerini kullanarak İslâm Amme Hukuku konularını işler. Bu konular arasında anayasa, idare, ceza hukuku, kamu hakları, maliye hukuku ve alt dalları yer alır (Furat, 2009, ss. 216-225; Z. Şahin, 2020, ss. 16-17). Meryem Kılıç, yüksek lisans tezinde, İbn Teymiyye'nin İslâm toplumunun faydası için suçlara uygun cezalar verilmesinin önemini vurguladığını belirtir. İbn Teymiyye, Allah'ın hakkı ve toplumun faydasının ancak bu şekilde korunabileceğini savunur. Hisbe ve es-Siyâset adlı eserlerinde cezalarla ilgili özel bölümler yazar ve adalet prensibi doğrultusunda görüşlerini açıklar. Suç işleyenlere hak ettikleri cezanın titizlikle verilmesi gerektiğini ve ta'zîr suçlarındaki cezaların caydırıcılık için ağırlaştırılması gerektiğini ifade eder (Kılıç, 2020, s. 83).

İbn Teymiyye, Hristiyan âlimlerin İslâm peygamberini eleştirip Hristiyanlığı üstün kılma çabalarına ve yazdıkları eserlere el-Cevab'üs-Sahih adlı eseriyle cevap vermiştir (İbn Taymîyah, 2001, s. 4).

İbn Teymiyye'nin dedesi ve babası tarafından başlatılan ve onun tarafından tamamlanan el-Müsevvede fi Usûli'l-Fıkh adlı eser, İbn Teymiyye'nin fıkhi konulara yaklaşımını ve yöntemlerini göstermektedir (Tekin, 2006, s. 2).

Khurshid Ahmad, Muhtar Holland'ın tercümesine yazdığı önsözde, İbn Teymiyye'nin İslâmî düşünce ve uygulamalarla ilgili birçok eser yazdığını belirtir. Ahmad, el-Hisbe eserinin, İbn Teymiyye'nin en büyük eserlerden biri olduğunu söylemenin haksızlık olacağını ancak eserin İslâm sosyal araştırmalarına katkısının devam ettiğini ifade eder. Ayrıca, İbn Teymiyye'nin bu eseri ekonomi üzerine bir söylem olarak değil, hisbe kurumunun tarifini ve sosyo-ekonomik fonksiyonlarını açıklamak amacıyla yazdığını belirtir (İbn Taymîyya, 1985, s. 9). İbn Teymiyye, Memlûk Devleti'nde hisbe teşkilatının önemini vurguladığı el-Hisbetü fi'l-İslâm adlı bağımsız bir eser kaleme almıştır. Bu eserde, hisbe teşkilatının önemini, ülke ekonomisinin yönetimindeki problemlere çözüm sunmasını ve hisbe teorisi ile felsefesini incelemiştir. Ayrıca, hisbenin kurumsal yapıları ve sosyo-ekonomik fonksiyonlarını araştırıp açıklamıştır (Eryiğit, 2018, s. 88).

İbn Teymiyye, Mecmû'ul Fetâvâ adlı eserinde 'İstiğfar' bölümünde, kişinin Allah'tan af dilemesi ile ilgili Kur'an ve hadislerden derlediği duaları aktarır. İnsanların Allah'a münacat etmesinin onları kötülüklerden ve kusurlardan kurtararak sevmeye ve eksiksiz güzelliklere ulaşmalarını sağladığını ifade eder. Ayrıca, af dileyen kişinin mertebesinin düşük seviyeden yüksek seviyeye çıktığını belirtir (İbn-Taymiyyah, 2001, s. 52).

İbn Teymiyye, derin ve anlamlı sözleri ile de haklı bir ün kazanmıştır. Örnek olarak onun özlü sözlerinden biri şudur: “Allah’tan gelen her türlü ceza, tam bir adalet; her hayır ise O’ndan gelen tam bir lütuftur”, “Allah’a kul olmak, mutluluk getirir”, “hidayete; bilgi, doğru yönlendirme ve sabırla ulaşılır”, “dünya hayatında Allah’a iman etmek, cennet gibidir”, “gerçek zindan ve tutsaklık kalbin Allah’tan uzak olmasıdır”, “İslâm; hakikati, bilmek ve ona göre amel etmek üzerine kuruludur” ve “ibadet kişisel arzular üzerine değil yasa ve kanunlar üzerine kurulmalıdır”. Ayrıca, Allah’a sevgi arttıkça dünya metaini olan sevginin azalacağı, günahlardan pişmanlığın şerrin kapısını kapattığı ve cihadın temelini kişinin kendi nefsi ile yaptığı cihat olduğu vurgulanır.

Keder ve musibetlerin kaçınılmaz olduğu ve tevhidin mükemmelliğinin kalpte Allah’tan başka bir şeyin bulunmaması olduğunu belirtir. İbn Teymiyye, Allah’ı yüceltmenin ve ona kul olmanın dünyadaki en büyük lezzet olduğunu, inzivaya çekilmenin ahirete zarar vermemek, dua ve ibadetin ise ahirete faydalı işler yapmak amacıyla yapıldığını belirtir. Günahların, insanı doğru yoldan alıkoyan zincirler gibi olduğunu söyler. Ayrıca, İbn Teymiyye, düşmanlarının ona zarar veremeyeceğini, çünkü cennetinin ve bahçesinin gönlünde olduğunu ifade eder; hapis, öldürülme ve sürgün durumlarını ruhsal kazanç olarak görür (İbn Taymīyah, 2003a, ss. 25-28).

İbn Teymiyye, eserlerinde günlük hayat ile ilgili meseleleri ve bunlar hakkındaki görüşlerini dile getirir. Eserlerinde konudan konuya atlaması ve uzun açıklamalar yapması eleştirilmiştir. Arpa, bu dağınıklığın, yazılarını yazmak için uygun zaman ve mekân bulamamasından kaynaklandığını, zira bu eserlerin çoğunu hapisanede yazdığını belirtir. İbn Teymiyye’nin eserlerinde geniş çaplı açıklamalar yapması, gereksiz tekrarlar olarak görülmüştür. Muhelif âlimler, İbn Teymiyye’nin yazdığı eserlerdeki İslâmî olmayan düşünceleri derleyerek onu eleştirmiştir. Yazdığı risaleler, sorulan sorulara verdiği cevapları içerir ayrıca dinî gayret neticesinde yazdığı eserler de vardır. Örneğin, İbn Mutahhar el-Hillî’nin Minhâcü’l-Kerâme eserine cevaben yazdığı Minhâcü’s-Sünne adlı reddiye eseridir (Akkoyunlu, 2017a, ss. 55-299; E. Arpa, 2002, s. 66; Fushoosh, 2016, s. 82; Hallaq, 2001, s. 413; Hoover, 2019b, s. 49; Z. S. Kaya, 2016, s. 376; Yalçın, 2020, s. 152). Enver Arpa, yazdığı İbn Teymiyye’nin Kur’an Anlayışı adlı eserinde, İbn Teymiyye’nin eserlerinin uzun ve dağınık olmasının olumsuz bir özellik olarak görülebileceğini, ancak dilinin güzel ve fasih Arapça olmasının olumlu bir husus olduğunu belirtir. Cümlelerinin anlaşılır ve terkîp bozukluğu içermediğini, bu durumun İbn Teymiyye’nin Arapça lisânına hâkimiyetini gösterdiğini ifade eder (E. Arpa, 2002, s. 67).

Salman H. Ani ve Shahida Ahmad Tel'in İngilizceye *The Book of Faith* olarak çevirdikleri İbn Teymiyye'nin eseri, *Kitâbu'l-İmân*, iman kavramını açıklamayı ve yaygın yanlış anlamaları düzeltmeyi amaçlar. İbn Teymiyye'nin yazılarında tekrarlayan bir üslup bulunur, bu da tartışılan noktaların tam olarak anlaşılması arzusundan kaynaklanır. *Kitâbu'l-İmân*, öğrencilerine verilen derslerin koleksiyonu izlenimi verir. İbn Teymiyye, Kur'an ve Sünnet doğrultusunda iman kavramını açıklar ve Mu'tezile, Eş'arî ve Mürcie gibi mezheplerin rasyonel düşünceye dayanan popüler fikirlerini çürütmeye çalışır. İslâm'ın temel kavramlarının Kur'an ve Sünnet açısından yorumlanması gerektiğini savunur (İbn Taymīyah vd., 2009, s. 9).

İbn Teymiyye'nin *Doğruluk (el-İstikâme)* adlı eseri 1309 yılına aittir ve büyük bir kısmı Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî'nin *Risale* adlı eserinin tartışılmasına ayrılmıştır. İbn Teymiyye, el-Kuşeyrî'nin müzik kullanma konusundaki Sufi uygulamalarını eleştirir. Eser, "doğruyu emret ve yanlışı yasakla" şeklindeki Kur'an'ın etik emrinin uzun bir tartışmasını içerir. Bu tartışma, daha sonra Kamu Ahlâkı (*el-Hisbe*) adlı esere eklenmiş ve bağımsız bir inceleme olarak da mevcuttur (Hoover, 2019b, ss. 37-38).

İbn Teymiyye, *El Kelimetü't Tayyib* adlı eserinde hadislerden derlediği duaları bir araya getirmiştir. Bu kitap, Allah'a dua etme ve O'nu anma konusunda en iyi kitaplardan biri olarak tanınır. Geniş bir konu yelpazesine sahiptir ve İngilizce çevirisi, hem Arapça hem de İngilizce duaları içerir, bu nedenle her Müslüman'ın evinde bulunması gereken değerli bir kaynaktır (İbn Taymīyah, 2003b, s. 113).

İngilizceye *Ibn Taymiyyah's Letters from Prison* (İbn Teymiyye'nin Hapisten Yazdığı Mektupları) olarak tercüme edilen eseri, İbn Teymiyye'nin daha az bilinen yönlerini ortaya koyar. Sert ve tavizsiz duruşlarıyla tanınmasına rağmen, annesine yazdığı mektuplar, onu endişeli, hoşgörülü ve saygılı bir insan olduğunu gösterir. Şam'daki kardeşleri ve öğrencilerine yazdığı mektuplar sevgi ve öğüt doludur. İbn Teymiyye, sert mizacının aksine, onu hapsetmeye çalışanlara karşı affedicidir. Hristiyan bir krala yazdığı mektup ise bilgelik ve kararlılıkla doludur. Bu eser, İbn Teymiyye'nin iman ve merhamet dolu bir kalbe sahip iyiliksever bir insan olduğunu gösterir (İbn Taymiyyah, t.y., s. 4).

İbn Teymiyye'ye göre, insanların doğal eğilimi, Allah'ın dinini tanımak ve tasdik etmekle uyumludur. Bu nedenle, bir çocuğun bu yönde gelişmesi için yeni koşulların gerekli olmadığını ileri sürer. Bunun yerine, çocuğun bu doğal yolda

büyümesini engelleyebilecek olumsuz faktörlerin ortadan kaldırılmasını sağlamak, tevhidin ortaya çıkması ve çocuğun doğuştan gelen yeteneklerinin tam olarak ifade edilmesi için yeterlidir (N. Bulut, 2020a, s. 38).

İbn Teymiyye, üretken bir yazardı ve farklı konularda çok sayıda eser kaleme aldı. Yazdığı eserlerin toplamı yüzlerce ciltten oluşmaktadır. Bunlardan epeyce büyük bir kısmı kaybolmuş olmasına rağmen, birçoğu günümüzde basılı halde mevcuttur. Talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye, Esmâü'l Müellefât İbn Teymiyye adlı eserinde İbn Teymiyye'nin 341 adet eser yazdığını belirtmiştir (E. Arpa, 2002, s. 67).

Aşağıda İbn Teymiyye'nin İngilizce olarak basılmış eserlerinden bazıları yer almaktadır:

- Ibn Taymiyyah on Public and Private Law in Islam or Public Policy in Islamic Jurisprudence (İslâm Hukukunda Kamu ve Özel Hukuk veya İslâm Hukukunda Kamu Politikası Üzerine İbn Teymiyye)[çev. Omar A. Farrukh, Khayats, 1966].
- A Seventh Century Sunni Creed: The Aqida al-Wastiya of ibn Taymiyya (Yedinci Yüzyıl Sünni Akidesi: İbn Teymiyye'nin Akide-i Vasitiyyesi), [çev. Merlin Swartz, the Hague: Mouton, 1973].
- Public Duties in Islam (İslâm'da Kamu Görevleri)[çev. Muhtar Holland, İslâm Vakfı, 1402/1989].
- Ibn Taymiyyah's Essay on the Jinn (İbn Teymiyye'nin Cinler hakkındaki Makalesi), [çev. Abu Ameenah Bilal Philips, 1409/1989].
- The Concise Legacy (Öz Miras), [çev. Farhat Abbas, Jam'iyyah Ihyaa Minhaj as-Sunnah, 1415/1994].
- Introduction to the Principles of Tafseer (Tefsirin İlkelerine Giriş), [çev. Muhammad Abdul Haqq Ansari, al-Hiaayah, 1414/1993].
- The Friends of Allah and the Friends of Shaytân (Allah'ın ve Şeytan'ın Dostları), [çev. Abdu Rumaysah, Daa us-Sunnah, 1421/2000].
- Ibn Taymiyyah against Greek Logicians (Yunanlı Mantıkçılara karşı İbn Teymiyye), [çev. Wal B. Hallaq, Oxford University Press, 1993].
- Aqeedah al-Wasitiyyah (Vasitiyye Akidesi), [çev. Assad Nimar Busool, IQRA International Educational Foundation (Uluslararası Eğitim Vakfı), 1994]; Sharh Aqeedah al-Wasitiyyah (Akidetü'l Vasitiyye Akidesinin Şerhi), [yorum; Muhammad Khalil Harras, çev. Muhammad

- Khaili Harras, çev. Muhammad Rafiq Khan, Dar-us-Salam Publications, 1416/1996].
- Fundamentals of Enjoining Good by Forbidding Evil (Kötülüğü Yasaklamanın İyiliği Emretmenin Esasları), [çev. Abu Khalil & Muhammad al-Jibali, al-Qur'an & Sunnah Society of North America, 1997].
  - Mukhtasar Iqtidaa as-Siraat al-Mustaqeem (Muhtasar İktidaa es-Siraat el-Mustakim), [Dar-us-Salam Publications, 1416/1996].
  - The Book of Emaan (İmân Kitabı), [Dr. Muhammad Nasim Yasim tarafından ibn Teymiyye'nin eserlerinden derlenmiştir, al-Firdous Ltd. 1997].
  - Diseases of Hearts and their Cures (Kalbin Hastalıkları ve Tedavi yolları), [çev. Abu Rumeysah, Daar us-Sunnah, 1418/1998].
  - Ibn Taymiyyah's Letters from prison (İbn Teymiyye'nin Hapishaneden Gönderdiği Mektuplar), [çev. Abu Ammar, Message of Islam, 1419/1998].
  - The Waasitah Between Allah and Creation (Allah ve Yaratılış Arasındaki Vasıta), [çev. Abu Iyaad Amjad Rafiq, Invitation to Islam (İslâm'a Davet), 1998].
  - Al-Ubidiyyah (Ubudiyet), [çev. Nasir ud-Deen Khattaab,], ayrıca Ibn Taymiyyah's Essay on Servitude (İbn Teymiyye'nin Kulluk Üzerine Denemesi), [çev. Abu Safwan Fareed ib Haibatan, al-Hidaayah, 1420/1999].
  - Kitab al-Iman: Book of Faith (İman Kitabı), [çev. Salman Hasan al-Ani, İman Publishing House, 1999].
  - Ibn Taimiya's Struggle Against Popular Religion:(İbn Teymiyye'nin Popüler Dine karşı Mücadelesi), with an annotated translation of his Kitab, Iqtida as-Sirat al-Mustaqim Mukhalafat Ashab al-Jahim (Onun İktida es-Sirat el-Müstakim Muhalefet Ashab el-Cahim adlı kitabının dip-notlu tercümesi), [Muhammad Umar Memon, the Hague: Mouton, 1976].
  - Ibn Taymiyyah and his Projects of Reform (İbn Teymiyye ve onun reform Projeleri), Serajul Haque, Islamic Foundation of Bangladesh, 1982].
  - Ibn Taymiyyah's Ethics (İbn Teymiyye'nin Ahlâkı), [Victor E. Makari, Scholars Press, 1983].
  - A Muslim Theologian's Response to Christianity: Ibn Taymiyyah's al-Jawab as-Sahih (Müslüman Bir Din Âliminin Hristiyanlığa Cevabı: İbn Teymiyye'nin el-Cavab es-Sahih Kitabı), [ed. Thomas F. Michel, Caravan Books, 1985].
  - Economic Concepts of Ibn Teymiyyah (İbn Teymiyye'nin Ekonomi Kavramları), Abdul Azim Islahi, The Islamic Foundadion, 1408/1988].
  - The Political Thought of Ibn Taymiyyah (İbn Teymiyye'nin Siyasi

Düşüncesi), [Prof. Qamaruddin Khan, Adam Publishers & Distributers, 1992].

- Ibn Taymiyyah and the Islamization of knowledge (İbn Teymiyye ve Bilginin İslâmlaştırılması), [Taha Jabir al-Alwani, IIIT, 1994].
- The Relief from Stress (Stresten Kurtulma), [An Explanation to the du'a of Yunus (Yunus'un Duasına Bir Açıklama), çev. Abu Rumaysah, Daar us-Sunnah, 1425/2005].
- A Textbook on Orthodox Sunni Creed, the Creed of al-Wâsitiyyah (Ortodoks Sünni İtikadı, El-Wâsitiyye İtikadı)-being a translation of al-'Aqidah al-Wâsitiyyah [çev. Abu Rumaysah, Daar us-Sunnah, 1430/2009].

İbn Teymiyye'nin eserlerinin hem Müslüman hem de Batılı âlimler tarafından yirminci yüzyılın sonu yirmi birinci yüzyılın başlarında yoğunlukla İngilizceye ve diğer dillere tercüme edilmesi oldukça dikkat çekicidir.

İbn Teymiyye'nin Arapça olarak yazdığı daha sonra derlenip değişik dillere tercüme edilen eserleri:

- Mecmû'u'l Fetâvâ Fetvaların Bütünü İbn Teymiyye, ['Abdur-Rahmân ibn Kâsim ve oğlu Muhammad tarafından otuz yedi cilt olarak telif edilmiştir], kitap onun yazdığı çok sayıda tek kişilik konuşmalar ve tezler içermektedir.
- Fetâvâ'l el-Kübrâ (Büyük Fetva), beş Cilttir.
- Fetâvâ'l-Misriyye (Mısır Fetvası)
- Nakdü't-Ta'sîs
- Kitabu'l-İstikâme
- Nakdü Merâtib'l-İcmâ
- Er-Reddü 'alâ'l-Bekri
- Kâ'idetu'l-'Azîmah fi'l-Fark bayna 'İbâdeti Ehl-i'l-İslâm ve'l-Îmân ve 'İbâdeti Ehl-i'ş-Şirk ve'n-Nifâk
- El-Ka'âidu'n-Nûrâniyye'l-Fıkhiyye
- Tefsîr ibn Teymiyye (İbn Teymiyye Tefsiri), Abdurrahman Umeyri tarafından yedi cilt olarak telif edilmiştir (Ibn Taymīyah, 2003a, ss. 30-33).
- Kelâm alanında, el-'Akîdetü'l-Vâsitiyye adlı eseri iman esaslarını ve

Allah'ın sıfatlarını konu almaktadır.

- Der'u Te'ârûzi'l-'Akl ve'n-Nakl eserinde akıl ve nakil çatışmasını işlenmektedir ve akıl ile naklin çelişmeyeceğini ve nakli akıldan öncelikli gören bir anlayışı benimsemektedir (On cilttir.).
- El-Cevâbü's-Sahîh li-men Beddele Dîne'l-Mesîh adlı dört cilt olarak yazılan eser, bir Hristiyan piskoposunun kendi dininin en büyük din olduğunu ifade etmesi üzerine onu iddiasını Kur'an ve hadisten delillerle çürüttüğü ve Hristiyanlığın tahrif edilmiş bir din olduğunu ispatladığı eserdir.
- Ref'u'l-Melâm 'ani'l-A'immeti'l-A'lâm
- Hukûk Ahlü'l-Beyt
- Er-Risâletü'l-Kıbrisiyye
- El-Mesâi'l el-İskenderiyye
- Er-Redd 'Alâ'l-Felasife
- İbn Teymiyye, Kur'an'ın tamamını tefsir etmemiştir. Bazı ayetlerin kendilerini açıkladığını, bazılarını ise tefsir âlimlerinin açıkladığını, ancak bazı ayetlerin tam olarak tefsir edilemediğini belirtir. Bu yüzden delilleri kullanarak tefsir yapma ihtiyacı duymuştur. İbn Teymiyye'nin tefsir çalışmaları toplam 92 risaleden oluşur ve Dr. Abdurrahman Umayra tarafından 7 cilt olarak yayınlanmıştır (E. Arpa, 2002, s. 69; Fushoosh, 2016, ss. 84-94; Hoover, 2019b, s. 49).
- İbn Teymiyye'nin tefsir alanında yazmış olduğu eserler:
- Mecmû'atü't-Tefsîr Şeyhü'l İslâm İbn Teymiyye adlı eseri, Bombay'da Abdüssamed Şerefüddin tarafından yayınlanmıştır.
- Et-Tefsirü'l-Kebîr adlı eseri Beyrut'ta Abdurrahman Umeyre tarafından yayınlanmıştır.
- Et-Tefsirü'l Mevzû'î eseri de Beyrut'ta Abdurrahman Umeyre tarafından yayınlanmıştır.
- Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr adlı eseri de Muhammed Mahmûd Nassâr tarafından Kahire'de yayınlanmıştır.
- Dikâiku't-Tefsîr adlı eser Muhammed Seyyid el-Ceyland tarafından Beyrut ve Şam'da yayınlanmıştır.
- Hadis alanında yazdığı eserler:
- Arba'üne Hadîsen
- Ilmu'l-Hadîs
- El-Kelimâtü't-Tayyibe min Ezkâri'n-Nebî
- Risâle fî Şerhi Hadîs-i Ebî Zerr
- Şerhu Hadîsi'n-Nüzûl
- Ehâdîsü'l-Kussâs

- El-Ehâdîsü'z-Zaîfe
- El-Ehâdîsü'l-Mevzûa
- Risâle fi's-Sünne
- Şerhu'l-Hadîsi "İnneme'l-a'mâlu bi'n-niyyât"
- Felsefe ve Mantık alanında yazmış olduğu eserler:
- Er-Red 'alâ Felsefeti İbn Rüşd el-Hafid
- Bugyetü'l-Mürtâd fi'r-Red 'ale'l-Mütefelsife ve'l-Karâmtia ve'l-Bâtiniyye
- Er-Red 'ale'l-Mantikyyin
- Nakzu'l-Mantik
- Er-Redd 'alâ İbn Sînâ

Fıkıh alanında yazdığı eserler:

1. Şerhu'l-umde fi'l-Fıkh
2. Es-Siyâsetü'ş-şeriyye fi İslâhi'r-Râi ve'r-Raiyye
3. El-Hisbe fi'l-İslâm
4. Risâle fi Menâsiki'l-Hacc
5. El-Emr bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehy ani'l-Münker
6. El-İhtiyâru'l-İlmî
7. El-Ubûdiyye fi'l-İslâm
8. El-İbâdetü'ş-Şer'iyye ve'l-Fark beynehâ ve beyne'l-Bidâiyye
9. Hilâfü'l-ümme fi'l-İbâdât ve Mezâhibü Ehli's-Sünne ve'l-Cemâa
10. Risâle fi Sünneti'l-Cuma
11. Hakîkatü's-Sıyâm
12. İkâmetü'd-Delîl alâ İptâli't-Tahlîl
13. Risâletü'l-İctimâ ve'l-İftirak fi'l-Halfi bi't-Talak
14. Risâle fi's-Semâ ve'r-Raks
15. Risâle fi Ziyâreti Beyti'l-Makdis
16. Nazariyyetü'l-Akd
17. Ziyâretü'l-Kubûr ve'l-İstincâd bi'l-Makbûr
18. Fetvâ İbn Teymiyye fi'l-Kıyâm li'l-Mushaf ve Takbîlihî ve Ca'lihî inde'l-Kabr
19. Fetvâ's-Sûfiyye ve'l-Fukara

20. El-Mezâlimü'l-Müştereke
21. El-Emvâlu'l-Müştereke
22. El-İsyânu'l-Müsellâh ev Kıtâlû Ehli'l-Bağy fi Devleti'l-İslâm ve Mevkifü'l-Hükkâm minh Fetâva'n-Nisâ
23. Kâide Muhtasara fi Vücûbi Tâatillêhi ve Rasûlihi ve Vülâti'l-Ümûr
24. Nasîha Zehebîyye ile'l-Cemâati'l-İslâmiyye fi't-Tâati ve'l-Bey'a
25. El-Hilâfe ve'l-Mülk
26. Ahkâmu Usâti'l-Mü'minîn
27. Fıkhu'l-Kitab ve's-Sünne ve Refü'l-Harâc ani'l-Ümme
28. Fıkhu'n-Nisâ fi'z-Zevâc ve'l-İşre ve'n-Nüşûz ve't-Talak.

Akâid ve Kelâm alanında yazdığı eserler:

1. El-'Akîdetü'l-Vâsıtyye

2. Minhâcü's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakdi Kelâmi's-Şîati'l-Kaderiyye adlı eseri Şia'ya karşı onu reddeden ve Sünni anlayışa sorulan sorulara cevap veren bir eser olarak yazılmış ve öğrencilerinden ez-Zehebî tarafından tek cilt olacak şekilde el-Müntaka adı ile özetlenmiştir.

3. Muvâfakatü Sahîhi'l-Menkûl

4. İktizâü's-Sırâti'l-Müstakîm (li) Muhâlefeti Ashâbi'l-Cahîm adlı eserinde yaşadığı çağdaki sosyal hayat, gelenek, örf ve adetlerden bahseden İbn Teymiyye, bid'atleri ve bunu yapanları kötüleyip Selef-i Salihin akidesini övmektedir.

5. Eş-Sârimü'l-Meslûl alâ Şâtimi'r-Rasûl üç cilttir.

6. El-'Akîdetü'l-Hameviyye adlı eseri, haberî sıfatlar konusunda İbn Teymiyye'nin fikrinin sorulması üzerine Hama'da telif edilmiştir.

7. Er-Risâletü't-Tedmûriyye adlı eserinde Allah'ın sıfatları ele alınmaktadır. Aynı eserde, arşa istiva meselesi açıklanır. Böylece insan ve Allah'ın sıfatları birbirinden ayrılır.

8. Kitabi'l-İman İbn Teymiyye bu eserinde iman, İslâm ve ihsan gibi kavramları çalışmış aralarındaki farklara değinmiştir.

9. El-İstiğâse
10. El-Furkan Beyne Evliyâi'r-Rahmân ve Evliyâi'ş-Şeytân
11. Meâricü'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti Usûli'd-Dîn ve Furûihî kad Beyyenehü'r-Rasûl
12. En-Nübüvet adlı eseri, Muhammed Hamid el-Fıki tarafından Kahire'de yayınlanmıştır.
13. Beyânü Telbîsı el-Cehimiyye fi Te'sisi Bideiimi'l-Kelâmiyye ev Nakzu Te'sis'l-Cehimiyye adlı eserini Mekke'de Muhammed b. Abdurrahmân yayınlamıştır.
14. Et-Tuhfetü'l-Irakiyye fi'l-A'mâli'l-Arâkiyye
15. Risâle fi'l-Kelâm ale'l-Fitra
16. İzâhü'd-Delâle fi Umûmi'r-Risâle ve't-Ta'rîf fi Ahvâli'l-Cin
17. El-Cevâbu'l-Bâhir fi Züvvari'l-Mekâbir
18. El-Hasene ve's-Seyyie
19. Kitâbu'r-Redd alâ'l-Ahnâî
20. Er-Risâletü'l-Ba'albekkiyye
21. El-Vâsıta beyne'l-Halk ve'l-Hak
22. El-Kâidetü'l-Merrakuşiyye
23. Şerhu Akîdeti'l-İsfahâniyye
24. Kâide-i Celîle fi't-Tevesşül ve'l-Vesîle
25. Kâide fi Hükmi Mes'eleti'l-Kaza ve'l-Kader Redden alâ Ba'zı'z-Zımmiyyîn
26. Er-Risâletü'l-Kudsiyye

27. Er-Risâletü'l-Medeniyye fî Tahkîki'l-Mecâz ve'l-Hakîka fî Sıfâtillâhi Teâlâ

28. Arşü'r-Rahmân ve mâ Verade fihi Mine'l-Âyât ve'l-Ehâdîs

29. Risale fî İlmi'z-Zâhir ve'l-Bâtın

30. El-Kelâm alâ Kavlihî Teâlâ “İn hâzâni lesâhirâni”

31. Mecmûatü't-Tevhid

32. Mezhebü'l-Selefi'l-Kadîm fî Tahkîki Mes'eleti Kelâmillahi'l-Kerim

33. El-Mesâilü'l-Mardîniyye

34. El-Kazâ ve'l-Kader

35. El-Kelâm alâ Hakîkati'l-İslâm ve'l-İmân

36. El-Beyânu'l-Mübîn fî Ahbâri'l-Cin ve's-Şeytan

37. Es-Safediyye

38. Kâide fî'r-Redd ale'l-Gazzâlî fî't-Tevekkül

39. Et-Tevekkül alellah ve'l-Ahz bi'l-Esbâb

40. Derecâtü'l-Yakîn

41. Kâide Mühimme fî Rahmeti Ehli's-Sünne

42. Merâtibü'l-İrâde

43. Er-Risâletü'l-Ekmeliyye fimâ Yecibu lillâhi min Sıfati'l-Kelâm

44. Et-Tevhîd maa İhlâsi'l-Amel ve'l-Vechi lillâhi Azze ve Celle

45. El-Furkan Beyne'l-Hakk ve'l-Bâtıl

46. Er-Risâletü't-Tis'îniyye

47. El-Mu'cizât ve'l-Kerâmât ve'l-Envâu Havâriki'l-Âdât ve Menâfihâ ve

Mazarruhâ

48. Beyânü'l-Kelâmi'l-Meveşşih fi Beyâni'l-Nerâmi'l-Aksâ

49. Şerhu Kelimât min Fütûhi'l-Gayb

50. Kitâbu'l-Esmâ ve's-Sıfat

Kıraat ve Tefsir alanında yazdığı eserleri

1. Mukaddime fi Usûli't-Tefsir.
2. Dekâiku't-Tefsir.
3. El-İklîl fi'l-Müteşâbih ve't-Te'vîl.
4. Mecmûatü Tefsir-i Şeyhülişlâm İbn Teymiyye.
5. Et-Tefsîru'l-Kebîr.
6. Et-Tıbyân fi Nüzûli'l-Kur'ân.
7. Cevâbu Ehli'l-İlm fi Tafzîli Ayâti'l-Kur'ân.
8. Risâle fi'l-Kur'âni'l-Kerim.
9. et-Tefsîru'l-Mevzûî.
10. Risâle li İbn Teymiyye Ecâbe fihâ an Es'ile fi İlmi'l-Kıraat.
11. Tefsîru Sûreti'l-İhlâs.
12. Tefsîru Sûreti'n-Nûr.
13. Tefsîru'l-Muâvvizeteyn.
14. Cevâbu Ehli'l-İlm ve'l-İmân bi Tahkîki mâ Ahbara bihî Rasûlu'r-Rahmân min enne "Kul huvallâhu ehad ta'dilü sülûsi'l Kur'ân."
15. Fetvâ Şeyhilislâm İbn Teymiyye fi Kavli'n-Nebî "Ünzile'l-Kur'ân alâ seb'ati ahurf ve me'l-murad bi hâzihi's-Seb'a."
16. Tefsîru Âyâtin Eşkelet alâ Kesîrin mine'n-Nâs.
17. Fıkıh Usulü alanında yazdığı eserler:
18. El-Müsevvede fi Usûli'l-Fıkh.
19. El-Kavâidü'n-Nûrâniyye.
20. Nakdü Merâtibü'l-İcmâ.
21. El-İstihsan ve'l-Kıyas.
22. El-Kıyas fi'ş-Şer'i-l İslâm.
23. Ref'u'l-Melâm an Eimmeti'l-A'lâm.
24. Cevâbu İbn Teymiyye fi Sıhhati Mezhebi Ehli'l-Medine.
25. Tarîku'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Ma'mûl bi Ma'rifeti'l-Kavâid ve'd-Davâbit

ve'l-Usûli'l-Muhtar min Kütüb-i İbn Teymiyye.

26. Dinler ve Mezhepler Tarihi alanında yazdığı eserler:
27. El-Cevâbu's-Sahîh.
28. Fetvâ fi'n-Nusayriyye.
29. Kavâidü'l-Edyân.
30. Zemmü Hamîsi'n-Nasârâ li Şeyhilislâm İbn Teymiyye.
31. Diğer alanlarda yazdığı eserler:
32. Risâle ile's-Sultan el-Melik'in Nâsır fi Şe'ni't-Tatar.
33. Emrâzü'l-Kalb ve Şifâuhû.
34. Cem'u Kelimâti'l-Müslimîn ve Vücûbi İ'tişâmihim bi Hablillâhi'l-Metin.
35. Er-Risâletü'l-Kıbrısiyye.
36. Risâle fi Muâviye b. Ebî Süfyân.
37. Sual fi Yezid b. Muaviye.
38. Menâkibü's-Şâm bi Ehlihî.
39. El-Vasiyyetü'l-Hâmia li Hayeyi'd-Dünyâ ve'l-Âhire.
40. El-Vasiyyetü's-Suğrâ.
41. El-Vasiyyetü'l-Kübrâ.
42. El-İstikâmet.
43. El-Hulefâu'r-Râşidîn.
44. Müferriku'l-Kulûb.
45. Risâleti İbn Teymiyye fi'l-Gıybe.
46. Mecmûatü'r-Resâil fi'l-Hicâb ve's-Sütûr.
47. Tezkiyetü'n-Nefs.
48. Mes'ele fi'l-Kenâis.
49. İşâratün Latîfe.
50. Kâide fi'l-Mahabbe,
51. Et-Tevbe,
52. Ra'sül Hüseyin
53. Divânü Şeyhülislâm İbn Teymiyye (Yalçın, 2020, ss. 153-157).

İbn Teymiyye'nin yazdığı eserler, müstakil risaleler ve kitaplar halinde yayımlanmıştır. Bunlar bir araya getirilerek oluşturulan en önemli eser, Mecmû'u Fetâvâ'dır. Bu eser, Abdurrahman b. Muhammed en-Necdî tarafından 1961-1967 yılları arasında Riyad'da 37 cilt olarak yayımlanmıştır (Eryiğit, 2018, s. 536).

Monzer Kahf, Abdelkader Chachi ve Adam Dembele'nin yazdığı ve Mehmet Bulut'un editörlüğünü yaptığı İslâm İktisâdi Düşünce Tarihi adlı makalede, İbn Teymiyye'nin fıkıh, ekonomi, politika ve sosyal ilişkiler gibi farklı konularda eserler yazdığı belirtilir. Onun iktisat alanındaki eserleri, İslâm iktisat düşünce sistemine katkıda bulunmuştur. Bu eserlerden Es-Siyasetü'ş-Şer'iyye ve El-Hisbe fi'l-İslâm önemli örneklerdir. Ayrıca, İbn Teymiyye'nin hukuki, metodolojik ve ekonomik prensipler içeren El-Kavâi'd'un-Nûrâniyye ve ekonomik görüşleri tartışan El-İhtiyârâtü'l-Fikhiyye gibi eserleri de mevcuttur. İbn Teymiyye, görüşlerinde sabit bir mezhebe bağlı kalmadan, İslâm hukukunun esas ve prensiplerine uygunluk açısından değerlendirir. Ekonomik konular ve sosyal adalet üzerine kapsamlı ve bağımsız düşünceleri bu eserlerde yer alır (M. Bulut, 2021, ss. 536-539).

İbn Teymiyye'nin The Disease of Heart and Its Cures (Kalbin Hastalıkları ve Tedavileri) adlı eseri, kalbin iman ve inançsızlık mekânı olduğunu vurgular. Kalbin hem kötülüğe hem de hayra yatkın olduğunu belirten İbn Teymiyye, Kur'an ayetleri ve hadislerle destekleyerek, kalbin kötülüklerden arınmasının tek yolunun Allah'ı anmak ve gerçek imanla mümkün olduğunu ifade eder (İbn Taymîyah, 2003a, ss. 30-147).

4.6. İbn Teymiyye'nin Yaşadığı Dönemde Ortadoğu'nun Durumu

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönem, İslâm âleminin Moğolların yakın tehdidi altında olduğu ve onlardan korktuğu bir zaman dilimiydi. O, doğmadan yaklaşık beş yıl önce, 1258 yılında, Moğollar, Bağdat'ı istila ederek Abbâsî Halifeliği'ne son vermiş (Anjum, 2012a, s. 3; M. Bulut, 2021, s. 533; Gördegir, 2020, ss. 76-77; Koca vd., 1999a, ss. 413-414; Makari, 1983, s. 236), İran'ı ve Horasan'ı işgal etmiş ve buraları despotça yönetmişlerdi. Aynı dönemde Memlûkler, İslâm dünyasında halifelik makamını elde etmiş; Mısır, Sudan, Ortadoğu ile Hicaz'da hâkimiyetlerini sürdürmekteydiler. Bu dönem, İslâm âleminin en sıkıntılı dönemi olarak kabul edilebilir.

Bu dönemde, İslâm dinini eleştirmek adına büyük bir Hristiyan Evanjelik hareketi yükseliyordu. Haçlılar aralıksız bir şekilde Filistin'e saldırırken, Suriye'deki Hristiyanlar da Kıbrıs'ta İslâm Peygamberi'ni eleştiriyor, Hristiyanlığın hak din olduğunu ispatlamak için eserler yazıyor ve dinî tartışmalar başlatıyorlardı (İbn Taymîyah, 2001, s. 3). Bu durumun temel sebebi, İslâm dünyasının zayıflaması olarak gösterilebilir.

Bu dönemde, İslâm dünyasında tam bir parçalanmışlık hâkimdi. İbn Teymiyye, İslâm birliğinin sağlanması için çaba göstermekteydi. Ancak, dönemin âlimleri, birliği sağlamaktan çok uzaktı ve kendi aralarında sürekli çatışma hâlindeydi. Bir ihtilaf konusu bitmeden, bir başka ihtilaf hususu gündeme geliyor; âlimler arasındaki sürtüşme ve düşmanca tavırlar bitmek bilmiyordu. Hatta bu dönemde yapılan tartışma ve münakaşalar, önceki dönemlere kıyasla çok daha ileri boyutlara ulaşmıştı (Eryiğit, 2018, s. 43). Herhangi bir ilmi gelişmenin olmadığı bu dönemde İslâm âlimlerinin birbirleri ile çekişmesi dikkat çekicidir.

4.6.1. Sosyal, kültürel ve siyasi durum

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde, İslâm âleminin durumu oldukça kötüydü. Müslümanlar, birlik ve beraberlikten yoksun olup, kendilerini yönetecek ve yönlendirecek bir liderden mahrumdu. Bunun sonucunda, küçük devletçiklere bölünmüşlerdi. Müslümanlar böyle dağınık ve zayıf bir durumda iken, doğudan Moğollar, batıdan ise Haçlılar onlara saldırmaktaydı. Bunun yanı sıra, Müslümanlar arasındaki mezhep çatışmaları öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki bazı mezhep mensupları, Haçlılara ve Moğollara yardım ederek Müslümanların daha büyük sıkıntılar yaşamasına sebep oluyordu (T. Akyol, 2019, s. 11; Eryiğit, 2018, s. 25).

İbn Teymiyye'den önce İslâm âleminin sosyo-politik durumunu incelendiğinde aşağıdaki olaylarla karşılaşmaktayız: XII. yüzyılın sonlarına doğru, Eyyûbî Devleti'nin kurucusu Selâhaddin-i Eyyûbî, başarılı icraatlarıyla devletin sınırlarını güneyde Yemen'den, kuzeyde Malatya'ya, doğuda Hemedan'dan, batıda Trablusgarp'a kadar genişletmişti. Selâhaddin-i Eyyûbî, 1187 yılında Haçlıları Hittin'de mağlup ederek Kudüs'ü geri almış; Müslümanlara sürekli saldırılar düzenleyip toprak ele geçiren Haçlıların gücünü kırmıştır. Devleti ekonomik ve askerî yönden güçlendirmiş; böylece İslâm âlemine bir umut olmuştur. Ancak, onun vefatının ardından Eyyûbî Devleti'nde taht kavgaları baş göstermiş; hanedan mensupları, birbirlerine üstün gelebilmek amacıyla Haçlılarla iş birliğine gitmiş, Anadolu Selçuklu Devleti ile mücadelelere girişmişlerdir. Bu kargaşa sürecinde, başta Kudüs olmak üzere birçok İslâm beldesi Haçlıların eline geçmiştir (Eryiğit, 2018, s. 25). Görülüyor ki kudretli bir yöneticiye sahip olmayan İslâm ülkesi, şahsi hırslar ve iktidar arzusu ile istikrarsızlığa düşebilmektedir.

Eyyûbî Devleti'nin zayıflaması üzerine, Moğollar, Anadolu Selçuklularının hâkimiyetinde bulunan Erzurum'u ele geçirdiler ve 1243 yılında, Anadolu Selçuklularını Köse Dağ Savaşı'nda mağlup ettikten sonra Anadolu'yu işgal ettiler.

Bu mağlubiyet, İslâm âlemindeki birliği ve istikrarı bozmuştur. İşte böyle bir ortamda, Moğollar karşılarında ciddi bir güç bulamayınca Abbâsî Devleti'ne yönelik saldırılarını yoğunlaştırmış; 1258 yılında Hülagû komutasındaki Moğol ordusu Bağdat'a girmiştir. Dikkat çekici bir husus ise Moğolların Bağdat'ı ele geçirmesinde, Râfîzî vezir İbn Alkâmî'nin Moğollara içeriden destek vermiş olmasıdır. Hülagû, Bağdat'ı aldıktan sonra şehri yağmalatmış, kütüphaneleri ve medreseleri yakıp yıkmış, binlerce el yazması kitabı Dicle Nehri'ne attırarak ve Abbâsî Halifesi el-Mu'tasım Billâh'ı öldürterek Abbâsî Halifeliği'ne son vermiştir (Eryiğit, 2018, ss. 25-26). Küçük parçalar halinde de olsa İslâm Halifesine bağlılıklarını ifade eden İslâm devletlerinin birer birer bozguna uğrayarak zayıflamaları ve yıkılmaları, Moğolların Abbasi Halifeliğini yenip ele geçirmelerini kolaylaştırmıştır. Bunun yanı sıra, bir ülkede hain içerde olduğunda bu durumun yıkıcı etkisi dış düşmandan daha fazla olmaktadır.

Moğollar, Abbâsî Devleti'ne son verip Bağdat'ı aldıktan sonra Suriye ve Dımaşk'ı (Şam) kolaylıkla ele geçirmiş, buraları yakıp yıkmış ve Gazze'ye kadar ulaşmışlardı. Hülagû, Mısır'ı da almak istiyordu. Bu sebeple, o tarihlerde Memlûk Sultanı olan Muzaffer Kutuz'a (1259-1260) elçiler göndererek Mısır'a saldıracağını bildirdi. Muzaffer Kutuz, emirleriyle istişare ettikten sonra Moğollarla savaş kararı aldı ve gelen Moğol elçilerini öldürttü. O dönemde, Suriye'de bulunan Bahri Memlûkler ile Mısır Memlûkleri birbirleriyle mücadele içindeydi. Ancak Moğol tehdidine karşı, iki grup birleşip Moğollara karşı savaşma kararı aldı. Kahire'den Muzaffer Kutuz komutasında yola çıkan Memlûk ordusu, Bahri Memlûklerin tecrübeli komutanı Baybars'ın ordusuyla birleşerek Filistin'in Ayn-ı Câlût mevkisinde Moğol ordusuyla karşılaştı. Çetin bir muharebenin ardından Moğol ordusu tamamen imha edildi ve Moğol komutanı Ketboğa öldürüldü (26 Ramazan 658/3 Eylül 1260). Böylece Ortadoğu'da, İslâm âleminin hamisi olarak Memlûkler kabul edilmiş oldu (T. Akyol, 2019, s. 11; Ebu Zehra, 1988, s. 138; Eryiğit, 2018, ss. 27-28). Moğolların Ayn-ı Câlût yenilgileri, ilk etkili yenilgi olup, Moğol ordusunun yenilmezlik algısını ortadan kaldırması açısından önemlidir. Bu meydan muharebesinde Memlûklerin galibiyetinin temelinde birlik olmaları, kendilerine inanmaları ve savaş taktiklerini uygun şekilde uygulamaları ön plana çıkmaktadır.

İbn Teymiyye'nin Harran'da doğumundan üç yıl önce, yani Ayn-ı Câlût Muharebesi'nden sonra, Muzaffer Kutuz ile Rükneddin Baybars arasında anlaşmazlık çıktı. Baybars, Kutuz'u öldürterek 1260 yılında Memlûk sultanı oldu. Sultan olur olmaz, önce orduyu güçlendirdi ve kaleleri yeniledi. Ayrıca, üç buçuk yıldır halifesiz olan İslâm dünyasına Abbâsî ailesinden Suriye'de bulunan Ebu'l-

Kâsım Ahmed'i getirterek, Abbâsî halifesi ilan etti (1261). Ancak birkaç ay sonra gerçekleşen bir Moğol saldırısında Ebu'l-Kâsım Ahmed öldü ve yerine el-Hâkim Bi-Emrillâh getirildi. Memlûk hâkimiyeti döneminde halifelik makamı, şekli bir kurum olmanın ötesine geçememiş ve siyasî bir etkiye sahip olmamıştır. Baybars döneminde, Memlûklerin Moğollarla yaptığı tüm muharebelerde Memlûkler üstün gelmiştir. Baybars'tan sonra Memlûk Sultanlığına geçen Seyfeddin Kalavun da Moğol saldırılarını püskürtmüştür.

Seyfeddin Kalavun ve ondan sonra gelen Memlûk sultanları Moğolların yanı sıra Haçlılarla da savaşarak Filistin bölgesini Haçlılardan temizlemiştir (Eryiğit, 2018, s. 28). Monarşik yönetimlerde, hanedan veya güçlü bir ordu komutanının iktidarı ele geçirmesi genelde mücadele sonucu olur. Rükneddin Baybars, idareci ve komutanlık yönleri ileri seviyede olan biriydi, bu yüzden Memlûk sultanlığını elde etti ve akabinde halifeyi de Kahire'ye getirterek ülkesinin İslâm âlemi nezdindeki gücünü ve kabul edilirliliğini pekiştirdi. Moğollarla yapılan savaşlarda Memlûklerin gelip gelmesinde Baybars'ın etkisi olduğu söylenebilir.

Halil b. Kalavun'un 1293 yılında bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine, dokuz yaşındaki kardeşi el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalâvûn, Memlûk sultanı oldu. Sultanlığı iki kez kesintiye uğramasına rağmen, 42 yıl boyunca Memlûk Devleti'nin başında kaldı. Muhammed b. Kalâvûn, âlimlerle ve özellikle İbn Teymiyye ile iyi ilişkiler içinde bulundu. Onun döneminde, 1300 yılında, İlhanlı hükümdarı Gazan Han komutasındaki Moğol ordusu, Memlûk ordusunu yenilgiye uğratarak Suriye'yi tekrar işgal etti. Bunun üzerine, İbn Teymiyye'nin yaptığı cihat çağrıları ve hatta bizzat savaşa katılması sonucunda, Memlûk ordusu 1303 yılı Ramazan ayında Moğol ordusunu büyük bir bozguna uğratarak onları bölgeden çıkardı (Akkoyunlu, 2017a, ss. 153-154; El-Tobgui, 2020, s. 81; Eryiğit, 2018, s. 30; İbn Abdülhâdî, t.y., s. 179; İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, s. 25). Muhammed b. Kalâvûn'un uzun süre Memlûk sultanı olarak ülkeyi yönetmesi, onun usta ve adil bir idareci olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra onun ilim ehline saygı duyması ve aldığı kararlarda onlarla istişare etmesi dikkat çekici bir husustur.

Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, Budist olan İlhanlı hükümdarı Gazan Han, 1295 yılında İslâmîyet'i seçerek Hanefî mezhebini benimsedi. Bunun üzerine, Moğollar hızla Müslüman oldu; Budist tapınaklarını yıkıp yerlerine camiler inşa ettiler ve Budist rahipleri ülkelerinden kovdular. Ancak bu değişim, Moğolların dünya siyasetindeki etkisini önemli ölçüde değiştirmede (Eryiğit, 2018, ss. 30-31). İlhanlı İmparatorluğu, 35 yıldan uzun bir süredir gayrimüslimler tarafından idare

ediliyordu. Ancak Gazan Han, bu durumu hızla tersine çevirdi; Müslümanlığı seçerek 1295'te tahta çıktı ve kendisine 'İslâm'ın Koruyucusu' unvanını verdi. Memlûkleri karaladı ve onları kendi otoritesine boyun eğmeye çağırdı. Memlûkler bunu reddetti ve Gazan Han, 1299 ile 1303 yılları arasında Suriye'yi üç kez işgal etti. İbn Teymiyye, Gazan Han'ın samimi bir Müslüman olduğundan şüphe ediyordu. Moğol işgalcilerinin Sünnî İslâm'ın bütünlüğü için ciddi bir tehdit oluşturduğunu düşündüğünden, Memlûk direnişine propagandacı, diplomat ve asker olarak hizmet etti. Moğol istilaları, toplum nezdinde İbn Teymiyye'nin tartışmalı teolojik görüşlerinden dikkati uzaklaştırırken, onun vatanseverliğini ve cesaretini ön plana çıkardı (Hoover, 2019c, s. 21; Sağlam, 2016, ss. 49-50). İbn Teymiyye, Gazan Han'ın söylemleri ile uygulamaları arasındaki çelişkiye dayanarak onun Müslüman olmasından endişe duymuş olabilir.

Memlûk ve Şam ordusunun, Moğol ordusunu yendiği Şakhab Savaşı'nda, İbn Teymiyye'nin eylemleri dikkat çekicidir. Bunlardan ilki, eğitim ve öğretimi bir kenara bırakarak halkın arasına girip onları sakinleştirmesi ve savaşa teşvik etmesidir. İbn Teymiyye, bu konuda olağanüstü bir çaba göstermiştir. Ayrıca, Moğollardan kaçan Hama ordusuna yetişerek onlara Müslüman ordusunun gerçekleştirdiği biatı anlatmış ve aynı şekilde yemin etmeleri için onları ikna etmiştir (Fushoosh, 2016, s. 20). İbn Teymiyye ve diğer âlimler, Müslüman savaşçıların moralini güçlendirmiş; kendileri de savaşa aktif olarak katılmışlardır. İbn Teymiyye, bizzat orduya dâhil olmuş ve mücahitlere yemin ederek şu sözleri söylemiştir: 'Yemin ederim ki zafer Müslümanların olacaktır.' Ardından atına binerek ordunun ilk safına geçmiştir. Savaşın Ramazan ayına denk gelmesi nedeniyle, önce kendisi orucunu açmış ve tüm ordunun da iftar ederek savaşmaları ve düşmana karşı güçlü olmaları için fetva yayımlamıştır. Şakhab, diğer adıyla Merc-i Süffâr Savaşı üç gün sürmüş, dördüncü gün Moğol ordusu dağılmış ve askerleri dağlara kaçmaya başlamıştır. Bu savaşın neticesinde, Şam ili ve bölgesi Moğol tehdidinden tamamen kurtulmuştur (2 Ramazan 702 / 20-22 Nisan 1303) (Arpa, 2002, ss. 29-51; Hitti, 2011, s. 110; İbn Abdülhâdî, t.y., s. 175; İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, ss. 25-26; Sağlam, 2016, s. 52; Taymiyyah, 2001, s. 4). Bu olayda, cesaretin büyük bir güç olduğu, korkaklığın ise peşinen yenilgi anlamına geldiği çıkarılabilir. İbn Teymiyye'nin, cesur, kararlı ve yüksek iman içeren tutumu, ülkesinin kurtuluşunda kilit rol oynamıştır.

İbn Teymiyye dönemindeki mezhebi ve itikadî durumu şöyle özetlemek mümkündür: Eyyübîler ve daha sonra Memlûkler döneminde bugünkü fıkıh ve itikadî mezhepler büyük ölçüde aynı şekilde kabul edilmekteydi. Bu nedenle Şafilik,

Eş'arîlikle; Hanefîlik, Mâturidîlikle; diğer taraftan Hanbelîlik, Selefi akidesiyle birlikte anılmıştır. Tarihsel süreçte Eş'arîliğin yaygınlaşması sebebiyle, Hanefîlerin bir kısmı Eş'arîliği benimserken, diğer bir kısmı İbn Teymiyye ve Zehebî'nin etkisinde kalarak Selefilîğe yönelmiştir. Memlûkler döneminde Eş'arîlik, en büyük muhalefeti Hanbelîlerden görmüş; bu dönemde devletin farklı kademelerinde görev yapan Eş'arî itikadını benimseyen Şâfiîler, Hanbelîlere karşı büyük bir muhalefet göstermiştir. Aralarında sert ilmî tartışmalar yaşanmış, hatta bu tartışmalar neticesinde Hanbelî âlimi İbn Teymiyye hapse atılmıştır (Emiroğlu, 2019, s. 463). İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde İslâm âleminde mezhepler arasındaki farklılıklar, onların birbiri ile kısır çekişme ve tartışmalara girmelerine sebep olmuş olabilir.

4.6.2. İlimi durum

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemdeki ilmî durumu anlayabilmek için, onun yaşadığı coğrafyada bulunan ilim ve eğitim kurumlarının başlangıcını bilmek faydalı olacaktır. Ortadoğu'da, Eyyûbîlerin ilim tahsil ettikleri medreseler, Selçuklularla başlayan medrese kurma geleneğinin bir devamı olarak karşımıza çıkar. Bilindiği üzere, Selçuklu veziri Nizâmü'l-Mülk (ö. 1092), Bağdat, Musul, Basra, Belh, İsfahan, Nişâbur, Merv ve Herat'ta medreseler kurduştur. İbn Teymiyye'nin yaşadığı coğrafyada ise Selçukluların Halep Atabeyi Nûreddin Zengî (ö. 1173), Şam, Halep, Humus ve diğer Suriye şehirlerine medreseler inşa ettirmiştir. Buna ek olarak, Selâhaddin-i Eyyûbî de kendisinden önceki idareciler gibi medreseler kurmuş ve Eyyûbîler döneminde Mısır, Şam, Filistin, Hicaz, Kuzey Irak ve Yemen'de medreseler açılmıştır. Bu dönemde yalnızca Şam'da 40, Halep ve Kahire'de ise 15'ten fazla medrese bulunmaktaydı. İslâm tarihinde ilk tıp medresesi de bu dönemde hizmete açılmıştır. Medreselerin giderlerini karşılamak üzere vakıflar tesis edilmiştir. Buna ek olarak, bazı medreseler ihtisas medreseleri olarak tahsis edilmiş ve bu Dârü'l-Kur'an ve Dârü'l-Hadîslerde Kur'an ve hadis eğitimi verilmiştir. Faaliyete geçirilen bu medreselere ek olarak, içlerinde binlerce kitap bulunan kütüphaneler inşa edilerek âlimlerin ve talebelerin hizmetine sunulmuştur. 1224 yılında inşa edilen el-Kâmiliyye Medresesi'nde yüz bin kitabın mevcut olduğu ifade edilmektedir (Eryiğit, 2018, ss. 31-32; Yalçın, 2020, s. 109). Görüldüğü üzere, İbn Teymiyye'den önce başlayıp onun yaşadığı zamana kadar ortadoğu'nun ilim merkezi olarak Şam şehri öne çıkmaktadır. Hem medrese sayısı hem de kütüphaneleri Memlûk başkenti Kahire'den fazla görünmektedir. Bu durum, Müslüman devletlerin ilim merkezi olarak Şam'a ne kadar önem verdiklerini göstermektedir.

Memlûkler de Eyyûbîler gibi ilme, âlimlere ve eğitim kurumlarına önem

verdiler ve çok sayıda medrese inşa ettiler. Memlûkler döneminde Şam'daki medrese sayısı 160'a, Kahire'de ise 75'e ulaşmıştı. O dönemde, medreselerin belli başlı mezheplere göre eğitim vermesi yaygın bir gelenektir. Bu yüzden bazı medreseler dört mezhebin fikhına uygun eğitim verirken, bazıları sadece bir ya da birkaç mezhebe uygun eğitim veriyordu. Sultanlar, bu medreselerin baş müderrislerini atar, talebeler de devlet himayesinde olurlardı. Bu dönemde camiler de birer ilim yuvasıydı ve buralarda İslâmî ilimler okutulurdu. Bu eğitim kurumlarına ek olarak çok sayıda tekke, hankâh ve ribât da inşa edildi (T. Akyol, 2019, s. 13; Eryiğit, 2018, s. 32). Burada, yönetimin dört mezhep için medreselerde bölüm açması, bu mezheplere eşitlikçi bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.

Her ne kadar Moğol saldırıları, önemli İslâm beldelerindeki ilim müesseselerini yakıp yıkmış ve birçok âlimi öldürmüş olsa da, Memlûkler ilme ve âlime büyük değer vermiş; bu doğrultuda, Bağdat'ta sona eren hilâfeti Kahire'de ihya ederek Kahire ve Şam gibi kadim Memlûk beldelerini birer ilim merkezi hâline getirmişlerdi (Atmaca, 2016, s. 36).

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönem, İslâm âleminin hem Moğolların hem de Haçlıların saldırı ve istilalarına maruz kaldığı bir dönemdi. Bu sebeple, çok sayıda âlim Kahire ve Şam'a göç etmek zorunda kalmış; böylece bu iki şehir, İslâmî ilimler açısından en parlak dönemlerini yaşamıştır. Bu şehirlerde, bu dönemde hadis, tefsir, akaid, nahiv ve fıkıh alanlarında değerli araştırmalar yapılmıştır (T. Akyol, 2019, s. 13; Emiroğlu, 2020, s. 463; Watt, 1985, s. 143). İnsanlar, sıkıntılı zamanlarda güvenli bölge ve şehirlere göç ederler. Bu; insanların doğasında vardır. İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde Memlûk hâkimiyetindeki bölgeler ve şehirler Müslümanlar için güvenli yerlerdi; İslâm âlimleri için de Şam ve Kahire çekim merkezleriydi. Böylece sıkıntıda bulunan İslâm âleminin dört bir tarafından gelen İslâm âlimleri ile bu iki merkez ilmî açıdan en parlak dönemini yaşamıştır.

Bu ortamda ilim hayat da bir hareketlilik kazanmış, gelişerek birçok büyük ve önemli âlimin yetişmesine ve eserlerin yazılmasına vesile olmuştur. Bu dönemde medreselerde ağırlıklı olarak Kur'an, hadis, tefsir ve fıkıh ilimleri ile meşgul olunmuş, ancak kelâm ilmine ilgi o kadar yüksek olmamıştır. Kelâm ilminde yeni bir eser yazılmamış, yalnızca mevcut kelâm eserleri incelenerek bunlara dipnotlar ve şerhler düşülmüştür. Durumun böyle olmasında dönemin yöneticilerinin büyük bir etkisi olmuştur. Örneğin, 1229 yılında yönetime gelen Eyyûbi sultanı Melikü'l-Eşref Muzafferüddin, âlimlerin ve fakihlerin kendi ülkesinde yalnızca tefsir, hadis ve fıkıh ile meşgul olmalarını; ilm'ül-evâil diye tabir edilen felsefe ve kelâm ilimleri ile

uğraşmalarını emretmiştir. O dönemde Azîziye Medresesi'nde müderris olan Seyfeddin el-Âmidî, bu tür ilimlerle ilgilendiği için görevinden alınmıştır. Devlet adamlarının olumsuz yaklaşımlarının, o yıllarda felsefe ve kelâm ilminin gelişmesine engel olması ihtimali yüksektir (Eryiğit, 2018, s. 33). Ancak İbn Teymiyye, Memlûk dönemindeki resmî ulema hiyerarşisine hiçbir zaman uyum sağlamamış, bağımsız bir din âlimi portresi çizmiştir (El Merheb & Berriah, 2021, s. 99). İbn Teymiyye, özellikle hadis ve tefsir konusunda iyi bir temele sahipti; ayrıca felsefe ve teoloji alanlarında da bilgi sahibiydi ve bu ilimleri, mevcut Müslüman literatüründe hevesle okuyordu (El-Tobgui, 2020, s. 79).

İlim merkezlerinin ve medreselerin çoğalması, güvenli bir ortamın oluşması, birçok âlimin yetişmesine zemin hazırlamıştır. Bu âlimlerden bazıları şunlardır: İbn Kudâme el-Makdisî (ö. 620/1223), Mecdüddîn İbn'ül-Esîr (ö. 630/1232), Muhyiddîn İbn Arabî (ö. 638/1240), İzzeddîn İbn Abdüsselâm (ö. 660/1261), Nasîruddîn et-Tûsî (ö. 672/1274), Yâkut el-Hamevî (ö. 626/1229), Seyfeddin el-Âmidî (ö. 631/1233), Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273), Muhyiddîn en-Nevevî (ö. 676/1277), İbn Dakîku'l-İd (ö. 702/1302), İbn Hişâm en-Nahvî (ö. 761/1360), İbn Manzûr (ö. 711/1311), Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî (ö. 742/1341), İbn Hallikân (ö. 681/1282), Takiyüddîn İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Takiyyüddîn es-Sübki (ö. 756/1355), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), ez-Zehbî (ö. 748/1347) ve Tâcüddîn es-Sübki (ö. 771/1369) (Eryiğit, 2018, s. 33).

Ayrıca, İbn Teymiyye'den önce ve onun yaşadığı dönemde, Memlûk topraklarında, özellikle de Şam ve Kahire'de çok sayıda âlim vardı. Örneğin; hadis âlimi Şeyh İmâdüddîn Abdülazîz (ö. 681/1282), Kadı Muhyiddîn ez-Zekî (ö. 668/1269), Şeyh İmâdüddîn Abdülazîz (ö. 674/1275), Kâdilkudât Sadreddîn Süleyman bin Ebu'l-İzz (ö. 677/1278), Kadı Emînüddîn el-Eşterî (ö. 681/1282) ve Şeyh Muhyiddîn İmam Nevevî (ö. 676/1277) gibi fıkıh ve hadis âlimleri; Şeyh Cemâleddîn İbn Mâlik (ö. 672/1273), Şeyh Muhammed bin Zahîr (ö. 677/1278) ve Şemseddîn el-İsbahânî (ö. 688/1289) gibi nahivciler; Necmeddîn Yahyâ bin Muhammed (ö. 670/1271) ve İzzeddîn İbrâhîm (ö. 690/1291) gibi tıp âlimleri bu dönemde önemli isimler arasındaydı. Ayrıca eser veren âlimlerden Kadı Beyzâvî (ö. 685/1286) de sayılabilir (İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, ss. 425-503).

Bu dönemde, her ne kadar camilerin, medreselerin ve kütüphanelerin sayısı artmış, ilim öğrenmek yaygınlaşıp kolaylaşmış ve birçok eser telif edilmişse de İslâm düşüncesindeki ilmî derinlik ve orijinallik, önceki dönemlere kıyasla azalmış; eserler özgünlükten uzak kalmıştır. Birkaç istisna dışında, yazılan eserler ya daha önce

kaleme alınmış çalışmaların tekrarı ya da bu eserlerden yapılan nakiller, şerhler ve haşiyeler şeklinde olmuştur. Âlimler ağırlıklı olarak fikhî meselelere yoğunlaşmış; mezhep taassubu, âlimler arasındaki hoşgörü ve nezaketi büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Çünkü her mezhep mensubu, ilmî çalışmalarla meşgul olmak yerine kendi mezhebinin üstünlüğünü ispatlamaya çalışmaktaydı (Eryiğit, 2018, s. 34; Yalçın, 2020, s. 109). Her ne kadar, çok sayıda âlim ilim merkezlerine gelmiş ve ilimle meşgul olmuşsa da araştırmaların olmamasından dolayı belirgin bir ilmi ilerleme meydana gelmemiş; aksine âlimler arasında düşmanlığa varan fikir ayrılıkları kısır döngüye dönüşmüştür.

Ehli ilim arasındaki mezhep taassubu ve mücadelelerden devlet adamları da etkilenmekteydi. Bu durum öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki bazı devlet adamları, kendi düşüncelerini paylaşmayan âlimleri cezalandırmak istemekteydiler. Mesela, Selâhaddin-i Eyyûbi'nin kardeşi, Mısır Emiri Aziz (ö. 584/1198), Hanbelîleri hiç sevmezdi ve onları Mısır dışına sürmeye karar vermişti; ancak bu düşüncesini uygulamaya koyamadan ölmüştü. Bir diğer örnek de, yine Hanbelî âlimi Abdülganî el-Makdisî (ö. 630/1232) ile ilgilidir. Onun sahip olduğu görüşler, âlimler arasında tepki uyandırmıştı; bunun üzerine düzenlenen bir ilmî münazara sonucunda, zamanın Dımaşk Emiri Sârimüddîn Berğâş tarafından şehir dışına sürülmüştü. Bir başka örnek de İbn Teymiyye'dir. İbn Teymiyye'nin dinî hususlarda ifade ettiği görüşler ve verdiği fetvalar, bazı âlimler tarafından hoş karşılanmamış; bunun sonucunda hayatının bir kısmını zindanlarda, bir kısmını da sürgünlerde geçirmiştir (Eryiğit, 2018, ss. 34-35). Bu durum, yöneticilerin âlimlerin çalışmalarına müdahale edebildiklerini göstermektedir.

Bu dönemde, İslâm toplumunda felsefe ile ilgilenen âlimler de vardı. Bu âlimler, Yunan felsefesine karşı İslâm'ı savunma çabası içindeydiler. Bu doğrultuda, Kelâm ilmi gelişmiş ve Eş'arî ile Hanbelî grupları arasında kelâmî tartışmalar yapılmıştır (İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, s. 479).

İslâm beldelerinin farklı yerlerinde yaşayan bazı âlimler, Şam'a ve Kahire'ye göç etmiştir. Örneğin, Eş'arî ilahiyatçı Mahmud İbn Abdurrahman El-İsfahânî, İlhanlı Moğol İmparatorluğu'nun büyük entelektüel merkezi olan Tebriz'de akademik olarak öne çıkmıştı. O, 1325'in başlarında Şam'da bulunuyordu. El-İsfahânî Şam'da iken İbn Teymiyye'nin 1325'ten itibaren, onunla düzenli olarak görüştüğü söylenir. El-İsfahânî, daha sonra, 1332'de Kahire'ye taşındı ve 1348'de burada öldü (Hoover, 2019c, s. 44).

4.6.3. Mezheplerin durumu

İbn Teymiyye'den önce ve onun yaşadığı dönem, İslâmî mezhep ve fırkaların oluşumunu tamamlayıp, her alanda tartışmaların ve mücadelelerin meydana geldiği bir dönemdir. Müslümanlar arasında aşırı mezhep taassubunun ortaya çıktığı ve yorumların arttığı bu dönemde, ayrılıklar da derinleşmiştir. Ancak yapılan tartışmalar, diyalektik bir tartışma zemininde olmayıp, rakiplerin birbirlerini suçlama ve fikirlerini çürütüp üstün gelme çabaları zemininde olmuştur. Bu kısır çatışmalar ve çekişmeler, Müslüman âlimleri oldukça meşgul etmiş; aralarında Şîî-Sünnî ayrımı meydana gelmiş; Eş'arî ve Hanbelîler arasındaki tartışmalar derinleşmiştir (Yalçın, 2020, s. 112). İslâm mezhepleri arasında meydana gelen çekişmeler, mezhep mensuplarının birbirlerine karşı olan düşmanlıklarını artırmaktan öteye gidememiş görünüyor.

Aynı dönemde, mezhep taassubu o kadar çok artmıştı ki, bazen oruç ve bayram günü hususunda mezhepler arasında ihtilaf yaşanıyordu. Makrizî'nin verdiği bilgiye göre, 702/1303 tarihinde Nablus'ta Hanbelîler, Ramazan orucuna ihtiyatla başlamış ve tutmuşlar; 30 gün tamamlanınca hilali görmemelerine rağmen iftarlarını açıp bayram yapmışlar. Ancak Şâfiîler ve diğer mezhep mensupları, bir gün daha oruç tuttuktan sonra bayram yapmışlardır. Bu farklılık, hukukta da kendini göstermiş; Sultan Baybars, daha önceki uygulamaların aksine, Kahire'ye hem Hanefî, hem Mâlikî hem de Hanbelî kadılar atayarak fikhî işlemlerin mezheplere göre icra edilmesini sağlamıştır. Bu uygulamanın benzerini Şam'da da yapmışlardır. Şam'da, Şâfiî kadısının da eklenmesiyle bir anda dört kadının hüküm verdiği mahkemeler oluşturulmuştur. Ancak bu kadılar arasında tartışma ve çekişme son bulmamıştır. Eş'arîler, Hanbelîleri tescim ile suçlarken, Hanbelîler de Eş'arîleri selefî uygulamalarına aykırı hareket etmekle suçluyordu (El-Tobgui, 2020, s. 81; Yalçın, 2020, ss. 118-119).

Sünnî-Şîî çekişmesi, İbn Teymiyye doğmadan önce, son Abbâsî halifesi Musta'sım Billâh'ın 642/1244 tarihindeki bir icraatıyla daha da alevlenmiştir. Halife, baş vezirliğe Şîî İbn'ül-Alkâmî'yi getirmiş; Bağdat'ta Şîî-Sünnî kavgası meydana gelmiş ve Sünnîler, Şîîlerin evlerini yağmalamışlardır. Ancak Alkâmî bir şey yapamamış; gizlice Moğollarla görüşüp, ordudaki asker sayısını azaltarak Bağdat'ın Moğollar tarafından ele geçirilmesine zemin hazırlamakla suçlanmıştır. Bağdat, Moğollar tarafından işgal edilince, Moğollar şehri talan edip katliamı başlatmış, Alkâmî de öldürülmüştür. Daha sonra, Moğol-Şîî işbirliği devam etmiş ve bu işbirliği

Bâtınîler arasında daha net bir şekilde görülmüştür (Yalçın, 2020, ss. 112-113). Mezheb taassubunun, kişinin ülkesine ihanete varan bir seviyeye gelmesi düşündürücüdür.

Selâhaddin-i Eyyûbi, itikatta ehl-i sünnet ve cemaat mesleği olan Eş'arîliği benimsediği için bütün ülke bu anlayışa bağlanmış ve Eş'arîlik, bölgede hâkim anlayış olmuştur. Onun zamanında, fıkhıta daha ziyade Şâfi mezhebi yaygınlıkla uygulanıyordu. Bundan dolayı baş kadılık makamına daima Şâfi âlimler getirilirdi. Daha sonra sultan olan Baybars, bu uygulamayı değiştirerek baş kadılık makamında dört büyük mezhebin âlimlerinin temsilcilerinin olmasını istemiş ve böylece fikhî problemlerin kolaylıkla çözülebilmesi mümkün olmuştur. Baybars'ın yaptığı bu değişiklik Hanbelîliği olumlu etkilemiştir (Eryiğit, 2018, s. 35; Yalçın, 2020, s. 111). Yönetimin dört büyük mezhebin temsili için kararlar almasında toplumun içindeki ayrışmayı eşlikle çözme arayışında yatıyor olabilir.

Hanbelî mezhebinin İbn Teymiyye ile ilişkisi doğrudandır. İbn Teymiyye, Memlûk döneminin şüphesiz en özgün, en güçlü sesli ve en tartışmalı Hanbelî âlimi olup, mezhebin adını taşıyan Ahmed bin Hanbel'den sonra en ünlü Hanbelî'dir (Rapoport & Ahmed, 2010, s. 33). Teymiyye ailesi, Hanbelî mezhebinin ileri gelen âlimlerinden oluşuyordu. Doğal olarak, İbn Teymiyye de bir Hanbelî âlimi olarak yetişti. Hanbelî mezhebi Şam'da güçlenince, bu şehir, Hanbelî âlimler için bir cazibe merkezi olmuştur. Bunun sonucunda bu mezhebe bağlı âlimler ve aileleri Şam'a göç etmiş ve bunun sonucunda Hanbelî mezhebi âlimleri ile diğer mezhep ileri gelenleri arasında sert tartışmalar başlamıştır. İbn Teymiyye ile başlayan Hanbelî/Selefi geleneğinin güç kazanması, o zamanlar bölgede baskın ekol olan Eş'arî geleneği ile kutuplaşmaya, münakaşalara ve hatta birbirlerini tekfir etme seviyesine çıkmıştır (Eryiğit, 2018, ss. 35-36).

İbn Teymiyye'nin takipçileri, gelenekteki belirsizlikler karşısında sabırsız bir tutum sergilemişlerdir. Çünkü İbn Kudâme'nin el-Muğnî'si, İbn Müflih el-Kâkûnî'nin el-Furû ve el-Merdâvî'nin el-İnşâf gibi eserler, sadece Hanbelî mezhebi ile diğer mezhepler arasında değil, Hanbelî mezhebinin kendi içinde de ardı ardına ortaya çıkan birçok görüş ayrılığına yer vermektedir (Krawietz vd., 2013, s. 161).

İbn Teymiyye'den önce, Eş'arî ve Hanbelî/Selefi tartışmalarında Hanbelî âlimleri, yorum getirmeden ayet ve hadisleri delil olarak gösterirlerdi. Bu durumda aklî ve mantıkî deliller ortaya koyan Eş'arîler, Hanbelî âlimlerine üstün geliyordu. Bunu fark eden İbn Teymiyye, Kelâm, Mantık ve Felsefe ilimlerini derinlemesine

inceledi ve bu ilimlerin metotlarını kavradı. O, öyle bir seviyeye geldi ki, bu ilimlerin otoritesi sayılan ilim adamlarını eleştirebilecek seviyeye yükseldi. İbn Teymiyye'ye göre, Aristo ve onun takipçileri, tabii bilimlerde usta olmalarına rağmen, teolojiyi bilme bakımından insanların hakikate en uzak olanlarıydı. İbn Teymiyye'ye göre, Müslümanların Müslüman olmayanlardan alabileceği hiçbir şey bulunmamaktadır (Eryiğit, 2018, s. 38). İbn Teymiyye'nin Kelâm, Mantık ve Felsefe gibi ilimleri kısa sürede inceleyip, bu ilimleri eleştirebilecek seviyeye çıkması onun anlama, kavrama ve karşılaştırma kabiliyetinin bir yansıması olarak görülebilir.

İbn Teymiyye, İbn Küllab'tan (ö. 854) önce insanlar arasında, Allah'ın sıfatlarını ispat ve kabul eden Ehl-i Sünnet ile bu sıfatları inkâr eden Cehmiyye /Mu'tezile olmak üzere iki mezhebin bulunduğunu bildirmektedir. Ancak şu hususu da ifade etmek gerekir ki, İbn Küllab ve onun izinden gidenler, sıfatlar hususunda iki mezhebin arasında yer alabilecek anlayışlar ortaya çıkınca, Ahmed b. Hanbel (ö. 855), Müslümanları İbn Küllab ve onun takipçilerinden sakındırmıştır. Bu konuda, İbn Teymiyye, filozofların yerine Mu'tezile ehlini; Mu'tezile'nin yerine ise Kalânisi (ö. 10. yüzyılın başları), Eş'arî ve Bakıllânî gibi Kelâmcıları; Ehl-i Sünnet ve Ahmed b. Hanbel metoduna daha yakın bulmaktaydı. Eş'arî geleneğinde Bakıllânî, mantık ilmine mesafeli durmaktaydı; ancak onun akabinde gelenlerden el-Cüveynî başta olmak üzere, bu çizgiyi bozmuşlar ve netice olarak Mu'tezile metodunu benimsemişlerdir. Hatta Fahreddin er-Râzî ve diğer kararsız kalmış Kelâmcılar, Mu'tezile'yi bile geride bırakmışlardır. Onlara göre, Eş'arî itikadı, Ehl-i Sünnet itikadı değildir (Eryiğit, 2018, s. 39).

İbn Teymiyye, kendisini Hanbelî-Eş'arî tartışmasının içinde buldu. Burada, cesur, pervasız ve hazırcevap kişiliği, keskin zekâsı, güçlü ilmi altyapısı ve fasih ifade kabiliyeti ile Hanbelîleri Allah'a "teşbîh" ve "tecsîm" ile suçlayan Eş'arîlere sert tenkitlerde bulunmaya başladı. Bu bağlamda, 37 yaşında iken, 1298 yılında Hama ahalisinin kendisine yönelttiği Allah'ın sıfatları ile ilgili soruya, el-Akidet'ül-Hamaviyye risalesini yazarak cevap vermişti. Anılan eserde, İbn Teymiyye, Allah'ın sıfatları hususunda Eş'arîlere ve kelâm ehline sert tenkitlerde bulunmuş; Eş'arîlerin, naslarda yaptıkları tevillerle, nasları tahrif ettiklerini ve bu yaptıklarının Mu'tezile'nin tevillerine benzediğini söylemiştir. Allah'ın sıfatları ve müteşabih ayetler hususunda selef görüş ve anlayışını müdafaa etmiştir (Eryiğit, 2018, ss. 39-40; Hoover, 2019b, s. 20; Koca vd., 1999a, ss. 391-392; Rapoport & Ahmed, 2010, s. 11).

Buna ek olarak, farklı mezhep âlimleri cemaat namazlarında da birliği

sağlayamıyordu. Âlimler, kendilerinden başka mezheplerin verdikleri fetvalara tahammül edemedikleri için hoşgörülü davranmıyorlardı. Farklı mezheplerin belli konularda verdiği fetvalar, mezhep âlimleri ve mensupları arasında tartışmalara ve kavgalara sebep oluyordu. Bazı durumlarda, bir âlim verdiği fetvadan dolayı, arkasında siyasî destekçisi olmadığından makamından azledilebiliyordu. Devlet görevlileri, bu çekişmelerin çözülmesi için aracı oluyorlardı (Yalçın, 2020, s. 120). Mezhebî farklılıkları aşırı derecede ön plana çıkarmanın toplumsal çatışmalara sebep olabileceği gerçeğini ortaya koyabileceğine şahit oluyoruz. İbn Teymiyye, her türlü probleme rağmen, itikadî meselelerde de fıkhıdaki kadar olmamakla birlikte benzer bir tavırla kendine has bir tarz oluşturma gayreti içine girmiştir. Onun bu özgünlüğü, bağlı olduğu geleneğe yaptığı katkılar ve bu gelenekle olan bağlantısı doğrultusunda muasır araştırmacıların gündemine taşınmıştır (Akkoyunlu, 2017a, s. 99).

Demir (2021), İbn Teymiyye'nin Mürcie'ye bakışını şu şekilde ifade etmektedir: Selef döneminde Ehli Hadis âlimleri Mürcie meselesine sert bir tavır alırken, onların aksine İbn Teymiyye daha vasat bir yol ve kucaklayıcı bir yaklaşım sergilemiştir. Her ne kadar Mürcie içindeki bazı grupları tenkit etse de, İbn Teymiyye kendisinden önceki âlimlerin sert yaklaşımlarını yumuşatmaya çaba göstermiştir. Bu doğrultuda, Mürcie ehlinin tekfir edilemeyeceği noktasında selef ve imamların müttelik olduklarını belirtmiştir. Mürcielerin çoğu, imanın kalp ile tasdikine inanıp bunu uygularken, bazıları ameli de dâhil etmektedir. İbn Teymiyye, çok sayıda fırkası bulunan Mürcie'yi üç gruba ayırarak durumlarını değerlendirmektedir. Ancak ilginç olan şudur ki, İbn Teymiyye, çoğu Mürcie'yi cennet ehli olarak kabul ederken, ameldeki eksikliklerini de dikkatlere sunmaktadır. İbn Teymiyye, sadece Mürcie'yi değil, hiçbir mezhep mensubunu kâfir olmakla suçlamamıştır. Vehhâbî âlimlerinden bazıları, Mürcie'yi bir bid'at fırkası olarak görürken, bir kısmı daha sert bir tutum takınarak onları tekfirciliğe varan ölçüde suçlamışlardır. Bu iki görüş sahibi, İbn Teymiyye'yi kaynak göstermelerine rağmen, İbn Teymiyye'nin tutumundan çok uzakta görünmektedirler (Demir, 2021, ss. 40-109). İbn Teymiyye'nin Mürcie fırkasına bakış açısı insaf sınırları içinde mütalaa edilebilir. Bunun yanı sıra, İbn Teymiyye'nin farklı görüşlerin aksine Mürcie ve diğer mezhep ehlini tekfirle suçlamaktan kaçınması önemli bir detay olarak ortaya çıkmaktadır.

İbn Teymiyye, imanı yalnızca tasdik olarak tanımlayan görüşlere yönelik eleştirilerinde, Kelâmcıların iman ve amel arasındaki bağı yeterince dikkate almamasına duyduğu tepkiyi ortaya koymuştur. Hanbelî ve selefî anlayışa bağlı

olduğu için bu yaklaşımı ciddi bir sorun olarak görmüş ve iman ile amel arasındaki ilişkinin, Kelâmcıların düşündüğünden daha güçlü olduğunu göstermeye çalışmıştır. İbn Teymiyye, selefî bakış açısıyla hareket ederek, Kelâmcıların iman anlayışını aşırı derecede akılcı ve amelden uzak bulduğu için, sûfilerin yaklaşımını ise geleneğe ve doktrine yeterince bağlı görmediği için eleştirmiştir. Ona göre, kendi iman anlayışı, imanın içsel ve varoluşsal boyutunu kapsadığı gibi, gelenek ve doktrine de gereken önemi verdiği için dengeli olup orta yolu temsil etmektedir (Uslu, 2004, ss. 18-19). Görüldüğü üzere İbn Teymiyye, iman ve amel hususunda salt akılcılığı kabul etmediği gibi, tasavvufta olduğu gibi salt kalbi bağlılığı da kabul etmemektedir. Bu eleştirilerine imanda hem kalbin hem de aklın onayını ve bunun amele yansımalarını kabul etmektedir.

İbn Teymiyye, Şia'yı eleştirirken onu ikiye ayırır: Birincisi; mütekaddimûn, ikincisi ise müteahhirûn'dur. Önceki Şia, bilhassa ilk üç halife hususunda olumlu düşünürken, sonraki Şia, bu konuda Hz. Ali'nin ilk üç halifeden daha efdal olduğunu ve halifeliğin onun hakkı olduğunu ifade ederek daha ziyade Mu'tezilî itikadî görüşünü benimsemektedir (Akkoyunlu, 2017a, ss. 208-225). Burada sorgulanması gereken husus, ilk olarak ortaya çıkan Şia'nın hangi amiller ve olaylarla ilk üç halifeyi red ederek Hz. Ali'yi daha efdal gördükleri gerçeğidir. İbn Teymiyye, Şia'yı her ortamda en ağır şekilde tenkit etmiştir. Bu Şiî gruplar; İmâmiye, İsmâiliyye, Nusayriyye, Hâkimiyye, Bâtıniyye ve diğer gruplardır. Bunun temel sebebi, Şiî gruplarının, Müslümanlara saldırı olduğunda Haçlılar ve Moğollarla iş birliği yapmalarındır. Şiîlerin ve Şiî firkalarının böyle saldırılarda Müslümanlara hainlik etmeleri, Sünnîler nezdinde onlara karşı öfkeyi en üst seviyeye çıkarmıştır. İbn Teymiyye'nin Şiîlere karşı takındığı sert tutumun nedeninin, büyük bir ihtimalle bundan kaynaklandığı düşünülmektedir (Arpa, 2002, s. 48; Öztürk, 2018, s. 62). Anlaşılacağı üzere, Şia'yı diğer mezheplerden ayıran en büyük özellik, bu mezhep ehlinin her fırsatta Ehl-i Sünnete karşı, İslâm düşmanları ile işbirliğine gitmeleri ve Müslümanlara saldırmaları olarak görülebilir.

Moğollar, İslâm ülkelerine geldiklerinde Şiîlerle temas kurmuş; hatta Müslümanlığı kabul ettikten sonra bazı Moğol hanları Şiîliği benimsemiş ve Şiî âlimlerinin tesiri altında kalmışlardır. Bu âlimlerden en önemlilerinden biri de İbnü'l-Mutahhar el-Hillî (ö. 726/1326) olup, İbn Teymiyye'nin çağdaşıdır. Hillî, Sünnî hilafet anlayışının hatalı olduğunu, onun yerine Şiî imamet doktrininin doğru ve isabetli olduğunu savunan Minhâcü'l-Kerâme fî Ma'rifet'il-İmâme adlı eserini Moğol Hanı Olcaytu'nun arzusu üzerine kaleme almıştır. Hillî, Şiî entelektüel anlayışının oluşmasında önemli bir paya sahiptir. Ayrıca, onun bu yönü, Sünnî

âlimler arasında Şîîliğin potansiyel gücünü sembolize eden bir örnek olarak görülmüştür. Şîî âlim Hillî, sadece bir âlim olmakla kalmamış, İlhanlı Devleti'nin İslâmîyet'i kabul ettikten sonraki yeni zihniyetinin de temsilcisi olmuştur. İbn Teymiyye, bu sebeple Şia'yı eleştirirken doğrudan Hillî'yi muhatap almış ve onun yazdığı esere cevaben Minhâcü's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakdi Kelâmi's-Şî'a ve'l-Kaderiyye adlı eserini kaleme almıştır. Bu eserinde, Hillî'nin ileri sürdüğü tüm iddiaları teker teker ifade ettikten sonra onları çürüterek reddetmiş ve Ehl-i Sünnet anlayışını savunmuştur (Eryiğit, 2018, ss. 44-45; Yalçın, 2020, ss. 114-119). İbn Teymiyye'nin Minhâcü's-Sünne adlı eseri, Hillî'nin Minhâcü el-Kerâme adlı imamet doktrinini makul ve mantıklı bir şekilde çürüttüğü ifade edilebilir.

İbn Teymiyye, Şîîlerin Müslüman ümmetin en faziletli şahsiyetlerini en kötü insanlar gibi gösterdiğini belirtir. Aynı zamanda, diğer Müslümanları ağır ithamlarla suçlarken, kendilerini Allah'ın seçkin kulları olarak gördüklerini ifade eder. Bu sebeple, Müslümanlardan nefret ederken Hristiyanları ve Yahudileri sevdiklerini öne sürer. İbn Teymiyye, bu görüşünü şu örneklerle delillendirmektedir: “Moğollar, Müslüman beldelerine girip burada Müslümanları katle ederken, Şîîler de onlara yardım ediyorlardı. Benzer şekilde, Hristiyanlar Şam'da Müslümanlarla savaşırken, Şîîler Müslümanlara değil, Hristiyanlara yardım ediyorlardı (Akkoyunlu, 2017a, ss. 119-120; Eryiğit, 2018, s. 47; İbn Teymiyye, 2010, s. 35). İbn Teymiyye'nin Şîîlere karşı olumsuz tavrının sebebi, onların ilk üç halifeye karşı negatif düşünce, söylem ve uygulamaları olabilir.

Gedikoğlu (2008), Şîîlerdeki "imamet" anlayışını Hillî ve İbn Teymiyye açısından ele almaktadır. Tezinin sonuç bölümünde, Şia'nın imamet hususundaki fikirlerine temel olan 40 ayeti ve bu ayetlerle ilgili değerlendirme ve yorumlarını yalnızca Şia perspektifinden değil, aynı zamanda Ehl-i Sünnet açısından da ele aldığını beyan eder. Sonuç olarak, Hillî'nin görüşlerini dayandırdığı ve Buhârî, Müslim ile Ahmed b. Hanbel'e atfettiği imametle ilgili hadislerin, İbn Teymiyye tarafından anılan kaynaklarda geçmediği belirtilir. Ayrıca, Şia'nın Hz. Ali'nin imametine işaret ettiğini savunduğu ayetlerin nüzul nedenlerinin birden fazla olduğu ve bu ayetlerin yalnızca Hz. Ali için indirildiğine dair kesin bir çıkarım yapılamayacağı ifade edilir. Buna ek olarak, İbn Teymiyye, Hillî'nin görüşlerini desteklemek için dayandığı birçok hadisin, o dönemde çocuk yaşta olan İbn Abbas'tan alınmasının sakıncalı olduğunu belirtir. Ayrıca, Hillî'nin Hz. Ali'nin imametini ifade ettiğini düşündüğü bazı ayetlerin, diğer Şîî âlimler tarafından ya eserlerinde hiç yer verilmediği ya da bu ayetlerin Hz. Ali'nin imamlık ve üstünlüğünü ifade etmediği hususuna dikkat çeker. Bunun yanı sıra, Hillî'nin

görüşlerini dayandırdığı bazı müelliflerin, "cerh-ta'dil" âlimlerince tenkit edilmesinin önemli bir husus olduğunu vurgular. Gedikoğlu, Hillî'nin imamet konusunu, mezhebî taassupla ele aldığını, buna karşılık İbn Teymiyye'nin ise bu meseleye oldukça soğukkanlı yaklaştığını ifade eder. Bu deliller ışığında Gedikoğlu, Şia'nın itikadî bir mesele olarak kabul ettiği imamet konusunu gereğinden fazla abarttığını ve bunun faydadan çok zarara sebebiyet verdiğini ifade etmektedir. Ayrıca, Hillî'nin imamet ile ilgili ayetlere yaklaşımı; siyak, sibak, dilbilgisi, Kur'an bütünlüğü, ayetlerle ilgili bildirilen rivayetlerin sağlamlığı ve delaleti ile aklî gerekçelere dayanması bakımından geçersiz görünmektedir (Gedikoğlu, 2008, ss. 193-197).

İbn Teymiyye, Şîî âlim Allâme Hillî'nin yazdığı Minhâcü'l-Kerâme adlı eserindeki Şîî doktrinini çürütmek amacıyla kaleme aldığı Minhâcü's-Sünne adlı eserinde, Nusayrîleri en kötü sapkınlar olarak tanımlarken, Hillî onları Hz. Ali'ye duydukları aşırı hayranlık nedeniyle kınamaktaydı (Friedman, 2010, ss. 62-63). İlginç bir şekilde İbn Teymiyye ve Allâme Hillî Nusayrîlerin Hz. Ali'ye aşırı hayranlığını farklı derecelerde de olsa eleştirmektedirler.

İbn Teymiyye'ye göre, Şîîliğin birer kolu olan Nusayrîler ve Dürzîler, kelime-i şehadet getirseler de kâfir olarak kabul edilirler. Çünkü bu gruplar, Allah'ın Kur'an'da beyan ettiği farzları kabul etmez ve haramı haram olarak görmezler. Bu konuda oldukça sert bir hüküm ortaya koyan İbn Teymiyye, Nusayrîler ve Dürzîler hakkındaki küfür hükmü konusunda Müslümanların herhangi bir tereddüt yaşamaması hâlinde, bu Müslümanların da kâfir sayılacağını beyan etmektedir (Eryiğit, 2018, s. 47). Bu nedenle İbn Teymiyye, Nusayrîlerin Müslüman olmadıklarını ve yok edilmeleri gerektiğini belirten bir fetva yayımlamıştır. Orta Çağ'da Nusayrîlere karşı verilen tek fetva olan bu karar, başka bir yankı bulmamıştır. Ayrıca İbn Teymiyye, Müslümanların günlük hayatta Nusayrîlerle ilişkilerini yasaklayan bir fetva daha yayımlamıştır. Bu fetvadan anlaşıldığı üzere, Nusayrîler üretken ve dindar bir topluluk olup topraklarını ekip biçmekte, Müslümanlarla birlikte yabancı işgalcilere karşı savaşmakta, Müslümanlarla evlenip onların yanına defnedilmekteydiler. Bu yüzden, fetvanın uygulanması pratik açıdan mümkün görünmüyordu. Memlûk yönetimi, Nusayrîlerin devlete önemli ekonomik katkılarda bulunmaları sebebiyle İbn Teymiyye'nin fetvasını yürürlüğe koymamıştır. İbn Teymiyye'nin fetvası, Nusayrîlerin cihada katılmalarına izin verilmemesi gerektiğini öne sürse de mezhebin kaynakları, İslâm'ın dış düşmanlarına karşı yürütülen kutsal savaşın zorunluluğu konusunda sessizliğini korumuştur (Friedman, 2010, s. 147). Her ne kadar, İbn Teymiyye, Nusayrîleri dinden çıkmış bir topluluk kabul etse bile, Memlûk yönetimi, bu kararı yürürlüğe koymamasının nedeni, bu topluluğun Memlûk

ekonomisine ve askeri gücüne katkıları olabilir.

Sheikh (2017), İbn Teymiyye'nin Mecmû'ü'l-Fetâvâ'sından alıntı yaparak tekfir konusunda şunları ifade etmektedir: Şeyhülislâm İbn Teymiyye, kendisini eleştirenlerin iddialarının aksine, din kardeşlerinin aforoz edilmesine ve tekfir edilmesine şiddetle karşıydı. Bu bağlamda, bir kimsenin işlediği bir günah sebebiyle dinden çıkarılmasının caiz olmadığını açıkça belirtmiş; ancak Haricîlerin yargıçlığını reddetmiştir. Buna rağmen, İbn Teymiyye kendisinden önceki kuşak ilahiyatçılar gibi, tekfir ile ortodoksluk arasındaki ayrılmaz ilişkinin farkındaydı. Ancak onun kaleme aldığı pek çok fetva ve risaleden açıkça anlaşılan husus, onun tekfir konusunda sistematik bir yaklaşıma sahip olduğudur. İbn Teymiyye, ister küfür gibi büyük bir mesele, ister günah gibi küçük bir mesele olsun, tekfir kurallarını düzenli olarak yasal düsturlarla doğrulamıştır. Bu çerçevede, tekfirle ilgili şu temel kuralı vurgulamaktadır: "Aleyhine deliller kesinleşene kadar, hiç kimsenin bir Müslümanı dinden çıkarma hakkı yoktur. Eğer bir kimsenin İslâm'a bağlılığı kesin olarak sabitse, o kişi hakkında şüphe duyulduğu için tekfir edilmemelidir (Sheikh, 2017, s. 466). İbn Teymiyye'nin Müslüman'ın tekfir edilmemesi hususunda verdiği bu fetva tüm zamanlar için geçerli olabilir.

İbn Teymiyye, tekfir edilmeye karşı koruma sağlayan hususları, diğer pek çok ilahiyatçıya kıyasla daha kısa ve öz bir şekilde dile getirmiştir. Ona göre, bir

Müslümanın dinden çıkarılmasına engel teşkil eden sebepler arasında şunlar yer almaktadır:

- 1.Yakın zamanda din değiştirmiş olmak,
- 2.Yalnızca heterodoks âlimlere erişim sahibi olup dolayısıyla onları takip etmek,
- 3.Delilik nöbetleri geçirmek veya entelektüel yetersizlik yaşamak,
- 4.Kitap ve Sünnet'le desteklenen kanunlara erişim eksikliği,
- 5.Zorlama (ikrah).

Bu bağlamda İbn Teymiyye, heterodoksluğun derecelerini de ortaya koymaktadır: "Kendilerini spekülâtif teolojiyle (usûl'üd-dîn ve'l-keîâm) ilişkilendiren birçok grup, farklı kategorilerdedir. Bazıları büyük meselelerde ortodoksluğa aykırı olabilirken, bazıları ise yalnızca daha ince meselelerde farklı görüşlere sahip

olabilir." İbn Teymiyye ayrıca, "Kur'an yaratılmıştır" öğretisini benimseyen Abbâsî halifeleri el-Me'mun ve el-Mu'tasım'ın kâfir olmadığını ifade etmektedir. Bu görüşünü, İmam Ahmed bin Hanbel'in onlar için istiğfarda bulunmuş olmasına dayandırmaktadır (Sheikh, 2017, s. 348).

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde Memlûk siyasî otoritesi, Sünnî mezhebine taraftardı; bu nedenle aldığı kararlar da bu doğrultuydu. Bu bağlamda Sultan Kalâvûn, Mekke nâibine, Zeydîlerin Mescid-i Haram'dan çıkarılmasını ve onların imam ile cemaatlerinin orada bulunmamasını emretmiş; bu emir 726/1326 yılında uygulanmıştır. Hatta aynı mezhebin farklı fırkaları arasında bile çekişme ve anlaşmazlıklar yaşanmış, bu tür ihtilafı siyasî irade müdahale ederek problemlerin çözümüne katkı sağlamıştır. Buna örnek olarak, Alevîler ve Ca'ferîler arasında yaklaşık 200 yıl süren bir anlaşmazlık gösterilebilir. Bu ihtilaf, tabakhanenin kim tarafından kullanılacağına dair bir tartışma olup, zamanın kadısı Hüsameddin er-Râzî el-Hanefî tarafından 692/1293 yılında çözüme kavuşturulmuştur. Kadı, anılan yerin kullanımını her iki fırkaya da tahsis ederek meseleyi neticelendirmiştir. Memlûk yönetimi, kendi hâkimiyet sahaları içinde Şîî propagandasına izin vermezken, Hanbelîlerin faaliyetlerine ise müdahale etmiyordu (Yalçın, 2020, s. 120).

İbn Teymiyye, önceki Hanbelî âlimlerinden birçok önemli noktada farklılık göstermektedir, çünkü onların yapmadığı bir şeyi yapmıştır. Örneğin, rakiplerinin eserlerini okuyarak o dönemde mevcut olan tüm felsefî akımları ve ideolojileri incelemiştir. Kelâm, Tasavvuf, Felsefe, Yunan mantığı ve Aristo'nun eserleri üzerinde titizlikle çalışmıştır. Bu sayede öncekilerin sahip olmadığı derin bir bilgi birikimi ve kendine özgü bir üslup geliştirmiştir. Düşüncelerini, elde ettiği bu zengin ve çok katmanlı birikime dayandırırken, aynı zamanda defalarca İslâm'ın gerçek temellerine—Kur'an ve Sünnet'e—dönmüştür (Kuhn, 2020, s. 24). Böylece, bilhassa Kelâm, Mantık ve Felsefe taraftarlarına karşı Selefî görüşleri savunabilme imkânı elde etmiştir.

4.6.4. Tasavvuf ehlinin durumu

Eyyûbî ve Memlûk yöneticileri, tasavvufa önem vermekteydiler. Bunun sonucu olarak, bölgede tasavvufa olan ilgi artmış ve tasavvuf yaygınlaşmış güçlenmişti. O dönemde bu topraklarda Bedeviye, Desukiyye, Şazeliyye ve Rifaiyye tarikatları mevcuttu ve bu tasavvuf merkezleri, sultanın atadığı "şeyhuşşüyûh"lar tarafından idare ediliyordu (Eryiğit, 2018, s. 36). Tarikatların neşvü nema bulmasının temel sebeplerinden biri devletin himaye ve desteği olabilir.

Yalçın (2020), İbn Teymiyye'nin, selefte bulunmayan tasavvuf düşünce ve uygulamalarını, bid'atlere karşı koyma anlayışının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Bu anlayış, ondan sonra gelenlere miras olarak kalmış ve kendilerini İbn Teymiyye'ye nispet eden âlimlerde tasavvuf karşıtlığı olarak ortaya çıkmıştır. İbn Teymiyye'nin, tasavvuf ehlinin bazı düşünce ve uygulamalarına yönelik eleştirileri, onun ekolünü takip edenlerde zamanla artmış ve sonuçta tasavvuf düşmanlığına dönüşmüştür. Ancak, İbn Teymiyye'nin kendi ailesinden gelen bir tasavvuf geleneği ve kültürüne sahip olduğu, ayrıca devam ettiği ezkâr ve evrâdının bulunduğu da bir gerçektir. İbn Teymiyye'nin Kadiri tarikatına mensup olduğu ve bu yüzden vefat ettiğinde Şam'daki Sûfiyye Mezarlığı'na defnedildiği bilinmektedir (Yalçın, 2020, ss. 206-207). Aynı zamanda İbn Arabî (ö. 638/1240) ve Abdülkadir-i Geylânî (ö. 561/1166) gibi ünlü mutasavvıflara da saygı duymuş ve onları takdir etmiştir (Hakim, 1970, s. 138). Yukarıda açıklandığı üzere, İbn Teymiyye, mutlak bir şekilde tasavvufa karşı değildi; belki de tasavvuf ehlinin bazı uygulamalarının selef zamanında olmamasından kaynaklanan İslâm'ı bid'atlerden koruma duygusu ile onları tenkit etmiş olabilir.

İbn Teymiyye'ye göre kelâm ve tasavvuf birbirini tamamlayan iki disiplindir. Kelâmın akılcılığı tasavvufun ruhuyla dengelenmeli, tasavvufun manevi boyutu ise akıl tarafından kontrol edilmelidir. Bu karşılıklı etkileşim, her iki alanın birbirini düzeltmesini sağlar. Dinde bu iki alan arasındaki dengeyi korumak önemlidir; çünkü sadece tasavvufa yönelen kişi fiziksel dünyayı ve Allah'ın büyüklüğünü kavramakta eksik kalabilir, yalnızca akla güvenen kişi ise manevi hakikatleri göz ardı edebilir. Duyular ve kalp birlikte çalışmalı, çünkü İslâm'da duyuların kullanımı Allah'ı anlamaya hizmet eder. Sonuç olarak, dinin doğru anlaşılması için kelâm ve tasavvuf arasında bir denge gereklidir (Sirait, 2016, ss. 54-55).

İbn Teymiyye, teodisede (din felsefesinde dünyada var olan kötülüğün, Allah'ın mutlak iyiliği ile nasıl bağdaştığını açıklama çabası) Allah'ı, Kur'an'da tarif edildiği ve Peygamber'in sünnette belirttiği şekilde tanımlamak istedi. Bu durum, onu çağdaş görüşle çatışmaya sokmuş, ancak ilahiyat okullarının tarafında yer almaya yöneltmiştir. Bu konum, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî veya Fahreddin er-Râzî gibi dogmatik teologların, İbn Sînâ, İbn Rüşd ve İbn'ül-Arabî gibi filozofların fikirlerini sıklıkla ve çok ince argümanlarla eleştirdiği bir hareket noktasıydı (Laoust, t.y., ss. 3-4).

İbn Teymiyye, cebir konusunda Râzî'nin argümanını benimserken onun cebir terimini tam sebep terimiyle değiştirdi. Dahası, insanın gerçekten eylemlerinin bir aracı olduğu, Allah'ın ise bu eylemleri yarattığı görüşü, İbn Teymiyye tarafından

insan eylemi teorisinde yol gösterici bir ilke olarak defalarca dile getirilmiştir (Krawietz vd., 2013, ss. 90-91). Bu doğrultuda, İbn Teymiyye'nin yaklaşımı, insan iradesini inkâr etmeksizin ilahi kudreti merkeze alan dengeli bir fiil teorisi ortaya koymaktadır.

Fahreddin er-Râzî'nin en büyük teolojik eseri, Mefâtihu'l-Gayb (Görünmeyenlerin Anahtarları), onun Kur'an üzerine yaptığı kapsamlı tefsirdir. İbn Teymiyye gibi eleştirmenler, bu eserin tefsirden/yorumdan başka her şeyi içerdiğinden yakınırken, Râzî hayranları ise bunun hem tefsiri hem de diğer konuları kapsadığını savunmuştur. Kesin bir ifadeyle söylemek gerekirse, bu eser birçok felsefi tartışmayı açmayı başarmıştır. Özellikle Râzî'nin teolojik doktrin üzerine yazdığı en önemli eserlerinden biri, tam başlığı Antik ve Modern Âlimlerin, Filozofların ve Teologların Fikirlerinin Özeti olarak çevrilebilecek el-Muhassal'dır. Bu eser, teolojinin temeli olarak felsefenin giderek artan önemini açıkça göstermektedir (Watt, 1995, ss. 94-95). Bu bağlamda, Fahreddin er-Râzî'nin eserleri, sadece klasik kelâmın sınırlarını aşmakla kalmayıp, İslâm düşüncesinde felsefe ve teolojiyi bütünleştiren özgün bir entelektüel mirasın da temsilcisi olmuştur.

İbn Teymiyye, dönemindeki bazı tasavvuf ehliyle tartışmalara girmiştir. Bunun sebebi, sûfîlerin çeşitli düşüncelerine ve uygulamalarına yönelttiği eleştirilerdi. O, avamdan olan sûfîlerin İslâm şeriatına ters düşen davranışlarını, uygulamalarını ve düşüncelerini eleştirerek onları bid'at ehli olmakla suçlamıştır. Ancak kendisinden sonra gelenler, İbn Teymiyye'nin görüşlerini derinlemesine inceleyip araştırmak yerine, toptancı bir anlayışla tasavvuf karşıtı bir tavır benimseyerek ehl-i tasavvufu düşman olarak görmüşlerdir. Bu tavrın sebebini, İbn Teymiyye dönemindeki toplum psikolojisine bağlayabiliriz; ancak günümüzdeki karşıtlık ve düşmanlığın sebebi, oryantalist çalışmalar ve müsteşriklerin etkisi olarak görülebilmektedir. İbn Teymiyye'nin ehl-i tasavvufu ve tasavvufu eleştirdiği konular, yaşadığı dönem itibarıyla anlamlıdır. Bu dönemde tasavvuf kurumsallaşmış, tarikat ve tekkeler yaygınlaşmıştır. İbn Teymiyye'nin ehl-i tarikatı eleştirmesinin sebebi, yabancı kültür ve düşüncelerin İslâm akaidine ve düşüncesine bulaşmasını önleme çabası olarak değerlendirilebilir. O, genel bağlamda Müslümanların; özelde ise tasavvuf sisteminin içindeki kıstaslara göre bid'at olarak gördüğü düşünce ve uygulamaları ortadan kaldırmaya çalışmış, bunların İslâm'da yeri olmadığını açıklamaya gayret göstermiş ve sistemli bir öze dönüş ve canlandırma hareketi olarak kabul edilebilecek girişimlerde bulunmuştur (Yalçın, 2020, s. 207). Tasavvufta felsefeden ve başka kaynaklardan giren ve İslâm akidesine uygun olmayan uygulama ve düşüncelerin, tasavvuf kurumundan arındırılması hususu anlaşılır ve uygun iken

bu kurumu ve tabilerini küfürle suçlanması doğru olmayabilir.

Bu bağlamda, İbn Teymiyye'nin el-Furkân beyne Evliyâ er-Rahmân ve Evliyâ eş-Şeytân adlı risalesinde ortaya koyduğu üzere, 'Allah'ın dostlarını Şeytan'ın dostlarından ayırt etmek için' velâyet kavramına odaklanmak gerektiğini belirtmektedir. Velâyet, Allah ile dostluk anlamına gelen bir sûfi teknik terimidir. Bu metin dikkatlice incelendiğinde, eleştirilerine rağmen İbn Teymiyye'nin sûfi geleneğini bütünüyle reddetmediği, aksine onu kendi anladığı şekliyle İslâmî ortodoksluğun katı sınırları içerisine çekmeye çalıştığı görülebilir. Diego R. Sarrío, daha spesifik olarak, İbn Teymiyye'nin bazı sûfi kutsallık anlayışlarının elitizmine ve sıra dışı kutsal şahsiyetlerin aşırı davranışlarına karşı çıktığını; bunun yerine, sıradan Müslümanların da erişebileceği bir velâyet idealini savunduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Yazar ayrıca, İbn Teymiyye'nin fukarâ ve mutasavvıf terimleri arasındaki ilişkiyi sorgulamasının sonuçlarına değinmektedir. Ona göre, bu iki terimden tercih edileni, Allah'tan daha çok korkan kişidir (Sarrío, 2011, s. 275). Görülüyor ki İbn Teymiyye, İslâm'a uygun tasavvufu redetmediği gibi onaylamaktadır.

İbn Teymiyye'nin işaret ettiği nokta, tasavvuf ehlinin kendi nefislerine yönelip başka hiçbir şeyi görmemeleri ve bu nedenle dengeyi kaybetmelerinin bir tür sapkınlık olarak değerlendirilmesi meselesinin yanlış anlaşılması gerektiğidir. Aslında İbn Teymiyye, tasavvufun ruhu arındırma ve yüceltmedeki rolüne büyük değer vermiş, bu konuda kapsamlı yazılar yazmış ve dersler vermiştir. Ancak aynı zamanda tasavvufla, özellikle de kurumsallaşmış tasavvufla ilgili tehlikelere dikkat çekmekten de asla çekinmemiştir (Sheikh, 2017, s. 13).

İbn Teymiyye, ehl-i tasavvufun ahlâk ve edep anlayışına farklı bir açıdan bakmaktadır. Ona göre, insanın nefisini terbiye etmesini yalnızca bir şeyhe bağlamak yanlıştır. Bu konuda, iman sahibi ve güçlü bir takvaya sahip her müminden faydalanılabilir. Bunun yanı sıra, bireylerin farklı tasavvuf liderlerine intisap etmesi, Müslümanlar arasında ayrılıklara yol açabilir. Ayrıca, sûfilerin tek tip kıyafet giymelerini de yanlış bulan İbn Teymiyye, bir Müslümanın yün elbise giyerek iman ve takvasını artıramayacağını savunmaktadır (Koca vd., 1999a, s. 414). Yukarıdaki paragraftan anlaşılacağı üzere, tasavvuf kurumu İslâmî bir kurum ise, bu kurumun birleştirici ve bütünleştirici özelliğinin olması gerektiği, diğer taraftan, Müslümanın gösterişten ziyade ihlaslı olmaya ihtiyacının olduğu gerçeğidir.

İbn Teymiyye, evliyaların gösterdiği kerametler konusunda yazdığı Furkân

adlı eserinde, sahabelerin ve onlardan sonra gelen tâbi'inin kerametlerinden bahsetmiştir. O, hakikat nazarında evliyaların kerametlerinin uçmak ve benzeri olağanüstü davranışlardan daha büyük olması gerektiğini savunur. Bunun da konuşma ve uygulama bakımından Kur'an ve sünnete uymak olduğunu belirtir. İbn Teymiyye, Abdülkâdir Geylânî'nin Fütûh'l-Gayb adlı kitabına dipnotlar yazmış ve onun hakkında "kerametleri tevâtüren sabittir" demiştir. Ancak, dini istismar eden tarikat şeyhlerinden şikâyet ederek onların hatalarını eleştirmiştir. Öte yandan, Kur'an ve sünnete uyan, züht ve takva sahibi tarikat liderlerini öven İbn Teymiyye, bu ilkelere bağlı olmayan tarikat şeyhlerinin, keramet sahibi olsalar bile, İslâm'a uygun olmayan davranış ve düşüncelerinin hatalı olduğunu ifade etmiştir (Yalçın, 2020, ss. 207-208). İbn Teymiyye'nin tasavvuf ehlinde en çok eleştirdiği husus, tasavvufun kazanımlarının bazı şeyhler tarafından istismar edilmesi olduğunu ifade edebiliriz. Eğer bu kazanımlar, İslâm ve Kur'an için ise kabul edilir; ancak değilse red edilir.

İbn Teymiyye, İslâm'da manevi yolun merkezî rolünü veya bu yolun yolcularının elde ettiği meyveleri asla tartışmaz. Aslında, yazılarının çoğunda tasavvufa yaklaşımı ile şeyhlerin bilinen usul ve sistemleri arasında ilginç benzerlikler vardır. Bununla birlikte, onun maneviyatla ilgili yazıları, tasavvufun el kitapları olarak okunmamalıdır; çünkü İbn Teymiyye, manevi yönden kemale ermek isteyen bir aday için tasarladığı sistemin kesin doğası konusunda kararsızdır. Bir yandan, her dünya yolcusunun, bir şeyhler silsilesi aracılığıyla Peygamber'e bağlı bir şeyhi olması gerektiğini ima ederken; diğer yandan, bir öğrencinin belirli manevi bir düzene bağlı kalması gerektiğini hiçbir yerde açıkça belirtmez. Peki, İbn Teymiyye manevi yolu inşa ederken ne öneriyordu? Ona göre, maneviyatın ve genel olarak dinî uygulamaların Kur'an'a ve Peygamber'in sünnetine dayanması esastır. İkinci boyut ise, sağlam bir şekilde rivayet edilen hadislere, özellikle de sahih hadislerde toplananlara sıkı sıkıya bağlı kalmaktır. Bu şekilde, İbn Teymiyye, veliliğin ve dinî liderliğin, peygamberlik örneğinin taklidine dayandığı bir otorite modelini ortaya koymak amacıyla, Peygamber'in kişiliğini manevi yolun merkezine yerleştirmeye çalışmıştır. Ona göre, Peygamber'e olan ilgi, esasen her şeyden önce şeriatın vurgulanması anlamına gelir. Nihayetinde, İbn Teymiyye, şeriat ile hakikat arasında bir yakınlaşma arayışına girmiş ve bunun, sahih hadislerde kaydedildiği şekliyle, Peygamber'in dinî ibadetlerinin yakından incelenmesi yoluyla elde edilebileceğini savunmuştur. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) özgün bir modeli ancak Peygamber geleneği üzerinden takip edilebilirdi; Kur'an ve hadislerle meşrulaştırılmayan manevi uygulamalar ise bid'at olarak kınanacaktı (Sheikh, 2017, s. 19). İslâm'daki yozlaşmayı müşahade eden İbn Teymiyye, bunu temelden çözmek adına Kur'an ve

hadis kaynaklarını ön plana çıkararak bu problemin üstesinde gelmeyi planlamış görünüyor.

Vahhâbîler, Muhyiddin-i Arabî gibi birçok evliyanın muhteşem faziletlerini basite indirerek onları inkâr ve tekfir ediyorlar. Onlar, Hanbelî imamı Ahmed bin Hanbel'in, Alevilere sert bir şekilde muhalefet etmesini kendilerine istifade edilecek bir dayanak olarak kabul ederek, bazı velilerin türbelerini yıkıyor ve bu davranışlarında kendilerini haklı görüyorlar. Hâlbuki bir birim haklılık payları varsa da, bunun üzerine dokuz birim haksızlık ekliyorlar (Nursi, 2013, ss. 511-512). Said Nursi, fikri özünü İbn Teymiyye'den aldıklarını beyan eden Vehhâbîlerin, ehl-i velâyetten bazılarının türbelerini tahrip etmelerinde objektif bir tavır alarak, haklı bir nedenlerine karşı yaptıkları bu eylemlerde dokuz kez haksız olduklarını ifade ederek Vehhâbîleri eleştiriyor.

Qais Assef, 19. yüzyıl oryantalizminden miras kalan ve Vahhâbîlik ve Selefilik'in ortaya çıkışıyla daha da pekişen İbn Teymiyye'nin Sûfî karşıtı şöhretinin, onun mistik çalışmalarının gerçekliğini gölgelemeye devam ettiğini ifade etmektedir. Yapılan araştırmalar, İbn Teymiyye ve onun bağlı olduğu Hanbelî ekolünün, Müslüman tasavvufuyla yakın ilişkisini ortaya koymuştur. Kesin olan bir şey var ki, Hanbelî âliminin tasavvufu bu şekilde kınayan herhangi bir yazısı bulunmamaktadır. İbn Teymiyye'yi tasavvufun mutlak muhalifi olarak göstermek, onun analitik keskinliğini ve muhakemedeki ılımlılığını göz ardı etmek olacaktır. Ona göre hiçbir şey doğrudan reddedilmemelidir. Nitekim 'Ancak doğru olan tek şey, gerçeği doğru olarak yargılamak ve yalanları boşuna ele almaktır' demektedir. Hanbelî ulemasının somutlaştırdığı 'ortodoks' Sünnîlik ile tasavvuf arasında bir çatışma olduğu düşüncesi, aslında İbn Teymiyye'nin eserlerinin kısmî ve bağlam dışı okunmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de, tarihsel bağlamları içinde değerlendirildiğinde, onun yazıları yalnızca mistisizmin lehine bir doktrine işaret etmekle kalmamakta, aynı zamanda ondan güçlü bir şekilde etkilendiğini de göstermektedir. Ancak, İbn Teymiyye'nin tasavvufa bağlılığını destekleyen 'argümanların' göreceli bolluğu, onun tasavvufu ile olan etkileşiminin dikkatlice incelenmeden kesin bir yargıya varılmasını mümkün kılmaz. Aslında 'tasavvuf' teriminin kullanımı, bu kavrama dair anlayışımızı belirli yönlerle sınırlamaktadır. Her ne kadar bu konu ele alınmış olsa da, İbn Teymiyye'nin tasavvufa bağlılığı meselesi, İslâmologlar nezdinde ikincil bir mesele olarak görülmektedir. Dahası, konuyla ilgili herhangi bir iddiada bulunmak, 13. ve 14. yüzyıl Memlûk Şam'ında bir tasavvuf mensubunun varlığını tespit etmeyi mümkün kılacak objektif kıstasların belirlenmesini gerektirecektir (Assef, 2011, ss. 1-4). Bu nedenle, İbn Teymiyye'nin tasavvufu ile ilişkisini anlamak, yalnızca metinsel

analizle değil, aynı zamanda onun yaşadığı dönemin toplumsal, siyasi ve entelektüel bağlamını dikkate alan çok yönlü bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

İbn Teymiyye, Allah'ın bazı velilere çeşitli kerametler ihsan ettiğini kabul etmekle birlikte, bazı kimselerin bu velilerin günahkâr, hatta kâfir olmalarını caiz gördüğünü ve bunu bir mevhibe (lütuf) veya atiye (bağış) olarak değerlendirdiğini belirtir. Bu anlayışa göre, Allah dilediği kullarına bu tür kerametler verebilir ve bu durumda namaz, oruç gibi şartlar aranmaz. Ancak İbn Teymiyye, bu düşüncüyü eleştirerek, bu görüşte olanların, meydana gelen olayları yanlış yorumladıklarını ve bunları velilerin kerameti zannettiklerini söyler. Ona göre, bu tür kişilerin sergilediği olağanüstü haller, kâhinler ve sihirbazların gösterdiği şeytani hallerle benzerlik taşır. Ayrıca, bir insan ateşe girip yanmadığında bile bu durumun keramet olarak kabul edilmemesi gerektiğini savunur (Fushoosh, 2016, s. 76), Eğer bir kişi bid'at ehli ise, sergilediği bu hâlin hiçbir değeri yoktur. İbn Teymiyye, tasavvuf ehlinin hâl ve davranışlarının Kur'an, Sünnet ve Selef-i Sâlihîn'in uygulamalarına uygun olması gerektiği kanaatindedir. Ancak bazı tasavvuf erbabı, batıl inanışların girdabına kapılmış, nefis ve arzularının kölesi hâline gelmiş ve bunun sonucu olarak Allah'ın haram kıldığı ve yasakladığı eylemleri alışkanlık hâline getirmişlerdir. Ona göre, tasavvuf ehlinden ilham, hitap ve mükâşefe sahibi olan hiç kimse, Hz. Ömer'den daha faziletli olamaz. Hz. Ömer'in metodu ise Kur'an ve Sünnet'e sıkı sıkıya sarılmaktır (Yalçın, 2020, ss. 208-209). Bundan dolayı, İbn Teymiyye'ye göre gerçek keramet, ancak şeriata tam bağlılıkla anlam kazanır; aksi hâlde, olağanüstü haller ne kadar etkileyici olursa olsun, hakikatin ölçüsü olamaz.

İbn Teymiyye, İbn Arabî'nin fikirlerini, Moğol istilasından daha büyük bir İslâm tehdidi olarak tanımlamaktadır. Şöyle ki: Vahdet-i vücud taraftarlarına hem sözle hem de eylemle karşı çıkmak, dinî yükümlülüklerin en büyüğüdür, çünkü onlar; şeyhler, âlimler ve yöneticiler de dâhil olmak üzere insanların akıllarını ve inançlarını bozmuşlardır. Onların dindeki zararı, Müslümanların dünyevi işlerini bozan ama dinlerine dokunmayan birinin, örneğin insanların servetlerini alıp dinlerini yalnız bırakan Moğol haydudunun verdiği zarardan daha büyüktür (Linnoff, 2020, s. 67).

Ehl-i tasavvuf, İbn Teymiyye'ye büyük tepki göstermekteydi. Bunun temel sebebi, onun, 1165-1240 yılları arasında yaşamış olan İbn Arabî'nin bazı görüşlerini eleştirmesiydi. İbn Teymiyye'nin İbn Arabî'yi tenkit etmesi, İbn Arabî'yi sevenler tarafından hazmedilememiş; bunun sonucunda, İbn Teymiyye toptancı bir yaklaşımla tasavvuf karşıtı olarak anılmıştır. O, İbn Arabî'yi kâfir ve mühlit görenler arasında

yer almadığı gibi, onu evliyanın büyükleri arasında kabul edenler arasında da bulunmamaktadır. İbn Teymiyye, İbn Arabî'nin savunduğu "vahdet-i vücud" fikrini reddetmiş, ayrıca onun "ilham ve velilerin ilimleriyle ilgili olarak Hz. Muhammed'e vahiy getiren melek aracılığıyla kurduğu bağlantıyı" kabul etmemiştir. Ancak İbn Teymiyye, İbn Arabî'ye araştırmadan karşı çıkmamış; bilakis onun Füsûs ve Fütûhât adlı eserlerini okumuş, inceledikten sonra kendi düşüncelerini açıklamıştır. Bu bağlamda, İbn Teymiyye, İbn Arabî hakkında er-Redd'ül-Akvâm alâ mâ fî Kitâbi Fusûs'il-Hikem adlı eserini telif etmiştir (Weismann, 2001, s. 144; Yalçın, 2020, ss. 208-209). Bu çerçevede, İbn Teymiyye'nin İbn Arabî'ye yönelik eleştirileri, kör bir reddiyeden ziyade metin temelli ve fikrîsel bir değerlendirmeye dayanmakta; bu durum onun tasavvufla ilişkisini daha inceliklerle ele alınması gerektiğini göstermektedir.

İbn Teymiyye'ye göre halk, vahdet-i vücud ile ilgili ifade edilen hususları bilmediği gibi, bunu savunanlar da bu konuyu tam olarak anlamamaktadır. Ona göre, bu görüş, Cehmiyye mezhebine mensup olanlar, doğru yoldan sapmış filozoflar ve sekr ile cezbe hâline kapılmış sûfilerin söylemlerinden doğmuş olup, hulûl ve ittihat fikrine yakınlık arz etmektedir (A. Arpa, 2010, ss. 63-64; Koca vd., 1999a, s. 413). Bu bağlamda, İbn Teymiyye'nin vahdet-i vücud eleştirisi, hem aklî hem de naklî temellere dayanmakta olup, itikadî sınırların korunmasına yönelik güçlü bir uyarı niteliği taşımaktadır.

İbn Teymiyye, bu doğrultuda, Sadreddin Konevî'nin İslâm ve şeriattan uzak biri olduğunu, Tilimsânî'nin ise haramları helâl kabul ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, İbn Seb'in hakkında, Müslümanların sahiplendiği vahdet-i vücud görüşünü yalnızca Hintlilerin kabul edebileceğini ifade etmiştir. Çünkü Hintliler, ağaçlara, hayvanlara ve daha birçok varlığa tapmaktadır (Hoover, 2019b, s. 37). İbn Teymiyye, 709/1309 tarihinde Kahire'den İskenderiye'ye gitmiştir. Orada, halk arasında Seb'iyye fikrinin sahiplerinin vahdet-i vücud anlayışını yaydığını görünce, yaklaşık sekiz ay boyunca bu fikirle mücadele etmiş ve bu düşünce sahiplerinin görüşlerinden vazgeçmelerini sağlamıştır. İbn Teymiyye, vahdet-i vücud akidesine göre hareket edilmesinin yanlış olduğunu ifade etmiş; bu tür düşüncelerin Kur'an ve Sünnet'te yer olmadığını, tarikat ehlinin sonradan İslâm'a ilave ettiği unsurlar olduğunu belirtmiştir. İbn Teymiyye, yalnızca İbn Arabî'yi değil, onun yanında fikirlerine katılmadığı diğer tasavvuf ehlini de tenkit etmiştir. Örneğin, Hallâc-ı Mansûr'u (ö. 309/922), "Ene'l-Hak" demesi sebebiyle eleştirmiştir. Ona göre, bir insanın Allah'ın dostu olmasının en önemli göstergesi, iman ve takvasıdır. Bu da o kişinin, küfür ehlinin "hulûl ve ittihat" gibi ifadelerinden sakınmasıyla anlaşılır. İbn

Teymiyye, tasavvufta ifade edilen ve zaman zaman tartışmalara yol açan “zâhir-bâtın” ayrımına, şer’î kurallara ters düşmesi sebebiyle itiraz etmiştir. Ona göre, bazı kimseler tarafından gündeme getirilen ve onların taraftarları tarafından te’vil edilerek meşru görülmeye çalışılan hususlar, eğer dinin zahirine aykırıysa kabul edilemez. Bunun bir örneği, onun Ebû’l-Hasen eş-Şâzeli’ye (ö. 656/1258) yaratılmış mahlûkat üzerine yemin edilmesi konusunda muhalefet etmesidir. İbn Teymiyye, tasavvuf edebiyatında sıkça karşılaşılan ve hadis kaynaklarında yer almayan rivayetlerin, tasavvuf ehli tarafından “nakil bakımından sahih olmamalarına rağmen keşf açısından sahihtir” şeklinde değerlendirilmesini reddetmiştir. Ona göre, İslâm dininin temel kuralları arasında yer almayan, sonradan türetilmiş düşünce, anlayış ve kurallar ele alınmalı ve sorgulanmalıdır. Bu meselelerden biri de “Hâtemü’l-Evliyâ” konusudur. Kur’an ve Sünnet’te açık ve net bir şekilde yer alan “Hâtemü’l-Enbiyâ” ifadesinden ilham alan Hakîm Tirmizî (ö. 320/932), bu konuyu ilk defa gündeme getirmiştir. Ona göre, “Hâtemü’l-Evliyâ” neredeyse peygamberlerle aynı mertebeye yakındır; çünkü evliyalar, nebilerin ilminden beslenir. İbn Arabî ise bu konuda, nübüvvetin sona erdiğini, ancak velayet şeklinde devam ettiğini savunmuştur. İbn Teymiyye, “Hâtemü’l-Evliyâ” kavramının bir zandan ibaret olduğunu, bunun ilhad ehlinin bir düşüncesi olduğunu, Yahudi ve Hristiyan inançlarında da benzer görüşlerin mevcut bulunduğunu ifade etmiştir. Ona göre, bu görüş; Kur’an, Sünnet, Selefin anlayışı ve ilk dönem imamlarının görüşlerine (icma) aykırıdır. Ayrıca, tasavvuf ehlinin bahsettiği anlamda bir fenâ ve bekâ anlayışının sahabe döneminde bulunmadığını belirtmiştir. İbn Teymiyye, “Gavs” kelimesinin Allah’tan başkası için kullanılmayacağını, Müslümanların gerçek yardımcısının yalnızca Allah olduğunu ve yaratılmış varlıklardan medet ummanın geçerli olmadığını ifade etmiştir. Ona göre, eğer bir kişi, bir insanın başkalarının problemlerini çözüp dileklerini yerine getirdiğini ve bunun silsile yoluyla “Gavs”a bağlandığını iddia ediyorsa, o kişi yalancı, sapkın ve müşriktir. Böyle bir inanış, ne Hz. Peygamber ne de sahabe döneminde vardır. İbn Teymiyye, tasavvufta geçen “Kırklar” ya da “Ricâlü’l-Gayb” gibi kavramların da Asr-ı Saadet’te mevcut olmadığını, bunların Hristiyanlık, Rafizilik ve Gulat-ı Şîa yoluyla İslâm’a sokulduğunu savunmuştur. Ona göre, “Ricâlü’l-Gayb” gerçekte cinlerdir; ancak bazı kimseler, şeytanın aldatmasıyla kendilerinin “Ricâlü’l-Gayb” olduğu yanlış inancına kapılmışlardır. Son olarak, İbn Teymiyye tasavvuf ehlinin eleştiriye açık yönlerini Kur’an, Sünnet ve Selef-i Sâlihîn’in ölçülerine göre değerlendirdiğini, buralarda bulunmayan düşünce ve uygulamaları reddederek kendi mezhebinin metodu doğrultusunda hareket ettiğini belirtmiştir (Arpa, 2002, ss. 64-65; Eryiğit, 2018, s. 36; Yalçın, 2020, ss. 209-216). Bu çerçevede, İbn Teymiyye’nin tasavvufa yönelik eleştirileri, bireysel kanaatlere dayalı bir reddiyeden ziyade, Kur’an, Sünnet ve Selef-i Sâlihîn’in anlayışı

doğrultusunda şekillenen sistematik bir muhasebe niteliği taşımakta; bu yönüyle onun düşünsel mirası, tasavvufun sınırlarını belirleme çabasında önemli bir referans noktası olarak değerlendirilmektedir.

Henri Laoust, İbn Teymiyye'nin Sosyal ve Siyasal Görüşleri Üzerine Bir Deneme adlı eserinde, tasavvufun İbn Teymiyye'nin zamanında oldukça gelişmiş olduğunu belirtir. İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde, dinî ve münzevi hayatı sunan kurumlar çoğalmış; net bir şekilde tanımlamak zor olsa da, asli işlevlerinden farklı faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Bu kurumlar, başlangıçta devletin sınırlarını korumakla görevli savaştı dervişleri barındırmak amacıyla tesis edilmişken, zamanla içinde Allah'a yönelik tefekküre dayalı ibadet yapan insanların yaşadığı sığınaklara dönüşmüştür. Öte yandan, zaviyeler ağırlıklı olarak dünyanın nimetlerinden vazgeçmeye niyet etmiş fakirler ve çilekeşlerin meskeni hâline gelmiş; Fars kökenli hankâhlar ise özellikle sûfileri barındırmıştır. Bu tasavvuf kurumları, genellikle zengin kişiler, sultanlar ve emirler tarafından kurulmuştur (Laoust, 2021, s. 36). Bu durum, İbn Teymiyye'nin tasavvuf kurumlarına yönelik eleştirilerinin arka planını oluşturarak, onun dinî yapının aslına rücu etmesi gerektiği yönündeki düşüncelerini daha iyi anlamamıza imkân tanımaktadır. İbn Teymiyye'nin tasavvufla ilişkisine dair iddiaları, onun ve talebesi İbnü'l-Kayyim'in yazılarına dayanarak değerlendirilmemelidir. Bu zaviyeden bakılınca, İbn Teymiyye'nin öğrencisinin de tasavvufu asla benimsemediğini iddia etmek doğru olmaz. Onlar, tasavvufa derinden sempati duyuyorlardı; ancak o zamanın popüler uygulamalarına, felsefi mistisizmine ve mistik Sufizm'in epistemolojik temellerine şüpheyle yaklaşıyorlardı. Böylece, erken dönem mistik olmayan Sufizm olarak adlandırılan müesseseyi kurtarmaya çalışıyorlardı (Anjum, 2012a, ss. 12-13). Dolayısıyla, İbn Teymiyye ve öğrencisinin eleştirileri, tasavvufu toptan reddetmekten ziyade onu sahil temellere oturtma çabasının bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Bazı modern araştırmacılar, sûfi hırka geleneğini, tasavvufî kurumların erken İslâm'a dayandırılarak meşrulaştırılması çabasının bir parçası olarak yorumlamaktadır. Ancak bu yaklaşım, klasik sûfi kaynakların kendi anlatım dilini yansıtmaktan ziyade, dışsal ve modern bir analiz perspektifini temsil etmektedir (Goldziher & Lewis, 1981, ss. 145-146). Goldziher ve Lewis'in aktardığı "hırka" efsanesi, oryantalistlerin fikir dünyasında ürettikleri tasavvufu eleştiren ve küçümseyen bir sembol değil, aksine tasavvuf kurumunda bir ahlâk, zühd ve örneklik silsile sembolüdür.

İbn Teymiyye, kendi zamanında çeşitli sapkın tarikat ve fikirlere karşı

entelektüel bir mücadele başlattı. O, Şia'yı, Cehmiyye'yi, Mu'tezile'yi ve birçok Eş'arî ehli kelâmı reddetti. Çünkü ona göre, tarikat ehlinin çoğu ve kelâm âlimleri, eski Yunan felsefesini kendilerine rehber edinmişlerdi. İbn Teymiyye'nin bu ekollere karşı eleştirisi, boş ve anlayıştan yoksun bir eleştiri olmayıp aksine onun bu kurumları daha önceden detaylı incelemesinin bir sonucuydu. Bu sebepten eleştirileri sistematik, keskin ve geçerliydi. Onun Yunan felsefesini çürütmesi, onlara yöneltilen en tahrip edici saldırılardan biri diye tanımlanmaktadır. Diğer taraftan, onun Hristiyanlığı reddetmesi dikkat çekiciydi ve Şia'yı reddetmesi ise Şifilerin inançlarını baştan sona kadar değiştirdi (İbn Taymīyah, 2003a, s. 14). Dolayısıyla, İbn Teymiyye'nin eleştirileri yalnızca tartışma üretmeye yönelik değil, derinlemesine bilgiye dayalı, dönemin entelektüel mirasını sorgulayan ve alternatif bir İslâmî düşünce inşasına yönelen sistematik bir çabanın ürünü olarak değerlendirilmelidir.

İbn Teymiyye'nin tasavvuf ehline karşı takındığı bu tutum, dönemin tasavvuf önderlerinin tepkisine neden oldu. Şazeliyye tarikatı şeyhi İbn Atâullah el-İskenderî (ö. 708/1309) ve Dâru Saîdi's-Süadâ tarikatının reisi Kerîmüddîn el-Âmülî, İbn Teymiyye'nin kendilerini suçladığı konuları gündeme getirerek bir kamuoyu oluşturdular. Konu Emîr'e ulaştı, İbn Teymiyye hakkında dava açıldı. Mahkeme, özellikle ittihâdiyye ve tevessül konularında yazdıklarından dolayı onu sorguya çekti. İbn Teymiyye'nin mahkeme heyetine sunduğu deliller ve açıklamalar, kendisini mahkemeye verenleri zor durumda bıraktı. Yapılan yargılama sonucunda, İbn Teymiyye'nin yazılarında herhangi bir suç unsuruna rastlanmadı (Eryiğit, 2018, s. 36). Bu hadise, İbn Teymiyye'nin sadece ilmî bir muarız değil, aynı zamanda dönemin dini otoriteleriyle fikrî mücadeleye girebilecek kadar güçlü bir entelektüel figür olduğunu ve görüşlerinin yargı mercilerinde dahi savunulabilir bir tutarlılığa sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Hanbelî tasavvufu, Massignon'un, tasavvufun Kur'an kaynaklı olduğu yönündeki teorisiyle uyum içindedir. İlk dönem sûfileri gibi, sürekli Kur'an tefekkürüyle bilinen Hanbelîler için de Kur'an'ın Hanbelî doktrinindeki rolünü vurgulamaya neredeyse hiç gerek yoktur. Bu nedenle, her ne kadar Massignon, İbnü'l-Kayyim el-Cevzî ve İbn Teymiyye'yi tasavvufun iki büyük hasmı olarak zikretse de Hanbelîliğin tasavvufa karşı olduğu yönündeki teorisini kabul etmemesi anlaşılabilir bir durumdur. Öte yandan, varsayılan Hanbelî tasavvuf karşıtlığı, İslâmî tasavvufun yabancı kaynaklı olduğu teorisiyle uyum içindedir. Goldziher'in Hanbelî mezhebini tasavvufa düşman olarak görmesinin nedeni ise Hanbelî geleneğinin tasavvufu, İslâm'a gizlice sokulmuş yabancı sapkın bir bid'at olarak kabul etmesidir (Maqdisi, 1974, s. 302). Dolayısıyla, Hanbelîliğin tasavvufa yönelik tutumunu

değerlendirirken, mezhebin içsel çeşitliliğini ve erken dönem sûfi anlayışlarla olan örtüşen yönlerini göz ardı etmeksizin, genellemeci ve indirgemeci yaklaşımlardan kaçınılması gerekmektedir.

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde, Suriye'de Ahmediyye-Rufâiyye tarikatına mensup dervişler faaliyet göstermekteydi. Bu sûfiler, halkın dikkatini çekmek amacıyla boyunlarına demir halkalar takar, omuz ve bellerine zincir bağlarlardı. Bunun yanı sıra, saçları karışık ve keçeleşmiş hâlde olurdu. Yılan yer, ateş üzerinde yürümekte ustalık gösterirlerdi. Bu tarikat ve dervişleri, Memlûk idarecilerinin de dikkatini çekmişti. İbn Teymiyye, bu tarikata ve mensuplarına meydan okumuş, dervişlerin ateş üzerinde yürümeden önce iyice yıkanmalarını ve vücutlarına hiçbir şey sürmeden bunu yapmalarını istemiştir. Eğer tekrar ateşe giremezlerse, bunun bir mucize değil, şarlatanlık olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine dervişlerin şeyhi, uygulamalarının Moğolların gelişinden önceye dayandığını ve İslâmî şartlar altında gerçekleştirilmediğini ifade etmiştir. Ancak bu açıklaması, orada bulunan vali ve diğer kişiler tarafından kınanmıştır (Little, 2012, ss. 479-480). Bu olay, İbn Teymiyye'nin sahtekârlık olarak gördüğü bazı sûfi pratiklerine karşı yalnızca teorik değil, doğrudan kamusal alanda fiilî bir mücadele yürüttüğünü ve bu yolla halk nezdinde dinî otoriteyi yeniden tanımlamaya çalıştığını göstermektedir.

4.7. İbn Teymiyye'nin Hayatı: Çocukluğu, Yetişkinliği ve Karakteri

İbn Teymiyye, 22 Ocak 1263 (10 Rebûlevvel 661) Pazartesi günü Harran'da doğmuştur (Arpa, 2002, s. 22; M. Bulut, 2021, s. 533; El-Tobgui, 2020, s. 78; Ibn Taymīyah, 2003a, s. 13; Laoust, t.y.; Philips, 2015, s. 3; Taymiyyah, 2001, s. 3). Teymiyye ailesine mensuptur.[1] İbn Teymiyye'nin nesebi konusunda kesin bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bazı âlimler onun Kürt kökenli olabileceğini ifade ederken, bazıları ise babasının Arap, annesinin ise Kürt olduğunu belirtmektedir (E. Arpa, 2002, s. 22; Rowe, 2019, s. 154; Tariq, 2016, s. 2). Özellikle dedesi Mecdüddin ve amcası Fahreddin İbn Teymiyye tanınmış Hanbelî âlimleriydi. Ayrıca, İbn Teymiyye'nin babası Abdülhalîm de Hanbelî mezhebine mensup bir âlimdi. Teymiyye ailesi, Harran bölgesinde Hanbelî mezhebinin yayılmasına büyük katkı sağlamış bir aileydi. Moğollar, 656/1258 yılında Bağdat'ı ele geçirerek şehri yakıp yıkmış ve Abbâsî Halifeliği'ne son vermiştir. Bununla yetinmeyerek batıya, Suriye ve Anadolu'ya doğru akınlarını sürdürmüşlerdir. Moğolların İbn Teymiyye ailesinin yaşadığı Harran bölgesine doğru ilerlemesi üzerine, İbn Teymiyye henüz beş yaşındayken,[2] 667/1269 yılında, o dönemde Memlûklerin hâkimiyeti altında bulunan ve güvenli bir şehir olan Şam'a göç etmişlerdir (E. Arpa, 2002, s. 22; M. Bulut, 2021, s. 534; Diego Sarrió, 2010, s. 3; El-Tobgui, 2020, ss. 78-79; Eryiğit,

2018, ss. 8-9; Hoover, 2019b, s. 15; Ibn Taymīyah, 2003a, s. 3; Koca vd., 1999a, s. 391; Laoust, t.y.; Oral, 2022, s. 93; Philips, 2015). Onlar, kendileri için en değerli varlık olan ve Moğolların ele geçirmeleri hâlinde tehlikeye girebilecek bilimsel miraslarını (kitaplarını) taşıyorlardı (Fushoosh, 2016, s. 53). Bu göç, İbn Teymiyye üzerinde derin etkiler bırakmış ve onun bir İslâm âlimi olarak aldığı kararları şekillendirmiştir (Tariq, 2016, s. 2). İbn Teymiyye, ergenlik çağına gelmeden önce Kur'an'ın tamamını ezberlemiş; hadis ilimlerinin yanı sıra fıkıh, Arapça, nahiv, hüsn-ü hat ve riyaziye gibi ilimlerle de meşgul olmuştur (Philips, 2015, s. 3). İbn Teymiyye, tarih ilmiyle de meşgul olmuştur. Bu bağlamda, İslâm'ın başlangıcındaki Arapların hayat tarzlarını detaylı bir şekilde araştırmış; ayrıca eski Mısırlılar, İranlılar, Keldânîler ve Babilliler gibi milletler hakkında geniş bilgi edinmiştir. Bu özelliği, ona İslâm'a giren hurafeleri kaynaklarından tanıma ve tespit etme imkânı sağlamıştır. Bu nedenle, İbn Teymiyye İslâm'ın özüne aykırı her türlü bid'at ve aşırılıkla mücadele etmiştir (H. Aydın, 2009, s. 221). Denilebilir ki İbn Teymiyye'nin detaylı tarih bilgisi ve İslâmiyet'ten önceki millet ve kültürleri bilmesi, onun İslâm'a giren bid'atleri tespit etmesinde yardımcı olmuştur.

İbn Teymiyye, çocukluğunun ilk yıllarından itibaren, kendisine ders veren öğretmenlerini asla hayal kırıklığına uğratmadı; çünkü güçlü bir hafızaya, keskin bir zekâyâ ve derin bir anlama yeteneğine sahipti. Halepli âlimlerden biri, Şam'ı ziyaret etti. İbn Teymiyye'nin eğitim gördüğü medresenin yakınındaki bir terziye uğrayarak Ahmed İbn Teymiyye adında bir çocuktan bahsetti ve onun güçlü bir hafızaya sahip olduğunu duyduğunu söyledi. Terzi, İbn Teymiyye'nin sık sık gittiği okulun bulunduğu sokağı işaret etti. Âlim, çocuğun geçmesini beklemeye başladı. Bir süre sonra, elinde geniş bir tahta taşıyan İbn Teymiyye görüldü. Âlim, ona on iki veya on üç hadisi râvi zincirleriyle birlikte dikte etti ve bunları bir kez okumasını istedi. Ardından tahtayı alarak yazılanları tekrar etmesini söyledi. İbn Teymiyye, her şeyi akıcı bir şekilde okudu. Daha sonra, âlim ona tahtayı temizlemesini söyledi ve bir dizi daha seçilmiş hadis yazdırarak aynı şekilde tekrar etmesini istedi. Her seferinde, İbn Teymiyye yazılanları eksiksiz bir şekilde ezberden okudu. Bunun üzerine yaşlı âlim, onun hafızasının deha seviyesinde olduğunu ifade etti (Fushoosh, 2016, s. 53). Bu örnek, İbn Teymiyye'nin daha çocukluk yıllarında ilmî dehasını ve istisnai ezber yeteneğini çevresindeki âlimlere kabul ettiren bir şahsiyet olarak yetiştiğini ve bu yetkinliğin onun ileriki ilmî otoritesinin temelini oluşturduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bir gün, İbn Teymiyye halk kütüphanesine giderken, o civarda yaşayan ve onun adını duymuş bir Yahudi ile karşılaştı. Yahudi, İbn Teymiyye'ye bazı sorular

sorarak onun zihninde şüpheler uyandırmayı ve inancını sarsmayı amaçladı. Ancak İbn Teymiyye, bu sorulara hızla cevap vererek Yahudi'yi etkiledi. Yahudi, defalarca karşılaşmasına ve sürekli soru sormasına rağmen çabaları sonuç vermedi. İbn Teymiyye, sorularını cevaplamaya devam ederek imanını daha da pekiştirdi. Böylece İslâm dinine olan güveni daha da arttı. Kısa bir süre sonra, Yahudi; İslâm'a geçerek ilkelerini samimiyetle uygulamaya başlamıştır (Fushoosh, 2016, s. 53; Philips, 2015, s. 3). Bu olay, İbn Teymiyye'nin genç yaşlardan itibaren dinî inancını akli temellere dayandırma becerisiyle öne çıktığını ve farklı inanç mensuplarıyla girdiği entelektüel diyaloglarda İslâm'ı savunma yetkinliğini etkili biçimde ortaya koyduğunu göstermektedir.

İbn Teymiyye, on dokuz yaşından itibaren fetva verme yetkinliğine erişti (M. Bulut, 2021, s. 534; Hoover, 2019b, s. 15; Oral, 2022, s. 93). Zehebî, onun hakkında şunları söylemektedir: 'Gençliğinde okullara ve dersliklere gider, büyük âlimlerle tartışır, iddialarıyla onları şaşkına çevirirdi. Henüz on dokuz yaşındayken, bölgenin ileri gelen âlimlerinin kafasını karıştıran dinî konular ona getirilir; o da bu konularda hüküm verirdi. O yaşından itibaren eser derlemeye ve yazmaya başladı. Sadece onunla aynı fikirde olanlar değil, fikirlerine karşı çıkanlar bile onu övüyor; bu durum, kitaplarının şöhretinin daha da yayılmasına neden oluyordu' (Philips, 2015, ss. 3-4). Bu bilgiler, İbn Teymiyye'nin genç yaşta kazandığı ilmî otoritenin sadece kendi çevresiyle sınırlı kalmayıp, muarızları dâhil olmak üzere geniş bir ilmî camiada kabul gördüğünü ve onun entelektüel etkisinin erken dönemden itibaren şekillendiğini ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye'nin babası, 682/1283 yılında, İbn Teymiyye yirmi bir yaşındayken, vefat etmiştir. Babasının ölümünden bir yıl sonra, İbn Teymiyye, Şam Camii Kebir'inde, babasının daha önce ders verdiği Sukkeriyye Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır. İbn Teymiyye, bu genç yaşında, ünlü müderrislerle eşit bir göreve getirilmiştir (E. Arpa, 2002, s. 25; Ben Cheneb, t.y., s. 825; El-Tobgui, 2020, s. 79; Fushoosh, 2016, s. 54; Hoover, 2019b, s. 15; İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, s. 13). 683/1284 yılında Şam'da, kısa bir süre önce el-Sukriyye'nin Dârü'l-Hadîs'in başına atanan İbn Teymiyye adlı bir dâhiden bahsediliyordu. Medresenin açılışında, İbn Teymiyye'nin yaptığı konuşma, baş yargıç ve dönemin en etkili âlimlerinden bazıları da dâhil olmak üzere önemli bir dinleyici kitlesinin dikkatini çekti. Büyük Şafii hukukçusu Tâceddîn el-Fazârî (ö. 690/1291), İbn Teymiyye'nin bir konuşmasında hazır bulundu ve konferansın son derece yararlı olduğunu, dinleyiciler tarafından takdir edildiğini belirtti. Şöhreti artmaya başlayınca, genç İbn Teymiyye, Cuma namazlarından sonra Emevî

Camii'nde Kur'an tefsiri dersleri vermeye başladı. Bu, hayatının geri kalanında düzenli olarak yapacağı bir faaliyet oldu. Camide onun için özel bir bölüm hazırlandı (Mirza, 2017, s. 39). Bu gelişmeler, İbn Teymiyye'nin genç yaşta sadece ilmî yeterliliğiyle değil, hitabet gücü ve entelektüel derinliğiyle de dönemin önde gelen ilim çevrelerinde hızlı bir şekilde tanındığını ve kurumsal dinî yapılar içinde kalıcı bir yer edindiğini göstermektedir.

On yıl sonra, Şam'daki Hanbelî medresesinde ders veren hocasının ölümünün ardından, orada ders vermeye başladı. Bu sırada kendisine Şam baş kadılığı makamı teklif edildi, ancak o, bu teklifi kabul etmedi (El-Tobgui, 2020, s. 79). Bu durum, İbn Teymiyye'nin ilmî otoritesinin dönemin resmî dinî makamları tarafından da takdir edildiğini, ancak onun ilmî faaliyetlerini siyasal ya da idarî makamlardan bağımsız bir şekilde sürdürmeyi tercih ettiğini göstermektedir.

Yirmi beş yaşına geldiğinde, en az on dinî eser yazmıştı ve tartışmalardaki ateşli parlaklığıyla, diğer bilginleri kızdırma eğilimiyle tanınıyordu (Tariq, 2016, s. 3). Bu durum, İbn Teymiyye'nin genç yaşta hem üretken bir müellif hem de keskin zekâsı ve polemikçi üslubuyla dikkat çeken etkili bir ilmî figür olarak öne çıktığını ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye hiç evlenmedi. İslâm hukuku ve Hanbelî mezhebi evliliği emreder, ancak biyografi yazarları, İbn Teymiyye'nin bu durumunu ne eleştirir ne de açıklar. Bekârlık, Orta Çağ İslâm'ında duyulmamış bir şey değildi ve İbn Teymiyye, ilmi mesleği uğruna evliliği feda etmiş olabilir. Yine de İbn Teymiyye, arkadaş ve dostlardan mahrum kalmadı. Annesi ve kardeşleri, Şerefüddin ve Zeynüddin'e yakındı. Kardeşleri de onun yakın öğrenci ve âlim çevresinin bir parçasıydı. Bu grup hiçbir zaman çok büyük olmadı — belki on kadar — ve üye sayısı hep değişiyordu. Ez-Zehebî, İbn Teymiyye'nin zor katlanılır uygulamalarına ve tuhaf görüşlerine sabrını kaybedene kadar dayandı. Sufi İmadeddin el-Vasitî, 1311'deki ölümüne kadar bu grup içinde manevi bir rehber olarak görev yaptı. İbn Teymiyye'nin en önde gelen takipçisi olan İbn Kayyim el-Cevziyye, 1313'ten itibaren gruba katıldı. Genel olarak, grubun üyeleri, İbn Teymiyye'nin entelektüel bakış açısını paylaştı. Ahlâksızlık ve dinî bid'atlere karşı kamuoyundaki aktivizmine katıldılar. İbn Teymiyye, muhtemelen 29 yaşlarında iken 1292 yılında hac farızasını yerine getirmek için Mekke'ye gitmiştir. Onun hacda yapılacak ibadetler hakkındaki incelemesi de bu zaman dilimine aittir (Hoover, 2019b, ss. 16-17). İbn Teymiyye'nin evlilikten uzak durmayı tercih etmesi, onun tüm hayatını ilmî faaliyetlere ve dinî mücadeleye adanmış olduğunu gösterirken; etrafında oluşturduğu küçük fakat etkili ilim ve fikir çevresi,

entelektüel mirasının şekillenmesinde ve yayılmasında önemli bir rol oynamıştır.

İbn Teymiyye'nin, gayri İslâmî her türlü hareket ve davranışa karşı tavrı netti; bunları asla kabul etmezdi. 704/1304 yılında, bazı insanların nehrin kıyısında bulunan bir taşı kutsal sayıp, bu taşı ziyaret ederek ona adakta bulduklarını haber alır almaz, hemen arkadaşlarını ve birkaç taş ustasını yanına almış; bu taşı kırdırarak yok etmiştir (El-Tobgui, 2020, s. 82; Eryiğit, 2018, s. 14; Hoover, 2019b, ss. 30-31). Bu örnek, İbn Teymiyye'nin dindeki bid'atlarla ve hurafelerle sadece düşünsel değil, fiilî müdahalelerle de mücadele ettiğini ve toplumu tevhid inancı etrafında yeniden şekillendirme çabasını kararlılıkla sürdürdüğünü göstermektedir.

İbn Teymiyye, ölene kadar bekâr kalmıştır. O, yiyecek, giyecek ve cinsel istekler gibi tutkularından arınmıştı. Onun yegâne gayesi, ilmi yaymak ve ona uygun ameli teşvik etmek, ancak başka hiçbir şeyle ilgilenmemek olmuştur. Yaşam tarzı çok sade olduğu için masraflarını küçük kardeşi karşılıyordu. Kendisi bunun yerine, başkalarının dertleriyle ilgilenip onlara çare arıyordu (Islahi, 1988, s. 59). Bu yaşam tarzı, İbn Teymiyye'nin zahidane bir hayat sürerek dünyevî arzulardan uzak durduğunu ve tüm enerjisini ilmî faaliyetler ile toplumsal sorumluluk bilinci çerçevesinde dinî rehberliğe adadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Harran'da doğup Şam'da eğitim ve öğretim hayatını sürdüren İbn Teymiyye, çocukluğunda parlak zekâsı, güçlü ve süratli intikali ile çabuk kavrama yeteneğini sergilemekteydi (Hoover, 2019b, s. 15; Koca vd., 1999a, s. 391; Laoust, t.y.; Yalçın, 2020, s. 128). Çok canlı bir ruha ve kültürlü bir zihne sahipti (Gaufrey-Demombynes, 1941, s. 37). Ayrıca hızlı ve güçlü bir anlama ve ezber kabiliyetine de sahipti (Oral, 2022, ss. 93-94). Araştırdığı bir meseleyi detaylı bir şekilde öğrenirdi. Güçlü bir hafızaya sahip olmanın yanı sıra, hazır cevap oluşuyla da tanınırdı. Yüksek bir açıklama gücüne sahipti. Çağdaşları, onun keskin sözlü olduğu hususunda aynı fikirdeydiler (H. Aydın, 2009, s. 221; Fushoosh, 2016, s. 53). Onun kişiliği ile ilgili olarak şunlar söylenebilir: İbn Teymiyye, karşılaştığı tüm insanlar üzerinde büyük ve uzun süreli bir etki bırakırdı (Antrim, 2018, ss. 91-92; M. Bulut, 2021, s. 534; Yalçın, 2020, s. 128). İbn Teymiyye, hevesli bir okuyucu, ısrarlı bir bilgi arayıcısı ve dinî konularda ayrıntılara karşı bitmek bilmeyen susuzluk hisseden biriydi. Hayatı boyunca okuma, öğrenme, öğretme, yazma, vaaz etme, hukuki görüş bildirme veya İslâm teolojisi ve hukukunu açıklamamanın dışında bir şeyle meşgul olduğu görülmedi. Kendisini finanse etmeyi üstlenen kardeşi, onu geçim için gerekli olan dünyevi kazanç arayışından kurtardı. Tüm zamanını dinî ilimlerin araştırılması, yayılması ve İslâm'ın savunulmasına adadı. Sıklıkla doğaçlama yazar, öğretir veya dikte ederdi.

Örneğin, Kur'an'ın İhlâs suresinin tefsiri için bir ciltlik bir kitap dikte etti (Fushoosh, 2016, ss. 55-56). Tüm bu nitelikler, İbn Teymiyye'nin erken yaşlardan itibaren ilmî kabiliyeti, entelektüel disiplini ve dinî adanmışlığıyla öne çıkan, hayatını bütünüyle ilme ve İslâm'ın savunusuna vakfetmiş istisnai bir âlim portresi çizdiğini göstermektedir.

İbn Teymiyye, keskin zekâsıyla Kur'an'ın en karmaşık manalarını kolaylıkla deşifre etmiştir. Derslerinde bilinçli olarak sorunlu alanları seçer, belirsizlikleri giderir ve Kur'an'dan benzeri görülmemiş anlamlar çıkarırdı. Ayrıca inanılmaz sayıda hadisi senetleriyle birlikte ezberlemiş ve İslâm mezheplerini, aralarındaki ihtilafları, Sahabe ve Tabiin'in hükümlerini anlamada üstün bir seviyeye ulaşmıştır. Bir noktayı ispatlamak için gerektiğinde Sahabe ve Tabiin'in görüşlerini hatırlayabilmesi, onu dinleyenleri veya eserlerini okuyanları şaşkına çevirirdi. Bir kitabı bir kez okuması, ister kelime ister anlam olarak alıntı yapmak istediğinde onu hatırlaması için yeterliydi. Uzak bölgelerden insanlar ona araştırma gerektiren sorularla gelirlerdi. O da oturur ve sorularına cevap olarak broşürler ve kitapçıkları taslak olarak hazırlardı. Sorulara tam cevaplar verirdi ve cevabının başka şüphelere yol açacağını hissederse, bununla ilgili birçok konuyu açıklığa kavuştururdu; böylece yanlış anlamaları giderir ve karmaşık kavram ve konuları netleştirirdi (Philips, 2015, s. 4). Yukarıda sayılan istisnai özellikler İbn Teymiyye'nin ilmî noktada etkinliğini ve sorulan zor soruları cevaplamada hazır bulunuşluk ve pratik zekâsının gücünü göstermektedir.

Şam halkı, İbn Teymiyye'nin zekâsına ve çabuk kavrayışına hayrandı (İbn Taymiyyah, 2007, s. 319; Philips, 2015, ss. 3-4). İbn Teymiyye, olağanüstü bir hafızaya sahipti ve okuduğu halde hafızasına yerleştirmede çok az şey olurdu. Genellikle çeşitli ilim dallarında çok sayıda eseri ezberlerdi. Öğrencisi Ömer b. Ali el-Bazzar da bunun şahidiydi (ö. 749/1348). İbn Teymiyye'nin bilmediği bir kitap bulmak nadir bir durumdu. Keskin ve sistematik hafızası, ansiklopedik boyutlarda bilgi edinmesini sağlamıştı. Muhammed b. Ali el-Zamalkanî de bunu belirtmiştir (727/1327). İbn Teymiyye, geleneksel disiplinlerden birinde bir soruya cevap verdiğinde, dinleyicinin cevabının derinliği ve kapsamlı doğası nedeniyle onun başka hiçbir disiplini bilmediği düşüncesine kapılmasını sağlardı. İbn Teymiyye'nin eserlerinin yüzeysel bir şekilde okunması bile, onun yalnızca çeşitli İslâmî ve geleneksel ilimler değil, diğer disiplinler hakkında da kapsamlı bilgiye ve keskin bir anlayışa sahip olduğunun anlaşılmasına yetecektir. Çünkü onun disiplinlere dayalı titizliği ve ayrıntılara gösterdiği önem, oldukça dikkat çekicidir. Önde gelen bir âlim, kendisi hakkında sorulan soruya şu şekilde cevap vermiştir: 'Bir adam gördüm,

sanki bütün ilimler gözlerinin önüne serilmiş gibiydi ve o da istediğini alıyordu (İbn Taymiyyah, 2007, ss. 319-320). Bu konuda Muhammed Ebu Zehra şöyle demektedir: 'İbn Teymiyye, herhangi bir konu hakkında konuşurken veya yazarken, dinleyicilere tüm metinle ilgili rasyonel kanıtların gözlerinin önünde olduğu ve dilinde zahmetsizce yuvarlandığı izlenimini verirdi. Bu, onun ortaya koyduğu sonuçlarının çok özgün ve yetkili olmasını sağladı ve rakiplerini şaşkına çevirip sustururdu. Onun yazı tarzını okuyan herkes, hiçbir şeyi görmezden gelmediğini ve neredeyse en küçük bir ayrıntıyı bile ekleyerek her şeyi ele aldığını düşünürdü (Ebu Zehra, 1988, s. 84; Fushoosh, 2016, s. 59). Bu nitelikler, İbn Teymiyye'yi yalnızca döneminin önde gelen bir âlimi değil, aynı zamanda disiplinler arası derinliği, entelektüel titizliği ve olağanüstü hafızasıyla İslâm düşünce tarihinde müstesna bir konuma yerleştirmiştir.

Bazı âlimler, İbn Teymiyye'nin entelektüel muhaliflerinin bile ona hayranlık duyduğunu belirtmektedir. Takiyüddin es-Sübkî, İbn Teymiyye'nin geniş bilgi birikimine, olağanüstü zekâsına, dindarlığına ve hakikatin savunuculuğuna hayran kaldığını belirtir (Bazzano, 2015b, s. 105; Little, 1975, s. 100). Hattox'a göre, İbn Teymiyye çok yönlü bir dehaydı (İbn Taymîyya, 1985, ss. 8-10). İbn Teymiyye, gençliğinde uyanık zihni, hızlı algısı ve keskin hafızasıyla dikkat çekiyor; büyük ezberleme yeteneği ve zekâsıyla öğretmenlerini şaşırtıyordu (İbn Taymîyah vd., 2009, s. 2; İbn Taymiyyah, 1987, s. 10). Zehebî, İbn Teymiyye'nin tartışmalar sırasında rakiplerine karşı öfke ve düşmanlık gösterdiğini belirtir. Düşmanlarına daha nazik davransa, onlarla barış yapabileceğini ve önemli kişilerin onun öğretmenliğine başvurabileceğini ifade eder (Bazzano, 2015b, s. 101; Little, 1975, ss. 65-70). İbn Teymiyye'nin ilmî kudreti ve entelektüel derinliği, yalnızca taraftarlarının değil, muhaliflerinin dahi takdirini kazanmış; buna karşın tartışmacı üslubu ve sert tenkitleri, onun ilmî nüfuzunun daha geniş çevrelerde kurumsallaşmasını sınırlayan bir etken olarak kalmıştır.

İbn Teymiyye, yakın aile üyeleriyle sürekli bağlantı hâlinde kaldı ve babası vefat edene kadar, akıl hocası ve öğretmeni olmaya devam etti. Dindarlığıyla bilinen annesine karşı nazikti ve babasının ölümünden sonra annesi uzun bir hayat yaşadı; 716/1316'da vefat etti. İbn Teymiyye'nin annesine olan sevgisi, Mısır'dayken ona yazdığı birkaç sevgi dolu mektupla kanıtlanmıştır. Oğlunun üzerindeki etkisi, uzun hayatı boyunca devam etmiştir (İbn Taymîyah vd., 2009, s. 3). Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin ailesiyle, özellikle de annesiyle kurduğu güçlü duygusal ve ahlâkî bağlar, onun entelektüel kimliğinin yanı sıra bireysel ve toplumsal sorumluluk bilinciyle şekillenen çok katmanlı bir şahsiyet profili sunduğunu ortaya koymaktadır.

Âlimler, dindarlar, askerler, emirler, tüccarlar ve otorite sahipleri; İbn Teymiyye'yi severlerdi. Sıradan insanlar da onu severdi çünkü o, ifadeleri ve yazılarıyla onları sürekli savunurdu. Cesareti ise menkıbelerle anlatılacak kadar ün kazanmıştı. İbn Teymiyye, tartışırken çoğu zaman kibarlığa dikkat etmezdi. O, fakirdi ve parası yoktu. Kıyafetleri; geniş bir cübbe, uzun bir ceket, 30 dirhem değerinde bir sarık ve ucuz ayakkabılardan ibaretti (Hoover, 2019b, s. 16).

İbn Teymiyye, çocukluğundan beri bu dünyayla ilgilenmeyen bir tabiata sahipti. Moğollara karşı Müslüman ordusunu seferber etmek için Mısır'a gittiğinde, yönetim tarafından kendisine günlük harçlık ve hediyeler teklif edildi. Kısıtlı imkânlarıyla yetinen İbn Teymiyye, bu teklifi gönüllü olarak reddetti. Zira sade bir hayat sürüyor, mütevazı bir şekilde yiyor, mütevazı bir şekilde giyiniyor ve daha fazlasını arzulamıyordu (Fushoosh, 2016, s. 58). Bu tutumu, İbn Teymiyye'nin zühd anlayışını yalnızca teorik değil, pratik bir yaşam ilkesi olarak benimsediğini göstermektedir.

İbn Kayyim el-Cevziyye, bir gün hocası İbn Teymiyye'ye şiddetle zarar veren ve ona açıkça düşmanlık yapan birinin ölüm haberini getirdi. İbn Teymiyye, onu azarladı, kaşlarını çattı ve hemen ölenin ailesine giderek onları teselli etti. Ölenin çocuklarına kendisini babaları olarak görmelerini söyledi ve ihtiyaç duyduklarında yardım istemekten asla çekinmemelerini istedi (Fushoosh, 2016, s. 59). Bu olay, İbn Teymiyye'nin şahsında, düşmanlarına karşı dahi adalet ve merhameti önceleyen yüksek ahlâkî duruşunu açıkça ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye, şefkatli ve insani duygulara sahip bir insandı. Yardıma ihtiyacı olan herkese nazikçe karşılık verir, onlara elindeki her şeyi vermekten çekinmezdi. Muhtaçları ve güçsüzleri ziyaret eder, ihtiyaçlarını sorar ve acılarını hafifletmek için elinden gelenin en iyisini yapardı. Eğer verecek hiçbir şeyi yoksa kıyafetlerinden bazılarını çıkarıp verirdi. Dahası, yoksullara yardım etmek için elindeki yiyeceklerden de kısıntı yapardı. Bir görgü tanığının el-Bazzar'a söylediğine göre, İbn Teymiyye, kendisinden istenen hiçbir şeyi, hatta orijinal kitaplarını bile vermeyi asla reddetmezdi. Aksine, isteyene ne varsa onu kendisinin almasını söylerdi. İbn Teymiyye, giyim, yeme, içme gibi kişisel işlerinden başlayarak, insanlarla kaynaştığı kamusal hayata kadar peygamberlik modeline göre yaşamak için tüm çabasını gösterdi. İnziva hayatı ile sosyal hayatı birleştirmişti. Çoğunlukla, halkı dinlediği ve fetva verdiği camide görülürdü. Ayrıca hastaları ziyaret eder, cenaze törenlerine katılır, etrafta dolaşır, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklardı. Zamanının çoğunu Nafile namazlar kılarak geçirirdi (Fushoosh, 2016, ss. 60-64;

Islahi, 1988, s. 59). Bu nitelikler, İbn Teymiyye'nin sadece ilmiyle değil, aynı zamanda örnek yaşam tarzıyla da dönemin toplumsal ve ahlâkî yapısına yön veren çok yönlü bir âlim olduğunu göstermektedir.

Ez-Zehebî, onun fiziksel görünüşüyle ilgili şunları söylemektedir: 'İbn Teymiyye, beyaz tenli, siyah saçlı ve içinde birkaç beyaz tel bulunan siyah sakallıydı. Saçları kulak memelerine kadar uzanıyordu ve gözleri, anlamlı bir şekilde konuşan diller gibiydi. Geniş omuzları, yüksek ve net bir sesi ve hızlı okuması vardı. Çabuk öfkelenirdi, ancak sabırla ve tahammülle bunun üstesinden gelirdi' (Fushoosh, 2016, s. 58; İbn Taymīyah, 2003a, s. 20). Bu tasvir, İbn Teymiyye'nin sadece ilmiyle değil, aynı zamanda dış görünüşü ve mizacıyla da çevresinde derin bir etki bırakan güçlü bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye, dillere destan cesarete sahip bir adamdı. Üzerinde müzakere edilen konular, yaygın inanışa aykırı olsa bile, vahiy ve Peygamber'in sahabelerinin mirasına dayanarak görüşler oluştururdu. Araştırma özgürlüğü adına kendisine sürekli soru sorulmasından rahatsız olmazdı. Zamanın mezhep âlimleri ve yöneticilerinin tepkisini ve öfkesini hiçe sayarak, vicdanlı araştırmaları sonucunda vardığı görüşleri savundu. Cesaretinin bir diğer göstergesi ise Moğollar ve sapkın Nusayrilerle yapılan savaşlarda oynadığı eşsiz roldü. Görgü tanıklarının aktardığına göre, bu savaşlarda ön saflarda yer alır, savaşçıları vaazlarla cesaretlendirir ve onlara sınırlarını savunanlara Allah tarafından verilen ödülü müjdelirdi. Üstelik anlattıklarını bizzat kendisi de uygulardı. Muharebe meydanında savaşçılara ve askerlere moral verici bir rol üstlenirdi. Atına bindiğinde, İslâm'ın en güçlü şövalyesi ve savaşçısı gibi görünür ve "Allahu Ekber!" diye haykırırdı (Fushoosh, 2016, s. 60). Bu örnekler, İbn Teymiyye'nin ilmi cesaretinin yanı sıra, fiilî mücadelelerde de ön safta yer alan kararlı ve mücadeleci bir lider görüntüsü sergilediğini göstermektedir.

Ez-Zehebî, İbn Teymiyye hakkında karmaşık bir tablo sunar. Bir yandan, onu popüler, cesur, dinî uygulamalara bağlı ve giyiminde mütevazı biri olarak tanımlar; öte yandan, İbn Teymiyye'yi zaman zaman sinirli, kavgacı ve sert biri olarak da tarif eder. İbn Abdulhadi gibi övgü dolu biyografi yazarları ise İbn Teymiyye'nin yiğit ve dindar yönünü vurgular; onu, Hanbelî mezhebinin ılımlı züht ve dindarlık anlayışına sadık biri olarak tasvir ederler. Yoksulluğunu göstermek isteyen aşırı Sûfiler gibi paçavralar giymezdi; ancak dikkati üzerine çekecek lüks kıyafetler de tercih etmezdi. Cömert bir insandı. Ne yiyeceklerle ne de parayla fazla ilgilenirdi. Kendini, ibadetlerini yerine getirmeye ve Allah'a yakarıya adanmıştı. Diğer çağdaş biyografi yazarları ise onun bu yönlerini ya kahramanca bir ışıktaki tasvir eder ya da göz ardı ederler. İbn

Teymiyye'nin öne çıkan özelliklerinden biri de mesleğindeki samimiyetiydi. Bu, hayatı boyunca peygamberin uygulamalarını yeniden hayata döndürmek için çaba sarf etmiş olmasından, bu uğurda tutuklanmalara ve gözaltında tutulmalara katlanmasından ve hiçbir dünyevî kazanç – para veya makam – elde etmemiş olmasından anlaşılır. Aksine, hiçbir zaman makam talep etmemiş; yalnızca gerçek İslâmî bilgi ve uygulamaları yaymak için yaşamayı tercih etmiştir. Hiçbir koruma veya korku gözetmeden, hakikat olduğuna inandığı şeyi cesurca dile getirmiştir. Bu, onun Allah'a hizmet uğruna hayatını, itibarını ve şöhretini tehlikeye atmaya ne denli istekli olduğunun bir göstergesi olmuştur (Hoover, 2019b, s. 16). Tüm bu anlatılar, İbn Teymiyye'nin hem ilmi hem de ahlâkî duruşuyla, dönemin çalkantılı dinî ve toplumsal ortamında samimiyet, cesaret ve adanmışlık ekseninde şekillenen çok boyutlu bir âlim görüntüsü ortaya koyduğunu göstermektedir. İbn Teymiyye, döneminin toplumsal ve siyasal gerçeklerine hâkim, mükemmel bir kamusal entelektüeldi. Gerçekten de, yaşadığı dönemin siyasal çalkantıları, onun kişisel ve mesleki hayatındaki iniş çıkışlarla büyük ölçüde benzeşiyordu. Görüşlerini savunma ve ilan etme konusundaki cesareti, kişisel dürüstlüğü ve tartışmasız ahlâkî bütünlüğüyle birleşince, hem sıradan halk arasında hem de siyasal ve entelektüel elitler nezdinde ona birçok hayran kazandırdı. Ancak, bazı görüşlerinin kendine özgü olması ve tartışmacı mizacı, küçümseyici ve sert üslubu ile öfkeye olan eğilimi, ona çok sayıda güçlü rakip de kazandırdı (El-Tobgui, 2020, s. 81). Bu yönleriyle İbn Teymiyye, hem büyük bir hayranlık hem de ciddi bir muhalefet uyandıran, dönemin sosyal ve siyasal yapısını derinden etkileyen karizmatik ve tartışmalı bir figür olarak öne çıkmıştır.

İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Teymiyye'nin karakteri hakkında şöyle der: “Allah bilir ki, hayatım boyunca İbn Teymiyye'den daha güzel bir hayat süren kimseyi görmedim. Zorluklara, tehditlere, rahatından mahrum edilmesine ve her şeyin tamamen aleyhine olmasına rağmen, hapis ve baskılara aldırmadan son derece sade bir hayat yaşadı. O, tanıdığım en cömert, en güçlü kalpli ve en neşeli ruha sahip insandı. Bizler korkunun kuşatması altına girdiğimizde, düşüncelerimiz bulanır, dünya bize dar gelirdi. Ancak hemen onun yanına giderdik. Onun yüzünü görür, sesini işitir işitmez içimizdeki tüm korku ve endişe kaybolur; yerini rahatlama, kudret, güven ve huzur alırdı.” (Oral, 2022, ss. 94-95; H. Şahin, 2013, s. 630).

Küçük yaşta doğduğu memleketi Harran'dan, ailesiyle birlikte büyük zorluklarla ayrılmak zorunda kalması; ailenin en büyük erkek çocuğu olmasının omuzlarına yüklediği sorumluluk duygusu; hiç evlenmemesi; yirmili yaşlarda müderrisliğe başlaması ve fitraten sert bir mizaca sahip olması, İbn Teymiyye'yi

mücadeleci bir insan yapmıştır. Bu sert ve mücadeleci yapısı, üslubuna da yansımış; zaman zaman tartıştığı kişilerin anlama zayıflığına tahammül edemeyerek onlara sert tepki göstermiştir. Doğal olarak, bu durum onun birçok düşman kazanmasına yol açmıştır. Mizacındaki sertlik ve dilindeki keskinlik, karşısındakilerin yanıltıcı veya yanlış bilgiler dile getirmesi karşısında daha da belirginleşmiş; İbn Teymiyye'nin onları cehalet ve anlayışsızlıkla itham etmesine sebep olmuştur. Son kez tutuklanmasının asıl nedeni de onun bu sert çıkışları olmuştur. Eleştirilen en belirgin yönü de bu tavrıdır (Yalçın, 2020, s. 145). İbn Teymiyye, dünyevi arzularından uzaktı; yalnızca ilim öğrenmekten, onu yaymaktan ve onunla amel etmekten zevk alıyordu (Philips, 2015, s. 5). Tüm bu unsurlar, İbn Teymiyye'nin hem kişisel hem de entelektüel hayatında, zorluklara karşı direnişten beslenen, hakikati savunma uğruna bedel ödemekten çekinmeyen, ilkeli ve kararlı bir âlim portresi çizdiğini göstermektedir.

İbn Teymiyye, geleneksel İslâm âlimi formundan çok daha farklı bir duruş sergilemektedir. Kararlılığının bir göstergesi olarak, doğru bildiği ve inandığı hususların uygulanmasında asla tereddüt göstermemiştir. Gördüğü yanlışları düzeltmek için ya tek başına ya da beraberindekilerle harekete geçmiş, gücü nispetinde yanlışa müdahale etmiştir. Onun bu davranış ve tavırları, inancından ve sahip olduğu hamiyetten kaynaklanıyordu. Bu noktada, hiddetli ve sert mizacının etkisi de büyüktü. Moğol işgali sırasında Şam'da yönetim boşluğu oluştuğunda, yanında bulunan talebeleriyle birlikte şehrin asayişini sağlamak için teftişlerde bulunur, kusurlulara had cezası uygulattırdı (Eryiğit, 2018, s. 14). İbn Teymiyye, kendi döneminde tartışmalı bir figür olduğu gibi, günümüze kadar da öyle kalmıştır. Bir yandan, hem dostları hem de düşmanları tarafından olağanüstü dürüstlüğü ve ahlâkî karakteri evrensel olarak takdir edilmiştir. Diğer yandan, çeşitli dinî ve entelektüel disiplinlerdeki neredeyse eşsiz ustalığı ve İslâm'ın öğretilerine ve uygulamalarına titizlikle bağlılığıyla tanınmıştır (El-Tobgui, 2020, ss. 93-94). Bu özellikleriyle İbn Teymiyye, sadece kendi döneminin değil, sonraki yüzyılların da dikkatini çeken; kararlılığı, ahlâkî bütünlüğü ve dinî hassasiyetiyle hem hayranlık uyandıran hem de tartışmaların odağında kalan istisnai bir ilim ve mücadele adamı olarak tarihe geçmiştir.

İbn Teymiyye, gençlik döneminde değil, olgunluk döneminde içtimai hayata dâhil olmuştur. Belki de bu nedenle, gelecek kuşaklara aktardığı hırçın ve tartışmacı tutumu zamanla şekillenmiştir. Otuzlu yaşlarına kadar oldukça sakin bir ilmî hayatı sürmüştür. Henri Laoust, onun tutum ve davranışlarında meydana gelen bu değişiklikleri iki ihtimale bağlamaktadır. Bunlardan ilki, Müslüman bir âlimin ilmî

olgunluğa erişmesi için uzun bir eğitim sürecinden geçmesi gerektiğidir. İkinci ihtimal ise, İbn Teymiyye'nin yönetim kademeleriyle çatışmalarının ve ihtilaflarının genellikle 1299 yılına denk gelmesidir. Nitekim bu tarihten önce ülkede siyasî karışıklıklar, iç ve dış tehditler söz konusuydu. Bu iki etkenin, büyük olasılıkla, onun siyasî sadakatini göstermesi ve çekimser bir tutum sergilemesi üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Ancak barışın ve daha az tehdidin olduğu dönemlerde, mücadeleci bir tavır takınıp harekete geçtiği görülmektedir (Laoust, 2021, s. 143). Dolayısıyla, İbn Teymiyye'nin ilmî ve toplumsal duruşu, hem kişisel olgunlaşma süreciyle hem de dönemin siyasî atmosferiyle şekillenmiş, bu da onun zamanla daha müdahil ve mücadeleci bir figüre dönüşmesine zemin hazırlamıştır.

[1] Enver Arpa, İbn Teymiyye'nin ailesinin "Teymiyye" ailesi olarak tanındığını ifade ederken bununla ilgili gerekçeyi şöyle ifade etmiştir: "Birtakım tarihçilere göre, İbn Teymiyye'nin dedesi Muhammed b. el Hıdır, hacca gidişi esnasında Teymiyye adlı bir kız çocuğuna rastlar. Hac dönüşü bir kızı olunca ona Teymiyye adını verir; böylece aile bu isimle anılır. Diğer tarihçilere göre ise Muhammed'in annesinin ismi Teymiyye'dir ki bu isim aileye nispet edilmiştir.

[2] İbn Kesir, El Bidaye ve'n Nihaye adlı eserinde İbn Teymiyye'nin ailesi ile Şam'a göç ettikleri zaman 6 yaşında olduğunu belirtmektedir. Bu fikre, The History of Islamic Political Thought: from the Prophet to the present adlı eserinde Antony Black katılmaktadır. Ancak Enver Arpa ve birkaç yazar Teymiyye ailesi Şam'a göç etmeden önce, İbn Teymiyye'nin ilk yedi yılını Harran'da geçirdiğini ifade etmektedir.

4.7.1. Şam müderrisliği

İbn Teymiyye, ailesiyle birlikte Harran'dan Şam'a göç ettikten sonra birçok âlimden ders aldı. Hafızası o kadar kuvvetliydi ki, bir şeyi hızlıca okusa bile unutmazdı. Ayrıca, Kur'an ayetlerine atıfta bulunma ve bunları kendi fikirlerini kanıtlamak için kullanma konusunda büyük bir yeteneğe sahipti (İbn Taymiyyah, 1987, s. 13). On dokuz yaşındayken ilk fetvasını verdi. Babasının vefatından sonra ise yirmi iki yaşında Sukkeriye Darü'l Hadisinde hadis dersleri vermeye başladı (Black, 2011, s. 154; Eryiğit, 2018, s. 9; İbn Taymiyyah, 2003a, s. 13; Oral, 2022, s. 94). Aynı zamanda, babasının vefatından önce ders verdiği Merkez Camisi'nde (Emevî Camisi) tefsir dersleri vermeye devam etmiştir. Böylece, Şam vilayetinin ileri gelen âlim ve ilim ehline ve halkına hitap etme imkânı elde eden İbn Teymiyye,

kuvvetli hafızası, ilmî derinliği ve konuşmasındaki fesahati ile toplulukları etkilemiştir. 695/1296'da Şam'daki ileri gelen Hanbelî âlimi Zeynüddîn İbnü'l-Müneccâ vefat edince, İbn Teymiyye, ondan boşalan Hanbeliye Medresesi baş müderrislik görevine getirilmiştir. Kısa sürede ilmî kariyerinde yüksek mertebelere ulaşan İbn Teymiyye'nin âlimler ve halk nezdindeki itibarı artmıştır. İbn Teymiyye'nin bazı dinî konularda ortaya koyduğu fikirlerine, hem ilim erbabından hem de halktan taraftarlar olmuştur. Böylece İbn Teymiyye, Hanbelî ekolü içinde önemli bir konuma gelmiş; hatta bu mezhebin temsilcisi ve önde gelen savunucusu olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Düşüncelerini ortaya koyarken, İbn Teymiyye, dinin aslına uygun yaşanması adına Kur'an ve Sünnet'in merkeze alınması gerektiğini, te'vilden kaçınılması gerektiğini ve selef dönemindeki uygulamaların benimsenmesi gerektiğini ifade etmiştir. İbn Teymiyye, o zamandaki mevcut haliyle İslâmî ilimlerin asıl hususiyetlerini kaybettiği kanaatine varmış ve bunun tek çözümünün selef dönemine dönmek olduğunu belirtmiştir. Kendisinin ortaya koyduğu bu uygulamaya karşı çıkan veya uymayan sistem ve düşüncelere karşı yüksek seviyede eleştirilerde bulunarak onlarla mücadele etmiştir (Eryiğit, 2018, s. 10). İbn Teymiyye, çeşitli alanlarda özgün düşünceler geliştirmiş olsa da, İslâm düşünce tarihinde daha çok eleştirel yaklaşımıyla öne çıkmıştır (Akkoyunlu, 2017a, s. 1). Bu yönleriyle İbn Teymiyye, yalnızca Hanbelî geleneğin güçlü bir temsilcisi değil, aynı zamanda İslâm düşüncesinde selefî çizgiyi yeniden inşa etmeye çalışan, eleştirel ve dönüştürücü bir figür olarak öne çıkmıştır.

İbn Teymiyye, müderris olduktan sonra çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Bu talebelerinden bazılarının adları aşağıda sıralanmıştır:

- Şemsüddîn bin Kudâme İbn Abdü'l-Hâdî (ö.744/1343).
- Hafız Zehebî (ö. 748/1347)
- Zeynüddîn Ebû Hafs Ömer bin Alî el-Bezzâr (ö. 749/1348).
- İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350).
- İbn Kesîr (ö. 774/1373).
- İbn Recep el-Hanbelî (ö. 795/1393).
- Şerefüddîn Ebü'l-Abbâs İbn Kâdî el-Cebel (ö. 771/1370).
- Necmüddîn et-Tûfî es-Sarsarî (ö. 716/1316).
- Zeynüddîn Ömer bin Muzaffer İbn'ül-Verdî (ö. 749/1348).
- Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed bin Müflih (ö. 763/1362).
- Şerefüddîn Ebû Abdillâh Muhammed bin Müneccâ (ö. 724/1324)

(Yalçın, 2020, ss. 147-148).

4.7.2. Hapis hayatı

İbn Teymiyye, hayatı boyunca defalarca hapis cezasına maruz kalmıştır. Hapse atılmasının farklı sebepleri vardır. Talebesi İbn Kesîr, bu sebeplerden birinin, diğer âlimlerin İbn Teymiyye'nin Memlûk Sultanı tarafından takdir edilerek saraya kabul edilmesi ve halkın ona gösterdiği teveccühü kıskanmaları olduğunu ifade etmektedir (Islahi, 1988, s. 29). Burada, ilmî kıskançlıktan dolayı İbn Teymiyye'nin şikâyete maruz kaldığı görülmektedir.

İbn Teymiyye'nin ilk kez kısa süreli hapse atılması, 1293 yılının başlarında olmuştur. Bu olayın temel sebebi, İbn Teymiyye'nin Şam'da Assaf isimli bir Hristiyan'ın İslâm Peygamberi'ne hakaret etmesi üzerine, ona verilen cezayı protesto etmesiydi (Laoust, t.y.). Hristiyan Assaf'ın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sövdüğünü haber alır almaz, İbn Teymiyye ve Dârü'l-Hadis müderrisi Zeyneddin el-Fârikî ile birlikte durumu Şam'daki saltanat naibine bildirdiler. Saltanat naibi emir, onların şikâyetlerini kabul edince oradan ayrıldılar. Ancak Assaf sorgulanmak için getirilirken, halk tarafından taşlanarak yaralandı. Bunun üzerine iki âlim, yönetim tarafından gözaltına alındı ve dövüldü. Assaf, İslâm dinini seçti; böylece canı bağışlandı ve serbest bırakıldı. Bu olayın ardından, İbn Teymiyye ve Zeyneddin el-Fârikî'den özür dilendi ve serbest bırakıldılar (Ebu Zehra, 1988, s. 41; En-Nedvi, t.y., ss. 58-59; Eryiğit, 2018, s. 10; Fahreddin, 2013, s. 19; İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, ss. 570-575; İbn Taymîyah vd., 2009, s. 5; Yalçın, 2020, s. 129). Ancak sultan konu ile ilgili âlimlerin hükümlerini istedi. İbn Teymiyye'nin suçun cezası ile ilgili Kur'an ve Sünnet'ten getirdiği gerekçe gereği, suçlunun idamına karar verildi (Hillenbrand, 1999, s. 242). Bu olayda, İbn Teymiyye'nin İslâm'ın kutsallarına yapılan hakarete karşı hemen aksiyona geçtiğini ve sonuç alıncaya kadar olayı takip ettiği görülmektedir.

İbn Teymiyye, bu konuyla ilgili yazmış olduğu Sârim'ül-Meslûl alâ Şâtimi'r-Rasûl adlı eserinde, bir yargıç olarak değil, belki de bir hukuk âlimi olarak, Peygamber'e yapılan hakareten dolayı Hristiyan Assaf'ın Müslüman olmasının ona uygulanacak olan ölüm cezasını engellemeyeceğini belirtmiştir. Bu eser ve bu eserdeki hüküm, İslâm geleneğinde kapsamlı bir tartışma konusudur (Hoover, 2019b, s. 19). Bu olay, İbn Teymiyye'nin İslâm'ın hukuk kurallarını uygulama kararlılığını göstermektedir.

705/1305 tarihinde, ileri gelen Memlûk ulaması ve meclis üyelerinin katıldığı bir toplantıda, hem Şam hem de Kahire’de İbn Teymiyye aleyhine bir dizi mahkeme açıldı. İbn Teymiyye hapsedildi ve Memlûk Sultanı tarafından, dinî hususlarda İbn Teymiyye’nin görüşlerini benimseyen herkesin ölüm cezası alacağına dair bir hüküm yayımlandı. Bu davanın sonucunda İbn Teymiyye, Kahire’de bir buçuk yıl hapiste kaldı (İslahi, 1988, s. 61).

Vali Salar, 22 ve 24 Eylül 1307 (Rebiyülevvel 23 ve 25, 707) Cuma ve Pazar günü, İbn Teymiyye ile birlikte büyük bir âlim grubunu bir araya topladı. Bu duruşmada, İbn Teymiyye, el-Vasatiyye adlı risalesinde tecsim yapmakla suçlanmaktaydı. İbn Mahluf hastaydı ve diğer baş yargıçlardan hiçbiri de duruşmaya katılmadı. 5 Ekim 1307’de (Rebiyülevvel 6, 707) bir sonraki duruşma yapıldı. El-Nuveyri, İbn Teymiyye’nin 24 Eylül’de ve ardından tekrar 5 Ekim’de, kendisini hâkim Eş’arî ortodoksluğunun sınırları içinde konumlandıran bir belgeyi gönüllü olarak imzaladığını bildirdi. Ancak, konuya ilişkin başka ifadeler, belgede iki yerine bir imza olduğunu belirtirken, ez-Zehebî belgedeki ifadelerin İbn Teymiyye’ye ölüm tehdidi altında dayatıldığını ifade etmekteydi. İbn Teymiyye’nin, içinde bulunduğu koşullar çerçevesinde özgürlüğü, şehitlikten daha geniş ve stratejik hedeflere hizmet eden bir tercih olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır (Hoover, 2019b, s. 36). Bu mahkemede, İbn Teymiyye’ye baskı uygulandığı ve Eş’ari itikadına onay vermeye zorlandığını, onun da ölmektense insanlara ilim dağıtmayı tercih ettiği için bunu kabul ettiği anlaşılıyor.

Ancak inançlarından dolayı farklı ulemanın daha ileri sorgulamalarına maruz kaldı. Yaklaşık 500 kadar tarikat ehli sûfinin Kahire Kalesi’nde İbn Teymiyye’nin öğretilerine karşı yapılan gösterileri müteakip, hakkında tekrar mahkeme açıldı. Dindeki sapmasından dolayı beraat etmesine rağmen, serbest bırakılmasından yaklaşık bir yıl sonra, açıkça söylemek gerekirse, kendi rızasıyla tekrar hapse girdi. Bu defa iki yıl boyunca hapiste kaldıktan sonra Sultan el-Melik en-Nâsır, onun hapisten kurtarılmasında etkin rol oynadı. Zira el-Melik en-Nâsır, 709/1309’da saltanata tekrar çıkınca, halk arasında, devletin yüksek siyaset ve yasal makamlarında İbn Teymiyye’yi övdü (T. Akyol, 2019, s. 10; E. Arpa, 2002, ss. 40-41; El-Tobgui, 2020, s. 84; Fushoosh, 2016, s. 80; Hoover, 2019b, ss. 43-44; İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, ss. 36-124; Little, 1973, s. 312).

İbn Teymiyye, Kahire’de bid’at olarak gördüğü inanç ve uygulamaları kınamaya devam etti. Bu, Şâzilî tarikatının şeyhi İbn Atâullah el-İskenderî ve Sufi Kerimüddin el-Âmulî’nin muhalefetine yol açtı. İbn Teymiyye, Hz. Muhammed veya

evliyalardan ilahi yardım isteme şeklindeki tevessül uygulamasına karşıydı ve bunu şirk olarak görüyordu. Tevessül nedeniyle popüler bir gösteri sonrası yargıç önüne çıkarıldı, beraat etti ancak birkaç ay cezaevinde kaldı (El-Tobgui, 2020, s. 83).

Kahire’de hapisteyken, Mısır naibi Emir Salar (ö. 710/1310), hem İbn Teymiyye’ye hem de devletin kabul edebileceği önerilerde bulunarak onun serbest bırakılması için çaba harcadı. Ancak bu çabalarında başarısız oldu. Nihayet, El-Fadl’ın reisi Emir Hüsameddin Muhanna ibn İsa (ö. 763/1361), sultana müracaat etti. Bunun üzerine İbn Teymiyye serbest bırakıldı. Ancak kısa bir süre sonra, İskenderiye’ye gönderildi. Orada göz hapsine alındı. İbn Teymiyye, İskenderiye hapsinden Sultan Nasır b. Kalâvûn’un emriyle çıktıktan sonra, ondan aldığı güçle Şam’a gitmekten vazgeçmiş; Şam’daki kitaplarının Kahire’ye gönderilmesini istemiş ve Memlûk başkentinde tebliğ çalışmalarına devam etmeye karar vermiştir. İbn Teymiyye’nin değeri, halk ve yönetim nezdinde her geçen gün artmaktaydı; ancak bu durum rakipleri tarafından kabullenemiyordu, bu yüzden İbn Teymiyye hakkında yürüttükleri propagandalara hız vermişlerdi. İbn Teymiyye’nin hasımları, yöneticilerin desteği olduğu müddetçe ona zarar veremeyeceklerini fark etmişlerdir. Ancak ona karşı düşmanlıkları son bulmamıştır. Nitekim 711/1312 tarihinde bir defasında bir fakih, diğer bir defasında ise bir grup tarafından fiili saldırıya uğramıştır. Bu iki saldırıda da İbn Teymiyye darp edilmiş; halk saldırganlara karşı harekete geçmek istemesine rağmen, İbn Teymiyye buna engel olmuş ve fakihî bağışlamıştır (E. Arpa, 2002, s. 36; Hoover, 2019b, s. 38). İbn Teymiyye, Kahire’de üç yıl boyunca ilim öğreterek ve eserler yazarak hür bir hayat yaşadktan sonra, 712/1312’de Suriye’ye döndü.

Şam’da iken İbn Teymiyye, boşanma ile ilgili verdiği fetvadan dolayı şikâyet edilid. Bunun üzerine, 718/1318’de sultan el-Melik en-Nâsır, onun talak ile ilgili fetva vermesini yasakladı. Buna rağmen İbn Teymiyye ile ilgili mahkemeler kuruldu ve 718/1318’de İbn Teymiyye, saltanatın emirlerine uymadığı için tekrar hapse atıldı. Her ne kadar altı ay sonra serbest bırakılsa da mesele karara bağlanmamıştı; mahkemeler devam etti ve 720-21/1320-21 yıllarında beş aylığına tekrar hapse atıldı (T. Akyol, 2019, s. 10; E. Arpa, 2002, s. 40; Fushoosh, 2016, ss. 79-80; İbn Taymīyah vd., 2009, s. 7; Laoust, t.y., 2021; The Middle East Documentation Center (MEDOC) At The University Of Chicago, 2017, s. 33). Sultanın fermanı üzerine, beş aydan sonra serbest bırakıldı (E. Arpa, 2002, ss. 40-41; El-Tobgui, 2020, s. 84; Fushoosh, 2016, s. 80; Hoover, 2019b, ss. 43-44; İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, ss. 36-124; Little, 1973, s. 312). Bu süreç, İbn Teymiyye’nin hukuki meselelerdeki bağımsız tavrının, sultanın siyasi otoritesiyle zaman zaman keskin

çatışmalara yol açtığını göstermektedir.

İbn Teymiyye'nin son hapse atılma olayı, talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye'nin, Kudüs'teki Hz. İbrahim'in ve diğer salih insanların mezarlarını ziyaret etmenin yanlış olduğuna dair verdiği vaazla başlamıştır. Bu olay üzerine, İbn Kayyim, Nablus'ta sorguya çekildi. İfadesinde, Medine'de bulunan Hz. Muhammed'in mezarının da ziyaret edilmemesi gerektiğini söyleyince, Şam'daki Maliki ve Şafii fıkıh âlimleri, fikrin kaynağı olarak İbn Teymiyye aleyhinde fetva yayınladılar. İbn Teymiyye, mezar ziyaretlerini yasaklamakla suçlandı ve inançsız olduğu iddia edildi. Hukukçular, cevap fetvalarını Şam valisine verdiler ve vali de bunu Kahire'deki Sultan el-Nasır Muhammed'e gönderdi. Sultan, yargıçları toplantıya çağırdı. Şafii başyargıç Bedreddin İbn Cema'a, İbn Teymiyye'nin yanlış yolda olduğunu ilan etti. Mahkeme sonunda, İbn Teymiyye'nin hapse atılmasına ve fetva verme hakkının iptal edilmesine karar verildi. Bu durum, İbn Murri'ye yönelik daha önceki muamelenin aksine gelişmiştir. Sultan, İbn Murri konusunda kararsızdı ve İbn Cema'a onu desteklemişti. Ancak şimdi, sultan ve İbn Cema'a, İbn Teymiyye'nin fikirlerinden Nasır Muhammed İbn Kalâvûn, İbn Teymiyye'den övgüyle bahsetmiş ve onun sahip olduğu ilme büyük değer vermiştir. Bu yüzden, zamanın âlimleri arasında en yüksek payeyi ona vermiştir. Bütün bu imtiyazlara rağmen, Muhammed Nasır, saltanatının son zamanlarında İbn Teymiyye'yi hapse atmıştır; çünkü İbn Teymiyye ile onu kıskanan kadılar arasında anlaşmazlıklar çıkmıştı (M. Bulut, 2021, s. 534). Son hapis süreci, İbn Teymiyye'nin mezar ziyaretleri konusundaki tavizsiz duruşunun, dönemin fikhî otoritesiyle ve kıskançlıkla beslenen siyâsî dengelerle çatışmasının en çarpıcı örneği olmuştur.

Olayın oluşu şöyleydi: İbn Teymiyye'ye, velilerden şefaât dilemenin hükmü soruldu. Çünkü bu imamlar ve İslâm büyükleri faziletlerle donatılmıştı. Müslümanlar, bu âlimlerin faziletlerinden faydalanabilirler miydi? Ayrıca, başta Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere diğer peygamberlerin mezarlarını ziyaret etmenin hükmü de soruldu. Bu soruların ikisine de kesin ve sert bir şekilde hayır diyen İbn Teymiyye, evliyalardan şefaât dilenmeyi ve kabir ziyaretlerini yasaklayan bir fetva yayınladı (Koca vd., 1999b, s. 414; Laoust, 2021, ss. 186-192; Little, 2012, s. 482; Öztürk, 2018, s. 56). İbn Teymiyye aleyhinde, hem Şam'daki hem de Kahire'deki muhalif âlimler çok sert kampanyalar başlattılar. İbn Teymiyye'ye, söylemediği söz ve ifadeleri de isnat ettiler. Sonuçta, âlimler kurulunun kararıyla Şam kalesine hapsedilmesine karar verildi. İbn Teymiyye, bu kararı sevinçle karşılamış ve bu cezanın kendisi için sonsuz bir mutluluk olduğunu söylemiştir. Çünkü kardeşi Zeyneddin ile birlikte kaldığı Şam kalesinde ibadetlerine devam etmiş; arkadaşlarına

mektuplar yazmaya ve eserlerini yazmaya devam etmiştir. İbn Teymiyye, son hapsi sırasında eser yazma işine ağırlık vermiş ve Kur'an tefsirini yazmaya başlamıştır. Ayrıca el-İhnaî (ö. 750/1350)'ye reddiye tarzında bir risale yazmıştır. Bu eserinde, İbn Teymiyye, Malikî Kadî'yı türbelerin ziyareti konusunda cahil olmakla itham etmiştir. Kadî, derhal bunu sultana şikâyet etmiş ve bunun üzerine İbn Teymiyye'nin elinden tüm yazı yazma malzemeleri alınmış (Koca vd., 1999a, s. 414), böylece yazı yazması yasaklanmıştır. İbn Teymiyye, iki yıl üç ay kaldığı hapisanede, son yirmi gününde hastalanmış; o tarihlerde Şam'da bulunan Memlûk veziri el-Melik Şemseddin, onunla görüşmüş ve ondan özür dilemiştir. Bunun üzerine, İbn Teymiyye, İslâm düşmanları haricinde herkesi affettiğini söylemiştir. İbn Teymiyye, hastalığının 20. gününde vefat etmiştir (Fushoosh, 2016, ss. 80-81; Hoover, 2019b, s. 47; İbn Taymîyah vd., 2009, s. 3; Laoust, 2021, ss. 186-192). İbn Teymiyye'nin son hapis olayında, İbn Teymiyye'nin aleyhinde olan ulemanın siyasi iradeyi etkilemek için gayret sarfettiği ve Memlûk yönetiminin de İbn Teymiyye'yi gözden çıkardığı anlaşılmaktadır.

Böylece, İbn Teymiyye, 693/1294 ile 728/1328 yılları arasında altı ayrı seferde, toplamda altı yılı bulan bir süre hapsedilmiştir. İlki dışındaki diğer tüm mahkemelerde din adamları müdahil olmuştur. Her defasında mahkemeye taşınan durum, İbn Teymiyye'nin dinî ve yasal görüşleri olmuştur. Birden fazla kez, serbest bırakılması, devletin üst düzey memurlarının müdahalesiyle gerçekleşmiştir. Bu bilgiden de anlaşılacağı üzere, İbn Teymiyye'nin sık sık sorgulanması ve periyodik olarak hürriyetinin kısıtlanması için yeterli sebepler vardı. Bundan başka, yaptığı fiillerden ziyade doktrinlerinin tehdit oluşturduğu görünmektedir, çünkü ilk yargılanması hariç diğer mahkemelerde tartışılan husus onun inançları olmuştur (Little, 1973, s. 312).

İbn Teymiyye'nin duruşma kayıtları eksik tutulmuştur. Little, İbn Teymiyye'nin mahkeme süreçlerinin tarihi kayıtlara sadece özet olarak geçmesinin temel sebebini, vakanüvislerin de devlet memuru olmalarına bağlamaktadır. Zira vakanüvislerin İbn Teymiyye ile devlet arasındaki çatışmaların son derece önemli olduğuna inanmalarındır. Ancak, resmi tarihçiler dışında dönemin diğer tarihçileri, İbn Teymiyye'nin mahkeme ve hapis olaylarını detaylı bir şekilde anlatmaktadırlar (Little, 1973, ss. 313-314). Bu durum, tarih sürecinde yönetimlerin tarih yazıcılarının gerçekleri yazmakta tarafsızlıklarının sorgulanabileceğini ortaya koymaktadır.

4.7.3. Mücahitliği

İbn Teymiyye, Müslümanların refahına büyük bir alaka göstermekte ve başlarına gelen sıkıntıların çözümünde kendini sorumlu hissetmekteydi. Bu özellikleri, onun Moğollara, Hristiyanlara ve Rafizîlere karşı yapılan cihat çabalarında açıkça görülebilmektedir. Müslümanların düşmanlarına karşı zafer kazanmalarında en önemli faktör, İbn Teymiyye'nin cesur duruşu ve cesaret verici konuşmalarıydı. Onun bu çabaları, birçok âlimin ve günümüze kadar gelen Müslüman nesillerin övgü ve hayranlığını kazandı (İbn Taymīyah, 2003a, s. 14; İbn Taymīyah, 2007, s. 321). Dolayısıyla İbn Teymiyye, sadece ilmî kimliğiyle değil, aynı zamanda sosyal sorumluluk bilinci ve mücadelecî duruşuyla da İslâm dünyasında derin ve kalıcı bir iz bırakmıştır.

Cihat kavramı, İslâm tarihine farklı şekillerde işlenmiş ve İslâm'ın öz anlayışına göre değişiklik göstermiştir. Günümüzde İslâm, uluslararası bir olgu haline gelmiş ve cihat, modern çağda İslâm dünyasının kendini nasıl tanımladığına dair önemli meselelerden bir olmuştur. İbn Teymiyye'den bu yana cihat kavramı statik kalmamış, Avrupa sömürgeciliğine karşı bir cevap ve sosyal reform sembolü olarak gelişmiştir. Günümüzde Müslüman toplumunun ihtiyaçlarına ve umutlarına uygun bir cihat anlayışının formüle edilmesi gerekmektedir. Kur'an, cihat kavramının yeniden formüle edilmesinde temel rehberdir (Heck, 2004, ss. 122-123). Bu bağlamda, tarihî mirasla modern gerçeklikler arasında köprü kuran dinamik bir cihat anlayışının inşası, hem İslâm dünyasının içsel yenilenmesi hem de küresel düzeyde doğru anlaşılması açısından hayati bir önem taşımaktadır.

İbn Teymiyye'nin mücahitliğinin en önemli göstergesi, Moğol işgalcilerine karşı duruşudur. İbn Teymiyye'ye göre, Moğollar, ilk dönem İslâm'daki isyancı grup olan haricilerden daha da kötüydüler. Bu yüzden İbn Teymiyye, onlarla savaşılmaması gerektiğini ilan etti. İbn Teymiyye, Mısır ve Suriye'deki Memlûk Sünnî direnişinin temsilcisi olarak hareket etti. Hatta İbn Teymiyye'nin, Kur'an ve hadisleri delil olarak kullanarak insanları cihada teşvik etmek için Memlûk başkenti Kahire'ye gittiği bile söyleniyor. Dahası, Moğol hükümdarı Gazan Han'ı (Müslüman olmasına rağmen), İslâm hukukunu hiçe sayıp yönetiminde Moğol hukukunu kullanmaya devam ettiği ve askerlerinin gayrimüslim kalmasına izin verdiği için kâfir ilan etti (Zargar, 2017, ss. 82-83). Bu yönüyle İbn Teymiyye, sadece bir ilim adamı değil, aynı zamanda siyasi ve askerî tehditlere karşı dinî meşruiyet temelinde direnişi savunan kararlı bir mücadele figürü olarak öne çıkmıştır.

Temmuz 1298'de, İbn Teymiyye'nin yazdığı Akidetü'l-Hamaviyye adındaki

eser hakkındaki tartışma başlamadan beş ay önce, İbn Teymiyye, Küçük Ermenistan'a yapılacak bir Memlûk seferi için destek toplamak amacıyla Emevî Camisi'nde cihat vaazı verdi. Küçük Ermenistan, Suriye'nin hemen kuzeybatısında bulunan, Moğolların Hristiyan müttefikiydi. Bu sefere çıkılmadı. Bir yıl sonra, Haziran 1299'da, Memlûk askerleri, Moğolların kontrolündeki Kuzey Mezopotamya'daki bir şehir olan Mardin'e baskın düzenledi. Gazan Han, Memlûk akıncılarını şehrin camilerini kirletmekle ve Müslüman kadınlara tecavüz etmekle suçladı. Bu iğrençlikleri bahane eden Gazan, ilk kez Suriye'yi işgal etti. Kendisine Ermeni ve Gürcü Hristiyan müttefikler ile Moğollar tarafında savaşmaya zorlanan Memlûk esirleri katıldı (T. Akyol, 2019, s. 15; Gördegir, 2019, s. 215; Gördegir & Özbek, 2018, ss. 114-115; Hoover, 2019b, s. 21).

Bunun üzerine, İbn Teymiyye, Moğol istilasına karşı cihat çağrısında bulundu. Argümanının bir kısmı, dinsî vatanseverliğe hitap ediyordu. Muhtemelen bu istilaya atıfta bulunan açıklamalarda, İbn Teymiyye, Memlûkleri savunmaya teşvik etmek için Suriye'nin erdemlerini överek anlatıyordu. Ona göre, Suriye ilahî olarak kutsanmış bir bölgeydi. Bu yüzden, Moğol istilacılarına karşı güvence altına alınmalıydı, çünkü Suriye, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın ve Hz. Muhammed'in Kudüs'ten göklere yaptığı Miraç yolculuğunun ülkesidir. Ayrıca, ahir zamanda herkesin toplanacağı yerdir. İbn Teymiyye, diğer yazılarında bir yerin erdemlerini, o yerin özelliklerine değil, sakinlerinin ahlâkî erdemlerine bağlamaktadır. Ancak burada, Memlûk ordusunu savaşmaya teşvik etmek gibi açıkça pragmatik bir amaç için bir istisna yapmaktadır (Hoover, 2019b, ss. 21-22). Burada İbn Teymiyye, dinî ve sembolik söylemini stratejik biçimde kullanarak, kutsal mekânların korunması için halkı ve yöneticileri cihada sevk eden etkili bir seferberlik dili kullanmıştır.

Moğollar, 699/1300 yılı başlarında, Memlûklere ait Şam ve Mısır ordularını Vâdi'l-Haznedâr'da mağlup etmiş ve Memlûk orduları Şam'ı geçerek Mısır'a doğru kaçmaya başlamıştı (Eryiğit, 2018, s. 11). Memlûk ordusu, Moğol İlhanlı Devleti'ne karşı Şam'ı korumada başarısız olunca, şehir Moğolların eline geçmişti. Şam'ın pek çok ileri geleni ve halkın çoğu şehri terk etmiş; hapisteki mahkûmlar firar edip yağmaya başlamışlardı. Ancak İbn Teymiyye şehirden ayrılmamış; İlhanlı Sultanı Gazan Han'dan eman dilemek üzere kurulan heyetin sözcüsü olarak heyetle birlikte Gazan Han'ı ziyaret etmişti. Bu ziyarette, İbn Teymiyye, Gazan Han'dan şehir halkına dokunulmamasını istedi çünkü heyette bulunan ulemeden hiçbiri Gazan Han'ın huzurunda konuşmaya cesaret edemiyordu. Ancak İbn Teymiyye, hiçbir korku emaresi göstermeden onunla konuştu ve halkın dileklerini kendisine bildirdi. Bunun üzerine Gazan Han, Şam halkına eman vererek şehre girmekten vazgeçti (E.

Arpa, 2002, s. 27; Ebu Zehra, 1988, s. 42; Eryiğit, 2018, s. 11; Fushoosh, 2016, s. 60; Hoover, 2019b, s. 24; İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, ss. 7-14; Islahi, 1988, s. 60; Rapoport & Ahmed, 2010, s. 3; Taymiyyah, 2001, s. 4; Yalçın, 2020, s. 105). Bu olay, İbn Teymiyye'nin yalnızca ilmiyle değil, aynı zamanda cesareti, liderliği ve halkını koruma konusundaki sorumluluk bilinciyle de ön plana çıkan istisnai bir şahsiyet olduğunu gözler önüne sermektedir.

Görüşmenin detayları şu şekilde aktarılmaktadır: Heyetteki arkadaşlarından biri, İbn Teymiyye'nin cesaretini şöyle anlatıyor: “Gazan Han’ı ziyaret esnasında, İbn Teymiyye'nin yanındaydım. Gazan Han’a hitaben yaptığı konuşmada, adaleti ve adil davranışı emreden Kur’an ayetlerini ve hadisleri sıraladı. Sesi yavaş yavaş yükseliyor, dizleri, kendisini dikkatle dinleyen ama ondan hoşnut değilmiş gibi görünen Gazan Han’ın dizlerine değecek kadar ona yaklaşmıştı. Gazan Han, sanki dehşete kapılmış gibi onu dinliyordu. İbn Teymiyye, Gazan Han’a şöyle dedi: 'Sen Müslüman olduğuna iddia ediyorsun. Bana, senin yanında bir kadı (hâkim), bir imam, bir şeyh ve bir müezzın olduğu söylendi; ama siz Müslümanların üzerine yürümeyi uygun gördünüz. Atalarınız kâfirdi, fakat verdikleri sözü bozmaktan her zaman kaçındılar. Verdikleri sözleri yerine getirdiler; ama siz verdiğiniz şeref sözünü çiğniyorsunuz. Allah'ın kullarına yardım etmek yerine, vermiş olduğunuz sözleri ayaklar altında çiğniyorsunuz!' En sonunda, Gazan Han: 'Kim o?' diye sordu. “Hayatımda bu kadar cesur ve yürekli bir adamı görmemişim. Hiç kimse üzerimde onun kadar bir iz bırakmadı!' dedikten sonra, İbn Teymiyye, Gazan Han’a tanıtıldı. İbn Teymiyye de, “Sadece kalbi hasta olanlar korkar” dedi.” (E. Arpa, 2002, s. 27; Hoover, 2019b, s. 24; İbn Taymīyah, 2001, s. 5; Laoust, 2021, ss. 153-156). Bu olay, İbn Teymiyye'nin yalnızca ilmî otoritesini değil, aynı zamanda zalim otoritelere karşı hakikati korkusuzca dile getiren sarsılmaz bir ahlâkî cesarete sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan Yahya Michot (2012), İbn Teymiyye ile Gazan Han arasındaki görüşmelerin çoğunun, Reşideddin'in anlattığına göre, dönemin bu iki büyük şahsiyetler arasındaki görüşme sırasında gerçekleştiğini varsaymıştır. Hipotezini, Suriyeli tarihçi Şemsüddin ez-Zehebî'nin (ö. 748/1347–48), Hanbelî âlimi İbn Teymiyye'nin Gazan Han ile iki görüşme yaptığına dair açık kanıtları aktaran daha sonraki bir yazar olan İbn Yûsuf el-Karamî el-Merî'ye (ö. 1033/1624) dayandırmaktadır. Diğer taraftan, Caterina Bori, yakın zamanda İbn Teymiyye'nin şimdiye kadar yayınlanmamış kısa bir biyografisini hazırladı ve tercüme etti. Şemsüddin ez-Zehebî tarafından yazılan bu eser, İbn Teymiyye'nin İlhanlılarla ikinci kez karşılaştığını açıkça ifade eder: “Gazan Han zamanında İbn Teymiyye çok

aktifti. Gazan Han ile iki kez görüştü.” Bori’nin belirttiği gibi, Şemseddin ez-Zehebî’nin İbn Teymiyye’nin faaliyetleri hakkındaki açıklamaları, Suriye’nin üçüncü işgaline ve Gazan Han ve ordusunun yenildiği meşhur Şakhab Savaşı’na (2 Ramazan 702/20 Nisan 1303) atıfta bulunmaktadır. İbn Teymiyye bu savaşa katılmış, silah taşımış ve savaşçıları cihada katılmaya teşvik etmiştir. Savaş sırasında Memlûk askerlerini Ramazan ayı orucundan muaf tutan bir fetva yayınlamıştır. İbn Teymiyye’nin Gazan Han ile yaptığı görüşmelerin koşulları göz önüne alındığında, Moğol rejimi hakkındaki bilgisinin temeli olabilecek uzun bir sohbete girme fırsatı bulması pek mümkün değildir. Ancak İbn Teymiyye, Gazan Han’ın iki büyük emiri Kutluğ Şah (ö. 707/1307) ve Mulay (ö. 707/1307) ve vezirler Sadeddin ve Reşideddin ve Sîs’in Ermeni kralı gibi diğer önemli kişiler de dâhil olmak üzere İlhanlı devletinin çeşitli önemli şahsiyetleriyle daha yakın temaslarda bulunmuştur. Tarihi kaynaklar, İbn Teymiyye’nin Kutluğ Şah ile 21 Cemaziyelevvel 699/14 Şubat 1300’de gerçekleşen karşılaşmalarının ve emir Mulây’ın birçok ayrıntısını bildirmektedir; İbn Teymiyye, onu çadırında ziyaret etmiş ve çok sayıda esirin serbest bırakılması için müzakerelerde bulunmuştur (The Middle East Documentation Center (MEDOC) At The University Of Chicago, 2017, ss. 100-106).

1301 yazında Gazan Han, Memlûkleri teslim olmaya ve barış yapmaya çağırmak için Kahire’ye diplomatik bir heyet gönderdi. Ancak Memlûkler bu teklifi reddetti. Gazan’ın İslâm’a geçişinin samimiyetinden şüphe ettiler ve onun Mardin’deki askerleri ile bağlılarını, 1299 yılındaki vahşet olaylarını kışkırtmakla suçladılar. Ayrıca, Gazan’a atalarının putperestliği nedeniyle hakaret ettiler ve bir Müslüman olarak diğer Müslümanlara karşı nasıl savaş tehdidinde bulunabildiğini sorguladılar. 1302’de gerçekleşen bir dizi diplomatik girişim, Gazan ile Memlûk Sultanı el-Nasır Muhammed arasındaki ilişkileri yumuşatmayı başaramadı. İkisi de birbirine boyun eğmedi. 1302 yazında Suriye Memlûk ordusu, Küçük Ermenistan’ı mağlup etti ve Haçlıların doğu Akdeniz kıyılarındaki son varlıklarını ortadan kaldırdı. 1301 yılının Ocak ayı sonunda, muhtemelen ağır kış şartları nedeniyle, Gazan Han ordusuyla geri çekildi. Böylece Moğolların ikinci Şam işgali aniden sona erdi. İbn Teymiyye, Moğolların geri çekilmesinin tamamen kötü hava koşullarından kaynaklandığına inanıyordu. Geri çekilmenin hemen ardından kaleme aldığı zafer dolu bir anlatıda, olayları teolojik bir bakış açısıyla ele alarak peygamberlik örüntüsünün tekrarı şeklinde yorumladı. 1299-1300 ve 1300-1301 yıllarındaki iki Moğol istilasını, Hz. Muhammed’in Mekkeli düşmanlarına karşı verdiği iki savaşa benzetti. Ona göre, 1300’deki ilk Moğol istilasında Suriye, halkın savaşma sorumluluğundan kaçınması nedeniyle düşmüştü; tıpkı erken dönem Müslümanların, 625 yılındaki Uhud Muharebesi’nde günah işledikleri ve cihattan uzak durdukları

için yenilgiye uğramaları gibi. Ancak ikinci istila sırasında, erken dönem Müslümanların 626-627'deki Hendek Muharebesi'nde kararlılıklarını yeniden kazanmaları gibi, Memlûkler de 1301 kışında cesaretlenmişti. İbn Teymiyye'ye göre Allah, Moğolları engellemek için kar, yağmur ve soğuk göndermişti; tıpkı Hendek Muharebesi sırasında düşman Mekkelileri yıpratıp geri çekilmeye zorlayan sert hava koşulları gibi (Hoover, 2019b). İbn Teymiyye, halkın ve askerinin moralini yüksek tutmak için meydana gelen bazı olayları asr-ı saadette meydana gelen olaylara nazire yapmaktadır.

1303 yılında İbn Teymiyye, Şam'a yaklaşarak şehri işgal etmek isteyen Moğollara karşı savaştı. Suriye halkı, onu, Memlûk Sultanı'nın ordusunu işgalci Moğollara karşı Suriye'yi savunmak üzere seferber etmeye ikna etmek için Kahire'ye gönderdi. İbn Teymiyye, sultanın orduyu sefere hazırlamakta isteksiz davrandığını görünce, ona şu sözlerle sert bir uyarıda bulundu: "Eğer siz savaş zamanında Suriye'yi savunmazsanız, biz de barış zamanında onun nimetlerinden faydalanacak yeni bir sultan seçeriz." İbn Teymiyye, Şam'ın Moğollara karşı savunulduğu Şakhab Muharebesi'nde (Merc'ü'l-Süffâr) bizzat mücahit olarak yer aldı. Ramazan ayı olması nedeniyle Müslümanlar oruçluydu. Ancak İbn Teymiyye, Hz. Muhammed'in Mekke'nin fethi sırasında yaptığı gibi, Müslüman ordusundaki mücahitlerin oruçlarını açmalarına izin veren bir fetva verdi. Müslümanlar, Şakhab Muharebesi'nde Moğol ordusunu bozguna uğratarak onların Şam'dan ve Suriye'den çekilmelerini sağladı. İbn Teymiyye, bu savaşta kılıç kuşanarak bizzat savaşın içinde yer aldı ve aktif bir rol üstlendi (E. Arpa, 2002, s. 16; Diego Sarrió, 2010, s. 4; Eryiğit, 2018, s. 13; Islahi, 1988, s. 60; Laoust, 2021, ss. 156-159; Taymiyyah, 2001, s. 4). Bu olay, İbn Teymiyye'nin yalnızca fikir dünyasında değil, aynı zamanda siyasi ve askerî mücadelede de etkin bir liderlik sergileyerek halkı ve yöneticileri harekete geçiren kararlı bir figür olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu savaştan önce Şamlı Müslümanlar, İlhanlı Moğollarının İslâmiyet'i seçtiklerini öğrenince onlarla savaşmanın caiz olup olmadığını sorgulamaya başlamışlardı. Ancak İbn Teymiyye, Moğolların Müslüman olmalarından dolayı onlarla savaşılmaması gerektiği yönündeki talepleri bir kez daha reddederek, Memlûk askerlerini savaşa çağırdı (Fushoosh, 2016; Hoover, 2019b). Bu gelişmeler, İbn Teymiyye'nin sadece fikirleriyle değil, gerektiğinde fiilen cepheye giderek halkını savunan, dinî otoritesini toplumsal sorumlulukla birleştiren kararlı ve etkili bir lider olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. İbn Teymiyye, verdiği vaazlarla halkı ve askerleri ikna etmişti. Zira ona göre Moğollar, putperest bir kavim olarak İslâm coğrafyasında büyük katliamlar ve yağmalar gerçekleştirmiş, Abbasî Hilafeti'ne son

vermiş ve Müslüman medeniyetinin kurumlarını yerle bir etmişlerdi. Bu zalimce olaylar, tüm Müslümanlar gibi İbn Teymiyye üzerinde de derin bir etki bırakmıştı. Moğolların İslâm'a girmesine rağmen onlara karşı güvensizliği devam etmiş ve bu nedenle onlarla savaşılması gerektiğine dair fetva vermişti (E. Arpa, 2002, s. 46). Memlûkler, 20-22 Nisan 1303'te (2-4 Ramazan 702) Şam dışındaki Merc'ü'l-Süffâr'da (Şakhab Muharebesi) Moğolları mağlup etti. İbn Teymiyye de savaşta bizzat silah taşıyordu. Ramazan ayı olması nedeniyle askerlerin oruç tutmaktan muaf tutulmasına dair bir fetva vermişti. Birkaç gün sonra sultan, zaferle Şam'a girdi. Gazan, bir yıl sonra, 1304'te öldü ve yerine kardeşi Olcaytu geçti. Moğollar, Olcaytu'nun 1312'de Suriye'yi işgal etmeye çalışmasına kadar Memlûklere ciddi bir tehdit oluşturmadı. Ancak bu işgal girişimi de başarısızlıkla sonuçlandı (Fushoosh, 2016, s. 20; Hoover, 2019b, s. 27). Bu bağlamda, İbn Teymiyye'nin İlhanlı tehdidine otoritenin tesisi bağlamında da etkin bir figür olduğunu; mezhebi sapkınlık, siyasi ihanet ve toplumsal çözülme karşısında hem fikiren hem de fiilen müdahil olarak Memlûk idaresiyle paralel bir sorumluluk üstlendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Enver Arpa (2002), İbn Teymiyye'nin Şam müdafaasındaki faaliyetlerini şu ifadelerle anlatmaktadır: "İbn Teymiyye, Şam'ın müdafaası adına askeri faaliyetlere başlamıştır. O güne kadar bir öğretici iken, o tarihten sonra İslâm beldesini düşmandan korumak için askeri savunma hattını oluşturan bir komutan gibi görev ifa etmiştir. Bu, İbn Teymiyye'nin ilmi yönü ve cihatçı kimliğini bir araya getiren nadir bir özellik olarak tebarüz etmiştir. Onun gayretleri neticesinde korku ve panik havası içindeki halk cesaretlenmiş, onun çevresinde toplanarak bir ordu meydana getirmiştir. Burada, İbn Teymiyye'nin toplulukları etkileyen güçlü hitabet üstünlüğüne şahit olunmaktadır." Bu anlatım, İbn Teymiyye'nin sadece bir âlim değil, aynı zamanda halkı etrafında toplayarak onları seferber edebilen karizmatik bir lider ve fiilî cihat anlayışını benimseyen etkili bir mücadele adamı olduğunu göstermektedir. İbn Teymiyye'nin bu cesaretinin Allah'a imanından kaynaklandığı düşünülmektedir (E. Arpa, 2002, s. 27).

Stefan Winter'ın ifade ettiği gibi, İbn Teymiyye, 705/1305 ve 718/1318'de Nusayrîlere ve diğer Kisrevan topluluklarına karşı yapılan Memlûk seferlerine katılmıştır. Ancak Winter, bu seferlerin dinsel nedenlerden çok ekonomik nedenlerle motive edilmiş gibi görüldüğünü iddia etmektedir (Berriah, 2020, s. 6). Yukarıda belirtilen yıllarda, Şam çevresinde Kisrevan ve Cered dağlarında yaşayan Nusayriyye, Bâtiniyye ve Hâkimiyye adlı Şîî gruplar, Moğollarla iş birliği yaptılar ve o yöredeki Müslümanlara zulmetmeye, mallarını talan etmeye ve İslâm dinine aykırı

inanç ve hayat tarzı yaşamaya başladılar. Bunun üzerine Emir Cemâleddîn Akkuş el-Efrem komutasındaki Memlûk ordusu, Bâtınilerin üzerine yürüdü. Bu sefere, İbn Teymiyye ve onun çevresinde bulunan gönüllüler de katıldı. Bu askeri güç karşısında çaresiz kalan bu Şîî grupların önderleri, İbn Teymiyye'nin de telkinleriyle tövbe ettiklerini dile getirip artık şeriata uygun yaşayacaklarını söylediler (Eryiğit, 2018, s. 48; Islahi, 1988, s. 61; Koca vd., 1999a, s. 392; Laoust, 2021, ss. 160-162). Bu gelişmeler, İbn Teymiyye'nin yalnızca dinî bağlamda değil, ictimâî düzenin korunması ve dinî otoritenin tesisi bağlamında da etkin bir figür olduğunu; mezhebi sapkınlık, siyasi ihanet ve toplumsal çözülme karşısında hem fikiren hem de fiilen müdahil olarak Memlûk idaresiyle paralel bir sorumluluk üstlendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

İbn Teymiyye, Kahire'de toplam 7 yıl yaşamıştır. Bu süre zarfında hem ilmî hem de siyasî faaliyetler icra etmiştir. Sultan Nasır b. Kalâvûn'un 712/1313 tarihinde Moğollara karşı tertip ettiği sefere, İbn Teymiyye, cesur bir davranış sergileyerek ilerlemiş yaşına rağmen katılmıştır. Ancak Olcaytu liderliğindeki Moğol ordusu geri çekilmiş, savaş yapılmamıştır. Bunun üzerine, İbn Teymiyye o yılın Zilkade/Mart ayı itibariyle Kahire'den ayrılarak Şam'a geri dönmüştür. Burada ilmî çalışmalarına ve kitap yazma faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Bunun yanı sıra, kendisine tevdi edilen yazılı ve sözlü sorularla ilgili fetvalar vermiş, içtihatlarında bulunmuştur (E. Arpa, 2002, s. 37). Bu dönem, İbn Teymiyye'nin hem ilmî üretkenliğini sürdürdüğü hem de siyasî sorumluluk almaktan geri durmadığı, çok yönlü bir âlim olarak etkinliğini devam ettirdiği bir süreç olmuştur.

4.7.4. Vefatı

İbn Teymiyye'nin vatan savunması için cihat çağrısında bulunması, hatta mücahit olarak harbe katılması, onun muhaliflerini yumuşatmadı. Onun birçok hukuki ve sosyal meselede cesur ancak âlimlerin aksi istikamette beyan ettiği görüşler, İbn Teymiyye'nin muhaliflerini kızdırmış; bu yüzden onun aleyhine defalarca mahkemeler açılmış ve yetkililer onu defalarca hapse atmış; nihayet hapiste ölmüştür (İbn Taymīyah, 2001, ss. 5-6).

İbn Teymiyye, boşanmayla ilgili verdiği bir fetva nedeniyle ikinci kez hapse atılmış, daha sonra ise kabir ziyareti için çıkılan yolculuğu yasaklayan bir fetva yüzünden bir kez daha hapsedilmişti. İbn Teymiyye, daha önceki hapis cezalarını çekerken ilmi çalışmalarını sürdürebiliyordu. Ancak bu kez, kalemi ve kâğıdı elinden

alınmış, yazı yazması yasaklanmıştı. Tutukluluğu sırasında vefat etmiştir (İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, s. 4; Ibn Taymīyah, 2003a, s. 15; Ibn Taymīyah vd., 2009, s. 7). İbn Teymiyye'nin fikri kararlılığı ve geleneksel anlayışlara karşı geliştirdiği tenkitçi tutumu, yalnızca entelektüel bir mücadeleyle sınırlı kalmamış; fikirleri uğruna hapsedilmesi ve nihayetinde yazma hakkının elinden alınarak susturulmaya çalışılması, onun ilmî mirasının siyasî ve mezhebî otoriteler nezdinde ne denli sarsıcı ve dönüştürücü bir etki yarattığını gözler önüne sermektedir.

Ez-Zehebî, İbn Teymiyye'nin hapsedildiği kalede ciddi bir hastalığa yakalandığını, 20 Zilkade Pazartesi gecesini vefat ettiğini ve Şam Mescidi'nde onun için cenaze namazı kılındığını ifade etmektedir. Daha sonra, cenaze namazına katılanların sayısı çokça konuşulmuş; en düşük tahmin elli bin olarak verilmiştir (Ibn Taymīyah, 2003a, s. 21).

İbn Kesir ise İbn Teymiyye'nin cenaze töreni ile aşağıdaki sözleri sarf etti:

“Cenazesinin önünde, arkasında, sağında, solunda o kadar çok insan vardı ki bunların sayısını Allah'tan başka kimse bilemezdi. Daha sonra birisi 'Sünnet imamlarının cenazeleri böyle olacak!' diye bağırdı. Bunun üzerine halk ağlamaya başladı... Olağan normlara aykırı bir şekilde öğle ezanı okunup namaz kılındıktan hemen sonra cenaze namazına duruldu. Namazı eda ettikten sonra Hatip Vekili dışarı çıktı - asıl hatip Mısır'da olduğundan -; İbn Teymiyye'nin cenaze namazını kıldırdı. Sonra insanlar her yerden ve mescidin tüm kapılarından akın ederek el-Hayl pazarında toplandılar” (Fushoosh, 2016, ss. 81-82; Ibn Taymīyah, 2003a, s. 29).

İbn Teymiyye, ölümünden yaklaşık beş yüz yıl sonra Hanbelî hukukçuları arasında yüksek bir makama ulaşacaktı. Bu durum, büyük ölçüde Muhammed bin Abdülvehhâb'ın hareketinden kaynaklanıyordu. İbn Teymiyye, yaşamı boyunca vasat Müslümanlar arasında popüler olmasına rağmen; sınırlı, ancak sadık bir takipçi kitlesine sahipti. Hatta cenazesine on beş ila on altı bin kadının ve iki yüz bine yakın erkeğin katıldığı, Çin'deki Müslümanlar da dâhil olmak üzere dünyanın her yerinden onun için dua edildiği rivayet edilmektedir (Hoover, 2019b, s. 48; Zargar, 2017, s. 82).

5. TARTIŞMA

İbn Teymiyye, İslâm âleminin Haçlı ve Moğol saldırılarıyla darmadağın olduğu ve Müslümanlar arasında birçok batıl mezhep ile anlayışın türediği bir dönemde yaşamıştır. Aile bireyleri, Hanbelî mezhebinin ileri gelen âlimleri arasında yer alan İbn Teymiyye, hadis temelli bir eğitimin yanı sıra bütün İslâm ilimlerini detaylı bir şekilde tahsil etmiştir. Zamanında ortaya çıkan ve artan din dışı düşünce ve uygulamalar, onun harekete geçmesine sebep olmuş; bu doğrultuda Müslümanlar arasında bir ihya ve islah hareketine öncülük etmiştir (İbn Taymiyyah, 1987, s. 11). Bu faaliyetleri sırasında, çok güçlü bir dirençle karşılaşmış ve çeşitli konularda yapılan tartışmaların odak noktasında yer almıştır. İbn Teymiyye, bir ehl-i Sünnet âlimidir. Yaşadığı dönemde, Müslümanların yaşadığı kafa karışıklığını ve müşahade ettiği din dışı uygulamaları, Kur'an ve Sünnet'e dayalı olarak, Selef-i Salihin döneminde yapılan uygulamalar çerçevesinde düzeltmek için gayret göstermiştir. İbn Teymiyye, yaşamı boyunca çok sayıda eser kaleme almıştır. Onun düşünce sistemini şekillendiren en önemli hususlar, özellikle yaşadığı dönemdeki ilmî ve düşünce ortamı ile bu dönemin siyasi ve dinî koşullarıdır (Öztürk, 2018, s. 48).

İbn Teymiyye, yaşadığı dönem Müslümanlarında pek çok yönden yozlaşma ve İslâm'ın özünden uzaklaşma olduğunu tespit ettiği için, sadece toplumun değil, aynı zamanda ilimlerin de ıslah ve tashih edilmesi gerektiğine inanıyordu. Tespit ettiği bu eksikliklerden dolayı, İbn Teymiyye çalışmalarını aşağıda açıklanacak alanlara yoğunlaştırmıştır: Müslümanların, felsefe, mantık ve kelâm gibi disiplinler vasıtasıyla Selef-i Salihin'in yolundan ve anlayışından uzaklaştığını vurgulayan İbn Teymiyye, yapılan te'viller ve akılcılığın ön plana çıkarılması ile Kitap ve Sünnet'in dışına çıkan ehl-i Sünnet anlayışını ıslah etmeyi ve onu aslına döndürmeyi amaçlamıştır. İbn Teymiyye, kendi zamanında son derece revaçta olan tarikatlerin içinde mevcut olan, İslâm şeriatına ve akaidine aykırı ve içinde şirk barındıran düşünce, inanç ve uygulamaların batıl olduğunu ifade ederek, tevhid inancını ön plana çıkarmayı hedeflemiştir. İbn Teymiyye, yaşadığı İslâm toplumunda, gerek dâhilî gerekse İslâm dışı grupların tesiriyle yerleşmiş batıl inançları ve bid'atleri Müslümanlardan uzaklaştırmayı gaye edinmiştir (Eryiğit, 2018, ss. 37-38; Linnoff, 2020, s. 65)

İbn Teymiyye, birçok âlime göre reformcu bir kimliğe sahiptir. İbn Teymiyye'nin reformlarının en önemli unsurları şunlardır: (a) İslâm'ın içine sızan İslâmî olmayan uygulamalara (bid'at) karşı bir mücadele başlatmak ve Tevhid kavramını tüm yönleri ile vurgulamak; (b) ikincil ve temel olmayan sorunlar üzerinde tartışmak yerine, İslâm'ın temel önceliklerine ve orijinal ruhuna dönüş

yapmak; (c) adaleti ve güvenliği teşvik etmek, sömürüyü ve bencilliği önleyecek şekilde ekonomik hayata devlet müdahalesi yoluyla kamu yararına hizmet etmek. İbn Teymiyye, enerjisini hayatı boyunca bu faaliyetlere harcamıştır (İslahi, 1988, s. 64).

İbn Teymiyye, kendine has bir üsluba ve inatçı bir kişiliğe sahipti. Bu özellikler, onun düzeltme gereği hissettiği konularda rakiplerinin tepkili davranmasına sebep olmuştur. Şam'a saldırıp ele geçiren Moğol hükümdarı ile görüşürken, onu tereddüt etmeden eleştirme cesaretini göstermiştir. Yine, Moğollara karşı Şam şehrini savunma zamanı gelince hem halkı cihada çağırmış hem de kendisi silah kuşanıp savaşa katılmıştır. İbn Teymiyye'nin fazla konuşması eleştirilebilir; ancak o, her zaman öncelikle müzakere taraftarıdır. Bununla birlikte, müzakerelerin çözüm olmadığı durumlarda güç kullanmanın gerekliliğine inanmıştır. Cerd ve Kesrevan dağlarındaki Rafizilere, İslâm şeriatını kabul etmelerini konuşarak anlatmış ve bu toplulukları ikna etmiştir (E. Arpa, 2002, ss. 29-30; El-Tobgui, 2020, s. 82). Arpa ve El-Tobgui, bu ifadeleri ile inatçı bir kişiliğe sahip olan İbn Teymiyye'nin teşkilatçı ve liderlik vasıflarına da sahip olduğuna göndermede bulunmaktadırlar. Bunun yanında, onun hakkı söylemede çok cesur ve gözünü budaktan esirgemeyen biri olduğunu belirtmektedirler. Rafizilerle olan muhaveresinde onun ikna edici özelliği öne çıkmaktadır.

İbn Teymiyye, resmi olarak görevlendirilmemesine rağmen, sahip olduğu liderlik özellikleri sayesinde otoriteyi doğal olarak kendisinde toplamıştır. Şam'da meydana gelen bir takım olaylarda sultan naibi, İbn Teymiyye'yi her hususta onaylamış ve onun fiilî otoritesine itiraz etmemiştir. Bununla birlikte, ondan kışkananlar boş durmamış; aleyhinde farklı tuzaklar kurma çabasına girişmişlerdir, ancak başarı elde edememişlerdir (E. Arpa, 2002, s. 29; İbn Kesir & Tercüme Keskin Mehmet, 1995, s. 22). Bu anlatıdan, İbn Teymiyye'nin liderlik özelliklerine sahip çetin bir müzakereci ve yılmaz bir tartışmacı olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Allah tasavvurunda, olumsuz sıfatlardan ziyade olumlu sıfatlar da yer almalıdır. Selefiye'nin te'vil karşıtı yaklaşımı ve bilâkeyf anlayışı, Allah tasavvurunda belirsizlik yaratarak insan yaşamına yeterince etkili bir anlam sunamamaktadır. İbn Teymiyye'nin sıfatların anlaşılabilir hale getirilmesiyle çelişkili bir tutum sergilediği belirtilirken, Kur'an'da Allah hakkında yapılan nitelemelerin anlaşılır olması gerektiği ve insana aktarılabilir özelliklerin belirgin bir şekilde ifade edilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Bu tür bir yöntem, Allah tasavvurunda daha tutarlı ve etkili bir anlayış sağlayabilir. Antropomorfizm, Tanrı'nın yaratılmış bir varlık gibi tasvir edilmesiyle O'nun gerçek doğasını bozar, insan ahlâkını etkileyen

mükemmel özelliklerin algısını zayıflatır ve Allah-insan-evren arasındaki ilişkinin doğru anlaşılmasını engelleyerek bu bağı maddi bir düzlemde kaybolmaya sürükler (H. Aydın, 2006, s. 85).

İbn Teymiyye, eleştirdiği insanlarla ilgili olarak sınırları zorlamıştır; bunun doğal bir sonucu olarak çok sayıda taraftar ve düşman edinmiştir. Taraftarları onu hatmü'l-müctehit ilan ederken, düşmanları ise tam tersine onu kâfirlikle suçlamışlardır. İbn Teymiyye'nin kendi zamanında bazı olay ve uygulamalara gösterdiği hassasiyet, ondan dört yüzyıl sonra gelen Muhammed İbn Abdülvehhâb tarafından benimsenmiş ve Vehhâbiliğin temellerini atmakta kullanılmıştır(Bazzano, 2015a, ss. 100-101).

İbn Teymiyye'nin fikirlerini esas alan Muhammed İbn Abdülvehhâb, Suud ailesi ve İngilizlerin de desteği ile Osmanlı Devleti yönetiminde olan Arabistan'ın Osmanlı Devletinden ayrılmasına sebep olmuş; Vehhâbîlik anlayışının burada ikamesinde kritik rol oynamıştır. Bu anlayışın en önemli etkisi, Arabistan'ın yönetiminde ve sosyal hayatında kendini göstermiştir. Yönetimde Vehhâbî doktrinleri cari olmuş, bunun yansımaları Arabistan halkının günlük yaşamında görülmüştür. Birçok mezar ve türbe tahrip edilmiş; kabir ziyaretleri yasaklanmıştır(Toprak, 2019, ss. 49-50).

Bugün, İslâm âlemindeki İbn Teymiyye taraftarlarının bir kısmı Vehhâbî çizgidedir. Durum böyle olunca İbn Teymiyye'ye bakış, o bağlamda daralmış ve bu durum, ona karşı bir ön yargının oluşmasına neden olmuştur. İbn Teymiyye'nin de eleştirilecek yönleri vardır; ancak onu eleştirirken, taraftarlarına göre değil, yazdığı eserler ve bu eserlerde ortaya koyduklarına göre değerlendirmek gerekir. İbn Teymiyye hakkında tarafsız olmayan kanaatlere sahip olma hatasına düşmemek için, tarihî belgeler dikkatli bir şekilde incelenmelidir(Koca vd., 1999a, s. 393; Yalçın, 2020, s. 225).

İbn Teymiyye, tasavvufu, kerameti, şefaati ve mezar ziyaretini kabul etmektedir; ancak bu konularda yapılan yanlış uygulamaları ve şirke yol açacak davranışları düzeltmek için bir takım engelleyici fetvalar vermiştir. Tasavvuf ehlinin bazı görüşlerini tasvip etmemesi, onu tamamen tasavvuf karşıtı yapmadığı gibi, bir mezhebin usûlü hakkında söylediği bir ifade de onu mezhep düşmanı yapmaz. Ayrıca, İbn Teymiyye'nin felsefe ehlinin bazı fikirlerini kabul etmemesi, onlarda hiçbir doğrunun olmadığı şeklinde algılanmamalıdır. Bu doğrultuda, İbn Teymiyye'nin tasavvuf düşmanı veya felsefe karşıtı olarak ifade edilmesi, bilimsel

ve tarihsel gerçeklikten yoksun görünmektedir(Fushoosh, 2016, s. 76; Koca vd., 1999a, s. 406; Yalçın, 2020, ss. 207-208).

İbn Teymiyye'yi bütüncül bir yaklaşımla değil de parçacı bir şekilde benimseyenler ve kendi eksik düşüncelerine malzeme arayanlar, onu bu amaçla bir kaynak gibi kullanmaktadır. Bu kişiler, aslında İbn Teymiyye'nin ne demek istediğini anlamaya çalışmaktan çok, kendi öz fikirlerini İbn Teymiyye'nin ağzından söyletme çabası içindedirler. Ehl-i Beyt, Ehl-i Beytçiler tarafından kullanıldığı gibi, İbn Teymiyye de kendilerini Selefi diye tabir edenler tarafından kullanılmakta ve harcanmaktadır (Hoover, 2019b, s. 154).

İbn Teymiyye, yaşamı boyunca hem verimli hem de kutuplaştırıcı bir figür olmuş ve günümüzde de bu özelliğini korumaktadır. Yaşamı ve yazıları, Kur'an ve Peygamber (s.a.v.)'in Sünneti'ne dayanan belirgin bir etik İslâm vizyonu arayan Müslümanlara ilham vermeye devam etmektedir. Eş'arilik, İbnü'l-Arabî, Şiilik, Hristiyanlık ve türbe ziyaretlerine yönelik eleştirileri, Müslüman topluluğu içinde ve dışında hâlâ gerginlikleri körüklemektedir. İster bir nimet ister bir felaket olarak değerlendirilsin, İbn Teymiyye, İslâm'ın ne anlama geldiğine dair devam eden müzakerelerde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir (Hoover, 2019b, s. 154).

İbn Teymiyye, kendi yaşadığı zaman diliminde Memlûk devleti sultan, emir ve idarecilerine devlet yönetimi ile ilgili tavsiyelerde bulunmuştur. İbn Teymiyye'ye göre, İslâm devletinin mutlaka bir yöneticisinin bulunması gerekmektedir. İbn Teymiyye, aynı anda farklı İslâm beldelerinde birden fazla halifenin olmasına onay vermektedir. O, sultanın (imam) ve diğer idarecilerin âlimlerden fikir alarak devleti yönetmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca İbn Teymiyye, dört halife dönemindeki gibi halifelik yerine yönetimin cemaat ve şeriata kaydığını ifade etmektedir. İbn Teymiyye, İslâm beldesinin sultanının vatandaşlarının korunmasını, refahını ve mutluluğunu sağlaması gerektiğini belirtmektedir (Anjum, 2012a, s. 28).

Günümüzde, İbn Teymiyye'yi kendilerine rehber ettiklerini belirten Vehhâbi ve Taliban yönetimleri, ülkelerini Şeriat kanunlarına göre yönettiklerini belirtmektedirler. Vehhâbilik anlayışı ile yönetilen Suudi Arabistan krallıkla yönetilirken, yönetimde Taliban'ın bulunduğu Afganistan'da devlet yöneticisi seçimle iş başına gelmektedir. Bu bağlamda, İbn Teymiyye, İslâm devletinin yöneticisinin ülkesini şeriat ve adaletle yönetmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ülkesinde adaleti sağlamayan bir devlet yöneticisi, devletin yıkılmasının önüne geçemez. Şurası unutulmamalıdır ki, devlet başkanı adalet ve şeriatı devletin tüm

kurumlarında aktif bir şekilde işler kılmalıdır ve alt yönetim kademelerine ehil yöneticiler atamalı bu konuda seçici davranmalıdır. Halkın huzur, refah ve mutluluğunu sağlamakta başarısız yöneticileri görevden almalıdır. Bu yönden bakıldığında, İbn Teymiyye'nin politik ve ahlâkî anlayışının Müslüman topluluklar için değıştirici ve dönüştürücü bir fonksiyon üstlendiğı görülmektedir. Onun ileri sürdüğü teoriler, yetkiye sahip yönetimin nasıl kurulması gerektiğı ve meşruiyetinin nelere dayanması gerektiğı ile ilgili hususları sorgulatıp, yönetim alanındaki uygulamalarda derin değışimlerin önünün açılmasına sebep olmuştur. İbn Teymiyye'nin yönetim anlayışında öncelediğı hususlar, hukukun üstünlüğü, adalet ve fertlerin hakları ile ilgili ilkelerdir. Yoksa İslâm devletinin işleyişinde yalnızca kontrol ve güç değıl, bireylerin ahlâkî sorumluluk geliştirmeleri de gerekmektedir (M. Bulut, 2021, ss. 536-551).

İbn Teymiyye, yönetimin İslâm ülkesindeki ekonomik faaliyetleri düzenlemesi ve kontrol altında tutması gerektiğini ifade etmektedir. Devletin, serbest piyasa koşullarında fiyat dalgalanmalarını kontrol etmesi, karaborsacılık, istifçilik ve fırsatçılığa izin vermemesi gerekir. İbn Teymiyye'nin ekonomik doktrininde faize yer yoktur. O, çalışanların ücretlerinin zamanında ve hakettikleri ölçüde ödenmesini savunmaktadır. İbn Teymiyye, bu kontrolün sağlanması için, yönetimin sağlam ve sağlıklı hisbe teşkilatını kurup çalıştırmasını elzem görür (Sarı, 2020).

İbn Teymiyye'nin kendilerini Müslüman olarak bildiren Moğollara karşı yayınladığı fetvalar günümüzde bile bazı gruplar tarafından bir rehber niteliğı taşımaktadır. İbn Teymiyye'nin Moğollarla savaşılıp savaşılmayacağı hususunda verdiği fetvada, Moğolların, eski din, inanş ve yasalarını henüz terketmediklerini ifade etmektedir. Buna ek olarak, Moğolların, Müslüman olmalarına rağmen, Müslüman beldelerine saldırarak Müslümanları öldürdüklerini ve zulmettiklerini belirtmektedir. Ayrıca İslâm'ın haram kıldığı birçok fiili işlediklerini sözlerine eklemektedir. Ayrıca, Moğolların, Akdenize ulaşmak ve tüm Müslüman âlemini egemenlikleri altına alarak dünya hâkimiyetini planladıklarını sözlerine eklemektedir. Bu sebeplerden dolayı Moğollarla savaşmak gerekmektedir (Michot, 2006, ss. 1-3).

Günümüzde İbn Teymiyye'nin Mardin'in durumu ile ilgili verdiği fetva, bazı radikal İslâm grupların, eylemlerini dayandırdıkları dayanak olarak görünmektedir. Bu fetvaya göre, Mardin'de hayatlarını idame ettiren Müslümanlar, eğer hür bir şekilde dini hayatlarını idame ettiriyorlarsa, oradan göç etmek zorunda değıldirler. Bu fetvaya göre Mardin ne Darü'l İslâm ne de Darü'l Harptir (Michot, 2011, ss.

150-179).

İbn Teymiyye eğitime ve öğretmene büyük önem vermiştir. Bu yüzden eğitimini henüz tamamlamamış genç bir ilim talebesi bir göreve atanabilir. Ancak, İbn Teymiyye'ye göre vekil atanacağı durumlarda, vekilin asıl hoca ile aynı yetkinliğe sahip olması gerektiği bir şart olarak ileri sürülmüştür (Emiroğlu, 2020, s. 382). İbn Teymiyye, Müslüman toplumundaki her Müslümanın üstlendiği rol ve sorumluluklarla ilgili kıstaslarını da ortaya koymuştur. Bu noktada, her bireyin şahsi eğitimine oldukça yüksek önem atfetmiş; böylece onun sosyal hayatta sorumluluk yüklenerek yaşadığı topluma aktif bir şekilde katkı sunması gerektiğini ifade etmiştir. Onun çok sayıda âlimden ders alması ve ictimai hayatta birçok konuda karşılık beklemeden sorumluluk yüklenerek aksiyona geçmesi buna örnek teşkil etmektedir. İbn Teymiyye'nin federal toplum fikri, toplumun sosyal tabakaları arasındaki iletişim ve etkileşimi daha güçlü hale getirmektedir. O, Müslüman bireyleri eğiterek ve ahlâkî değerlere önem vererek toplumun hepsini dönüştürecek bir yapıyı meydana getirmeyi hedeflemiştir. Onun bu konudaki görüşleri, sadece kendi zamanı ile sınırlı kalmayıp tarihsel süreçte sonraki dönemlerin siyasi, sosyal ve düşünce ile ilgili dinamikleri üzerinde etkili olmaya devam etmiştir (Koca vd., 1999a, ss. 391-394; Sambur, 2022).

Yaşadığı dönemde kendisine iletilen sosyal problemlere ve sıkıntılara, İbn Teymiyye, Kur'an, Sünnet, Selef-i Salihin ve önceki mezhep imamlarının hükümlerini araştırdıktan sonra en doğru ve adil fetvaları vermeye gayret göstermiştir. Verdiği fetvalar bazen bazı mezheplerin hükümlerine uygun düşerken, bazen hiçbir mezhebin hükümleri arasında yer almamıştır. Ancak, İbn Teymiyye, verdiği fetvaları, mutlaka Kur'an, Sünnet ve diğer kurumlardan birisindeki bir delile dayandırmıştır. Bu konuda, üç talakın bir talak olması ile ilgili fetvasını, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir uygulaması ve Hz. Ömer'in kuralına dayandırmaktadır. Ancak İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde hiçbir mezhep bu uygulamayı yapmadığı için Memlûk devletinin uygulanan kanununda da yer almamasından dolayı, İbn Teymiyye, hapis cezası ile cezalandırılmıştır (E. Arpa, 2002, ss. 38-39; Ebu Zehra, 1988, ss. 86-87; Tekin, 2006, s. 159)

İbn Teymiyye'nin etik değer anlayışını düzenleyen birincil kavram, fayda veya refahtır (Vasalou, 2016, ss. 21-24). Zeynep Yücedoğru, Jon Hoover'un kitabını değerlendirirken, Hoover'ın İbn Teymiyye'nin pragmatist akıl yürütmesinin önemine dikkat çektiğini belirtir. Hoover, İbn Teymiyye'nin fetvalarının modern çağda iki grup tarafından terör ve şiddet eylemlerini temellendirmek için nasıl kullanıldığını

açıklar. El-Kaide, Amerika'ya yapılan terör eylemlerini, İbn Teymiyye'nin Moğollara karşı fetvalarına dayandırırken, Mısır kökenli başka bir grup aynı fetvalara dayanarak şiddet ve terör faaliyetlerini sonlandırmıştır (Yücedoğru, 2021a, s. 298). Bu durum, İbn Teymiyye'nin fikirlerinin kendi bağlamından koparıldığında farklı hatta karşıt amaçlar için kullanılabilirdiğini ve bu nedenle metninin tarihî, ictimaî ve niyet bağlamı dikkate alınarak değerlendirilmesinin son derece önemli olduğunu göstermektedir.

İbn Teymiyye, birçok fikhî konuda katı bir duruş benimsemiştir ve tartışmacı bir kişiliğe sahip olmuştur. O, Hanbelî yöntembilimini takip eder ve çeşitli ilahiyatçılara, filozoflara ve dinî gruplara eleştiriler yöneltir. Görüşlerini desteklemek için rasyonel argümanlar kullanır ve içtihadı önem verir. İbn Teymiyye; hikmet, gelenek ve hür irade arasında bir denge kurmaya çalışır ve şeriatın temel ilke ve değerlerinin yeni durumlara uyarlanması gerektiğini savunur (Black, 2011, ss. 154-155).

İbn Teymiyye'nin zamanında, insanlar kabirleri ziyaret ettiklerinde, ölülerden ve mezardan medet ummaktaydılar. Mezarları türbelere dönüştürüp süslemekteydiler. İbn Teymiyye, bu uygulamaların gizli şirk anlamına gelmesinden dolayı, kabir ziyaretlerinin yanlış olduğuna dair fetva vermiştir. Onun verdiği bu fetva doğrultusunda Vehhâbiler, Suudi Arabistan'da tüm mezar ve türbeleri yıkmış, yerle bir etmişler; sadece baş kısmına bir taşı işaret olarak bırakmışlardır (Eren, 2008; Makari, 1983, ss. 161-162).

Kur'an, Sünnet ve Selefin uygulamalarını sosyal hayatın bütün müesseselerine tatbik eden İbn Teymiyye'nin izinden gittiklerini ifade eden Vehhâbiler, namaz kılmaya büyük önem vermektedirler. Günümüzde Suudi Arabistan'da vakit ezanı okunduğunda, Müslümanlar en yakın camiye veya mescide gidip ibadetlerini ifa etmektedirler. Her ne kadar İbn Teymiyye, bir Müslümanı kâfir olmakla suçlamamak için bütün imkânları zorlamış olmasına rağmen, günümüzde onun yolundan gittiklerini ifade eden anlayış mensupları ve gruplar, Müslümanları çok kolay bir şekilde tekfir ederek cezalandırma yolunu seçmektedirler (Büyükkara, 2012, s. 613).

İbn Teymiyye'nin görüşleri, 18. ve 19. yüzyıllarda yükselişe geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. Onun görüşlerinde gözlemlenen köktendinci fikirlere yapılan küçük manipülasyonlarla, bu fikirlerin aşırı ideoloji içeren dinî hareketlere evrilmesi sonucunu getirmiştir. Günümüzde birçok âlim, yirminci yüzyılda ve günümüzde meydana gelen, aşırılıklar içeren fikir ve eylemlerin, İbn Teymiyye'nin

eylem ve fikirleri ile örtüşmediğini ifade etmektedir. Bu nedenle, İbn Teymiyye'yi yaşadığı dönemin konjonktürü içinde değerlendirip, görüş ve eylemlerinin tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır (H. Şahin, 2013, ss. 635-636).

Bu bağlamda, İbn Teymiyye'nin fikirlerine paralel olarak faaliyet gösteren el-Cama'a el-İslâmiyye adlı grup, yapmış oldukları terör hareketinden sonra, onu yanlış anladıklarını ve yaptıklarının İslâmiyete zarar verdiğini kabul etmişlerdir. Ancak, IŞİD ve Boko Haram gibi XXI yüzyılda ortaya çıkan gruplar, yapmış oldukları tedhiş hareketlerini İbn Teymiyye'nin Moğol Fetvaları ile Mardin Fetvasına dayandırma çabası içinde görünüyorlar. Bununla birlikte, özellikle batılı ilim adamları, bu aşırılıkçı grupların bir takım güçler tarafından manipüle edildiklerine dair delillerin ortaya çıktığından bahsetmektedirler. Bu durumda bu grupların, birtakım güçlerin manipülasyonu ile ortaya çıkma ihtimali kuvvet kazanıyor. Demek İbn Teymiyye'nin kendi zamanında İslâmı sıkıntıdan kurtarmak için ortaya koyduğu fikirleri, günümüzde değişik yorumlanarak İslâmiyete kötü örnek olan bazı grupların fikir temellerini oluşturmaktadır (Michot, 2011, ss. 149-151; Sifil, 2010).

6. SONUÇLAR

İbn Teymiyye, İslâm âleminin dört bir yönden sıkıntılar içinde bulunduğu zaman diliminde dünyaya gelmiş; çocukluğu ve gençliği boyunca Müslümanların yaşadığı zorluklara bizatihî şahit olmuştur. Ailesinin zamanın mühim Hanbelî âlimlerinden meydana gelmesi, İbn Teymiyye'nin temelde bu mezhebe bağlı bir din adamı olarak yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Aynı dönemde, birtakım yanlış uygulamaların İslâm dininin kurallarımış gibi uygulanması, onun zihninde Müslümanların başarısızlıklarının bir sebebi olarak kalmıştır.

Zamanın biyografi yazarlarının ortak anlatıları, İbn Teymiyye'nin güçlü bir hafızaya ve keskin bir zekâyâ malik olduğu yönündedir. Bu durum onun herhangi bir ilim dalındaki eseri okuyup hıfzetmesi ve yorumlamasında büyük katkılar sağlamıştır. İbn Teymiyye, böylece kendi alanı Kur'an ve Hadis ilmi başta olmak üzere değişik birçok ilim dalında araştırmalar yapıp o alanlarda derinleşmiş; bu da onun vizyonuna katkı sağlamıştır. İbn Teymiyye, müderrisliğe başladıktan sonra, İslâm'daki dejenerasyonun önüne geçmek için Kur'an, hadis ve Selef-i Salihin uygulamalarını ön plana çıkartmıştır.

İbn Teymiyye, sert ve mücadeleci karakteri ile İslâm Peygamberi (s.a.v.)'ne küfür eden bir Hristiyan'ın cezalandırılması için ortaya çıkmış; Hristiyan Assaf'ın İslâm'a ihtida etmesine rağmen, o, cezanın infaz edilmesinde ısrarcı olmuş; çıkan olaylardan dolayı, ilk hapis cezasını almıştır. Onun bu konudaki fikri, İslâm Peygamberine (s.a.v.) hakaret veya küfür eden kişinin idam edilmesidir.

Gazan Han, Şam'ı işgal ettiğinde, İbn Teymiyye, ondan eman dilemek üzere oluşturulmuş heyetin sözcüsü olmuştur. Âlim ve ümeradan oluşan heyetin hiçbir üyesi Gazan Han ile konuşma cesareti göstermediği halde, o; Han'ı sert bir şekilde tenkid etmiş ve Şam halkına eman vermesini sağlamıştır. İbn Teymiyye'nin bu konudaki fikri, hakkı en zor ortamlarda dahi söylemenin bir gereklilik olduğudur. O, bu cesareti Allah'a olan imanından almaktadır. Ona göre, Allah'a inanan kişi, hiçbir şeyden korkmaz; yüksek derecede cesarete sahip olur.

Bunun yanı sıra, Şam işgali esnasında halka yüksek fiyatlarda mal satan esnafa müdahale etmesi, onlara had cezaları takdir etmesi, onun toplum içindeki saygınlığının ve idareci gibi hareket etmesinin bir tezahhürü olarak karşımıza çıkmaktadır. İbn Teymiyye'nin piyasa hakkındaki fikri, fiyatların fırsatçılıkla artırılmasına karşıdır. Bunun yerine, piyasanın arz-talep dengesi doğrultusunda dalgalanmasını doğal görür. Bu bağlamda, ekonomi ile ilgili fikirlerini el Hisbetü'l-fi

İslâm adlı eserinde dile getirmiştir. Bu esere göre, serbest piyasa ekonomisini desteklemiş; karaborsacılık, istifçilik ve pahalılığa karşı devletin tedbir alması gerektiğini belirtmiştir. Faiz onun ekonomik doktrininde yer almaz.

İbn Teymiyye'nin Memlûk Devleti tarafından Ermenilere karşı yapılacak cihatta vaizlik görevi ile vazifelendirilmesi, onun hem dini hem de idari görevi icra ettiğine işaret etmektedir. İbn Teymiyye'nin vatanın yönetimi ve müdafası hususundaki fikri, din âlimlerinin yöneticilere yol gösterici ve onları haklı kararlarında destekleme yönündedir.

Onun verdiği Hadis ve Kur'an tefsiri derslerinde konuya tam hâkim olduğuna şahit olan zamanın âlimleri ona hayranlıklarını gizleyememişlerdir. İbn Teymiyye'nin bu konudaki fikri, itikadî, amelî, siyasî ve ictimai hususlarda Kur'an ve Sünnet-i Seniyenin ve tabiin uygulamalarının rehber edinilmesidir. Bunun için de Arapça lisanının ve bu kaynakların çok iyi bilinmesini zaruri görmektedir.

Moğolların Müslüman olduktan sonra, 1303 yılında Şam'a saldırmak için hazırlıklara girişmişlerdi. Şam halkı, kendilerine saldıracak Moğol askerlerinin da Müslüman olmalarından dolayı, karşı mücadele vermekte tereddüt ediyorlardı. Bu problemi gidermek üzere İbn Teymiyye, Moğol Fetvaları yayınlamış; Moğollara karşı cihadın farz olduğunu beyan etmiştir. İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönem, şartlar ve konjonktür düşünüldüğünde, onun verdiği bu fetvalarda, Moğolların tam anlamıyla Müslüman olmadıkları anlaşılır. Çünkü İbn Teymiyye'ye göre, Müslüman, diğer Müslümanlara zarar vermez; eski inançlarını tam anlamıyla terkeder. Bu yüzden, İbn Teymiyye, vatanın savunulması, İslâmiyetin bekâsı için Moğollara karşı cihadı meşru kılan fetvayı yayınlamıştır. Bu fetvaları ile yetinmemiş, bir âlim olarak halka ve askerlere cihadın ve vatan müdafasının dinî zorunluluğunu anlatmış, onlara cesaret ve umut telkin etmiştir.

Buna ilaveten, Kahire'ye dönmekte olan Memlûk ordusuna yetişerek, Sultanı savaşa katılmaya ikna etmiştir. Burada İbn Teymiyye'nin diplomatik yönü ön plana çıkmaktadır. İbn Teymiyye'nin Sultan Muhammed Nasır'a söylediği "Eğer siz savaşta Şam'a yardım etmezseniz, Şam halkı da sulhta kendilerini yönetecek sultanı seçecekler" sözü dikkat çekicidir. İbn Teymiyye'nin bu konudaki fikri, devlet yöneticisinin birincil görevlerinden birinin savaşta vatanın müdafasıdır.

Ramazan ayında meydana gelen Şakhab (Merci'ü's-Süffâr) savaşında, sünnete uygun olarak askerin oruca niyet etmemelerine fetva vererek onların fiziki olarak güçlü olmalarını sağlamış; ayrıca savaş boyunca bir komutan gibi ön saflarda

savaşmıştır. Bu, onun cesaret ve liderlik özelliğinin ön plana çıktığını göstermektedir. İbn Teymiyye, burada Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bir uygulamasını örnek göstererek oruca niyet getirmeden düşmanla savaşmaya ruhsat vermiştir. Ayrıca kendisi ön safta savaşarak, bir İslâm âliminin savaşta gerektiğinde bir komutan olarak görev alabileceğini göstermiştir.

İbn Teymiyye, İbn Sînâ ve Gazzâlî ile İslâm'a giren felsefenin tamamen akli ön plana çıkarmasını eleştirmiş; naklin yani vahyin önceliğini ve aklın vahye tabi olması gerektiğini ifade ederek Kelâmcılarla fikri çatışmalara girmiştir. Onun bu fikri, akli ön plana çıkararak itikadî oluşumlara çatışmaya girmesine sebep olmuş; İbn Teymiyye, naklin Allah kelâmı olduğunu, onda akla ters deşecek bir husus olmayacağını ifade etmiştir.

İbn Teymiyye, Hanbelî geleneğine bağlı olarak Allah'ın sıfatlarının insan duyuları ile algılanabilirliğini ifade etmiş ve bunların soyut kavramlar olmadığını vurgulamıştır. Bu fikirlerinden dolayı tecsim ile suçlanmış ve hapis cezası ile cezalandırılmıştır. Buna ek olarak, vahdet-i vücud fikrini müdafa eden tasavvuf ehli ile sert tartışmalara girmiş; bazı mutsavvurları dinden çıkmakla itham etmiştir. Ona göre vahdet-i vücud fikri, İslâm dışı ve Hint inançlarından dinimize girmiştir.

İbn Teymiyye'ye göre aynı zaman diliminde farklı coğrafyalarda birden fazla halife diğer bir deyişle İslâm devlet başkanı olabilir. Her ne kadar ilk dört halife, icma ile göreve gelmişlerse de, İbn Teymiyye, önceki halifenin veya devlet başkanını kendisinden sonraki halife veya başkanı seçebileceği konusunda fikir beyan etmiştir.

İbn Teymiyye, yöneticinin her bakımdan adil olması gerektiğini önemle ifade eder. Bu bağlamda, devlet başkanının yardımcılarını seçerken, onları ehliyet, kudret ve dindarlıklarına göre seçmesi gerektiğini belirtir. Bu doğrultuda, sultanın, görevini adil ve layıkı ile yerine getirmeyen yöneticileri görevden alması gerektiğini ifade eder.

İbn Teymiyye, İslâm devletinde ümeranın her zaman ulema ile işbirliği içinde bulunması gerektiğini, ulemanın her konuda yöneticilere yol gösterici ve yardımcı olması gerektiği fikrini savunur. Bu yüzden, Memlûk Devletinin hükümler olduğu dönemde yöneticiler âlimlere saygı göstermişler; her konuda onlara danışmışlardır. Bu alimlerden bir de İbn Teymiyye'dir.

İbn Teymiyye, bir İslâm devletinin mutlaka bir devlet başkanına sahip olması gerektiğini vurgular. Ona göre, bir devlet başkanı tam dindar olmayabilir; ancak

alacağı kararlarda İslâm şeriatını esas alarak adil ve tarafsız yönetim icra etmesi gerekir. Sultan, savaş zamanında ordusunun başına geçip, korkusuzca düşman ile savaşmalıdır.

İbn Teymiyye, yöneticinin suç işleyenlere karşı, suçun cezası ne ise adil bir şekilde onun tatbik etmesi taraftarıdır. Ona göre, suçların önlenmesi, mağdurun zararının tanzim edilmesi ve sosyal hayatta güven ve düzenin devamı için suçlunun şeriaate göre hak ettiği caydırıcı cezayı alması gerekir.

İbn Teymiyye'nin Hristiyan ve Yahudilerle ilgili fikri, onların toplumda giyim ve kuşamları ve binekleri ile tefrik edilmesi gerektiğini, cizyelerini ödemeleri gerektiği, yeni ibadethane yapımlarının kısıtlanması gerektiğini, onlara önemli devlet görevlerinin verilmemesi gerektiği yönündedir. Ancak İbn Teymiyye, zimmiler İslâm dinine ihtida ederlerse, bu kısıtlamaların kalkacağını belirtmiştir.

İbn Teymiyye'nin İslâm dininde boşanma ile ilgili görüşü hem kendi zamanında hem de günümüzde tartışılmaktadır. Ona göre, bir erkeğin hanımını tek defada üç talakla boşaması, eşini boşamak anlamına gelmemektedir; çünkü ona göre, kızgınlıkla ve aniden sarfedilen üç talak sözü, bir talak yerine geçmekte, hâlâ iki talak ile evlilik devam etmektedir. Bu fetva o zamanlar cari olan bir anda söylenen üç talakla boşanmanın önünü alan ve kadınlar lehinde bir karardır. Bu yüzden batılı yazarlar İbn Teymiyye'yi feminist olarak kabul ederler.

İbn Teymiyye, yaşadığı çağda başka inanç ve fikirlerden İslâm dinine giren birçok batıl uygulamaya karşı net bir duruş göstermiştir. Onun mezarların ziyareti ve ölümlerden medet ummayı, türbeleri süslemeyi, mezara el, yüz sürmeyi gizli şirk kabul etmiş ve bu konuda fetva yayınlamıştır. Kendilerini İbn Teymiyye'nin çizgisinde kabul eden Vehhâbiler, iktidarda oldukları Suudi Arabistan'da bunu uygulamaya koyarak mezarları yerle bir etmişler, sadece baş kısımlarını belirleyen bir taş bırakmışlardır.

İbn Teymiyye, bu paralelde tarikatlerin bazı uygulamalarının asr-ı saadette olmadığını ve bunların bid'at olduklarını ifade etmiştir. Ona göre, bir müridin şeyhini kutsaması ve tevessülde bulunması yanlıştır. Öyle ki bazı tarikat şeyhlerine gavs, kutup gibi unvanların verilmesi İslâmiyet'in özünde olmadığı için İbn Teymiyye'ye göre bid'attir. Bunun yanısıra bazı tarikat ehlinin pejmürde giyimini eleştirmiş; Müslümanın temiz giyimli olmasını gerektiğini vurgulamıştır. Ateş üzerinde yürüyen bazı ehl-i tarikatı şarlatanlıkla suçlamıştır. Ona göre, bu kişilerin yaptıkları göz boyama ve hileden ibaret olup, İslâm'ın tebliğ metoduna aykırıdır.

İbn Teymiyye, kendi özel yaşamında az ile kanaat etmeye özen göstermiş; buna karşın ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyi kendine rehber edinmiştir. Bu tavrı, onun Müslümanlarda iktisatlı olma ve toplumsal yardımlaşma prensibini yerleştirmek amaçlıdır. Ayrıca, Sultan Muhammed Nasır'ın emriyle hapisten çıktıktan sonra kendisine zarar veren âlimleri affetmesi, onun Müslümanlara kin ve nefret gütmediğinin bir işaretidir.

Gümümüzde de İslâm âleminde tartışma konusu olan bir beldenin darü'l İslâm veya darü'l harp oluşu ile ilgili Mardin Fetvasında, İbn Teymiyye, Müslümanların ibadetlerini yapabildikleri işgâl altındaki yerlerin ne darü'l İslâm ne de darü'l harp olduğunu, orada yaşayanların orada yaşamaya devam edebileceklerini isterlerse orayı terk edebileceklerini savunur.

İbn Teymiyye, Kur'an'ın ayetlerinin peygamber efendimiz zamanında olduğu gibi anlaşılır olduğunu savunarak, müteşabih ayetlere yorum getirilmesine karşı çıkmıştır. Bu sebepten dolayı, müçtehitlerin Arapça lisanını çok iyi bilmeleri gerektiğini belirtmiştir.

İbn Teymiyye, Hanbelî mezhebine mensup bir âlim olduğu halde, kendisine tevdi edilen bazı konularda bazen bütün mezheplere, bazen kendi mezhebine, bazen de dört mezhepte bulunmayan bir hükümle fetva vermiştir. Onun bu konudaki fikri, kendisine tevdi edilen mesele ile ilgili Kur'an, sünnet ve tabiin uygulamaları ışığında o zaman kadar o hususta verilen hükümleri inceleyip, ondan sonra fetva vermektir.

Yaşadığı zamanda, Hristiyan devlet ve din adamlarına yazdığı mektuplarda, aslı hak olan dinlerinin nasıl tahrif olduğunu onlara aklî ve mantikî deliller sunarak bildirmiş; onları tüm dinleri kapsayan en son din olan İslâm dinine davet etmiştir.

İbn Teymiyye'nin Şîler hakkındaki fikri şöyledir: Şîler temeli olmayan imamet doktrinini esas almaktadırlar. İbn Teymiyye'ye göre, imamet müessesesinin asr-ı saadette bir dayanağı yoktur. Şîlerin ilk halifeliğinin Hz. Ali'nin hakkı olduğuna ve ilk üç halifenin hukuksuz olarak halife olduklarına dair fikirlerinin daha sonraları Şia anlayışına dâhil edildiğini ifade etmiştir. Ona göre, Hz. Ali'nin ilk üç halifenin halifeliğine itiraz etmemesi ve onlara danışmanlık yapması, İbn Teymiyye'nin görüşüne kuvvet vermektedir. İbn Teymiyye, Şîlerin, Müslümanlara saldıran Moğollarla işbirliği yapmalarını ve onları desteklemelerini şiddetle eleştirmektedir.

Sonuç olarak, İbn Teymiyye, İslâmî kimliği ile devlet yönetimi ve sosyal yapıya dair dikkat çekici fikirler beyan etmiş ve bu konularda sayısız eser kaleme almıştır. Onun fikirleri, yaşadığı çağdan günümüze kadar İslâm âliminde bazı devletlerin yönetimini şekillendirmekle kalmamış, ayrıca toplumun sosyal yapısının dinamiklerini de değiştirip güçlendiren bir vasıta olarak tarihi süreçte önemini muhafaza etmiş ve uygulama sahasında yankı bulmuştur. Buna göre, onun görüşlerinin uzun dönemdeki neticeleri, kendi döneminin ötesinde, geçerli siyasi ve toplumsal problemler için güçlü bir referans noktası meydana getirdiğini göstermektedir. İbn Teymiyye'nin hayatı boyunca iştirak etmiş olduğu tartışmalar, günümüz yönetici ve insanları için rehber ve yol gösterici olmaya devam etmektedir.

7. ÖNERİLER

İbn Teymiyye'nin devlet yönetimine ve toplumsal yapıya dair fikirlerinin daha net bir şekilde anlaşılabilmesi adına aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

Kaynakların Çeşitliliğinin Artırılması: Her ne kadar bu çalışmada imkânlar ölçüsünde İngilizce, Fransızca, Almanca, Arapça ve Türkçe gibi farklı kaynaklardan faydalanılmış olsa da, İbn Teymiyye'nin fikirlerinin ve yansımalarının, Farsça, Hintçe, Malayca, Çince gibi kaynaklardan da araştırılması yararlı olacaktır.

Kıyaslamalı Araştırmaların Artırılması: İbn Teymiyye'nin devlet yönetimine ve sosyal yapıya dair fikirleri, İslâm tarihinde benzer misyonu icra eden âlimlerin fikirleri ve yöntemleri ile karşılaştırılmalıdır. Böylece İslâm âlimlerinin fikirlerinin İslâm dinine katkılarının İbn Teymiyye'ninki ile kıyaslamalı olarak anlaşılması mümkün olacaktır.

Ekonomik Konularda Daha Kapsamlı Araştırmaların Yapılması: İbn Teymiyye'nin ekonomi ile ilgili fikirlerinin daha detaylı araştırmalar yapılmalıdır. Böylece onun fikirlerinin, ülke ekonomilerine ne derece katkısı olabileceğinin anlaşılmasına yardımcı olacağı anlaşılacaktır.

Sosyal Hayatta Etkilerinin Araştırılması: İbn Teymiyye'nin sosyal hayata dair fikirlerini uygulayan ülke ve toplumlarda yaşanan sosyal ve kültürel değişikliklerin insanlar üzerindeki etkileri hakkında daha geniş araştırmalar yapılmalıdır.

Sonuçta, İbn Teymiyye'nin devlet yönetimi ve toplumsal yapıya dair fikirleri, sadece bu sınırlar dâhilinde değil, onun hayatının ve fikirlerinin tarihi süreçte diğer âlimlerin fikir ve uygulamaları ile karşılaştırılması ve araştırılması gerekmektedir. Böyle çalışmalar, İbn Teymiyye'nin fikirlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için geniş bir bakış açısı sunacaktır.

KAYNAKLAR

- Afacan, H. (2014). Mecazın Terimleşme Süreci ve İbn Teymiyye Öncesi Mecaza İtirazlar. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(30), 19.
- Arpa, (1. b) (with Arpa, E.). (2002). Fecr Yayınevi.
- Ahmed, R. (2005). Jihad: From Qur'an to Bin Laden By Richard Bonney (New York: Palgrave Macmillan, 2004.). *American Journal of Islam and Society*, 22(3), 131-134. <https://doi.org/10.35632/ajis.v22i3.1686>
- Aigle, D. (2013). Emmanuel Fons. À propos des Mongols. Une lettre d'Ibn Taymiyya au sultan al-Malik al-Nāşir Muḥammad b. Qalāwūn. *Abstracta Iranica, Volume 32-33*. <https://doi.org/10.4000/abstractairanica.40600>
- Aigle, D. (2007). The Mongol Invasions of Bilād al-Shām by Ghāzān Khān and Ibn Taymīyah's Three "Anti-Mongols" Fatwas. *Mamluk Studies Review*, XI (2), 89-120 (33). <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00383788>
- Akkoyunlu, İ. (2017a). *İbn Teymiyye'nin Şia'ya Reddiyesi* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkoyunlu, İ. (2017b). İbn Teymiyye'nin Şiflik Eleştirisinde Mu'tezile Faktörü. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 11(22), 119-132.
- Akkoyunlu, İ. (2017c). *Türkiye'de İbn Teymiyye ile ilgili Çalışmalar: Bir Bibliyografya Denemesi* (S. S. Bildirici, Ed.; ss. 1-17). IKSAD.
- Akyol, A. (2012). *İslâm felsefesi tarihi 2-İslâm'da Aklî Düşüncenin Kriz Dönemi-Felsefe karşılığı-Şehristanî ve İbn Teymiyye* (B. A. Çetinkaya, Ed.; 1. bs). Grafiker Yayınları.
- Akyol, T. (2019). *İbn Teymiyye Düşüncesinde Ehl-i Beyt* [Yüksek Lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Al Ghouz, A. (Ed.). (2018). *Islamic philosophy from the 12th to the 14th century*. V&R unipress ; Bonn University Press.
- Al Hamadi, Y. (2025, Şubat 10). Ibn Taymiyyah: Between Controversy and Influence. *Qawl and Fassel Online Magazine*.
- Al-Jamil, T. (2010). *Ibn Taymiyya And Ibn Al-Mutahhar Al-Hilli: Shi'i Polemics And The Struggle For Religious Authority In Medieval Islam* (C. 4). Y. Rapoport and S. Ahmed.
- al-Mansuri, A. (2021). *Ibn Taymiyyah, the Mongols, and People Who Do Not Abide by the Laws of Islam (Translation and Analysis of Two Controversial Verdicts)*.
- Altıkulaç, T. (2013). Zehebî. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (ss. 180-188). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Anjum, O. (2012a). *Politics, law and community in Islamic thought: The Taymiyyan moment*. Cambridge University Press.
- Anjum, O. (2012b). *Politics, Law and Reason in Islamic Thought: The Taymiyyan*

Moment (Vol. 1-1). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139013413>

- Ansari, M. 'Abdul-H. (2000). *Ibn Taymiyyah Expounds on Islam* (İ. Future, Ed.; Vol. 1-1).
- Antrim, Z. G. (2018). *The Politics of Place in the Works of Ibn Taymīyah and Ibn Faḍl Allāh al-'Umarī* (MSR XVIII, 2014-2015).
<https://doi.org/10.6082/M1XP733B>
- Arabi, O. (2001). *Studies in Modern Islamic Law and Jurisprudence*. BRILL.
- Arpa, A. (2010). Kur'an'da Mecâz Tartışmaları ve İbn Teymiyye (728/1327)'nin Mesele'ye Yaklaşımı. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 44, 181-202.
- Arpa, E. (2002). *İbn Teymiyye'nin Kur'an Anlayışı* (Birinci). Fcr Yayınları.
- Arpağuş, H. K. (2009). İbn Teymiyye ve İmanda Sevgi. *Marife*, 3, 195-214.
- Arroyo, A., Aguilar Tamayo, M., & Najera, E. (2003). *Interpretations of Historical Sources: From the Narrative of History to the Hipertextual Discourse*. 167-171.
- Assef, Q. (2011). La Soufisme et les soufis selon Ibn Taymiyya. *Article â paraitre dans BEO, LX*.
- Atmaca, E. (2016). *Halep'te ilmî hayat: Memlûkler döneminde (1250-1517)* (1. basım). Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.
- Awal, M. A. (1997). *Three Divorces at One Instance with Special Reference to the Fatawa of İbn Taymiyyah* [Tez]. University of Birmingham.
- Aydın, H. (2006). İbn Teymiyye'de Allah Tasavvuru-Eleştirel Bir Yaklaşım-. *Kelam Araştırmaları*, 4(2), 39-86.
- Aydın, H. (2009). İbn Teymiyye'ye Göre Kelâm ve Kelâmcılar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 211-233.
- Aygın, M. G. (2022). *XX. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletler'inde Selefîlik* [Yüksek Lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Baugh, C. (2013). Ibn Taymiyya's Feminism? İçinde E. Aslan, M. Hermansen, & E. Medeni (Ed.), *Muslima Theology* (ss. 181-196). Peter Lang AG; JSTOR.
<http://www.jstor.org/stable/j.ctv2t4f10.14>
- Bazzano, E. A. (2015a). Ibn Taymiyya, Radical Polymath, Part 2: Intellectual Contributions: Ibn Taymiyya, Radical Polymath, Part 2. *Religion Compass*, 9(4), 117-139. <https://doi.org/10.1111/rec3.12115>
- Bazzano, E. A. (2015b). Ibn Taymiyya, radical Polymath, Part I: Scholarly Perception. *Religion Compass, John Wiley & Sons Ltd.*, 9/4, 100-117.
- Bazzār, 'Umar ibn 'Alī. (1976). *Alam al-aliyah fi manaqib Shaykh al-Islam Ibn Taymiyah* (Al-Tabah 1).
- Ben Cheneb, M. (t.y.). İbn Teymiyye. İçinde *İslâm Ansiklopedisi* (Milli Eğitim

- Basımevi, C. 5/2, ss. 825-829). Devlet Kitapları.
- Berriah, M. (2020). The Mamluk Sultanate and the Mamluks seen by Ibn Taymiyya: Between Praise and Criticism. *Chroniques yéménites*, 14. <https://doi.org/10.4000/cy.6491>
- Beyoğlu, S. (2010). Türk Arap İlişkilerinin Son Kırılma Noktası: Medine'nin Tahliyesi. *Atatürk Araştırma Merkezi*, 20(78), 425-460.
- Black, A. (2011). *The history of Islamic political thought: From the Prophet to the present* (2nd ed). Edinburgh University Press.
- Bori, C. (2004). A New Source for the Biography of Ibn Taymiyya. *Cambridge University Press*, 67(3), 321-348. <https://www.jstor.org/stable/4145798>
- Bori, C. (2016). *One or two versions of al-Siyāsa al-shar'īyya of Ibn Taymiyya? And what do they tell us? - ASK Working Papers*. Annemarie Schimmel Kolleg History and Society during the Mamluk Era (1250-1517) Heussallee 18-24 53113 Bonn.
- Bori, C. (2010). Ibn Taymiyya wa-Jama'atuhu. Authority, Conflict and Consensus in Ibn Taymiyya's circle" in Yossef Rapoport—Muhammad Shahab Ahmed (a cura di), Ibn Taymiyya and his Times. *Oxford University Press*, 23-52.
- Bori, C. (2007). Théologie politique et Islam à propos d'Ibn Taymiyya (m. 728/1328) et du sultanat mamelouk. *Revue de l'histoire des religions*, 1, 5-46. <https://doi.org/10.4000/rhr.5225>
- Bori, C. (2009). The Collection and Edition of Ibn Taymiyah's Works: Concerns of a Disciple. *Middle East Documentation Center*, XIII(2), 47-67.
- Bulut, M. (Ed.). (2021). *İslâm iktisadî düşünce tarihi*. İzü İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi : Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Bulut, N. (2020a). *Allah İnancı-Ahlak İlişkisi: Din Eğitimi Bağlamında Bir İnceleme* [Yükseklisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Bulut, N. (2020b). *Allah İnancı-Ahlak İlişkisi: Din Eğitimi Bağlamında Bir İnceleme* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Bulut, Y. (2013). *Türkiye'de İslamcılık ve Tercüme faaliyetleri (Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum tebliğleri)* (A. Öz & A. Kara, Ed.; 1. baskı). Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum, Zeytinburnu, İstanbul. Zeytinburnu Belediyesi.
- Büyükkara, M. A. (2012). Vehhâbilik. İçinde *Vehhâbilik* (TDV İslam Ansiklopedisi, C. 42, ss. 611-615). Türkiye Diyanet vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vehhabilik>
- Caine, B. (2019). *Biyografi ve Tarih* (M. Sözen, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Candiard, A. (2019). « *Da 'if al-ḥadīṭ ḥayr min al-ra'y* » Force et faiblesse du ḥadīṭ dans la pensée théologique d'Ibn Taymiyya (m. 728/1328). 34, 81-89.

- Commins, D. D. (2006). *The Wahhabi mission and Saudi Arabia*. I.B. Tauris.
- Cook, M. (2001). *Commanding Right and Forbidding Wrong in Islamic Thought* (1. bs). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511497452>
- Dastmalchian, A. (2014). Islam and the Fate of Others: The Salvation Question by Mohammad Hassan Khalil, and: Between Heaven and Hell: Islam, Salvation, and the Fate of Others ed. by Mohammad Hassan Khalil. *Journal of Shi'a Islamic Studies*, 7(4), 515-519. <https://doi.org/10.1353/isl.2014.0040>
- DeLong-Bas, N. J. (2004). *Wahhabi Islam: From revival and reform to global Jihad*. Oxford University Press.
- Demir, E. (2021). *İbn Teymiyye'den Vehhabiliğe Değişen Mürcie Yaklaşımı* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi, sosya Bilimler enstitüsü.
- Diego Sarrió, C. (2010). Corresponding across Religious Borders: The Letter of Ibn Taymiyya to a Crusader in Cyprus. *Islamochristiana*, 36, 187-212.
- Duman, A. (2022). Hz. Muhammed Döneminde Yönetim Olgusu. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 2(11), 91-104.
- Ebu Zehra, M. (1988). *İmam İbn-i Teymiyye (Hayatı-Fikirleri-Eserleri-Çağı ve Fıkhı)* (C. 1). İslamoğlu Yayıncılık.
- El Fadl, K. A. (2001). *Rebellion and Violence in Islamic Law (İslam Hukukunda İsyân ve Şiddet)* (1. bs). Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/product/identifier/9780511560163/type/book>
- El Merheb, M., & Berriah, M. (Ed.). (2021). *Professional mobility in Islamic societies (700-1750): New concepts and approaches*. Brill.
- El-Tobgui, C. S. (2020). *Ibn Taymiyya on reason and revelation: A study of Dar' ta 'āruḍ al- 'aql wa-l-naql*. Brill.
- El-Tobgui, C. S. (1970). Ibn Taymiyya on the Incoherence of the Theologians' Universal Law: Reframing the Debate between Reason and Revelation in Medieval Islam. *Journal of Arabic and Islamic Studies*, 18, 63-85. <https://doi.org/10.5617/jais.6521>
- Emiroğlu, N. (2019). Bahrî Memlûkler Döneminde Hanbelî-Eşarî Münasebetleri. *İBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 458-470. <https://doi.org/10.21733/ibad.632228>
- Emiroğlu, N. (2020). Memlûklerde Hadis ve Ulema. *İslam Tetkikleri Dergisi*, 10(1), 365-387. <https://doi.org/10.26650/iuitd.2020.685155>
- En-Nedvi. (t.y.). *Tarih-u Davet-i Azimet* (C. 2).
- Erdoğan, K. (2012). *Mesâlib Bağlamında Ehl-i Sünnet ve Şia'da ilk Üç Halife (İbn Teymiyye ve İbnü'l Mutahhar el-Hilli Örneği)* [Yüksek Lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Eren, A. (2008). Vahhabilik, İbni Teymiye, Tevessül, Kabir Ziyareti Konuları. *Din*

Tahripçileri Web Sitesi. <https://dintahripçileri.com/vahhabilik-ibni-teymiye-tevessul-kabir-ziyareti-konulari-ali-eren/>

- Eryiğit, A. (2018). *İbn Teymiyye'de Siyaset Nazariyesi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fahreddin, R. b. (2013). *Şeyhülislam İbn Teymiyye* (Ö. H. Özalp, Çev.). Özgü Yayınları.
- Friedman, Y. (2010). *The Nusayrî-'Alawîs: An introduction to the religion, history, and identity of the leading minority in Syria*. Brill.
- Friedmann, Y. (2003). *Tolerance and coercion in Islam: Interfaith relations in the Muslim tradition*. Cambridge University Press.
- Furat, A. H. (2009). Selefilik'in Osmanlıya Etkisi Bağlamında Kullanılan bir Argüman: İbn Teymiyyen'in Es-Siyasetü'ş-Şeriyye İsimli Eserinin Osmanlı Dünyasında XVI ve XVII Asırdaki Tercümeleeri. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 215-226. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3344092>
- Fushoosh, F. M. M. (2016). *A Critical Study of Ibn Taymiya's Response to Christianity (İbn Teymiyye'nin Hristiyanlığa Cevabı üzerine Önemli Bir Çalışma)* [Doktora Tezi]. Aligarh Müslüman Üniversitesi.
- Gaufrey-Demombynes, M. (1941). Un docteur de l'Islam, Ibn Taimiya (1262-1328) [Henri Laoust, Essai sur les doctrines sociales et politiques de Taqi ed din Ahmad b. Taimiya]. *Journal des Savants*, 1(1), 24-38. https://www.persee.fr/doc/jds_0021-8103_1941_num_1_1_5919
- Gedikoğlu, A. (2008). *Kur'an Ayetleri Bağlamında İbnü'l-Mutahhar El-Hillî ve İbn Teymiyye'ye Göre İmâmet Anlayışı* [Yüksek Lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Gelgeç, S. (2021). İbn Teymiyye Ekseninde Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri Meselesine Dair Bazı Mülâhazalar. *Darulfunun Edebiyat*, 32(2), 531-562. <https://doi.org/0000-0003-3761-7816>
- Gleave, R., & Kristó Nagy, I. (Ed.). (2018). *Violence in Islamic thought from the Mongols to European imperialism*. Edinburgh University Press.
- Goldziher, I., & Lewis, B. (1981). *Introduction to Islamic theology and law*. Princeton University Press.
- Gördeğir, E. (2020). Hülâgû Han Dönemi İlhanlı-Abbasi Diplomatik Münasebetleri. İçinde E. Gördeğir (Ed.), *Ortaçağda Diplomasi* (1. bs, Vol. 1-1, ss. 61-85). Efe Akademi.
- Gördeğir, E. (2019). XIV. Yüzyılın İlk Çeyreğinde İlhanlı-Avrupa Münasebetleri. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 2(4), 215-225.
- Gördeğir, E., & Özbek, S. (2018). Moğolların Mardin Kuşatması ve Hülagü'den Olcaytu'ya İlhanlı Artuklu Münasebetleri. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4(3), 106-118. <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.483915>
- Griffel, F. (2018). Ibn Taymiyya and His Ash'arite Opponents on Reason and

- Revelation: Similarities, Differences, and a Vicious Circle: Ibn Taymiyya and His Ash'arite Opponents. *The Muslim World*, 108(1), 11-39. <https://doi.org/10.1111/muwo.12228>
- Gültekin, H. (2019). *İkinci Meşrutiyet Sonrası Osmanlı Ulemasının Batılılaşma Karşısındaki Yaklaşımı* [Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Hakim, A. A. (1970). The Forgotten Rational Thinking in the Hanbalite Thought With Special Reference to Ibn Taymiyya. *Journal of Arabic and Islamic Studies*, 14, 137-154. <https://doi.org/10.5617/jais.4642>
- Hallaq, W. B. (2001). *Ibn Taymiyya Against the Greek logicians*. Clarendon Press.
- Hassan, H. (2016, Haziran). The Sectarianism of the Islami State Ideological Roots and Political Context. *Carnegie Endowment for International Peace (2016)*, 4-29. <https://about.jstor.org/terms>
- Hassan, H., & Weiss, M. (2015). *ISIS: Inside the Army of Terror—Çağlayan Kitap & Yayıncılık & Eğitim* [Kitap Pazarlama]. caglayan.com. <https://www.caglayan.com/urundetay/551634/ISIS-Inside-the-Army-of-Terror-Michael-Weiss-Hassan-Hassan-9781941393574#sthash.JPVqLxwS.dpbs>
- Heck, P. L. (2004). Jihad Revisited. *Journal of Religious Ethics*, 32(1), 95-128. <https://doi.org/10.1111/j.0384-9694.2004.00156.x>
- Heer, N. (1993). The priority of reason in the interpretation of scripture: Ibn Taymiyah and the Mutakallimūn. *Literary Heritage of Classical Islam: Arabic and Islamic Studies in Honor of James A. Bellamy*, 181-195.
- Hillenbrand, C. (1999). *The Crusades: Islamic Perspectives* (1. Baskı). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315063003>
- Hitti, P. K. (2011). *Siyasi ve kültürel islam tarihi* (1. bsm). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Hoover, J. (2007). *Ibn Taymiyya's theodicy of perpetual optimism*. Brill.
- Hoover, J. (2013). Against Islamic Universalism: 'Alī al-Ḥarbī's 1990 Attempt to Prove That Ibn Taymiyya and Ibn Qayyim al-Jawziyya Affirm the Eternity of Hell-Fire. İçinde *Islamic Theology, Philosophy and Law: Debating Ibn Taymiyya and Ibn Qayyim al-Jawziyya*, edited by Birgit Krawietz and Georges Tamer (ss. 377-399). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110285406.377>
- Hoover, J. (2025). *İbn Teymiyye* (E. Kaya, Çev.; 1. Baskı). Küre Yayınları.
- Hoover, J. (2020). Early Mamlūk Ash'arism against Ibn Taymiyya on the nonliteral reinterpretation (ta'wīl) of God's attributes" in *Philosophical Theology in Islam: Later Ash'arism East and West*. *Leiden: Brill*, 195-230.
- Hoover, J. (2010). God Acts by His Will and Power: Ibn Taymiyya's Theology of a Personal God in his Treatise on the Voluntary Attributes. *Oxford University Press*, 55-77.
- Hoover, J. (2016). Ibn Taymiyya between Moderation and Radicalism. *Edinburgh*

University Press, 177-203.

- Hoover, J. (2009). Islamic Universalism: Ibn Qayyim al-Jawziyya's Salaf? Deliberations on the Duration of Hell-Fire. *The Muslim World*, 99(1), 181-201. <https://doi.org/10.1111/j.1478-1913.2009.01260.x>
- Hoover, J. (2022a). God Spatially Above and Spatially Extended: The Rationality of Ibn Taymiyya's Refutation of Faḥr al-Dīn al-Rāzī's Aṣ'arī Incorporalism. *Arabica*, 69(6), 626-674. <https://doi.org/10.1163/15700585-12341641>
- Hoover, J. (2004). Perpetual Creativity in the Perfection of God: Ibn Taymiyya's Hadith Commentary on God's Creation of this World. *Journal of Islamic Studies*, 15(3), 287-329. <https://doi.org/10.1093/jis/15.3.287>
- Hoover, J. (2019a). Foundations of Ibn Taymiyya's Religious Utilitarianism. İçinde P. Adamson (Ed.), *Philosophy and Jurisprudence in the Islamic World* (ss. 145-168). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110552386-010>
- Hoover, J. (2019b). *Ibn Taymiyya*. Oneworld Academic.
- Hoover, J. (2022b). Law, Justice, and Grace: Ibn Taymiyya (d. 728/1328) on the Gospel's Relation to the Torah. *Entangled Religions*, 13(2). <https://doi.org/10.46586/er.13.2022.9466>
- Hoover, J. (2019c). *Makers of Muslim World: Ibn Taymiyya*. One World Academic.
- Hoover, J. (2019d). *Solving the enigma' of Ibn Taymiyya – controversial medieval Muslim scholar*. <https://www.nottingham.ac.uk/news/ibn-taymiyya-hoover-book>
- Hoover, J., & Mahajneh, M. A. G. (2018). Theology as Translation: Ibn Taymiyya's Fatwa permitting Theology and its Reception into his *Averting the Conflict between Reason and Revealed Tradition* (Dar' Ta'arūḍ al-'Aql wa l-Naql): Ibn Taymiyya's Fatwa permitting Theology. *The Muslim World*, 108(1), 40-86. <https://doi.org/10.1111/muwo.12229>
- Husayn, N. (2021). *Opposing the Imam: The Legacy of the Nawasib in Islamic Literature* (1. bs). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108966061>
- İbn Abdülhâdî, Ş. (t.y.). *El-Ukûd* (C. 2). info@ataat.com.sa
- İbn Kesir, & Tercüme Keskin Mehmet. (1995). *El Bidaye ven nihaye* (Gündoğdu Matbaası, C. 12). Çağrı Yayınları.
- İbn Teymiyye, Ş. (2010). *Minhâcü's-Sünne* (Al Muntaqa, C. 1). Al Muntaqa. www.aqedeh.com
- İsakov, A. (2019). *İbn Teymiyye'nin Mecmu'u'l Fetâvâ Adlı Eserinde Yahudilik ve Hristiyanlık* [Yüksek Lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İslam, J. (2021). İbn Teymiyye'nin Siyasi Düşüncesinin Analizi: Reelpolitikten Ütopyaya. *Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Dergisi (KURSAD)*, 1(1), 63-72.

- İşcan, M. Z. (2012). Tarih Boyunca Selefi Söylem. *Eskiyeşi*, 25, 57-64.
- Ibn-Taimīya, A. I.-‘Abd-al-Ḥalīm. (1982). *Public duties in Islam: The institution of the Ḥisba* (hid Ahmad, Ed.; M. Holland, Çev.). Islamic Foundation.
- Ibn Taymīyah, A. ibn ‘Abd al-Ḥalīm, Ani, S. H., & Tel, S. A. (2009). *Book of faith: Kitab al-Iman* (Malaysian edition). Islamic Book Trust.
- Ibn Taymīyah, A. ibn ‘Abd al-Ḥalīm. (2003a). *Diseases of the heart & their cures*. Daar us-Sunnah Publishers.
- Ibn Taymīyah, A. ibn ‘Abd al-Ḥalīm. (2001). *The Religious and Moral Doctrine of Jihaad, taken from the book: Al-Sīyāsah al-shar‘īyah fī iṣlāḥ al-rā‘ī wa al-ra‘īyah : governance according to Allaah’s law in reforming the ruler and his flock*. Maktabah al-Ansaar.
- Ibn Taymīyah, A. ibn ‘Abd al-Ḥalīm. (2003b). *The noble words: Remembrance and prayers of the Prophet Muḥammad*. UK Islamic Academy.
- Ibn Taymīyya, al-S. al-Imam. (1985). Public Duties in Islam: The Institution of the Ḥisba (M. Holland, Çev.). *The Islamic Foundadion*, 1(2), 162.
- Ibn Taymiyya. (1994). *El-Hilāfe ve’l-Mülk*. Menar Matbaası. https://dn721202.ca.archive.org/0/items/20231216_20231216_pdf
- Ibn Taymiyyah, A. I. A. al-Halim. (2007). The Removal of Blame from the Great Imams: An Annotated Translation of Ibn Taymiyyah’s Raf’ al-Malām ‘an al-A’immat al-A’lam (A. H. Al-Matroudi, Çev.). *Islamic Studies*, 46(3), 317-380.
- Ibn-Taymiyyah, A. I.-‘Abd-al-H. (2001). *Seeking forgiveness*. Darussalam.
- Ibn Taymiyyah. (1987). *Al-Uboodiyyah Being a True Slave of Allah Translated by Abdallah M. Mekaoui*.
- Ibn Taymiyyah. (t.y.). *Ibn Taymiyyah’s Letters from Prison*. Call to Islam.
- Islahi, A. A. (1988). *Economic concepts of Ibn Taimīyah*. Islamic Foundation.
- Jackson, S. A. (1994). Ibn Taymiyyah on Trial in Damascus. *Journal of Semitic Studies*, 2(1), 41-85. <https://doi.org/10.1093/jss/XXXIX.1.41>
- Jansen, J. J. (1987). Ibn Taymiyyah and the Thirteenth Century: A formative Period of Modern Muslim Radicalism. *Quaderni di Studi Arabi*, 5, 391-396.
- Johansen, B. (2002). Signs as Evidence: The Doctrine of Ibn Taymiyya (1263-1328) and Ibn Qayyim alJawziyya (d. 1351) on Proof. *Brill Islamic Law and Society*, 9(2), 168-193.
- Kassam, Z. R., Greenberg, Y. K., & Bagli, J. (Ed.). (2018). *Islam, Judaism, and Zoroastrianism*. Springer Netherlands. <https://doi.org/10.1007/978-94-024-1267-3>
- Kaya, C. (Direktör). (2012). *Ibn Taymiyya Against Extremisms* [Video recording]. https://youtu.be/VdvYuYxawX8?si=B_NwJL-TdlhQq2yl

- Kaya, Z. S. (2016). İslam Düşüncesinde Selefilik – Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(31), 375-382. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.333236>
- Kazan, T. (2018). İbn Teymiyye'ye Göre Müctehid İmamların Hadisleri Terketme Sebepleri-Refu 'l-melâm Özelinde. *Artuklu Akademi*, 5(2), 367-386.
- Khan, A., & Kendall, E. (2016). *Reclaiming Islamic tradition: Modern interpretations of the classical heritage*. Edinburgh University press.
- Kılıç, M. (2020). *İbn Teymiyye'nin Fıkıh Anlayışında Toplumsal Gerçeklik* [Yüksek Lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Koca, F., Özervarlı, M. S., & Kara, M. (1999a). *İBN TEYMIYYE, Takıyyüddin* (İstanbul, C. 20, ss. 413-414). Türkiye Diyanet vakfı.
- Koca, F., Özervarlı, M. S., & Kara, M. (1999b). *İbn Teymiyye, Takıyyüddin* [Dini]. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-teymiyye-takiyyuddin>
- Kochai, J. J. (2017). *Yahya Michot, Muslims under non-Muslim Rule (review)*. Milstone, Commentary on the Islamic World.
- Korkmaz, Sıddık. (2004). İslam Mezhepleri Tarihinde Metodoloji Problemi Toplantısı Üzerine. *Dergi Park*, 6(18).
- Krawietz, B., Tamer, G., & Kokoschka, A. (Ed.). (2013). *Islamic theology, philosophy and law: Debating Ibn Taymiyya and Ibn Qayyim al-Jawziyya*. De Gruyter.
- Krstić, T., & Terzioğlu, D. (2021). *Historicizing Sunni Islam in the Ottoman Empire, c. 1450-c. 1750*. BRILL. <https://doi.org/10.1163/97890044440296>
- Kubat, M. (2019). İbn Teymiyye'nin İbn Arabî Eleştirisi. *Birey ve Toplum*, 9(18), 223-270. <https://doi.org/10.20493/birtop.601427>
- Kuhn, Y. (2020). *Über Vernunft und Offenbarung in Ibn Taymiyyas Denken* (1. Auflage). tredition.
- Küçükascı, M. S., Satan, A., & Macit, A. (Ed.). (2019). *Geçmişten günümüze hilafet* (1. basım). İlem Yayınları.
- Laoust, H. (1942). 1942–1943. *La biographie d'Ibn Taimīya d'après Ibn Katīr*. (C. 9). Bulletin d'Études Orientales.
- Laoust, H. (1939). *Essai sur les doctrines sociales et politiques de Takī-d-Dīn Ahmad b. Taimīya: Canoniste hanbalite, né à Harrān en 661/1262, mort à Damas en 728/1328*. l'Institut français d'archéologie orientale. <https://books.google.com.tr/books?id=NruuAAAAMAAJ>
- Laoust, H. (2021). *İbn Teymiyye'nin Sosyal ve Siyasal Görüşleri Üzerine Bir Deneme* (C. 1). Memfis.
- Laoust, H. (1937). *Une Risala d'Ibn Taymiya sur le serment de repudiation* (C. 7-8). Bulletin des Etudes Orientales.

- Laoust, H. (t.y.). Ibn Taymiyyah Muslim Theologian. İçinde *Encyclopedia Britannica*. Geliş tarihi 16 Temmuz 2024, gönderen <https://www.britannica.com/biography/Ibn-Taymiyyah>
- Linnoff, J. (2020). *Associating' with God in Islamic Thought: A Comperative Study of Muslim Interpretations of Shirk* [Tez]. The University of Edinburgh.
- Little, D. P. (1975). Did Ibn Taymiyya Have a Screw Loose? *Brill*, 41, 93-111. <https://www.jstor.org/stable/1595400>
- Little, D. P. (2012). Memlükler'de Din. *Çev. Efe Durmuş. History Studies*, 4, 471-482.
- Little, D. P. (1983). Religion under the Mamluks (Memlükler'de Din). *The Muslim World*, LXXIII(3-4), 165-181.
- Little, D. P. (1973). The Historical and Historiographical Significance of the Detention of Ibn Taymiyya. *JSTOR Cambridge University Press*, 4(3), 311-327. <https://www.jstor.org/stable/162162>
- Macdonald, D. B. (2023). *Development of Muslim Theology, Jurisprudence and Constitutional Theory* (C. C. S. Temana, Ed.; Serüven Yayınevi). Serüven Yayınevi.
- Makari, V. E. (1983). *Ibn Taymiyyah's ethics: The social factor*. Scholars press.
- Makdisi, G. (1981). *The Rise of Colleges: Institutions of Learning in Islam and the West* (Vol. 1-1). Edinburgh University Press.
- Makdisi, G. (2007). Kâdirî Sûfisi İbn Teymiyye (V. Gökteş, Çev.). *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 8(19), 401-411.
- Maqdisi, G. (1974). *The Hanbali School and Sufizm*. Mouton.
- Meijer, R. (Ed.). (2014). *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199333431.001.0001>
- Mertoğlu, M. S. (2013). Kaynaklara Dönüş Hareketi: Selefî bir hareket mi, modern bir yöneliş mi? İçinde *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve hareketi* (1. bs, C. 1, ss. 145-161). Zeytinburnu Belediyesi.
- Michot, Y. (2006). *Muslims under non-Muslim rule: Ibn Taymiyya on fleeing from sin; kinds of emigration; the status of Mardin: domain of peace/war, domain composite; the conditions for challenging power*. Interface Publications.
- Michot, Y. (2022). Ibn Taymiyya and the Case for a Salafism of Mercy. İçinde V. J. Cornell & B. B. Lawrence (Ed.), *The Wiley Blackwell Companion to Islamic Spirituality* (1. bs, ss. 531-544). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118533789.ch28>
- Michot, Y. (2011). Ibn Taymiyya's "New Mardin Fatwa". Is genetically modified Islam (GMI) carcinogenic? *The Muslim World*, 101(2), 130-181.
- Michot, Y., Lawrence, B. B., & Ibn Taymiyyah. (2012). *Against extremisms*.

Alboursaq Editions.

- Mirza, Y. Y. (2023). 'A Precious Treatise': How Modern Arab Editors Helped Create Ibn Taymiyya's *Muqaddima fî usûl al-tafsîr*. *Journal of Qur'anic Studies*, 25(1), 79-107. <https://doi.org/10.3366/jqs.2023.0530>
- Mirza, Y. Y. (2017). Ibn Taymiyya as Exegete: Moses' Father-in-Law and the Messengers in Sûrat Yâ Sîn. *Journal of Qur'anic Studies*, 19(1), 39-71. <https://doi.org/10.3366/jqs.2016.0264>
- Molloy, R. (2001). Jihad in Classical and Modern Islam: By Rudolph F. Peters. A Reader Markus Wiener Publishers, 1995. 214 pages. *American Journal of Islam and Society*, 18(4), 187-191. <https://doi.org/10.35632/ajis.v18i4.1997>
- Moosa, E. (2005). *Ghazālî and the poetics of imagination*. University of North Carolina Press.
- Moustafa, M. A. (2017). Upholding God's Essence: Ibn Taymiyya on the Createdness of the Spirit. *Nazariyat Journal for the History of Islamic Philosophy and Sciences*, 3(2), 44. <https://doi.org/dx.doi.org/10.12658/Nazariyat.3.1.M0035en>
- Noorhayati, S. M., & Fata, A. K. (2017). Exclusive Islam from the Perspective of Ibn Taymiyah. *Esensia*, 18(2), 213-223. <http://ejournal.uin-suka.ac.id/ushuluddin/esensia>
- Nursi, B. S. (1996). *Emirdağ Lahikası I: C. I* (Envar Neşriyat). Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (2013). *Mektubat* (Vol. 1-1). Envar Neşriyat.
- Onat, H. (t.y.). Şiiliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicrî Asır). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 79-117.
- Oral, M. (2022). *İbn Teymiyye ve Mukaddimetun fî Usûli't-Tefsir Adlı Eseri*. Unpublished. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.10614.06729>
- Öğük, E. (2023). Ailede Sevgi/Muhabbet Dili:Sahip olma ve Sürdürme Yöntemleri. İçinde İ. Kutluay, M. Çiftçi, Y. B. Kara, İ. Sütşurup, M. F. Eren, & R. Z. Cengiz (Ed.), *Modern Dönemde Aile ve Problemleri* (Vadi Grafik, s. 419). MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş. www.ilahiyatyayin.com
- Özel, A. (2014). Klasik İslâm Devletler Hukukunda Ülke Kavramı Ve Günümüzdeki Durum: İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvası İle Benzeri Diğer Bazı Fetvalar. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43, 41-64. <https://doi.org/10.15370/muifd.35415>
- Öztürk, S. (2018). *The Role of Political Salafism in the Formation of Saudi Arabia and the Taliban Regime (Suudi Arabistan ve Taliban Rejiminin Oluşmasında Siyasi Selefilik Rolü)* [Doktora Tezi]. Orta-Doğu Üniversitesi.
- Öztürk Kocabıyık, N. (2022). İbn Teymiyye'de Ruhsal Tıp. *Turkish Academic Research Review*, 7(2), 416-426. <https://doi.org/10.30622/tarr.1121789>
- Pancarini, A. S. (2018). Market Mechanism in the View of Ibn Taymiyyah. *MPRA Munich Personal RePEc Archive Fakultas Syariah dan Ekonomi*,

- IAINSyekhnurjati Cirebon*, 8. <https://mpr.aub.uni-muenchen.de/87024/>
- Philips, A. A. (2015). *Essay On The Heart By Ibn Taymiyyah (Commentary By Dr. Bilal Philips)*. Australian Islamic Library. www.australianislamiclibrary.org
- Powers, P. R. (2006). *Intent in Islamic law: Motive and meaning in medieval Sunnī Fiqh*. Brill.
- Rapoport, Y., & Ahmed, S. (Ed.). (2010). *Ibn Taymiyya and his times*. Oxford University Press.
- Rowe, P. S. (Ed.). (2019). *Routledge handbook of minorities in the Middle East*. Routledge/Taylor & Francis Group.
- Sabırlı, E. (2013). *İbn Teymiyye ve Selefi Yorumları Bağlamında Kur'an'da Mecaza Bakışı* [Yüksek Lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağlam, A. (2016). İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın Suriye İşgali Sürecinde İbn Teymiyye'nin Siyasi ve Dini Mücadelesi. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(6), 35-55. www.ijoses.com
- Sambur, B. (2022). Teokratik despotizmin ideoloğu olarak İbni Teymiyye. *Şarkul Avsat*. <https://turkish.aawsat.com/home/article/3450916/profdr-bilal-sambur/teokratik-despotizmin-ideolo%C4%9Fu-olarak-i%CC%87bni-teymiyye>
- Sarı, H. (2020). Hisbe Teşkilatı Özelinde İbn Teymiyye'nin İktisadi Nazriyesi:Piyasa, Fiyatlar ve Ücretler. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 267-281. <https://doi.org/DOI:%252010.47140/kusbder.790722>
- Sarrío, D. R. (2011). Spiritual anti-elitism: Ibn Taymiyya's doctrine of sainthood (*walāya*). *Islam and Christian–Muslim Relations*, 22(3), 275-291. <https://doi.org/10.1080/09596410.2011.568812>
- Sauvaget, J. (2022). *Müslüman Doğunun Tarihine Giriş* (İ. Pilatin, Çev.; Birinci, Vol. 1-1). LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Say, S. (2014). Gazzâli'nin Nasihat-ül-Mülûk'unda Saltanat Teorisi /The Theory of Kingship in the Nasihat ul-Mulûk of Ghāzalī (Ann KS Lambton). *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 209-220. <https://doi.org/10.16985/MTAD.2015210897>
- Shamsuddin, A. M. A. (2022). *Gender Parity in Islamic Inheritance Law in the United Arab Emirates (UAE): Prospects and Challenges (Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE) İslam Miras Hukukunda Cinsiyet Eşitliği: Beklentiler ve Zorluklar)* [School of Oriental and African Studies, University of London]. <https://doi.org/10.25501/SOAS.00038295>
- Sharif M. F., M. (2019). *Ibn Taymiyyah On Public Revenue*. 184-191. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2019.09.18>
- Shehadi, F. (1995). *Philosophies of music in medieval islam*. E. J. Brill.
- Sheikh, M. (2017). *A Treasury of Ibn Taymiyyah (His Timeless thought and Wisdom)* (Kube Publishing). Kube Publishing.

- Sifil, E. (2010). Mardin Fetvası. *Milli Gazete*. <https://ebubekirsifil.com/gazete-yazilari/mardin-fetvasi/>
- Sinani, B. (2022). Post-Salafism: Religious Revisionism in Contemporary Saudi Arabia. *Religions*, 13(4), 340. <https://doi.org/10.3390/rel13040340>
- Sirait, S. (2016). Dialectic of Theology And Mysticism In Islam: A Study of Ibn Taymiyya. *Kanz Philosophia : A Journal for Islamic Philosophy and Mysticism*, 6(1), 53. <https://doi.org/10.20871/kpjipm.v6i1.159>
- Sivrioğlu, U. T., & Yılmaz, M. E. (2013). Bir İslam Düşünürü ve Siyasal Teorisyen Olarak “İbn Teymiyye”. *Akademik Bakış Dergisi*, 37, 1-16. <http://www.akademikbakis.org>
- Şahin, H. (2013). İbn Teymiyye'nin Siyaset anlayışı (The Political Thought of Ibn Taymiyah). *JASSS (The Journal of Academic Social Science Studies)*, 6(3), 615-638.
- Şahin, Z. (2020). *Mâverdî ve İbn Teymiyye'nin Devlet Yönetim Anlayışı (El-Ahkâmü's-Sultaniyye ve Es-Siyasetü'ş-Şerriye Örneği)* [Yüksek Lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Tariq, K. K. (2016). Lessons From Islamic History: Ibn Taymiyyah and the Synthesis of Takfir. *Huffington Post*. https://www.huffpost.com/entry/ibn-taymiyyah-and-the-syn_b_10096820
- Taşdemir, D. (2016). *Türkiye'de Selefi Hareket ve Dini Radikalizm* [Yükseklisans Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Tatlısumak, U. (2016). *Osmanlı Uleması ve Patronaj İlişkisi* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Taymiyyah, I. (2001). The Religious and Moral Doctrine of Jihad. *Rudolph Peters, Jihad in Classical and Modern Islam: A Reader*.
- Tekin, M. (2006). *Ibn Teymiyye'de İctihad Özellikleri* [Yüksek Lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- The Middle East Documentation Center (MEDOC) At The University Of Chicago. (2017). *Mamlūk Studies Review Vol. XI, no. 2 (2007)*. The Middle East Documentation Center (MEDOC). <https://doi.org/10.6082/M19021V0>
- Thomas, D., Roggema, B., Monferrer Sala, J. P., & Chesworth, J. (Ed.). (2009). *Christian-Muslim relations: A bibliographical history* (C. 1). Brill.
- Topaloğlu, H. T. (2018). DeLong-Bas, Natana J. 2008. Wahhabi Islam: From Revival and Reform to Global Jihad. *Oxford University Press*, 1(1), 82-84.
- Toprak, M. Ş. (2019). *Selefi İnanç Sisteminin Günümüze etkisi* [Yüksek Lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim dalı.
- Töre Sivrioğlu, U. (2013). İbn Teymiyye'nin Siyaset, Hukuk ve İktisat Teorisi. *Journal of Management and Economics Research*, 20, 88-104. <https://doi.org/10.11611/JMER37>

- Turgut, H. (2021). İbn Teymiyye'nin Mantık Eleştirilerinin Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi. *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 5(1), 187-208.
- Türkel, R. (2013). *Vehhabilik ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)* [Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Uslu, F. (2004). İbn Teymiyye'nin Kelamcılarının Geleneksel İman Tanımına Eleştirisi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(2), 17-31.
- Vasalou, S. (2016). *Ibn Taymiyya's theological ethics*. Oxford University Press.
- Warren, D. H. (2012). Ulema ve 2011-13 Arap İsyancıları (R. Aydın, Çev.). *Usûl*, 18(2), 155-212.
- Watt, W. M. (1995). *Islamic philosophy and theology: An extended survey (İslam Felsefesi ve Teolojisi: Genişletilmiş bir araştırma)* (2nd ed). Edinburgh University Press.
- Watt, W. M. (1985). *Islamic Philosophy and Theology*. Edinburgh University Press.
- Weismann, I. (2001). *Taste of modernity: Sufism, Salafîyya, and Arabism in late Ottoman Damascus*. Brill.
- Welle O.F.M, J. (2014). The Status of Monks in Egypt under Early Mamluk Rule: The Case of Ibn Taymiyya. *Journal of Eastern Christian Studies*, 55(1-2), 41-67.
- White, S. (2009, Mart 5). *Blessed to be Warmakers*. <https://religiondispatches.org/blessed-be-the-warmakers/>
- Winter, T. J. (Ed.). (2008). *The Cambridge companion to classical Islamic theology*. Cambridge University Press.
- Yalçın, A. (2020). *Selefi düşüncenin tarihsel gelişiminde İbn Teymiyye* (Kimlik Yayınları). Kimlik Yayınları.
- Yalçın, A. (2018). İbn Teymiyye hakkındaki Olumsuz Algının Kritiği. *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 123-145. Peer-reviewedResearchArticle
- Yazıcı, M. (2017). İbn Teymiyye'nin Bazı Kelâmî Kavramlara Yaklaşımı-II. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 59-74.
- Yıldırım, E. (2013). *İslâmizm, İslâmlaşma ve İttihad-ı İslâm (Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum tebliğleri)* (A. Öz & İ. Kara, Ed.; 1. baskı). Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum, Zeytinburnu, İstanbul. Zeytinburnu Belediyesi.
- Yücedoğru, Z. (2021a). İbn Teymiyye. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.873003>
- Yücedoğru, Z. (2021b). Jon Hoover. Ibn Taymiyya. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(43), 283-290. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.873003>
- Zargar, C. (2017). Origins of Wahhabism from Hanbali Fiqh. *UCLA Journal of Islamic and Near Eastern Law*, 16. <https://doi.org/10.5070/N4161038736>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

İsim Soyisim : İHSAN PİLATİN
Doğum Tarihi : 1959-01-01
Doğum Yeri : BATMAN
Telefon : 05057132039
E-Posta : nasuhiplatin9@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Okul	Bölüm	Baş. Yılı	Bit. Yılı
KONYA SELÇUK ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM FAKÜLTESİ	İNGİLİZCE ÖĞRETMENLİĞİ	1981	1985
BATMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS	TARİH	2010	2005
HARRAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA PROGRAMI	TARİH	2020	-1

UZMANLIK ALANI

İngilizce Dil Öğretimi

Türkçeden İngilizceye; İngilizceden Türkçeye yazılı ve sözlü Tercümanlık

Ortaçağ Tarihi

YABANCI DİLLER

İngilizce (Çok İyi)

Almanca (A1)

YAYINLAR

A General View to Political and Economic Events Causing the Collapse of Mamluk State

Müslüman Doğunun Tarihine Giriş (Yüksek Lisans Tezinin Kitap Hali)

BÜYÜK KÜRT MÜCİT İSMÂİL BIN ER-REZZÂZ EL-CEZERÎ: TEKNOLOJİK İNOVASYONLAR, KÜLTÜREL ETKİLEŞİM VE SİBERNETİK PERSPEKTİFİNDEN DİL GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

9832602 Semiotic Analysis of Political Party Posters Used in The Local Elections Held on March 31st, 2024 in Türkiye in the Context of Linguistics

9832580 Harry Potter Film Afişlerinin Semiyotik Bir Bakış Açısıyla Dilbilimsel, Tarihsel ve Kültürel Analizi

9832554 Antik Çağlardan Günümüze Van Gölü Havzasında Konuşulan Dillere Tarihsel Bir Bakış ve Dil Eğitimine Etkileri

9832543 İBN TEYMİYYE'NİN GÖRÜŞLERİNİN DEVLET YÖNETİMİ VE SOSYAL YAPIYA ETKİLERİ

9832642 Sosyal Boyutlarıyla Yaşlılık ve Dezavantajlılık 2024 Aktif Yaşlanma: Kültürel, Bilişsel ve Sosyal Boyutlarıyla Yabancı Dil Eğitimi

9832736 GELİŞTİRİLMİŞ YABANCI DİL EĞİTİMİ İÇİN SÜRÜKLEYİCİ SANAL ORTAMLAR METAVERSE : GENEL BİR DEĞERLENDİRME Sözlü Sunum

9832733 BATI VE DOĞU NUN BULUŞMA NOKTASI: İNGİLİZ HALK OZANLARI "MİNSTREL" VE KÜRT HALK OZANLARI "DENGBÊJ" ŞARKILARININ GENEL DİLSEL VE KÜLTÜREL ANALİZİ Sözlü Sunum

9832733 BATI VE DOĞU NUN BULUŞMA NOKTASI: İNGİLİZ HALK OZANLARI "MİNSTREL" VE KÜRT HALK OZANLARI "DENGBÊJ" ŞARKILARININ GENEL DİLSEL VE KÜLTÜREL ANALİZİ Sözlü Sunum

9832696 AN OVERALL HISTORICAL, LINGUISTIC, AND CULTURAL ANALYSIS OF SOCIAL EVENTS IN OTTOMAN CHRONICLES IN BOSNIA: THE CASE OF MUHAMMED ENVERI'S HISTORICAL STUDIES IN THE CONTEXT OF ENGLISH ACADEMIC DISCOURSES Sözlü Sunum

9832684 DİL VE TARİH ARACILIĞIYLA TOPLUMSAL BELLEK OLUŞUMU: DİL EĞİTİMİ İÇİN TARİHİ YEREL DESTANLARDAN PERSPEKTİFLER Sözlü Sunum

9832613 LINGUISTIC DIVERSITY AND MULTILINGUALISM IN BOSNIA-HERZEGOVINA: A STUDY FROM HISTORICAL PROCESS TO THE PRESENT DAYS Sözlü Sunum

LANGUAGES SPOKEN IN DIYARBAKIR AND ITS SURROUNDINGS DURING THE HISTORICAL PROCESS UNDER THE ROMAN EMPIRE 4. BİLSEL INTERNATIONAL SUR SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS BABAYİĞİT MEHMET VEYSİ,PİLATİN İHSAN. SÖZLÜ SUNUM.

THE EFFECT OF A SINGLE PERSON'S COURAGE, FAITH, PERSEVERANCE AND POWER OF RHETORIC ON THE SALVATION AND CULTURE OF A CITY: IBN TAYMIYYAH EXAMPLE 1. INTERNATIONAL COLOSSEUM SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS PİLATİN İHSAN,BABAYİĞİT MEHMET VEYSİ. SÖZLÜ SUNUM

GASTRONOMIC LEXICON ACROSS TIME: A HISTORICAL AND LINGUISTIC ANALYSIS BABAYİĞİT MEHMET VEYSİ, PİLATİN İHSAN. 3RD INTERNATIONAL MESOPOTEMIA FAITH, CULTURE AND GASTRONOMY TOURISM CONGRESS SÖZLÜ SUNUM

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF SOCIAL MEDIA USE IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION AND TEACHING: A GENERAL REVIEW PİLATİN İHSAN, EKMEKÇİ GÜNEŞ, BABAYİĞİT MEHMET VEYSİ . 3. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESSSÖZLÜ SUNUM

MODIFIER ORDERING AND FUNCTIONAL COMPARISON IN NOUN PHRASE FORMATION: A CONTRASTIVE STUDY OF TURKISH AND ENGLISH. EKMEKÇİ GÜNEŞ, BABAYİĞİT MEHMET VEYSİ, PİLATİN İHSAN. 3. INTERNATIONAL MTSKHETA SCIENTIFIC RESEARCH AND INNOVATION CONGRESS SÖZLÜ SUNUM

1674434THE LANGUAGES OF DIYARBAKIR AND ITS ENVIRONS DURING THE ROMAN EMPIRE: A HISTORICAL OVERVIEW BABAYİĞİT MEHMET VEYSİ, PİLATİN İHSAN, AYUS ŞIVAN